GENERAL N. PORTOCALĂ

DIN PREISTORIA DACIEI ȘI A VECHILOR CIVILIZAȚIUNI



Curse de tauri. Frescă din Cnosse. (Creta)
(an. 2000—1400 în. Chr.)

1 9 3 2

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
BUCURESTI III. — STR. GRIGORE ALEXANDRESCU 4. — TEL. AUT. 210×43.

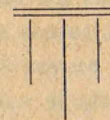
General N. PORTOCALĂ

DIN

PREISTORIA DACIEI

ŞI

A VECHILOR CIVILIZAŢIUNI



1 9 3 2

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU

BUCUREŞTI III. — STR. GRIGORE ALEXANDRESCU 4. — TEL. AUT. 210×43.

PRECUVÂNTARE

Fără absolut nici o pretenţie literară, sau de alt soiu, am aşternut pe hârtie, culegirele ce am făcut, din cele ce am citit privitor preistoriei în general şi în special a Daciei. Am expus unele nedumeriri şi unele cugetări cu totul personale, cari n'au de cât valoarea sursei de unde provine, a cetăţeanului ce se interesează de obârşia civilaziţiunilor şi mai ales de a poporului din care are onoarea de a face parte.

Sper, că voi fi înţeles mai cu înlesnire de confraţii mei amatori, singura pătură socială, a cărei mentalitate neîntinată de prejudecăţi sau porniri, se potriveşte cu a mea ; căci D-nii Profesori, speciali în chestiuni de acestea, nu dau decât sentinţe, fără drept de apel, de oare ce alt for mai superior nu există. Ar mai fi, totuşi, opinia publică, acea opinie publică ce reprezintă bunul simţ al colectivităţei şi care dă sentinţe câte o dată severe dar juste, în chestiuni accesibile lor, ca : literatura, muzica şi altele. Ar fi mai greu, însă, în chestiuni atât de speciale ca preistoria, care rămân la discreţia Domnilor specialişti.

Cu toate astea noi amatorii, sau inocenţii amatori, cum ne spune Pârvan, cari facem parte din massa poporului, pe spinarea căruia se brodează tot soiul de teorii, avem dreptul şi datoria, să ne spunem şi noi impresiile noastre, asupra celor ce se ţes împrejurul obârşiei neamului din care facem parte şi acesta este scopul modestei lucrări de faţă.

Poate că nu voi fi destul de lămurit în scurta mea expunere, sunt însă încurajat de unele lucrări de specialitate cari, pe lângă că sunt destul de încâlcite, mai sunt încă şi încărcate de reproduceri din texte de limbi streine moderne sau vechi clasice, pe cari autorii nu au avut generozitatea a le traduce, spre a veni în ajutorul celor ce doresc a se pune la curent.

Nădăjduesc, că cei către cari mă adresez, amatori ca şi mine, vor fi destul de îngăduitori, faţă de cele ce am scris şi cum le-am scris şi poate chiar îmi vor fi mulţumitori, că nu le servesc citate din limbi moderne, sau vechi, pe cari de altfel, eu cel puţin mărturisesc, că nu le cunosc aproape de loc, cu foarte puţine excepţii.

De sigur că lucrarea de faţă nu poate să aibă creditul operilor Domnilor Profesori, ca ori ce lucrare fără faima ce dă prestigiul unei firme, la adăpostul căreia se scriu atât de multe lucruri, unele cu adevărat foarte interesante. Cât despre părerile, sau impresiile mele, ele nu vor putea să dea prilej de nelinişte competinţelor, de oare ce emană dela unul care n'are nici o firmă şi prin urmare fără răspundere morală, răspundere care ar trebui să silească pe cei ce o au, să fie mai circumspecţi în lansarea ipotezelor nesprijinite şi unele lipsite de logica lucrurilor.

N. Densuşianu, ori ce ar zice D-l Profesor Andrieşescu (vezi p. 112), dacă ar fi avut firmă, opera sa prin care se înălţa trecutul neamului, ar fi avut printre bunii Români resunetul ce i se cuvenea şi s'ar fi bucurat de alt credit în faţa celor calificaţi. Dar, lucrarea unui umil şef de birou clasa II-a, bibliotecar la marele Stat-Major, de ce credit putea să se bucure? Căci, în definitiv, suntem în ţara firmelor prin excelenţă.

Sunt însă ţări cari, se zice, că ar fi mai înaintate de cât a noastră Belgie a Orientului, unde nu te întreabă ce titlu academic sau ce firmă ai, ci, pur şi simplu, ce eşti în stare să faci? şi te judecă dupe cele ce ai făcut până atunci. Din nenorocire N. Densuşianu nu a trăit şi nu-şi a creiat opera într'o asemenea ţară.

In sfârşit prezint modesta mea lucrare astfel cum se găseşte, simplă şi cu îndrăsneală de a spune lucrurile fără ocol, aşa cum le judec eu, fără a mă împedica de prejudecăţi.

I.

INTRODUCERE.

In adâncimea veacurilor, preistoria neamului nostru se arată foarte confuză şi de la o epocă cu totul necunoscută.

Asupra acestui îndepărtat trecut avem unele ştiri de la vechi autori, în special greci, cu numiri grecizate cu totul, dupe obiceiul lor de atunci de a boteza cu nume de iznoavă greceşti, sau cel puţin grecizate, toponimia şi numele proprii de oameni din ţările barbare.

Grecii numeau barbari chiar pe Romani [1]), iar limba latină barbară şi scită [2]). Chiar la Romani limba populară, sau rustică, era considerată de barbară. Cicero numeşte „barbaries domestica" limba populară, ce se vorbea în casele cetăţenilor romani [3]).

Expresiunea barbar pare a 'şi avea origina la triburile pastorale din nordul Helladei. Cuvântul „barbaros" este din aceiaşi rădăcină cu latinul „barbatus", ne spune Nic. Densuşianu în Dacia sa preistorică [4]), adică om ce poartă barbă. La Cicéro barbatus însemna om cu barbă mare [5]). Despre Geţi, Ovid ne spune, că ei nu 'şi tăiau nici părul nici barba [6]). Pe columna lui Traian, Geţii sau Dacii sunt reprezentaţi cu bărbi naturale, atât nobilii cât şi clasa ţărănească. Deci, la obârşie, cuvântul pleacă din regiunile de nord ale Helladei, unde Gercii, cei dintâi veniţi prin meleagurile acestea în secolul VI în. Chr., întâlnesc acest popor cu plete, bărbi stufoase şi înfăţişare aspră de oameni ai naturii, pe care i-au numit „barbaros" sinonim cu cuvântul nostru bărbos, bărboşi.

1) Pliniu XXIX. 1. 4. — 2) Du Gange p. 247. — 3) Cicero. Brutus. 5.74. 4) Pag. 1058. Not. 3. — 5) Sext. 8. — 6) Trist. V. 7.

Sextus Rufus, scrie de asemenea, că Traian a cucerit Dacia, care era situată pe pământul „Barbariei" [1]. Mesienii ereau numiţi „Barbari Barbarorum". Bessii, pe cari Florus îi numeşte: „Thracum maximus populus", ereau încă priviţi ca „barbari" şi „barbarus populus" [2].

In descrierile autorilor vechi, greci mai cu seamă, întâlnim numiri de localităţi şi de oameni cu totul streine, îndepărtate de limba noastră şi chiar ca formă de limba Dacă, dacă aceasta o fi existat vr'o dată, căci nu ştie nimeni nimic despre ea. Este probabil, că aceste numiri în limba ţărilor lor aveau cu totul altă formă şi specialiştilor noştri le este foarte greu, dacă nu chiar imposibil, a descoperi măcar urmele limbii autochtone.

Avem exemple în Egypt, unde Grecii parvin să pătrundă către anul 660 în. Chr. şi sfârşesc prin a întemeia dinastia Lagidă, a Ptolomeilor, care a durat dela 306 până la 30 în. Chr. In acest interval de timp au schimbat cu totul numirele, vechi de mii de ani, a localităţilor Egyptiene, prin alte greceşti. Astfel: din Siout au făcut Lycopolis; din Abdou, Abydos; din Nekheb, Elleithyopolis; din Shashetep, Hypselis; din Edfou, Apollinopolis; din Ikhout-Aton, Hieracoupolis, etc. etc. (Le Nil. p. 83). Vechile numiri milenare ale Egyptului nu s'au cunoscut decât mulţumită scrisului lor hieroglyphic, ce s'a descifrat mai în urmă. La noi, din nenorocire, lipsa scrisului, a făcut să nu rămâe nici o urmă, ast-fel că suntem nevoiţi să ne sbatem cu tot soiul de numiri scălciate, date de autori streini.

Chiar numirea popoarelor, din aceste ţări, este foarte variată şi ciudată în vechii autori; ast-fel ei se găsesc numiţi :

Traci, Treri, Trali [3], Geţi, Carpi [4] (în Moldova şi Basarabia), Vlachi, Arimi [5], Heniochi [6], Colchi [7], Ryndaci [8], Trausi [9], Feaci, Hyperio [10], Scythi-păstori [11], Aramani [12], Alani [13], Erembi [14] sau Arambi rectifică Poseidoniu [15], Arabia fericită [16], Peucini [17] (la gurile Dunărei), Kaigeisos ne spune Pârvan [18], că

1) Brev. c. 8. — 2) Culese din N. Densuşianu. Dacia Preistorică paginele: 1056, 1058, 1059. — 3) Getica, p. 237. — 4) Ptolomeus, din Getica, p. 41. — 5) Hesiod. Theog. 304. Homer Ilias II. 783. — 6) Pliniu cel bătrân lib. V. 12.— 7) Valerii Flacci. V. 225, 409—416. — 8) Riese. Geogr. lat. min. 45. — 9) Livii. lib. XXXVII. c. 41, 6. — Steph. Byz. — 10) Homer Odyr. IV, 4. 8. — 11) Eschyl. Prom. 704. — 12) Plinii. H. N. lib. III. 2. 3. 4. — 13) Val. Flacci. Argon. VIII. 219. — 14) Homer. Odys. IV. 304. — 15) Strabo. lib. IV. 4. 27. — 16) Evhemer. — 17) Plinii lib. IV, 28. 2. — 18) Getica p. 273.

ar fi adevărata formă tracică; Kara-Vlachu, la Slavi (Vlachia-Neagră) [1] etc.

Aceste toate sunt numiri date de streini omenirei din aceste părţi cari, probabil, nu aveau nici o cunoşcinţă de ele, cum nu are astăzi cunoşcinţă ţăranul nostru, că i-se zicea până mai eri şi chiar în prezent, Valach şi capitalei ţărei sale Bukarest.

Se naşte întrebarea: Cum se va fi numit acest popor în limba lui, între ei şi pe ei? Căci, învăţaţii noştri nu ne pot spune nimic precis, în această privinţă. Chiar cuvintele Dac şi Get, aşa de cunoscute, se arată a fi seythice, ne spune Pârvan [2]. Cauza acestei totale necunoscinţe se datoreşte lipsei scrisului în aceste ţări, cu toată civilizaţia reală a Geţilor, descrişi de cei vechi, ca oamenii cei mai drepţi, mai ospitalieri, cu înalte principii religioase şi o clasă preoţească, adevăraţi apostoli ai binelui, dreptăţei şi fricei de Dumnezeu, unul singur.

Aşezările populaţiunei autochtone, din aceste regiuni, datează din timpuri imemoriale: D. Profesor Andrieşescu, citat de Pârvan [3], admite o autochtonie şi perzistenţă thracică, din neolithic şi până în epoca romană. Constatările archeologice pledează, deci, pentru aşezarea neclintită a poporului din aceste locuri, din timpuri nebănuite de vechime milenară, care a străbătut vremurile sbuciumate ale trecutului îndepărtat, păstrându'şi totuşi caracterul său ethnic. Este probabil unul din cele mai vechi popoare stabilite în Europa, dacă n'o fi chiar cel mai vechiu.

Neamurile Daco-Getice, ne spune Pârvan [4], cu aşezările lor caracteristice numite „davae", s'au întins încă din vremuri imemoriale, spre Nord până în Silezia, în Posen, în Galiţia şi Podolia ; iar spre Sud-Vest năvălind peste Thraci, până în Rhodop şi Valea Mariţei, trecând chiar dincolo de Hellespont în Asia Mică. Pe vremea lui Herodot (484—425 în. Chr.) acest proces de expansiune Nordică şi Sudică, din centrul Carpato-Danubian, era încheiat.

Aşa dar, un popor foarte vechiu şi întins, însă în condiţiuni de trai ce nu erau proprii dezvoltărei rapide, în sensul celor a Egyptului, Sumer, Creta şi celelalte din vechime, zise civilizate, de unde şi lipsa scrisului. Totuşi, dupe cum vom vedea, ţările acestea au avut

1) Hasdeu Ist. Crit. V. 1, 98. — 2) Getica p. 286. — 3) Getica, p. 40. — 4) Aceiaşi p. 42.

o reală civilizaţie, unde nu era, ca în Egypt, absolutismul nelimitat al Faraonului Dumnezeu şi stăpânitor a tot ce exista în acea ţară şi nici religiunea decăzută la veneraţiunea animalelor cu un cler hrăpitor de putere şi bunuri lumeşti.

Este de nevoe, aşa dar, să aruncăm o scurtă privire asupra vechilor civilizaţiuni, spre a ne da seama de aşezările noastre şi de raporturile îndepărtate, ce au putut avea cu acele civilizaţiuni.

EGYPTUL.

Inceputurile. — In Egypt, apa Nilului formează factorul de căpetenie al existenţei şi prosperităţei acestei ţări. Strâns între deşertul arabic, la Est, cel Libyc, la Vest; având ca barieră la Sud cataractele Nilului, iar la Nord marea Mediterană, valea acestui fluviu forma un azil, mai mult sau mai puţin, sigur. „Un culuoar interminabil, ce se întinde pe o lungime de 900 km., strimt numai de 10 la 20 km. şi care se termină într'un imens evantaliu de 100 km. lungime, pe 600 km. de periferie, ce se numeşte Delta (△) [1])".

Valea, precum şi Delta, au aceiaşi valoare economică: teren fertil de aluviune, udat periodic de creşterea şi descreşterea Nilului, dă o producţiune abundentă şi aproape sigură. Dar, inundaţiile Nilului, spre a fi utilizate, au avut nevoe de lucrări de indiguire, canale, rigole etc., lucrări ce au început să fie realizate cu începerea epocei protoistorice sau poate chiar preistorice.

„Regimul Nilului a forţat oamenii a inventa metode agricole; mai cu seamă a făcut necesar lucrul în comun, efortul colectiv şi perseverent; el a creat solidaritatea între riverani; el a impus o organizaţie şi i-a reunit în societate"... „a trebuit ca locuitorii să accepte o disciplină reciprocă şi să elaboreze un reglement al irigaţiei, echitabil şi satisfăcător pentru întreaga vale, creînd în acelaş timp şi o autoritate superioară pentru a supraveghea aplicaţiunea. Nilul a format, deci, principiul ordinei şi centralizărei" [2]).

Locuitorii, strânşi pe culuoarul văei Nilului, erau în contact permanent prin comunicaţiuni lesnicioase pe apă, ca şi pe uscat; cu exteriorul, marea; schimbul, mai ales de idei, se făcea cu uşurinţă, condiţiuni prielnice spre o rapidă dezvoltare în toate privin-

1) A. Moret. Le Nil et la Civilis. Egypt. p. 30. — 2) Acelaş p. 39.

țele. Este de văzut dacă progresele realizate de Egyptieni au corespuns condițiunilor așa de favorabile, ca în nici o altă țară.

Ca și în Mesopotamia, civilizațiunea Egypteană pleacă din Delta. C. Leonard Woolley ne spune [1], că: „desvoltarea rapidă, care a pus fundamentul la aceia ce noi numim civilizația egypteană, se datorește unei influențe streine". „Examenul conținutului mormintelor, anterioare lui Menès, nu poate să ne împedice de a vedea, că acestea aparțin unei civilizațiuni vechi, deja, dacă nu în decadență". „Egyptul s'a inspirat și a realizat prin aportul de modele și sânge strein. Caracterul împrumuturilor și apropierea unei culturi superioare nu lasă nici o îndoeală" [2]; și termină prin a spune, că sursa directă, sau indirectă, care a influențat Egyptul, către finele epocei sale predinastice, trebue căutată în Mesopotamia de Sud, fără însă să dea vre o probă concretă.

A. Moret însă este de altă părere:

„Prin cine, Egyptul de sus, a fost influențat, de cât prin Egyptul de jos, care a evoluat în timpul acestor milenare, înscrise în comptul dinastiilor divine din Delta", scrie în Le Nil et la Civilis. Egypt [3]).

Introducerea calendarului cu anul de 12 luni și luna de 30 zile dând, cu intercalarea a 5 zile, un total de 365 zile anual, se datorește tot Egyptului de jos. După apariţiunea lui Sothis (Sirius) în raport cu răsăritul soarelui, și după calculele învățaților moderni, acest fenomen s'a întâmplat în anul 4241 în. Chr. în ziua de 19 Iulie, subt latitudinea lui Memphis și Heliopolis [4]).

Așa dar, calendarul este adaptat Egyptului de Jos, este un produs științific al Deltei, care l-a impus văei de sus: o probă mai mult a preponderenței foarte vechi a Egyptului de Jos, care a lăsat urme persistente și în tradițiunile dinastice.

Prin urmare, două principii au contribuit la începuturile și desvoltarea inițială a civilizațiunei Egyptului: Delta și streinii.

Libyenii. — In timpuri preistorice, în occidentul Deltei, s'a produs un aflux de populațiune libyană venită din occident: păstori cu imense turme de oi, de boi etc. ducând viață semi-nomadă, semi-sedentară, ciobani și vânători. Sunt urme cari fac admisibilă ipoteza existenței unui regat egypto-libyan a occidentului, în epoca protoistorică. Existența în Delta orientală a unei confederațiuni este atestată în mod formal de pyramide [1]).

1) Les Sumeriens p. 188.—189. — 2) C. Leonard Woolley. Les Sumeriens p. 190. — 3) p. 121. — 4) A. Moret et Davy. Des clans aux Empires, p. 156.

Un personaj de aspect eroic, cu numele de Antzi, este conducătorul șef al acestor Libyeni. El este reprezentat, în epoca clasică, în picioare, piciorul stâng înainte, coafat cu două pene simetrice ținând, cu o mână ridicată într'un gest de autoritate, cârja păstorului, iar cu cealaltă biciul, la pământ, al conducătorului de vite. Acestea au rămas ca atribute regale în istoria Egyptului.

Antzi dispare, apoi, din textele istorice, pentru a fi înlocuit în provincia sa chiar de divinul Osiris, ce acaparează, pentru totdeauna, cârja, pene și bici [2]).

Dupe însemnele ce poartă, Antzi arată a fi păstor, sau șef de păstori, al acestor păstori Libyeni veniți din occident cu turmele lor, în timpurile predinastice, al acestor războinici Egypto-Libyeni atât de iubitori de independență.

Osiris Antzi, rege în Busiris și apoi asupra Deltei, instalează pe nomazi, pune bazele unei exploatațiuni metodice a solului și crează instituțiuni, care să o facă eficace. In Egyptul de Jos, așa dară, a trebuit s'înceapă munca colectivă, organizată pe o foarte vastă scară. Este munca prodigioasă a generațiilor anterioare lui Menès, care a știut să pue în serviciul culturei fenomenele inundațiunilor [3]). Regimul Nilului a forțat oamenii să inventeze metode agricole.

Trebue, așadar, să atribuim geniului propriu al acestor locuitori d'întâi ai Egyptului de Jos și condițiunilor excepționale ale Nilului, dezvoltarea lor timpurie și nimic nu probează, zic A. Moret și Davy în Des Clans aux Empires [4]), că aceasta se datorește unei invaziuni de streini mai civilizați (cum zice Woolley. v. p. 10), a căror existență sau, cel puțin a căror civilizațiune trebue demonstrată.

Dar, acești Libyeni, cari au venit cu vigoarea și geniul lor organizator, de au pus în valoare Delta Nilului, printr'o organizație solidă și inteligentă, ce s'a perpetuat apoi tot timpul civilizațiunei egyptene, nu erau oare streini?

In istoria Egyptului vedem pe acești Libyeni, atât cei din

1) A. Moret. Le Nil. p. 89. — 2) A. Moret. Le Nil. p. 91 și 98. — 3) Acelaș p. 85, 110, 129, 139. — 4) p. 140

Libya propriu zisă cât şi cei din sudul Egyptului, aşezaţi între întâia şi a treia cataractă a Nilului, jucând un rol de seamă în toate împrejurările grele ale acestei ţări.

Cei din nord, veniţi din Libya ca păstori, au format epoca preparatoare a dinastiilor oficiale, într'o durată de timp cel puţin egală duratei Egyptului pharaonic [1]; au pus în cultură şi au organizat Delta, sistem care se întinde apoi în toată valea Nilului. Culminează această primă civilizaţie sub şeful lor Antzi, ale cărui atribute trec asupra Pharaonilor tutulor dinastiilor.

In cursul istoriei Egyptului, din acest popor viguros şi curagios se recruta armata de mercenari; sunt utilizaţi ca supraveghietori şi jandarmi, firea lor bătăioasă şi arogantă făcându-i proprii acestei întrebuinţări [2].

In timpul revoluţiei (2360—2160 în. Chr.) Libyenii profită de slăbiciunea inerentă acestei stări anarhice şi acaparează puterea în nordul ţărei [3].

Către sfârşitul istoric al acestei ţări, un libyan (Tehenou) şef de mercenari, libyeni de asemenea, profită de disensiunile interne şi 'şi arogă puterea cu forţa, iar al 6-lea descendent al său (Sheshonq I) cucereşte întreaga Deltă, ia cu asalt Ierusalimul (925 a. Chr.), contribue a mina hegemonia lui Israel, şi formează dinastia XXII (a. 945 în Chr.) şi XXIII (a. 745) la Bubastis. Regii libyeni ai acestor dinastii sunt soldaţi, a căror forţă rezidă în triburile războinice libyene, pe care le comandă.

Sub a XXIII-a dinastie un alt şef (Tefnekt) uzurpă regalitatea şi face la Sais capitala Deltei occidentale, căutând să cucerească Delta întreagă. Regii din Saïs, cari formează a XXIV-a dinastie, de origină obscură, s'au făcut populari prin legile lor democratice şi moravurile lor simple, lipsite de ori-ce morgă. Regele Bocchoris (a. 718—712 în. Chr.) descendentul celui d'intâi, desfiinţează sclavagiul, emancipează proprietăţile oamenilor liberi, reglementează cenzura şi uşurează într'atât clasele populare, că Diodor nu ezită a atribui acestui rege al Egyptului, legile liberatoare ale lui Solon [4]. In urma acestora libyanul Bocchoris s'a bucurat de o imensă popularitate, cu reputaţiunea de mare legislator şi bun judecător.

1) A. Moret. Le Nil. p. 118. — 2) Moret et Davy. Des clans aux Empir. p. 196. — 3) Moret. Le Nil. p. 254. — 4) A. Moret. Le Nil. p. 349, 405.

In aceiaşi epocă se afirmă libyenii de sud (Nubia), vânători, războinici şi mari amatori de cai, caracter propriu Aryenilor [1]; regii lor merg călare, contrariu Faraonilor; harnaşamentele lor cu podoabe de bronz sau argint poleite cu aur; în necropolele regale, caii odihnesc lângă stăpânii lor; n'au care de luptă.

Libyenii de sud au cucerit Ethiopia (Koush), paralele cu cucerirea din Delta „ a verilor lor din Bubastis (Delta)". Aceşti Libyeni din Ethiopia pornesc spre Nord, subt conducerea regelui lor Kashta şi ocupă Theba pe la finele dinastiei XXIII (a 745). Pianki, succesorul său, duce campaniile sale până la Mediterana. Regii din Delta acceptă hegemonia lui Pianki, afară de înţeleptul Bocchoris, regele din Saïs, care e ars de viu, ca inamic al divinităţei Amon din Theba. Regii ethiopieni formează apoi a XXV-a dinastie (a. 712—661).

Assyrienii, sub Assarhaddon, invadează Egyptul, Taharqua nu poate rezista. In anul 671 în. Chr. Memphis cade şi apoi Theba în a. 668 în. Chr.

Psametique I (a. 663—509), adversar al regilor Etiopieni, mai întâi vasal al regilor Assyrieni, profită de încurcăturile acestora în Babylon şi Elam, spre a-i alunga din Egypt şi formează la Saïs (Delta Occidentală), împreună cu succesorii săi, dinastia XXVI.

Regii indigeni din Deltă, în rebeliune contra Perşilor invadatori, formează apoi dinastiile XXVIII, XXIX şi XXX.

Dupe cum se vede, Libyenii au jucat un rol foarte important atât în începuturile, cât şi în momentele grele ale istoriei Egyptului, mulţumită energiei, curajului şi vigoarei lor fizice.

Pe indigenii, felahi pacinici şi docili, nu-i vedem afirmându-se în tot acest timp. De asemenea, nu avem nici un indiciu că Asiaticii, din orientul Deltei, au jucat vr'un rol în destinele Egyptului.

Dar, cine erau aceşti Libyeni ?

Pe aceşti Libyeni (Libou) n'îi descrie A. Moret şi G. Davy [2]) ca, având culoarea pielei deschisă, ochii albaştri, părul blond, oameni mari, voinici, mai musculoşi ca Egyptienii. La sudul Nilului, Nubienii (Saliou), aşezaţi între întâia şi a treia cataractă, de talie înaltă, cu părul frizat, sau nu, arată a fi de aceiaşi rassă cu Libyenii.

Episcopul Isidor de Sevila scrie [3]): „Despre Getuli, cel mai

1) Moret et Davy. Des Clans p. 273. — 2) Des Clans aux Empires, p. 194. — 3) Orig. lib. IX. 2. 118 din Dacia Preistorică p. 329.

numeros popor din Libya, se spune, că au fost Geţi cari, în număr foarte mare, au plecat cu corăbiile din locurile lor şi au ocupat Syrtele din Libya, şi fiindcă venise din ţinuturile Geţilor, li s'a aplicat numele derivat de Getuli".

Herodot scrie [1]): „In partea de răsărit a râului Triton se află Libyenii agricoli, cari au locuinţe stabile şi poartă numele de Maxii (In districtul R.-Sărat avem comuna Maxi-neni). Ei îşi lasă plete în partea dreaptă a capului, iar în partea stângă le tund, şi susţin că se trag din Troia". — Iar Hecateu [2]) ne spune că femeile purtau ştergare pe cap.

Numiri topografice în Libya, din Geografia epocei romane, avem la autorii vechi, oraşe şi sate: Aquis Dacicis, Aripa, Baba, Badea, Banasa, Bescera, Burca, Capsa, Caputvada [3]), Cerbica, Floria, Magura, Colonia Oaea [4]), Rusuccuru [5]), Scythopolis [6]), Timisa, Turza, Vaca, Vala, Zaratha, Casae Silvane, Casae nigrae etc. Munţi: Albus, Aurasius, Cirna, Mandrus, Septem Fratres etc. Fluvii: Alba, Ardalio, Asarath, Ger, Nigris, Sala, Savus, Vior, Zilia etc. Lacuri: Laccos, Marea. Insule: Cercina [7]), Gaia, Lopadusa. Triburi: Asaracae, Babii, Caunii, Dauchite, Europaei, Gongalae, Miaedii, Misulanii, Mycenii, Sorae, regio Scythiaca, Verveces [8]).

De asemenea, se găsesc cuvinte a unei limbi rustice de origină latină: Annu, berbex şi berbece, camara, casae, cerbus, santus, serbus, silvan, socra, mamma, tata, edu, tauro, domino [9]).

Nu pare curios existenţa acestor expresii în Libya înainte de Pliniu? Expresiuni cari, cu toate că redate de autori streini, mare parte din ele sunt exact aceleaşi ca în limba ce vorbim astăzi, ca: Aripa, Baba, Badea, Cîrna, anu, berbece, câmara, socra, tata, mama, edu, tauro etc.

Fie, că acest popor a venit din Europa, după hipoteza lui Sergi, admisă de A. Moret şi Davy [10]), prin punţile dela Gibraltar, Sicilia şi Archipelag, rămase accesibile până târziu în neolithic: fie că au venit dela Troia, după cum ne spune Herodot că susţineau ei înşişi; acest popor a venit cu limba lui şi avem probe, asemănările izbitoare pe care le găsim cu o limbă Europeană, ce i-se zice astă-zi, limba Română.

1) Lib. IV. 191. — 2) Fragm. 329 in fragm. Hist. Graec I. 25. — 3) Procopii B. C. Libr. 1. 14. — 4) Se găseşte trecută şi în hărţile Homo p. 328 şi Chapot 348. — 5) Frunzescu, Munte CuruRoşu, Prahova. — 6) Alexandri Polyhistoris frag. 119—132. — 7) Pe Dunăre, Persina. — 8) Ptolomaei. Lib. IV. Pliniu Lib. V. Ravennatis cosmographia. Caesaris, Bell. Gall. Melae. orbid. Lib. I. III. Riese, geogr. fat. minores. Tabula Pentingeniana. — 9) C. I. L. Vol. VIII p. 1108 şi 8247 şi Juvenalis frag. Lib. 1101. 1. — Toate aceste citate sunt din N. Densuşianu. Dacia Preistorică p. 683, 684, 685 şi 686. 11) Clans aux Empir. p. 92.

A. Moret şi G. Davy, în lucrarea Des Clans aux Empires [1]) în studiul craniilor din epoca thinită (an. 3315—2895 în. Chr.) arată că, în Nordul Egyptului, s'a găsit un tip brachycephal, cu nas drept şi scurt, spre deosebire de nasul buscat al Semiţilor din orientul Deltei şi capetele mici a celor din Sud, depe Valea Nilului. Rassă de aspect mediteranian sau European; iar că rassa dinastică a Egyptului rămâne că este Mediteraniană.

Mai adăogăm încă: Manethonis ne spune că, un aşa numit Στᾶαν (Stan) figurează în lista regilor păstori, cari au domnit în timpurilor vechi peste Egypt [2]). Şi, că Antzi, şeful păstorilor din Delta Nilului, purta cârja păstorului şi biciul. Iar, că Libyenii din occidentul Deltei, aveau ca simbol Lupul, ce'i zicea Oupouat [3]) şi cred că n'ar fi exagerat spunând, că dacă la acest cuvânt tăem sufixul: at, rămâne expresia oupou (upu), de care nu'l desparte de cât litera: l, ce-i zice consună lichidă, de cuvântul românesc „Lupu". De alt-fel „capul de lup figura şi pe steagul de război al Dacilor ca simbol al poporului din Carpaţi. (Pâr. p. 520).

Nu mai este nevoe de celelalte argumente ale lui N. Densuşianu, ce nu am competinţa, să apreciez dacă sunt juste sau nu, pentru a ne da seama de obârşia acestui popor; aceste mărturii simple vorbesc dela sine.

Civilizaţia Egyptiană. — In adevăr, Egyptul a făcut progrese foarte repezi şi în timpuri îndepărtate, ast-fel că sub Menès (3315 în. Chr.) civilizaţia lor era aproape încheiată, după care a urmat, în cursul lor istoric, o autocraţie exagerată, cum nu au mai fost multe în lume şi care a împiedicat această civilizaţie să se desvolte în mod firesc.

Nu sunt mare admirator al civilizaţiei Egyptene; în comparaţie cu alte vechi civilizaţiuni aceasta rămâne în urmă. Nu este de admirat de cât pe terenul architectural, prin numeroasele temple

1) p. 182, 183. — 2) Fragmente, in Fragm. hist. grec. II. 567—568 din N. Densuşianu Dacia Preist. p. 1046. — 3) A. Moret. Le Nil. p. 82.

și piramide colosale, ridicate, cele mai multe, în zeci de ani de zile, prin munca năprasnică a sute de mii muncitori și artiști, cu toții robi ai Faraonului.

Arta, sugrumată de o tradiție religioasă implacabilă și împedicată de a tot puternicul cler, nu putea să ia nici o desvoltare.

Totul se petrecea în secret față de mulțime: Cultul în secret; inițiarea în secret; magia secret, până chiar și technica artiștilor era un secret.

Moravuri. — Incepând cu moravurile lor, este de remarcat, în căsătoriile regești, cea mai apropiată *endogamie*. Prinții nu aveau dreptul la coroană, dacă nu erau născuți din tată și mamă, ambii cu aceleași drepturi, egale [1]). Or, cu aceleași drepturi nu puteau să fie de cât fratele și sora. Deci, în familia regală, căsătoriele între frate și soră erau indispensabile. Acest obicei a fost respectat cu rigoare vreme îndelungată, de mii de ani, până în timpul dinastiei XVIII-a când, Thoutmes IV (1447—1415 în. Chr.) derogă, cel d'intâi, de la această regulă și ia în căsătorie pe sora regelui Mitanienilor și apoi pe fiica acestuia.

De unde provine acest obicei?

Să se fi adoptat, oare, endogamia în familia Regală în scopul de a'și păstra puritatea? — Dar, acest obicei se practica nu numai în familia Regală, ci în toată populația Egyptului:

Sora, este denumirea principală a femeii în situația sa conjugală, „cea ce indică frecvența mariajului consanguin, în toate epocile, mai ales în familia Regală", scrie A. Moret în Le Nil [2]).

In fragmentele literare, ce ne au rămas, se vorbește adesea de sora, în pasagiile privitoare amorului. Fratele zice:

„Văd pe sora mea că vine și inima mea se bucură,
„Dă-mi pe sora mea în noaptea asta.
„Brațele mele se deschid pentru a o îmbrățișa....
„Când metresa mea vine spre mine, etc.

Iar sora:

„Fratele meu iubit, inima mea răspunde amorului tău.
„Am găsit pe fratele meu în patul său, etc. [3]).

1) A. Moret. Le Nil. p. 356. — 2) Pag. 319. — A. Moret. Le Nil. p. 539—540. — 3) Le Nil. p. 93.

De alt-fel, nici nu putea fi de cât așa, când Osiris, primul rege și Zeu, se căsătorește cu surorile sale Isis și Nephthys [1]) și când toți ceilalți regi, urmașii săi, se căsătoresc, de asemenea, cu surorile lor. Incestul (în castus), expresiune relativ recentă, provenită în urma civilizațiunei romane, nu numai că era permis, dar era chiar obligator pentru familia regală, dupe cum s'a văzut mai sus.

Acest obicei era o moștenire, păstrată din timpuri îndepărtate, din epoca totetismului, a primelor înjghebări sociale.

In totetism femea, depozitara rassei, se credea fecondată de totem, ce reprezenta clanul. Deci, endogamie cu neamurile apropiate din clan.

Filiațiunea uterină s'a păstrat chiar în timpurile istorice. „Importanța rezervată femeilor în familie și în special reginelor, păstrătoarea rassei regale, va fi una din consecințele respectului filiațiunei uterine". Prințul, de fapt, n'avea dreptul la coroană; el guverna pentru Regină spre a o descărca de sarcinele regalității, ce numai un bărbat putea s'o îndeplinească.

„Regina odată decedată, copii primeau succesiunea; tatăl era obligat să investească formal pe cel mai mare, dintre ei, în locul defunctei și să împartă cu acesta, dacă nu realitatea, cel puțin pompa exterioară" [2]).

Prin urmare, atât consanguinitatea, cât și drepturile femeilor la tron, precum de asemenea și importanța ce se acorda în căsnicie femeilor din popor, erau reminiscențe din regimul primitiv totemic, de care Egyptienii nu se lepădase încă.

Pharaonii. — Pharaonul, de esență divină, este adorat în viață drept zeul Horus, iar după moarte devine Osiris. Proprietarul întregului sol al Egyptului. Recensăminte, destul de dese, inventariază averea particularilor: totul este trecut în listele de recensământ, chiar și aurul ce posedă fie-care, în vederea reținerilor ce se datorau Pharaonului, proprietar.

Pentru administrarea solului este nevoe de auxiliari. Regele încredințează cea mai mare parte din marile funcțiuni: fiilor și nepoților săi, fraților, rudelor și amicilor personali ai Pharaonului.

„Milioane de: orășeni, țărani, meseriași, servii domeniilor,

1) Le Nil. p. 93. — 2) A. Moret. Le Nil. p. 112, 357.

îşi găsesc subsistenţa lucrând pentru rege şi curtea regală, fără un statut legal, fără nici un drept politic, sau religios. Mii de plebeieni depind de marele necropole: architecţi, sculptori, lemnari, pictori, lucrători în piatră, zidari, pentru construcţiuni şi mobilier funerar; preoţi şi slujbaşi, pentru cultul morţilor; îmbalsămători pentru prepararea momiilor; şi încă şi mai numeroşi: meseriaşii şi ţăranii domeniilor, cari muncesc şi recoltează pentru serviciul regulat al ofrandelor"... „îngropaţi în nisip, goi, nemomifiaţi, fără sicriu, cu slabe provizii".

„Pentru aceşti plebeieni nu există nici un paradis, afară numai dacă Regele nu distinge pe vr'unul dintrînşi, pentru a'l introduce printre amicii sau servitorii săi" [1]).

Aceşti trufaşi Pharaoni aveau mare grije, ca hoiturile lor să rămâe de vecie, păstrate în monumentele grandioase, ce li se zice piramide şi la care munceau din greu plebeia, viaţa întreagă, numai pentru hrană. Ereau întrebuinţaţi, ni se spune, 100.000 de oameni pe trimestru. La o piramidă din Edfou s'a muncit 95 de ani, ca să o termine complect. Piramida Keops reprezintă un munte de 145 m. înălţime, pe 232 m. lărgime; a fost nevoe, pentru construcţiunea acestei piramide, de 2.300.000 metri cubi de piatră [2]).

Işi poate cineva face o idee, de munca ce reprezintă acest colos, într'o epocă şi într'o ţară unde maşinismul era necunoscut, căci este un mit a se crede alt-fel; totul se lucra cu braţele [3]). In această ţară, în care ştiinţele şi progresele sunt atât de lăudate, roata adaptată la vehicul nu apare înainte de imperiul de Mijloc [4]) (a. 2160 în. Chr.), adică după aproape 2000 ani de civilizaţiune, venită o dată cu calul pare, din Asia. Şi, precum aproape fie-care rege avea piramida lui, omenirea Egyptului lucra veşnic pentru satisfacerea acestui orgoliu regesc, pyramidele, în care erau aşezate şi înconjurate cu lux de podoabe, momiile pharaonilor sau soţiilor lor, astă zi simple obiecte de curiozitate în vitrinele muzeelor. Această stare de absolutism desăvârşit, durează întreaga perioadă a vechiului imperiu; până la anul 2500 în Chr. drepturile politice şi religioase nu există de cât pentru rege şi familia sa.

In dinastia VI-a, subt Pepi II (2485—2390 în. Chr.) care a domnit 94 de ani, din 100 cât a trăit, autoritatea regală începe

1) A. Moret. Le Nil. p. 234-235. — 2) Acelaş p. 200, 493. — 3) G. Glotz, Civilis. Egéen, p. 209. — 4) Le Nil. p. 519.

să decadă. Preoţii sunt cei d'intâi care se emancipează; urmează fii şi nepoţii Faraonului, cari se scutură de tutelă; apoi amicii precum şi marii funcţionari. Poporul rămâne acelaş, fără nici un profit faţă de evoluţia de care beneficiau preoţii şi înaltele clase.

La finele dinastiei VI-a, monarhia ia forma unui regim asemănător feudalităţii evului mediu al Europei. Apoi anarhia şi condiţiunile favorabile unei revoluţiuni, care izbucneşte în anul 2360 în. Chr. punând capăt dinastiei VIII-a şi vechiului imperiu Mamphit.

Timp de două secole Egyptul este frământat de revoluţie şi lupte lăuntrice, care a dat ocazie la pagini literare foarte mişcătoare, singurul profit real al acestei lungi revoluţii, cum cred că nu a mai existat alta. Prădarea, ruina şi asasinarea domniau; templele cu zeii şi cu secretele lor violate; femeile nobile nevoite a'şi prostitua fiicele; nimic nu se mai respecta de această mulţime flămânzită, apăsată şi despreţuită mii de ani. Religiunea lor, care nu avea nici un fond moral, nu lăsase nici o urmă de simţimânte humane în sufletul lor pentru aproapele, pentru cel slab şi, şi mai puţin de pietate pentru cele sfinte.

„Dacă aş şti unde este Dumnezeu, de sigur că i-aş face ofrande". „Şi sacrificiul vitelor treceau la necesităţi mai pământeşti şi urgente" [1]).

Către anul 2160 în Chr., în regiunea centrală a Egyptului se restabileşte autoritatea în mâinele prinţilor de Theba, Antef şi Mentouhetep, care formează dinastia XI (2160—2000); este perioada imperiului de Mijloc (dinast. XI—XIII din 2000—1788). una din cele mai frumoase epoci ale istoriei Egyptului, scriu A. More şi Davy în „Des Claus aux Empires" [2]). Amenemhet I pune fundamentul dinast. XII (2000 în. Chr.), cu capitala la *Itet-taui*, mai centrală de cât Memphis şi mai puţin expusă agresorilor veniţi din Delta. Regii thebani, cari au readus Egyptului ordinea şi prosperitatea, întind imperiul mai la sud pe valea Nilului, până la a doua cataractă şi în Palestina; aceasta nu-i scapă de invaziunea Păstorilor (Hyksos), cari zădărnicesc pentru un secol (1660—1580) activitatea Pharaonilor.

Dupe urma revoluţiei religiunea se democratizează; plebea este admisă la imortalitate, li se deschide întrucâtva calea spre viaţa civică şi într'o oarecare formă dreptul la proprietate; capătă un statut legal.

1) A. Moret. Le Nil. p. 266. — 2) Pag. 257.

Cu începerea dinastiei XII (2000 în. Chr.) orice mort, de orice categorie socială, este momifiat, după modelul lui Osiris, primeşte onoruri regale şi se împreună cu Ka-ul său după moarte, ca şi regii altă-dată. Toate simplificaţiunile sunt admise, pentru a democratiza riturile funerare.

Acestea sunt marile beneficii căpătate de popor în urma revoluţiei. Dar, regele tot Dumnezeu pe pământ rămâne şi spre a se distinge de restul muritorilor, el are privilegiu dela naştere de a trăi cu Ka-ul său, cum nu a avut nici chiar Osiris [1]).

Restul: despotizmului sacru îi urmează aşa zisul socialism de stat. Socialism de stat, cu monarh absolut, era numai o formă înşelătoare, căci tot pământul negru, adică întreg Egyptul cultivabil, aparţine tot regelui. Abea sub Sesostris (Ramses II), după aproximativ 800 de ani, se împarte ţăranilor pământul în loturi egale şi pătrate, ce se trăgeau la sorţi. Fie-care ţăran se achita de corvezile şi impozitele dupe un tarif legal, fără îndoială foarte grele, însă cari nu mai erau arbitrare. Societatea nu a putut să sfârşească printr'un regim democratic, ca în Grecia sau Roma.

Lupta pentru izgonirea Hyksos-ilor dezvoltă spiritul războinic şi împinge (dinast. XVIII) către politica externă, Thoutmes III şi succesorii săi imediaţi Amenophis II, Thoutmes IV şi Amenophis III sunt cuceritorii unui imperiu, ce se întindea dela Nilul de Sus la Eufrat, instruiţi prin invaziunea păstorilor Hyksos [2]).

In cursul dinastiei XVIII, situaţia socială a soldatului este înălţată; răsboiul face să se nască o nobleţe militară privilegiată, cărora li se acordă pământ cultivabil şi diferite favoruri şi distincţiuni ca, sclavi, arme de onoare şi decoraţiuni: coliere de aur, inele, brăţări, lei şi muste de aur; inimi de aur şi de argint, pe care le purta la gât [3]) ca şi astăzi.

Intregul sol al Egyptului era împărţit în trei părţi: întâia şi cea mai mare, aparţinea colegiului preoţesc (în special cel dela Theba); a doua parte a solului aparţinea Regelui; şi a treia era afectată răsboinicilor [4]). Nu mai rămânea, aşa dar, nimic pentru restul populaţiunei, ţăranii cultivatori în special.

..Preoţii, solid aşezaţi pe baza proprietăţei teritoriale şi pe o bogăţie, ce creştea după fie-care domnie, capătă o influenţă extra-

1) A. Moret. Le Nil. p. 309. — 2) Acelaş p. 307, 309, 310, 366. — 3) Des Claus aux Empires p. 307. — 4) Diodor citat de Moret. Le Nil. p. 351.

ordinară în Egypt, odată cu dinastia XVIII. Clerul lui Amon (Theba), cel mai puternic între toţi, înţelege să ţie în tutelă familia regală, dar intrigile lor provoacă reacţiuni din partea regilor; aceştia se sprijină pe clerul rival din Heliopolis, moştenitorul tradiţiilor monarhice ale vechiului imperiu [1]), şi rupe total ori-ce legătură cu Theba.

Regii rassei noui, căci aşa se numeau, au început prin a rupe cu tradiţiile milenare a căsătoriilor consanguine. Thoutmes IV ia în căsătorie pe fica regelui Mitanienilor; Amenophis III are de regină o siriană; fiul lor Amenophis IV se căsătoreşte cu o altă fică a regelui Mitanienilor.

Emanciparea faţă de Amon şi de preoţii săi din Theba, dorită de regii nouei rasse, îi apropie de preoţii din Heliopolis şi îi readuc către cultul vechiului imperiu [2]).

Thoutmes IV, cel d'intâi, începe prin a reveni la cultul soarelui, Ra. Dar, Amenophis IV, debilul afinat, fără vigoarea fizică a celor din vechea matcă, răsad degenerat al amestecului vechiului sânge faraonic cu sângele aryan a prinţeselor mitaniene, cum îl descrie A. Moret în Le Nil [3]), dă probe de o energie foarte mare şi de o înaltă concepţie politică şi religioasă. După modesta mea părere, este cel mai ilustru rege al Egyptului şi n'are de cât cusurul, că moarte după o scurtă domnie (15 ani), când urmaşii săi curmă firul operei sale şi revin de bună voe în servitutea preoţilor lui Amon.

Aportul de sânge nou, introdus în familia regală, aduce energia cu care se manifestă majoritatea regilor dinastiei XVIII.

Indată ce devine major, Amenophis IV, se emancipează de zeul Amon şi clerul său, prin măsuri radicale. Capitala este mutată dela Theba la Tell-el-Amarna, în apropiere de Memphis. Amon şi femeea sa, Mout, sunt proscrişi. In toate părţile imaginele lui Amon sunt distruse prin ordin Regal. Preoţii goniţi, proscrişi, sau reduşi în sclavie. Bunurile lui Amon-Ra revin tezaurului, iar câmpiile cultivabile Pharaonului. Regele se declară primul profet a lui Aton iar nu Dumnezeu şi îşi schimbă numele din Amon în Aton, numindu-se Ikou-n-Aton.

Omnipotenţa şi bogăţia lui Amon devenise ast-fel, că cel mai audacios era stăpânul tronului; de data aceasta, însă, regele refor-

1) Le Nil. p. 355. — 2) A. Moret. Le Nil. p. 368. — 3) Pag. 371.

mator şi revoluţionar îi domină şi îi reduce cu totul. In locul lui Amon şi a statuelor şi animalelor divine ca: vaci, crocodili, berbeci etc., este înălţat Aton, reprezentat prin discul solar, ale cărui raze scaldă pământul. Nu mai există de cât un singur Dumnezeu, soarele, tatăl bine-făcător, dătător de viaţă a tot ce există pe pământ.

Acest monoteism avea şi un scop politic de mare envergură : un act de unificare politică atât înăuntru Egyptului, cât mai ales în ţările dominate de acesta. Un Dumnezeu soare, zeu al cărui simbol era uşor de înţeles, putea să servească de legătură cu celelalte popoare. Toţi oamenii sunt fii soarelui, bine-făcătorul universal, şi trebue să se considere drept fraţi, de orice rassă, limbă şi coloare ar fi.

„Este în doctrina lui Ikhounaton o generozitate puternică, o mare nobleţe de intenţii, o dragoste sinceră a naturii, ardoarea adevărului moral şi respectul adevărului fizic, care dau domniei şi monumentelor sale un caracter unic". Ast-fel închee acest capitol A. Moret în Le Nil [1]).

După o domnie de 15 ani, „privită de supuşii săi ca o feerie strălucitoare, „Regele Amenophis IV dispare, fără a fi avut timp să-şi consolideze opera. Ginerele său Tutankhaton revine, de voe sau de nevoe, la cultul lui Amon; schimbă numele în Tutankhamon şi cade în puterea preoţilor, care îşi reiau influenţa predominatoare cu mai multă recrudescenţă, sprijiniţi mai apoi de Herenheb, ridicat de către Amon de la gradul de general la demnitatea de Rege.

Regii dinastiei XIX schimbă reşedinţa politică în Delta, la Pa-Ramsès. Puterea preoţească rămâne în Theba şi sub masca lui Amon, intervine din ce în ce mai mult în afacerile importante, de toate categoriile, ale Egyptului. Metoda obişnuită este pe atât de naivă, pe cât lipsită de scrupule:

„în cursul procesiunei solemne, statuia zeului (articulată şi manevrată de preoţi nevăzuţi), dusă în barca lor, sau pe umerii preoţilor, marchează prin semne voinţa sa. Dacă un individ, care are favoarea zeilor (sau a preoţilor), roagă, sau întreabă statuia în timpul trecerei, aceasta se opreşte înaintea lui şi înclină capul în semn de aprobare" [2]).

Ast-fel şi cu aceste mijloace de şarlatanie ordinară, se prepară trecerea dela monarhia umană la theocraţia sacerdotală, care se înfăptueşte la moartea regelui Ramsès XII (1169—1100 în. Chr.). La Theba, marele preot Herihor ia coroana pentru el şi copiii lui şi o păstrează 150 ani.

1) Pag. 378. — 2) A. Moret. Le Nil. p. 385.

Către 1229 în Chr. este de remarcat o invazie de Lybieni propriu zişi (Libou), barbari cu pielea albă, păr blond şi ochi albaştri, sub regele lor Meryey, în unire cu popoare venite din Nord : Acheeni, Etrusci, Lyceeni, Siculi şi Shardani. Mernephtah, urmaşul lui Ramses II, îi înfrânge şi ucide: 6359 Lybieni, 742 Etrusci şi 222 Siculi. Din comparaţia acestor cifre, se vede că Lybienii predominau şi într'o măsură oare-care Etruscii. Dar autorii Moret et Davy [1]) spun, că nu trebue să credem pe cuvânt pe Mernephtah de oarece Egyptul cade în anarhie după moartea sa.

Perturbaţiunile, prin fluxul popoarelor dela Mare şi din Nord, au durat aproape cinci secole. Egyptul slăbit, îşi pierde unitatea naţională, într'o perioadă, însă, când nu este invadat, şi se împarte în două regate: Cel de Nord în mâna Lybienilor mercenari, iar Pharaonii se refugiază spre Sud, la Theba, apoi mai în urmă pe Nilul de sus.

Desfăşurarea evenimentelor sub Lybienii de Nord (Delta) am văzut-o deja (vezi p. 12). Cât despre Lybienii de sud mai avem de adăogat:

Paralel cu Libyenii de Nord, cari formează dinastia XXII la Bubastis (947—745 în. Chr.), Lybienii din Sudul Egyptului domnesc în cinci generaţiuni la Napata (Ethiopia). Regii lor cuceresc apoi Theba şi Delta (722—670 în. Chr.) făcând unitatea Egyptului; luptă contra Assyrienilor până în Siria şi-şi croesc un rol atât de important, că formează a XXV-a dinastie, zisă Ethiopiană [2]).

Toţi aceştia sunt Libyeni de Sud, mari amatori de cai, caracter distinctiv al Aryenilor, popor de călăreţi [3]). Unul din regii lor cuceritori (Piankhi) se indignează când vede caii, din grajdurile Faraonilor din Delta, rău hrăniţi. Aceasta ne dă nota de firea lor atavică de pasionaţi iubitori de cai, contrariu Egyptenilor. Obiecte găsite într'un tumulus vechiu îi caracterizează de Libyeni. Fica regelui Kashta purta titlul de mare preotează Temhou, adică de Lybieni de Sud [4]). Pliniu cel bătrân aminteşte [5]) în părţile de sus ale Nilului, în Ethiopia, de un trib cu numele de Dochi.

1) A. Moret et Davy. Des clans aux Empires p. 389, 390. — 2) Manéthon din Le Nil. p. 397. — 3) Des Clans aux Empires, p. 237. — 4) Le Nil. p. 398. — 5) Pl. VI. 35. 12 din Dacia Preist. Densuş. p. 330.

După cum s'a mai spus (v. p. 13), Egyptul este invadat de Assyrieni, sub regele lor Assarkaddon (671 în. Chr.) şi urmaşul său Assurbanipal care cucereşte Theba (668 în. Chr.).

Psametique I (663—509 în. Chr.), succesorul adversarilor regilor Ethiopieni, profită de încurcăturile Assyrienilor în Babilon şi Elam şi cu ajutoarele de mercenari greci, trimise de Gyges regele Lydiei, reuşeşte a goni cu încetul pe cotropitori. El pune bazele dinastiei XXVI la Saïs (Delta Occidentală) decăzută de mii de ani. Cu această ocazie Grecii, cari aveau concesiunea de a trăi în cuartire separate, capătă autorizaţiunea de a pătrunde oriunde.

Cinci regi urmează lui Psametique I (a. 663—525 în. Chr.). Regii Lybieni din Saïs, soldaţi de origină obscură, devin foarte populari prin legile lor democratice. După ce cuceresc Theba, îşi reiau drepturile, ce le acordau tradiţiunile sacerdotale.

De abea sub această dinastie poporul începe să răsufle: capătă dreptul de a dispune, după voe, de terenul ce'l cultiva, sau de meseria lui, ce o exercita mai înainte în profitul Regelui, preoţilor, sau militarilor. In această epocă apar: acte de vânzare, de locaţiune, de garanţii hipotecare, contracte de căsătorii, testamente etc. ce indic o stare de emancipaţiune.

Necesitatea de a adapta scrisul hieroglyphic trebuinţelor practice, face să se scurteze forma cursivă (hieratique), într'un graphic mai rapid, schematic, pe care Grecii 'l-au numit scrisul ţării, sau popular (dêmotique) [1]).

Diodor atribue regelui libyan Bocchoris din Sais, toate codificaţiunile relative emanicpării poporului. Herodot spune [2]), că la finele perioadei regilor din Sais prosperitatea Egyptului a fost extremă. Ordinea şi justiţia apar, artele iau avânt, industria prosperă etc. Este perioada de lumină, după apăsătorea tiranie milenară a pretinsei civilizaţiuni pharaonice; după întunericul în care a zăcut acest nenorocit popor, din timpurile lui Menès (3315 în. Chr.) şi până la lybianul Psametique I (663 în Chr.) care, însfârşit, l-a desrobit de jugul a 2652 de ani de robie.

Această perioadă, însă, a fost de scurtă durată, din nenorocire, căci invaziunea Perşilor din anul 525 în. Chr. pune sfârşit ultimei dinastii independente şi vechea monarhie pharaonică dispare, sfâşiată de preoţi şi de streini [3]).

1) Le Nil. p. 404. — 2) Her. II, 177. — 3) Le Nil. p. 410.

Dar, poate că civilizaţiunea egypteană s'a manifestat în alte direcţiuni ale activităţei lor. Vom vedea mai la vale în ce constă această mult cântată civilizaţiune:

Religiunea primitivă a Deltei, a cărei tradiţiuni se mai păstra încă la Heliopolis, era aşezată pe bază raţională, care dă impresia unui adevăr cosmogonic.

Pseudo-Apulée, citat de A. Moret [1]), ne spune, că Egyptul este scaunul religiunilor. Pare că aceasta este adevărat, în ce priveşte religiunile la popoarele moderne. In adevăr, găsim la vechii Egyptieni:

1) O genesă, care aduce cu acea a lui Moise şi a Creştinilor. In orice caz, creaţiunea ne-o expune în un tablou logic şi complect, se exprimă A. Moret: Noun, haosul neorganizat, neantul în care trăia un spirit nedefinit, care purta într'însul suma existenţelor viitoare = Toum = Atoum. Din Noun au eşit apele. Atoum necăjit de impersonalitatea sa, prin efortul voinţei sale, a eşit din Noun (haosul) şi s'a ridicat d'asupra apelor; prin aceasta soarele s'a ivit şi lumină a fost; iar Atoum dedublat şi exteriorizat d'asupra apei primordiale, ia numele de Ra.

2) Avem asemenea verbul (cuvântul), care 'l găsim în Evanghelia Sft. Ioan: „Am creiat toate formele, cu ce a eşit din gura mea, când nu exista nici cer, nici pământ" [2]). (la început era cuvântul...).

In rezumat, în doctrina heliopolitană, Dumnezeu este înţeles ca o inteligenţă, care a cugetat lumea şi care se exprimă prin verb [3]).

3) Osiris, care a suferit moartea pentru omenire. Resurecţiunea şi ascensiunea sa [4]).

4) Atoum (la noi Adam), singurul la origina timpurilor, neavând femee, scoate din el însuşi o pereche de copii (aerul şi vidul) [5]). La noi, tot din el, face mai întâi pe Eva şi apoi din ei es doi copii.

5) Osiris asasinat de fratele său Typhon (Seth) = Cain şi Abel.

6) Isis face copil fără bărbat, pe Horus.

7) Trinitatea-Unitate, există sub diferite forme.

1) Le Nil. p. 548. — 2) A. Moret. Le Nil. p. 436, 437. — 3) Acelaş p. 441. — 4) Le Nil. p. 444, 448. — 5) Le Nil. p. 430.

8) Credinţa într'o viaţă viitoare, mai târziu numai pentru Regi până la revoluţie, apoi pentru toată omenirea.

Dar, această concepţiune religioasă este acea primordială a Deltei, care apoi s'a concentrat la Heliopolis, păstrătorul vechei tradiţiuni.

De unde a venit însă în Delta? A venit odată cu calendarul, acest produs al culturei ştiinţifice a Deltei [1]), după cum s'a văzut la pag.10, sau este anterioară?

Nu trebue să se uite, însă, că în epoca proto-istorică a existat un regat Egypto-Libyan [2]); iar dacă Egyptenii din Delta au fost creatorii începuturilor civilizaţiunei lor, apoi neapărat că au colaborat în prima linie aceşti Libyeni energici şi dotaţi, a căror expresiune este legendarul Antzi, păstorul cu bici, toiag şi pene, ce au trecut ca atribute lui Osiris şi tutulor Pharaonilor.

Această religie stabilită (nu se ştie când şi unde) pe baze de o logică ce egalează pe cele în vigoare astăzi în Europa, a degenerat cu timpul, însă, în cultul animalelor totemice.

In perioada istorică a Egyptului şi, în special, cu începere dela Menès (3315 în. Chr.) şi dinastiile thinite, vedem la locul de cinste în sanctuarele acestui Egypt civilizat, tot felul de animale: vaci, câini, pisici, boi, şerpi, lupi, crocodili, hipopotami, berbeci etc.; sacre în ţinuturile lor (nomes) şi zei, acei introduşi în temple. Fiecare ţinut (nome) îşi adora animalul său, asta nu împedica însă, pe cei din ţinutul vecin să mănânce zeul, berbecul s. e. ţinutului apropiat.

Aceste animale erau adorate în temple, unde îşi petreceau viaţa, iar după moarte, momifiate, erau aşezate în sepulture splendide, după care se alegea un altul.

Ori-care ar fi obârşia divinăzărei acestor animale, fie că acestea reprezentau totem-ele clanurilor primitive, fie oricare altă explicaţiune, nu are nici o valoare faţă de această degradaţiune a religiunei unui popor, persistentă în mii de ani.

Se zice, că preoţii, iniţiaţi, aveau cunostinţe foarte întinse, în toate domeniile şi că erau foarte înţelepţi. Cum au putut aceşti preoţi aşa de învăţaţi şi înţelepţi, să lase să degenereze într'atâta, o religiune pornită din Delta, dela obârşie, pe baze aşa de promiţătoare? Sau ştiinţa şi înţelepciunea lor este numai un mit?

Un singur rege, în toată istoria Egyptului, Amenophis IV

1) Des Clans aux Empires, p 156. — 2) Le Nil. p. 89.

(secol. XV) numit Ikhounaton, a avut energia luminoasă de a înlocui această religiune stupidă şi a reveni la cultul soarelui, nepersonificat, din timpurile vechi, a soarelui bine-făcător şi dătător de viaţă a tot cea ce este pe pământ. Acest monetheism umanitar, care făcea pe toţi oamenii fii ai soarelui şi deci fraţi, fie că în concepţiunea lui politică intra, sau nu, ideea de imperialism, cu toate că mult superior, nu a putut să dureze.

Ikhounaton a murit vremelnic, iar urmaşii lui nu au avut energia şi poate nici convingerea, de a continua opera lui Amenophis IV şi recad sub influenţa şi puterea preoţilor din Theba, iar Tutankhaton, ginerile său, îşi schimbă numele în Tutankhamon, recunoaşte şi trece la cultului lui Amon, şi a animalelor sale.

Artele. — Pliniu cel bătrân ne spune [1]), că Egyptienii au inventat pictura cu 6000 ani înaintea Grecilor. Se poate, dar aceasta nu le-a servit prea mult. Schaefer zice: găsim în lucrările lor viziunea şi redarea lucrurilor în desenul copiilor, sau în lucrările popoarelor primitive [2]) etc. Picturile lor fără umbre, fără perspective, fără racursiuri. Pictorul nu întrebuinţează decât culori unice şi convenţionale adică, unele pentru corpul omului, altele pentru flori, pentru foi etc. In profilul lor ochiul apare din faţă.

In monumentele tutulor epocilor, traseul de profil se prezintă astfel, că persoana reprezentată pare a avea două picioare stângi, sau două mâini drepte: degetele sunt aşezate în acelaş fel, atât la mâna sau piciorul drept, cât şi la stângul. Acestea se văd clar în Le Nil (A. Moret) planşele XVI şi XVII din templele lui Seti I (1321—1300 în. Chr.) şi Ramsès II (1300—1234 în. Chr.), deci în o epocă destul de înaintată a civilizaţiunei lor). (vezi fig. 1).

La acestea, A. Moret [3]), care arată multă îngăduinţă Egyptienilor spune: „traités avec negligence". Este permisă această neglijenţă? Iar, în altă parte arată [4]), „că respectul ritual, arta canonică şi hieratică ar fi impus acest mod de reprezentare". Este sigur însă, că artiştii nu au realizat nici un progres timp de aprox. 2000 de ani dela începuturile civilizaţiunei, căci desenurile lor prezintă aceleaşi caractere de primitivitate în tot acest îndelungat timp. Foarte probabil, că tirania preoţilor să fi împedicat avântul artei şi să o fi reţinut în limitele strîmte ale canoanelor.

1) Hist. natur. XXXV, 15, 16, din Le Nil. p. 497. — 2) Le Nil. p. 502? — 3) Acelaş p. 497. — 4) Le Nil. p. 507.

In sculptură: Statui ţepene, fără expresii; nu întoarce capul nici la dreapta, nici la stânga, membrele, ca nişte blocuri rigide, ataşate corpului de cele mai multe ori în unghiu drept. Diodor ne spune [1]), că diversele părţi ale statuei erau făcute separat, de artişti specializaţi şi că ei urmau un canon al proporţiilor etc.



Fig. I. Adoraţiunea lui Sebek-Râ crocodil (XIX dyn). Musée Guimet. (Din Le Nil).

După A. Moret [2]), statuele din epoca thinită (3315—3100 în. Chr.) arată o artă realistă, foarte apropiată de natură. Statuia lui Nefert (III dinast. a. 2895 în. Chr.), pe care o reproduce l'Abbé Moreux, în „la science mystérieuse des pharaons" (p. 7) este o probă a progresului sculpturei până la acea epocă îndepărtat; expresiune clară; ochii, mâinele şi picioarele sunt la locul lor. Inceputurile, aşa dar, erau bune, — absolutismul apoi zădărniceşte orice progres. (v. fig. II).

Reformele lui Amenophis IV (1380—1362 în. Chr.) schimbă cu totul mersul artei. Dogme, canoane şi rituale sunt desfiinţate. Statuele divine suprimate. Decoraţiunile rituale cad. Regele preconizează întoarcerea la natură şi cere artiştilor să lucreze depe modele vii: chiar Regina şi ficele sale pozează [3]). Artiştii câştigă personalitatea lor: se cunosc numele a trei sculptori din acea epocă.

1) 1, 98 din Le Nil. p. 503. — 2) Le Nil. p. 512. — 3) Acelaş p. 515.

Deşi în foarte scurt timp, artele prind să ia avânt, progrese vădite încep să se realizeze, se ţine socoteală de efectele luminei, şi reliefurile sunt redate prin umbre, etc.



Fig. II. Statuea lui Nefert. (III-a dynas.). (Din la Science Mysterieuse des Pharaons).

Odată cu Amnophis IV, cad şi artele, cari revin la calapodul canoanelor; cade monotheismul şi frumuseţea morală a sentimentului de fraternitate umană.

Legiuiri pentru popor nu s'au găsit nici una. Acte în raporturile dintre oameni, relativ la vânzări, închirieri etc. nu apar de cât târziu, sub dinastia XXVI (a. 663 în. Chr.) din Saïs, când poporul, în sfârşit, capătă libertăţile acordate de aceşti Regi Libyeni, ce desfiinţează sclavia.

In această privinţă Sumer şi Babylon cu legile lui Hammourabi şi chiar Assyria cu faimoasa bibliotecă a lui Assourbanipal

(VII sec.) şi actele scrise, ce au rămas din epoca lor istorică, lasă cu mult în urmă Egyptul şi civilizaţia lui.

Ni se vorbeşte mult de faimoasa bibliotecă din Alexandria, arsă mai întâi, în parte, de soldaţii lui Cesar şi apoi restul de Turci, că ar fi conţinut multe din ştiinţele Egyptienilor, ce au rămas astfel necunoscute. Această bibliotecă era, însă, a Ptolomeilor şi coprindea opere relative literaturei şi ştiinţelor hellenice [4]). Nu avem nici o probă că ar fi existat o bibliotecă Egypţeană, afară de arhiva renegatului Amenophis IV, descoperită la El-Amarna. Nici regii, şi nici preoţii nu aveau timpul, sau înclinarea, să se dedea la asemenea îndeletniciri, de altfel greu de realizat cu scrisul hieroglyphic, greoi şi nepractic.

Ştiinţele. — Medicina, mai întâi, era legată de credinţele religioase şi practicată numai de preoţi. Desvoltarea medicinei nu putea să ia nici un avânt, fiind cu totul încătuşată de dogmele religioase. Medicul luase un caracter Divin şi acel ce se îndepărta de regulile sacre, era pasibil de pedeapsa cu moarte, ca asasin [2]). Ea a rămas tot timpul imperiului în starea de primitivitate, cum a fost moştenită dela prima civilizaţie a Deltei.

Matematicile se reduceau la operaţiunile adunărei şi scăderei. Inmulţirea şi împărţirea se făceau tot prin metoda adunărei şi scăderei. In geometrie avem calculul suprafeţelor, născut din necesitatea măsurării pământului cultivabil, care se sprijinea pe proprietăţile triunghiurilor, dreptunghiurilor, trunchiul de pyramidă, definit nu fără erori, ne spune A. Moret [3]).

Aşa dar, această ştiinţă nu era atât de înaintată, faţă de acea a Sumerienilor contimporani, dacă nu mai vechi ca Egyptienii şi a căror civilizaţie a dispărut cu mult înainte de acea a Egyptului. La aceştia se găsesc: table de înmulţire şi împărţire; table de extragerea rădăcinilor patrate şi cubice; exerciţii de geometrie aplicată la suprafeţe de teren de forme neregulate; table de declinări şi conjugări; dicţionar Semitico-Sumerian [4]).

In acestea se rezumă ştiinţele Egyptienilor, după cunoştinţele existente şi sigure, rezultate din cercetările oamenilor de ştiinţe

1) Le Nil. — 2) Henri Berr din Le Nil. p. XV. — 3) Le Nil. p. 522. — 4) C. Leonard Wooleg. Les Sumeriens p. 113 şi 114.

moderni asupra scriptelor şi pieselor arheologice, păstrate în bune condiţiuni în nisipurile vaei Nilului. Poate să mai existe şi altele, cum a fost anatomia s. e. din care nu s'a tras nici un folos practic. Prestigiul pretinse civilizaţiuni înaintate a Egyptului şi atracţiunea impunătoarelor pyramide a făcut, ca cercetările să se facă cu îmbelşugare şi cu rezultate pozitive, asupra trecutului acestei ţări. Tot ce nu se reazămă însă pe probe, sunt numai supoziţii, a căror valoare este foarte relativă. Astfel:

L'Abbé Moreux, astronom, ne spune în „La Science Mystérieuse des Pharaons" [1]), că marea piramidă Kheops (a. 2840 în. Chr.) a fost construită nu numai ca monument neperitor regelui ei ci, că preoţii a vrut să fixeze, în această măreaţă construcţie fără moarte, datele lor precise asupra ştiinţei astrelor, precum şi noţiunile ştiinţifice ale epocei. Autorul se sprijină, întru aceasta, pe oarecari probe trase din măsurătorile recente ale acestei piramide, din cari ar rezulta că preoţii Egyptieni, dinainte şi până la Kheops aveau cunoştinţă de forma pământului, de suprafaţă şi greutatea sa [2]). Astfel:

Raportul constant al circumferinţei la diametru, însemnat prin litera greacă π, este dat de divizunea perimetrului bazei piramidei prin de două ori înălţimea acestei piramide = 3,1416. Inălţimea piramidei, care este de 148^{208} m., multiplicată cu un milion, ne dă distanţa dela pământ la soare, cu o oarecare aproximaţie, recunoaşte şi autorul, deoarece distanţa dela pământ la soare, este calculată în prezent la 148,400.000 km. Măsura sacră a lungimelor, la preoţii Egyptieni, era cotul (la coudée)=635 mm. 660; multiplicată această lungime a cotului cu zece milioane, ne dă lungimea razei pământului la poli şi aici, însă, cu o mică aproximaţie. Savantul autor, care jonglează cu cifrele cu o uşurinţă remarcabilă, ne mai dă şi alte date uluitoare, ce rezultă din aşezarea construcţiei şi dimensiunile diferitelor părţi ale piramidei.

Rezultatele, obţinute de l'Abbé Moreux, poate să fie numai o coincidenţă. Poate, de asemenea, să exprime, într'adevăr, cunoştinţele înaintate ale preoţilor Egyptieni din acea epocă, echivalente cu cunoştinţele savanţilor moderni.

Toate aceste cunoştinţe, însă, le aveau, dacă le aveau, dela acei ce au introdus calendarul în anul 4241 în. Chr. cu exacta lui

1) Pag. 10. — 2) Moreux. Sciences Mysterieuses des Pharaons p. 12.

împărţire a timpului în luni şi zile. Era vechea ştiinţă, ce moştenise preoţii din Heliopolis, iar nu cei din Theba cu boul apis, pisicile, câinii şi crocodiii lor, care reprezintă civilizaţia istorică a Egyptului.

De unde veneau aceste cunoştinţe? Nu se ştie. Woolley ne spune că streinii le-au adus [1]. Care streini?

Woolley ne mai spune că: „Sursa care a influenţat Egyptul direct, sau indirect, către finele epocei sale predinastice, trebue căutată în Mesopotamia de Sud" [2].

Calendarul Egyptian, singurul indiciu sigur a ştiinţei din acele vremuri (an. 4241 în. Chr.), nu pare de loc probabil să fi venit din Asia. La această dată îndepărtată, Egyptienii realizau o reformă a calendarului bazată pe observaţiuni exacte, după experienţe cari cereau mii de ani [3]. In Babylonia, însă, calendarul adoptat, Sumero-Akkadian, este regulat după cursul lunei: lună nouă sau plină, şi după nici o regulă precisă. Anii erau de 12 luni, cu intercalarea unei a 13 când trebuia şi aceasta se făcea în mod empiric; câteodată eşea şi 14 luni. Hammourabi, între reformele sale este şi aceia a calendarului, în ce priveşte anul comun şi anul intercalar, asupra căreia decidea el însuşi [4]. Or, Hammourabi a existat târziu (a. 2225—1926 în. Chr.); el a domnit în cursul perioadei istorice a Egyptului.

Calendarul Egyptian de 360 zile şi 12 luni, cu intercalarea a încă 5 zile, ceeace făcea 365 zile, nu putea să fie luat în anul 4241 în. Chr. dela Asiatici, căci atunci l-ar fi luat cu erorile lui, cari au dăinuit până la Hammourabi şi poate şi mai departe.

Dacă, prin urmare, excludem pe Asiatici, nu avem cunoştinţe pozitive de alţi strini, veniţi în epoca primei civilizaţiuni a Egiptului, de cât de Libyeni. Să fi adus aceştia, oare, cunoştinţele înaintate, ce le vedem în prima fază de organizare a acestei ţări, cu păstorul Antzi ce purta pene, bici şi toiag? Să fie oare acel popor Libyan, care a dat un pharaon cu numele de Stan, despre care ne vorbeşte Manethonis [5]) şi cari aveau la ei cuvinte ca: Baba, Badea, Oaea, Vaca, Sarata, Gaia, socra, tata, mama etc. **(vezi p.14) ?**

Nu este exclus şi poate că acel popor la obârşie să fi avut o civilizaţie nebănuită, de cari astăzi nu mai avem de cât puţine

1) Les Sumeriens, p. 188. — 2) Acelaş p. 190. — 3) Le Nil. p. 121. — 4) I. Delaporte. La Mesopotamie, 258. — 5) Fragmente în Fragm. hier. grec. II 567—568. Din Preistoria p. 1046.

şi slabe urme. In orice caz, şi dacă n'au adus-o cu ei, au contribuit în mare parte însă la înfăptuirea acestei civilizaţii, prin calităţile lor, indiscutabil superioare fellahilor indolenţi, ce nu se vede a se fi afirmat întru ceva. Probă regele lybian Bocchoris marele legiuitor care desfiinţează sclavagiul şi căruia Diodor nu ezită a-i atribui legile liberatoare ale lui Solon (v. p. 12).

Literatura în prima perioadă, aceia a întâiului Imperiu, serveşte de decor templelor şi mormintelor. In acea epocă, scene populare sunt amestecate cu decoraţiunile rituale. Este caracteristic cântecul păstorului, care-şi mână turma prin mlaştine:

„Occident. De unde vine păstorul? E un păstor din Occident" [1])

Se confirmă, deci, ştirea că, păstorii vin din accident, adică din Libya.

A doua perioadă este aceia a revoluţiei sociale, dintre vechiul Imperiu şi cel de mijloc. Aceasta dă loc la pagini, intr adevăr mişcătoare, asupra degradaţiunei la cari sunt reduse femeile nobile şi copiii lor. Literaturei religioase îi ia locul literatura socială. Avem descrierea venirei la putere a proletariatului; insolenţa nouilor îmbogăţiţi, ca în orice epocă de mişcare socială; violarea secretelor piramidelor şi devastarea mormintelor etc. [2]). Aceste descrieri nu mai sunt redate pe pietrele monumentelor, ci sunt scrise pe papirus.

Cu dinastia XII (an. 2000 în. Chr.) ordinea se restabileşte. Poporul care, pe timpul revoluţiei, pierduse cu totul sentimentul religios, singurul lucru ce capătă şi pe cari poate că nu-l ceruse, sunt drepturile religioase, dreptul la nemurire; iar monarhia, sub formă de socializm de stat, îşi mână înainte absolutismul şi stăpânirea întregului Egypt. O nouă literatură religioasă ia naştere, care propagă formele liberatoare, ce permit oricărui om virtuos, a se bucura în lumea ceilaltă de fericirile divine [3]). Pe lumea cealaltă; de lumea ceastălaltă nu se pomeneşte.

Sub regele Ikhounaton (Amenophis IV) literatura evoluiază către forme mai libere, către simplicitatea vorbirei populare, iar himnele religioase lui Aton exprimă iubirea creaturilor umile [4]).

Revenirea la dogmele lui Amon aduce o reînviere literaturei

1) Le Nil. p. 533. — 2) Acelaş p. 264—265. — 3) Le Nil. p. 535. — 4) Le Nil. p. 536—541.

sacerdotale, spre verbul creator și guvernarea universului de către Trinitate-Unitate. Producțiunile artistice și literare recad sub puterea statului și religiunei. Produsul imaginației pure rămâne o excepție.

Arhitectura este arta prin care au excelat Egyptienii. Marile piramide sunt cele mai vaste monumente, pe cari le-au construit omul, ne spune A. Moret în Le Nil (p. 201). Piramidele, templele cu statuele și podoabele lor, reprezintă activitatea milenară a poporului rob, ce-și istovea puterile spre a îngrămădi acest material colosal, în memoria și pentru nemurirea numelui unui tiran. Nu este greu de închipuit, ce reprezintă o îngrămădire de material de 2.300.000 m. cubi de piatră, cu unele blocuri de 350—400 tone, pe o înălțime de 145 m. [1]) (piramida Keops), într'o vreme când toată munca se făcea cu mâna. Avem probe că mecanica nu exista: pe zidurile unui monument este reprezentată transportarea unei statui colosale, pe distanță de 20 km. de către 172 oameni, pe patru rânduri [2]).

Concluziuni. — Popor de fellahi docili și indolenți, victimele lungei autocrații a unei clase suprapuse de obârșie mediteraniană [3]). Nu a profitat de lenta evoluție, de cari au beneficiat numai preoții și nomarchii [4]). Rassă supusă și care se mulțumea cu puțin, robi milenari, muncind din greu, toată viața, pentru alții; rassă, care pare lipsită de energie și spontaneitate, efect al unei consanguinități apropiate și prelungite.

Egyptul nu aspira nici la libertate, nici la personalitate; nu este făcut refrexiunei, nici analisei critice, scrie A. Moret în Le Nil [5]).

Un popor abrutizat sub apăsarea milenară a unei clase, ce se zice, că era streină, nelegată prin nici un sentiment de massa peste care domnia. Lipsa de energie a poporului se mai vede și din faptul, că războaele lor le fac cu mercenari Lybieni, Nubieni și negri. Foarte rar se face mențiune de armata națională.

In rezumat civilizațiunea istorică a Egyptului este reprezentată **prin**:

1) Piramidele colosale, rodul muncei a poporului întreg.
2) Literatura: câte-va fragmente din timpul revoluției.

1) Le Nil. p. 200—201. — 2) Le Nil. p. 279. — 3) Des Clans aux Empires, 183. — 4) Le Nil. p. 251. — 5) Pag. 540.

3) Scrisul: heroglyfele greoae și nepractice.
4) Arta: statui placide, fără viață, de technică curioasă, mâinile și picioarele din aceiași parte.
5) Religiunea: divinizarea diferitelor animale vii, fie-care oraș cu animalul său: pisici, câini, crocodili, vaci etc. cum nu a existat la nici un alt popor primitiv.
6) Starea socială: monarhia cea mai absolută având ca servi întregul popor.

Insă, bazele civilizațiunei acestei țări au fost așezate pe un fundament solid și rațional. Ele au fost puse în Deltă în epoca preistorică, de către primii ocupanți ai Egyptului, prin munca prodigioasă a generațiilor anterioare lui Menès [1]), cari au utilizat regimul Nilului, ce 'i-au forțat a coopera și inventa metode agricole. Aceiași, care aveau religiunea monotheistă a cultului soarelui. Aceiași, care posedau adevărata știință, exprimată așa de bine prin calendarul de 365 de zile din a. 4241 în Chr. Aceiași care, cu toată probabilitatea, au inventat hieroglifele, căci acestea s'au găsit complect constituite în primele monumente ale epocei thinite, 3500 ani în. Chr. [2]). Mormintele, anterioare ele înșile lui Menès, ne indică o civilizațiune deja veche, dacă nu decadentă, ne spune Woolley [3]).

Dar, cine erau acești primi ocupanți?

Este foarte puțin probabil, ca aceștia să fi fost fellahi. După hipoteza lui Sergi [4]), oamenii paleolithici și neolithici, din Sudul și Vestul Europei, ar fi de aceiași rassă mediteraniană, ca și primii Egyptieni. Rassa dinastică a Egyptului „reste méditerranéenne", ne spun A. Moret și Davy [5]).

Când s'au așezat în aceste părți nouii veniți?

In Delta, sondagiile au dat peste vase de pământ și cărămizi, iar la Damieta chiar de un craniu omenesc. Calculele probabile. după depunerile Nilului în cursul vremurilor, ar fi că acestea au fost făcute de oameni, ce au trăit cu 16.000 de ani în urmă [6]). Iar. D-nii Moret și Davy ne spun în acelaș loc, că aceștia ar reprezenta o populațiune intermediară între paleolothici și eneolithici.

Cele mai vechi autocrații cunoscute, ne spun A. Moret și G. Davy în Des Claus aux empires [7]), au cucerit regiunile miniere ale

1) Le Nil. p. 39. — 2) Acelaș p. 1. — 3) Le Sumeriens, p. 189. — 4) Des Clans aux Empires p. 192. — 5) Des Clans aux Empires p. 183. — 6) Aceiași p. 138. — 7) Pag. 204.

Sinaïei către 5300 în. Chr. Aşa dar utilizarea metalului datează de aproape 6000 de ani în. Chr. şi data existenţei omului în Delta la 16.000 de ani, nu este de loc exagerată. De altfel, resturi archeologice din Magdeleniană, probează în această epocă existenţa unei civilizaţiuni destul de pronunţate.

Egyptul istoric a avut o frumoasă moştenire, pe care, însă, nu a dus-o mai înainte, pe calea progresului, ci, din contră, a făcut să decadă într'o adevărată barbarie, cu adoraţiunea animalelor, divinizarea regilor şi sclavia nemăsurată a poporului. Aceasta este mult căntata civilizaţie istorică a Egyptului, care a durat cu începere dela Menès (3315 în. Chr.) şi până la Psamatie I (663 în. Chr.), libyanul care a desrobit poporul. Această civilizaţiune nu prezintă mai nimic de admirat, în afară de piramide.

SUMER [1]).

Babylonul şi Assyria au o aceiaşi civilizaţie, pornită din aceiaşi obârşie: **Sumerienii**, după teritoriul numit de Semiţi Sumer, iar de Sumerieni, înşişi, Kengi, aşezaţi la gurile Tigrului şi Eufrat, în aceleaşi condiţiuni ca şi cei din Egypt.

Un popor, mesager al civilizaţiunei, Sumerienii, au venit, nu se ştie de unde, în această regiune fertilă, unde orzul şi grâul creştea în stare sălbatecă, fără a fi cultivat şi într'o epocă îndepărtată, ce nu se poate preciza, înaintea civilizaţiunei Babyloniene, a cărei precursori a fost acest popor.

De rassă **Indo-Europeană**, cu părul negru; sunt indicii archeologice că ar veni dintr'o ţară muntoasă; din Valea Indului, ne spune Sir Arthur Keith [2]). Acelaş d. Arthur Keith ne mai spune, **că** Mesopotamienii de Sud, pe la începutul milenarului IV în. Chr., aveau afinitate cu popoarěle de **tip Caucazian, sau European** şi că erau **înrudiţi cu poporul predinastic Egyptian** şi cu rassa neolithică din tumulus-urile engleze, — cu aceştia poate de departe. Tipul Sumerien 'şi-a făcut apariţia în Europa în epoca paleolithică.

Acest popor, superior ca civilizaţie, s'a aşezat în delta formată de gurile Tigrului şi Eufrat, al cărei pământ, fără pietre, inundat periodic, era de o mare fertilitate. Sumerienii, popor homogen şi predominant, pune stăpânire pe toată regiunea şi supun pe autohtoni.

1) Acest capitol este extras din: Les Sumeriens par C. Leonard Wooley.
2) Citat de Wooley. Les Sumeriens p. 16.

Ca şi pe Valea Nilului, condiţiunile solului erau astfel, că necesita lucrul în comun. Eforturile se asociară pentru construcţiunea digurilor şi canalelor, asigurând o irigaţiune regulată. Această viaţă activă, strânsă laolaltă, cu comunicaţiuni permanente şi apropiate între conlocuitori, a dat prilej acestui popor, dotat şi deja posesor al unei civilizaţiuni, să realizeze progrese foarte repezi.

Sumerienii au creiat o reală civilizaţie în Sudul Mesopotamiei, care a durat 1500 de ani. Primele urme, este cimitirul din Ur cu mormintele sale regale şi cu un mobilier foarte bogat, a cărui dată a fost stabilită, că ar fi a. 3500 în. Chr.; vechimea, deci, este anterioară primei dinastii a Egyptului, fondată de Menès la 3300 în. Chr.

Anterior primei dinastii Sumeriană, din localitatea Ur (3100 în. Chr.), se susţine că ar fi existat o perioadă de civilizaţie mai veche de o durată evaluată la mii de ani. In straturile profunde ale regiunei s'au găsit urme de industrie neolithică, piatră (silex) cioplită importată din regiuni muntoase [1]), indiciu de vechimea aşezării şi de origina lor.

Primei dinastii din Ur, au urmat alte 12, în diferite localităţi; iar, cu cea din urmă, tot din Ur (2278—2170 în. Chr.), s'a pus sfârşit independenţei naţiunei Sumeriene, învinşi de Elamiţi, cari au distrus în mod sălbatec: edificii, vase, temple, etc. devastând cu totul întreaga cetate imperială.

Cultura. — Un scrib scrie asupra ruinei cetăţei Lagash o lamentaţiune, care formează una din cele mai frumoase pagini a literaturei Sumeriene [2]). O altă lamentaţiune, asupra distrugerii cetăţei Ur, a fost găsită la Nipur.

Sumer a câştigat supremaţia prin morala şi cultura sa superioară, pe care rivalii săi (Semiţii) şi-au apropiat-o şi s'au servit de ea contra lor.

O probă a culturei lor superioare este scrisul cuneiform, în parte fonetic, de origină Sumeriană, adoptat de Assyrieni, Babylonieni şi Hittiţi.

1) Delaporte. Mésopotamie, p. 13. — 2) Mésopotamie, p. 28.

O hartă a campanilor exterioare ale lui Sargon, făcută de un Sumerian, ne dă nota culturei lor înaintată.

Templele Sumerului erau centre educative. Ele posedau şcoale de băeţi şi de fete, unde învăţau profesiunea de scrib, li se da noţiuni de gramatică cu declinarea numelor şi paradigmele verbelor. După gramatică, vin matematicile, cu înmulţirea, împărţirea, table pentru extragerea rădăcinei pătrate şi cubice; exerciţii de geometrie aplicată s. e. calculul suprafeţei unui teren de formă neregulată. Către finele perioadei lor se introduc dicţionare Sumero-Semittice, din necesitatea contactului cu Semiţii în acea epocă.

Religiunea era polytheistă, cu numeroşi zei, toţi veneraţi însă în toată ţara; şi, anthropomorphă întru cât zeii nu erau de cât oameni la o scară superioară sau imaginele lor (statui), ce erau aşezate în templele din mijlocul cetăţei. Infrângerea unui inamic nu era completă de cât atunci, când zeii săi erau aduşi captivi şi onoraţi în palatul seigneurului divin al oraşului (p. 124. Woulley). Sumerienii n'aveau de cât o concepţie foarte vagă de o viaţă de apoi.

Deluviul şi creaţiunea au fost adoptate de Semiţi dela Sumerieni. „Creşteţi şi umpleţi pământul", au fost instrucţiuni ale Sumerului către poporul său.

Mortul era îngropat chincit. In unele morminte vechi, s'a constatat semne aparente de cremaţiune, obicei care a dispărut înaintea perioadei istorice.

Sacrificiile cotidiene consista din: bere, vin, lapte, pâine, cărnuri diferite, cari se împărţeau între preoţi şi personalul de serviciu.

Arhitectura, în ce priveşte technica, era foarte înaintată. Bolta (arcul de boltă), care era necunoscută în Europa până la cuceririle lui Alexandru (356—323 în. Chr.), s'au găsit urme în Sumer încă din mileniul IV în. Chr. Arcul unei bolte, la camera funerară a unui rege din Ur, datat din acea epocă, este o probă. Un canal boltit la Nipur datează cam dela an. 3000 în. Chr.

Un palat, anterior primei dinastii, care acoperă o mare suprafaţă, construit în cărămizi, format plan convex, uscate la soare. O scară monumentală urcă la intrare. Coloane massive, de cărămizi, susţin acoperişul sălei principale. S'au găsit fragmente de decoraţiuni murale: desene de oameni şi animale; scene pastorale sau de victorii. Technica lucrului este admirabilă, ne spune Leonard

Woolley, dar desenul, mai ales a oamenilor este primitiv. Acest palat, al unui rege necunoscut din Kish, ilustrează prosperitatea generală a ţărei şi dibăcia artiştilor şi arhitecţilor din Sud.

Templul din al-'Ubaid ne dă un exemplu de arhitectură religioasă din prima dinatie „Ur": o scară de piatră urcă la platforma sanctuarului, a cărei intrare este flancată de capete de lei, acoperiţi cu aramă, având ochii şi dinţii încrustaţi. D'asupra porţi un mare bas-relief de armă, reprezentând zeul vultur „Im-dugug", răpind doi cerbi. Zidurile construite în cărămizi plan-convex, ornate la exterior cu statui de aramă reprezentând tauri; o friză de tauri în bas-relief; alte frize tăiate în calcar, reprezentând scene din viaţa pastorală şi păsări; flori cu petale, încrustate, roşii, negre şi albe, împodobesc faţada.

Locuinţele cetăţenilor, după resursele de cari dispuneau, erau construcţii sistematice, cu un fel de burlane, ce îndrumau apa ploilor dela acoperiş către un canal de scurgere, jos, prevăzut cu un sistem de drenaj, ce permitea ca apa să se infiltreze sub sol. Sub scări, latrine cu rigole pavate. Piese de recepţii, bucătării cu vetre de cărămidă.

Cetăţenii cu dare de mână aveau locuinţe foarte comode; unele cu două staje. O casă normală putea conţine 12—14 camere, unele puteau fi şi mai mari, până la 20 camere, altele mai mici; cu galeri, scări, pavaje etc.

Aceste progrese erau deja realizate în a treia dinastie (2278—2170 în. Chr.).

Caracteristica oraşului era constructiunea numită Zigurat: un turn cu etaje. Fiecare oraş mai mare poseda o constructiune de acest fel. Cel mai frumos turn Zigurat a fost cel din Babylon, numit Turnul lui Babel în legenda hebraică, astă-zi total distrus. Turnul zigurat din Ur, a cărui plan se apropie mult de acel din Babylon, este cel mai bine conservat din toată Mesopotamia.

Construcţiunea era cu mai multe etaje, cari simboliza diviziunea universului cu lumea sa subterană, pământul şi firmamentul. Casa domnului era cea mai de sus, la care nu ajungeai de cât trecând prin toate celelalte. Aceste turnuri formau o massă compactă, solidă, cu dimensiuni destul de importante. Edificiu lui Ur-Nammu, pe locul unui zigurat mai vechiu, măsoară mai bine de 60 m. lungime, pe 45 lărgime şi o înălţime primitivă de 21 m. [1]).

1) Wooley. Les Sumeriens p. 64, 160, 162, 192 193.

Agricultura și Comerțul făceau prosperitatea Sumerului. Câmpiile irigate cu îngrijire, dau producțiuni uimitoare de: orz, grâu, usturoi și alte legume. Regele, templele și guvernatorul posedau domenii particulare. Existau și proprietăți colective pe terenurile comunale, dar proprietatea individuală era de regulă și fiecare țăran avea proprietatea sa. Pedepse severe se aplicau, celor ce-și lăsau terenul necultivat [1]).

Plugul era cunoscut dintr'o epocă foarte îndepărtată, cu toate că primele imagini le avem din secol. XIV în. Chr. El este prevăzut cu o semănătoare tubulară și este tras de doi boi.

Săparea de canale era grija de căpetenie a autorităților regale, în scopul irigărei terenurilor cultivabile și, rar era regele care să nu fi săpat cel puțin un canal, în timpul domniei sale.

Armata era formată din cetățeni, cari puteau fi chemați în serviciu. Funcționari speciali erau însărcinați cu recrutarea. Dela început trebue să fi fost un sâmbure permanent în această armată de cetățeni, după cum vedem că a existat posterior. Regii conduceau în persoană poporul în răsboi. Armata era formată din unități pe regiuni sau clanuri [2]).

Semiții dela Nord formau o rassă mai virilă și mai răsboinică dar, în raport cu rassa celor dela Sud erau niște sălbateci, incapabili a rezista unei civilizațiuni mai înaintate [3]), cum era aceia a Sumerienilor.

Probe archeologice, de starea înaintată a poporului de Sud, ne-o dă mozaicul găsit în mormântul unui Rege din Ur, în formă de stindard, și care este datat la 3500 în. Chr. Acesta, coroborat și cu alte resturi găsite, ne dă indicațiuni prețioase. Astfel: era întrebuințat carul de luptă, cu patru roți cu bandaje de piele, trase de patru măgari [4]), căci calul n'a fost cunoscut în Mesopotamia înainte de an. 2000 în. Chr. Luptătorii purtau căsci de aramă și erau armați cu: pumnal, secure sau o lance scurtă. In al IV-lea milenar în. Chr. au existat și trupe de arcași. In morminte s'au găsit și scuturi de lemn, dreptunghiulare.

Cu această armată organizată, poporul Sumerian a impus supremația sa Semiților răsboinici și superiori lor fizicește. Cu timpul

1) Wooley. Les Sumeriens p. 117, 118. — 2) Sumer p. 64. — 3) Acelaș p. 55. — 4) Acelaș p. 58.

însă, aceștia adoptând armele și modul de luptă sumerian, aceștia au căzut și au pierit ca nație, lăsându-le moștenire cultura și civilizația lor înaintată. Vom vedea dacă Semiții au dus patrimoniul moștenit înainte, spre progres, sau nu.

Artele din perioada preistorică, deși înaintate, indică o civilizațiune ce a rămas mult timp neschimbată.

In milenarul al IV-lea înaintea erei creștine, arta Sumeriană a atins apogeul; iar, dacă s'a schimbat ceva în timpul primei dinastii din Ur, acestea sunt de natură decadentă; în mormintele posterioare nu găsim nimic comparabil tezaurilor acelea preistorice.

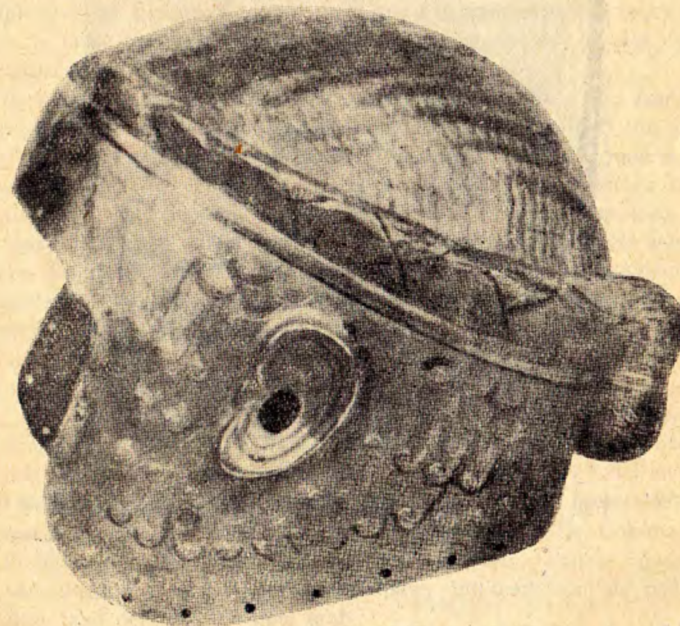


Fig. III. — Casca aurită a lui Mes-Kalam-Dug, datând dinaintea primei dynastii „Ur".
(Din les Sumeriens).

Cimitirul din Ur, a cărui dată, pentru mormintele mai vechi, este a 3500 în. Chr., iar pentru cele mai recente începutul primei dinastii (a. 3100 în. Chr.), conține bogății cari probează, că nivelul general al civilizațiunei era în raport cu desvoltarea înaintată a

arhitecturei. Se găsesc în abundenţă: obiecte de aur şi de argint; vase de aur lucrate foarte fin şi ornamentate cu zig-zaguri şi caneluri artistic lucrate, pumnale cu lama de aur, atârnată de o centură de argint; securi de electrum; brăţări şi cercei de aur şi de argint; amuletă în formă de taur; care de luptă cu patru roţi; cască aurită, exemplul cel mai iumitor de lucrare artistică a maeştrilor Sumerieni, dinaintea primei dinastii din Ur. (v. fig. III). Arama era de o întrebuinţare banală.

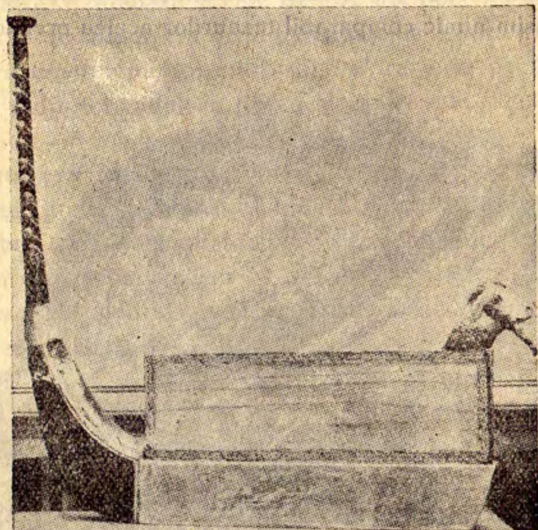


Fig. IV. — Harpa Reginei Shub-Ad (restaurată) (Din les Sumeriens).

Mormântul Reginei Shub-Ab a dat la iveală o admirabilă harpă încrustată, (v. fig. IV.) ornată cu un cap de taur în lapislazuli şi aur, lucrată cu multă măestrie, ceeace probează că şi muzica era la înălţimea civilizaţiunei lor înaintate. Sigilii cu multă dibăcie lucrate, iar cele regale sunt adevărate bijuterii gravate.

Sculptura în ronde-bosse a făcut remarcabile progrese cu începerea epocei lui Entemena (a. 2900 în. Ch.); proporţiile corpului sunt încă îndesate şi greoae; totuşi, într'un cilindru-sigiliu a lui

Gudea (a a. 2400 în. Chr.), persoanele reprezentate sunt înalte şi proporţional făcute; tot asemenea în stela lui Naram-Sin (a. 2630 în. Chr.).

„Astfel, către a. 3500 în. Chr. arta Sumeriană atinsese un nivel rar egalat în lumea veche şi trebue să fi avut în urma lui secole de progres şi experienţă". Cu această vorbire închee d. C. Leonard Woolley una din expunerile sale din „Les Sumeriens" [1]).

(Dar dacă arta este un indiciu sigur al civilizaţiei şi progresului unui popor, arta mileniului IV în. Ch., atât în Egyt cât şi Sumer, este inferioară aceleia a epocei Magdaleniene, ce profesorul Osborm îi dă o vechime de circa 12.000 ani în. de Chr., [2]) şi care coincide cu finele perioadei glaciare.

In grotele din Italia, Ispania şi Sudul Franţei, s'au găsit lucrări de artă remarcabile (picturi, gravuri, figurime etc.), cea mai mare parte din epoca Magdaleniană, ce unele din ele, se apropie de arta modernă, departe de arta Egyptului şi Sumerului din mileniul IV în. Chr.

Din acea epocă avem: Desene de tip geometric: spirală, zig-zag, cruci, puncte etc. Mâner de pumnal gravat, reprezntând un cerb chincit. Baston de comandant, din coarne de ren, gravat cu cai. Cap de cal nechezând, unul din cele mai remarcabile obiecte de artă din timpurile cuaternare. Bovideu cu coamă. Cervus elaphus, animal admirabil redat, căruia, artiştii moderni cu greu ar putea să-i dea acea viaţă, ce se întâlneşte la cea mai mare parte din desenele cuaternare. Calul, unul din animalele cele mai răspândite din acele timpri, se întâlneşte subt toate formele: în repaus alergând, izolat, sau în bandă. Lup, foarte exact redat [3]). Urs admirabil desenat prin câteva linii [4]). Mammuth. Porc sălbatec. Renul alergând. Cal cu cuvertură [5]).

Este de remarcat reprezentarea calului aşa de des şi încă cu cuvertură. Aceasta, oare nu ar fi însă, o probă că, calul a fost întrebuinţat din Magdalenian în occidentul Europei ? Teoriile cu „equus sarmaticus". calul „Tarpan" sau „Przewalski' şi alte tipuri orientale, au o bază cam şubredă. Dacă calul nu a fost cunoscut în Mesopotamia de cât, cel mult 2000 de ani în. Chr., în occidentul Europei avem aceste probe vizibile, că există din Magdalenian. Dr. Capitan ne da în „La Préhistoire" planche XIV, un grup de cai, a căror caractere figurative a permis naturaliştilor să recunoască, zice Capitan, într'unul calul de pădure şi într'un altul calul de stepă, de tipul arab.

Nu se mai poate vorbi de calul asiatic, de cât cu multă circumspecţiune şi ideea de cal European ar trebui să prindă consistenţă, cum a început să prindă idea de popoare „Europene" în loc de „Indo-Europene", care nu prea are sens.

Omul este foarte puţin figurat şi de un desen extrem de barbar în epoca

---

1) Les Sumeriens p. 43, 46, 49, 52, 81, 92, 166.

2) Dr. Capitan. La Préhistoire, p. 9. — 3) Morgan, L'Humanité préhistorique, p. 212, 213. — 4) Abbé Moreux. Qui sommes nous, p. 88. — 5) Abbé Moreux. D'ou venons nous.

Magdaleniană [1]), în schimb se găsesc din epoca Aurignaciană (circ. 25.000 a. în. Chr. Dr. Capitan p. 9) sculpturi ce denotă un adevărat talent, zice Morgan, foarte superioare reprezentărilor omului din epoca Magdaleniană.

Magdalenianul, de o extraordinară lipsă de abilitate în desenul anatomic al omului, este maestru însă în reprezentarea animalelor [2]). El ştia să dea impresiunea printr'o singură linie; detaliul, care a adus atâtea prejudiţii esteticei, era pentru el secundar [3]).

Aceste resturi, ale civilizaţiunei Magdaleniane, s'au găsit în grote la adâncimi considerabile; astfel: la Niaux (Ariège) în Franţa, trebue a merge 800 m. de la intrare, pentru a găsi aceste frescuri antice, unde lumină nu mai era [4]), un alt punct de întrebare.

Această reprezentare în Grote, este aceea a unei civilizaţiuni înaintate, despre care nu ne-a rămas nimic în afara acestor suterane păstrătoare. Ea dispare subit, odată cu epoca Magdeleniană, din împrejurări necunoscute. Această dispariţiune pare că se datoreşte invaziunii de noui popoare, mai puţin apte de a primi progresul artistic [5]).

Concomitent cu arta, populaţiunea Magdaleniană trebue să fi realizat şi progrese de ordin social, la înălţimea acestor arte, despre care nu avem nici o cunoştinţă. Sophus Müler, citat de Morgan [6]), fără a-i împărtăşi părerea, propune a vedea în artele cuaternare din occident o radiere a civilizaţiunei prepharaonice. Deşi ipoteza pare cam îndrăzneaţă, totuşi poate să aibă un sâmbure de adevăr, dacă nu în sensul ideilor preconizate de Müler, dar în sensul contrariu că: popoarele venite în Delta Nilului şi în Delta Tigrului şi Eufrat, aceşti venetici de aiurea, erau purtătorii unui rest din vechea civilizaţie Magdaleniană.

Afară de civilizaţiunile Egypteană şi Sumesiană, omenirea a mai avut anterior, şi alte civilizaţiuni şi nu ar fi de mirare, că nouii veniţi în cele două delte să fi fost purtătorii unui rest din civilizaţiuinle moarte).

Legiuirile Sumeriene, de care Egyptul istoric era cu desăvârşire lipsit, ne dă nota civilizaţiunei şi moravurilor cu sentimente omeneşti ale acestui popor.

Un cod imperial a fost redijat de Shulgi, rege din prima dinastie Ur (cir. 3100—2910 în. Chr.); şi alte codice, ca acela a lui Urukagina, le-au precedat pe acesta. Regii din Isin (circ. 2170—1950 în. Chr.) au codificat deasemenea.

Judecata oamenilor nu se făcea după bunul plac, ca acea a Pharaonilor, care eşeau în poartă şi distribuia poporului dreptatea după dispoziţia monarhului şi inspiraţia momentului, ci după legi stabilite conforme cu obiceiurile şi jurisprudenţele anterioare, prin tribunale cu judecători profesionişti. Verdictele acestora puteau fi

1) Morgan, L'humanité prehistorique, p. 28. — 2) Acelaş p. 208, 209. — 3) Morgan, p. 220. — 4) Abbé Moreux, Qui sommes nous? p. 87. — 5) Morgan, p. 220. — 6) p. 204.

modificate prin apel la tribunalele superioare. Orice sentinţă se da prin scris, autentificată cu pecetea celor interesaţi şi era păstrată în arhiva tribunalului, sau templului, de cele mai multe ori într'o anvelopă de argilă, spre a servi în viitor ca precedent. Toate actele vieţii civile erau redijate prin scris şi confirmate cu sigiliile martorilor. In ţinerea scriptelor, ca în toate, Sumerienii erau un popor foarte organizat. Pedeapsa capitală, adesea, se ordona pentru greşeli grave, prin sentinţă scrisă.

Clasele burgheze: negustori, profesori, lucrători etc. erau oameni liberi. Omul liber putea să devie sclav după oarecari greşeli, sau în oarecari circumstanţe, în cele mai multe cazuri temporar.

Pe sclav legea nu-l lăsa, absolut, fără drepturi: putea să protesteze contra vinderii sale şi a supune cazul tribunalelor; putea să depue ca martor, să dispue de avere, să contracteze angajamente comerciale pe numele său, să împrumute bani şi să-şi rescumpere libertatea. Grecii priveau pe barbari (şi tot ce nu era grec era barbar) ca sclavi prin firea lucrurilor. La Sumerieni, sclavagiul se considera ca un accident.

In Sumer monogamia era legea ţărei, se tolera totuşi concubinajul. Femeea se bucura de unele drepturi ,mai mult ca în legiuirile de astăzi: putea să întreţie şi să dispue liber de sclavi personali; de a contracta în afaceri ca şi o femee nemăritată; în absenţa bărbatului administra averea lui, afară de cazul când avea un băiat adult, capabil de a îndeplini această[1]) însărcinare. In caz de moarte a bărbatului, lua parte la moştenire egal cu copiii şi avea dreptul a se remărita.

Femeea sterilă putea fi repudiată; ea îşi lua averea în cazul acesta şi i-se plătea şi o compensaţiune.

In contractul de căsătorie erau prevăzute cazurile de divorţ şi pedepsele în caz de adulter. Adulterul se considera ca o greşeală ertătoare şi nu aducea numai de cât divorţul. In timpul dinastiei a III-a Ur (circ. 2278—2170 în. Chr.), cu toate astea, adulterul era pedepsit cu moartea prin înecare, probabil sub influenţa crescândă a Semiţilor, la cari pedeapsa cu moarte devenise aproape regulă generală.

Acestea şi altele, sunt prescripţiunile legale, în Sumer, în raporturile sociale, adevărata expresiune a civilizaţiunei unui popor.

1) Wooley, Les Sumeriens, p. 96, 99, 100, 103—4, 153.

artele rămânând pe al doilea plan. Nu era lipsă, însă, şi de oarecari obiceiuri barbare, dar puţine la număr în raport cu legiuirile sănătoase, astfel:

Bărbatul, pentru plata unor datorii, putea să dea ca sclavă soţia sa, pe o durată de trei ani. Autoritatea părinţilor asupra copiilor era absolută: ei puteau să-i vânză ca sclavi, sau să-i cedeze temporar pentru plată de datorii.

In temple exista un sistem de prostituţie sacră. Părintele putea face să între fica sa în această onorabilă profesiune; ceremonia iniţierii era celebrată printr'un sacrificiu; părintele aducea templului zestrea trebuitoare căsătoriei ficei sale cu Dumnezeu, dar adoratoarea nu era ţinută să-şi păstreze virginitatea. In aceste locaşuri sfinte, se găseau femei de mai multe grade, dar toate erau prostituate. Templele din Sumer adăposteau un mare număr de prostituate, pe cari religiunea le acoperea cu un voal de onorabilitate. Cu toate astea, în interiorul acestor aşezăminte sacre, se găseau adevărate manufacturi, la cari lucrau femeile ataşate templului.

Respectul morţilor era împins la exagerare. Cimitirul familiei se afla sub podeala unei camere din etajul de jos. Câte odată, rar însă, casa era abandonată dupe înmormântare.

Sumerienii duceau răsboaele lor fără milă [1]), aceasta a fost, se zice, şi o cauză a decadenţei puterii şi extencţiunei lor finale.

Funerariile regilor se însoţeau de sacrificii umane în massă. Acest obicei exista în preistoria Sumerului şi era în legătură cu zeificarea regilor. A fost abandonat, însă şi din timpurile istorice nu se mai găseşte nici o urmă.

Decăderea Sumerului [2]). — Al IV-lea milenar, înaintea erei chreştine, marchează apogeul artei Sumeriene. Schimbările din timpul întâei dinastii Ur (3100—2930 în. Chr.) nu sunt de cât de natură decadentă. Populaţiunea Semitică se înfiltrează din ce, în ce, mai mult şi se amestecă. Nume semitice apar mai adesea printre funcţionari.

Incă de mai mult timp Sumerienii începuse a pierde regulat teren. Moliciunea şi degenerescenţa făcuse imposibilă menţinerea imperiului cu singurele elemente Sumeriene; era indispensabil a

1) Les Sumeriens p. 65, 97, 106—112, 53. 2) Din Les Sumeriens, p. 51, 68, 83, 136—140, 173—184.

introduce în armată soldaţi din rassa semitică mai rezistentă şi viguroasă.

Desvoltarea principiului mercenar oferea avantajul imediat, de a permite regilor Sumerului să utilizeze forţele semite. Dar, acest sistem făcea să se piardă legământul sufletesc al ostaşului cu ţara, străin de data aceasta şi deci fără focul sacru, ce-l conduce la luptă îndârjită pentru pământul său şi al strămoşilor săi.

Armata dinastiei a treia era, probabil, mai superioară techniceşte celei din milenarul IV în. Chr. dar, statul Sumerian era slăbit şi istoria banală a specializărei militare, cu serviciul mercenar, care conduce naţiunea la ruină, este aceiaşi.

Glorioasa epocă a dinastiei III Ur (circ. 2278—2170 în. Chr.) este o licărire de renaştere a Sumerului. Regele Ur-Nammu are o domnie prosperă: în imediata apropiere a Capitalei deschide patru canale, dintre cari unul leagă direct oraşul cu Marea. Shulgi, fiul şi moştenitorul lui Ur-Nammu, face numeroase răsboae fericite. Bur-Sin, urmaşul său, întăreşte prosperitatea ţării. Gimil-Sin, care i-a succedat, are de potolit câteva răscoale. Declinul se accentuiază şi dezastrul nu întârzie.

Ibin-Sin, în primii ani ai domniei sale, întreprinde câteva răsboae victorioase, fără recuperaţiuni de teritoriu. După o domnie de 25 de ani, sfârşitul vine deodată. In urma unor operaţiuni nenorocite contra Amoriţilor şi Elamiţilor, aceştia din urmă, trecând Tigrul, invadează Sumerul, distrug în mod sălbatic Ur-ul şi fac prizonier pe Rege.

Sumerienii, după distrugerea datorită acestora nu se mai ridicară nici odată şi istoria lor, ca naţiune independentă, încetează în acest moment. Ei mergeau încă de mult timp către decadenţă; prin amestecul cu Akkadienii şi celelalte rasse de limbă semitică, puritatea rassei se perduse şi numărul acelora, ce puteau să se intituleze Sumerieni, se redusese la o minoritate.

O nouă putere apărea la Nord, la Babylon, unde emigranţii semitici din occident stabilise o dinastie independentă şi devenea, prin intrigă şi cuceriri, un adevărat pericol pentru monarhiile de Sud.

O lungă agonie începe pentru această rassă. Impărţită în două mici state: Isin şi Larsa, în cari domnesc o serie de regi streini; între aceştia un singur rege la Isin, cu numele surmerian

de Ur-Enurta, este considerat de aventurier și Isin cade sub dominația Larsei. Hammurabi (2123—2081 în. Chr.), unul din regii glorioși și întemeietorul unitâței Babylonului, restabilește ordinea cucerind Isin și Uruk, apoi mai târziu și Larsa. Astfel, Sumer cade în întregime și pentru totdeauna sub dominația semiților babylonieni.

O tresărire a conștiinței naționale se manifestă printr'o revoltă a Sudului, reprimată energic de Samsu-iluna (2080—2043 în. Chr.) fiul lui Hammurabi, regele Babylonului. Orașul și templele din Ur fură distruse; alte orașe ale Sumerului împărtășesc aceiaș soartă și acesta fu sfârșitul definitiv: istoria nu mai vorbește de Sumerieni. Limba lor, cu toate că abandonată în usajul popular, a trăit în textele religioase destul de mult timp; rassa lor însă a dispărut, sleită de răsboae, minată prin descompunere, înghițită de o rassă mai viguroasă, care s'a instruit prin contactul său.

Istoria acestui popor, de rassă Indo-Europeană, ar trebui să formeze baza învățământului istoriei civilizațiunei. Civilizațiunea lor, iluminând o lume adâncită în barbaria primitivă, avu caracterul unei creațiuni. Grecia 'și-a tras seva civilizațiunei sale dela Hittiți, Phenicieni, dela Creta, din Babylon și Egypt; dar, sursa se urcă mai sus încă: la origină este Sumer. Ei sunt strămoșii noștri spirituali și sub acest titlu merită studiile și admirația noastră.

Astfel închee, archeologul cercetător al Ur-ului și a altor localități, C. Leonard Woolley [1], importanta sa lucrare „Les Sumeriens" (în traducțiune), singura în felul ei, după câte știu.

Dar, sunt oare Sumerienii creatorii acestei civilizațiuni primitive? O întrebare care rămâne fără răspuns, poate pentru totdeauna.

O civilizațiune așa de înaintată, pentru acele vremuri, nu poate să fie decât rezultatul unei evoluțiuni lente și îndelungate și dacă la anul 4000 în. Chr. aceasta atinsese apogeul, trebue a mai adăoga încă câteva mii evoluțiuni necesare, spre a ajunge la această culme, cea ce ne dă un total de ani, ce ne apropie de epocile geologice.

1) C. Leonard Woolley. Les Sumeriens p. 194—195.

BABYLON.

Babylonul, cuvânt ce însemnează „Poarta lui Dumnezeu" [1], devine capitala politică și religioasă.

Rassa Sumeriană tinde să dispară și să se contopească cu cea semitică. Sumeriena devine limbă moartă; religiunea totuși o conservă ca limbă sacră; justiția păstrează formulele consacrate prin usaj [2].

Hammourabi (a. 2123—2081 în. Chr.) este primul Rege al Babylonului întrunit și cel mai mare legiuitor al vremurilor sale. Un-spre-zece dinastii, în 1686 de ani, urmează lui Hammurabi, după care Babylonul cade sub dominațiunea Perșilor în anul 539 în. Chr.; apoi în anul 331 în. Chr. este supus de Alexandru, care își alege Babylonul capitală a Asiei.

Legiuiri — Faimosul cod al lui Hammurabi, descoperit în ruinele dela Suse în 1901—902, conține 250 articole, în 46 coloane și încă cinci coloane șterse de antichitate [2]). Acest cod este o compilațiune a vechilor coduri parțiale, sau locale și a vechilor obiceiuri, iar tradițiunea ce încorporează, precum de asemenea și toată civilizațiunea Babyloniană, derivă direct de la Sumerieni.

Cum s'a mai spus, Shulgi, rege din prima dinastie Ur (an. 3100—2930 în. Chr.), este autorul unui cod, ce a servit drept bază imediată legiuirilor lui Hamurabi; alte coduri, ca acela al Urukagina, l-au precedat. Regii din Isin (2170—1950 în. Chr.) au codificat legea numită „Nisaba" și „Hani", prin adunarea legiuirilor existtente, a căror fragmente au fost găsite la Nipur și Uruk. Mai mult încă, fiecare cetate avea patrimoniul său de legi, alcătuite în mare parte pe deciziunile tribunalelor; Hammurabi le încorporă, sau le păstră întrebuințarea. Modificările aduse au fost inspirate de spiritul inflexibil al Semiților, care cerea pedepse deosebit de severe, în general capitale, în raport cu cele mai multe umane ale Sumerului. Bunioară: la Semiți, adulterul atrăgea moartea pentru ambii culpabili; pe câtă vreme în legea Sumerului nu aducea nici măcar obligațiunea divorțului; la Semiți adăpostirea unui sclav fugar aparținând palatului, sau unui cetățean liber,

1) L. Delaporte. La Mesopotamie, p. 67. — 2) Acelaş p. 44, 88.

era o ofensă capitală; iar, la Sumerieni era suficient despăgubirea prin restituire, s'au printr'o amendă de 25 shekeli etc. [1]).

Asprimea nemăsurată este regula generală în legile lui Hammurabi. Pedepsele cele mai dese sunt moartea. Bunioară: pentru furtul unui obiect, ce nu poate fi restituit și nu plătește despăgubirile legale; vânzătorul unui obiect furat; sau acela care-l primește; acela care revendică fără probe un obiect furat; guvernorul, sau prefectul, care aduce atingere privilegiilor ofiţerilor; cel ce violează o tânără fată; cel ce vinde băuturi cu preţ mai ridicat de cât cel legal etc. etc.. In toate aceste cazuri li se aplică aspra și absurda pedeapsă cu moartea [2]).

Mai sunt încă de remarcat cruzimele către copii, pentru unele vini care, câteodată nici nu sunt ale lor S. Ex.: Tribunalul trebue să ordone a se tăia limba copilului femeii ce se prostituează; asemenea copilului ce reneagă părinții săi adoptivi și a i-se scoate ochii, dacă abandonă casa lor, pentru a se întoarce la tatăl sau la mama sa [3]).

Poate să existe o ferocitate mai stupidă de cât aceste pedepse aplicate unor copii nevinovați?

Dacă legiuirile unei ţări sunt expresia civilizaţiunei ei, ce idee suntem în drept a ne face de civilizaţiunea semitică? In legile lui Hammurabi nu există alte pedepse de cât moarte în cele mai multe cazuri, mutilarea și despăgubiri pentru ușoare infracţiuni în afaceri. In un singur caz se aplică bătaia: celui ce a lovit în cap o persoană de condiţiune superioară: 60 lovituri de vână de bou [4]).

Wolley ne spune [5]), că legile lui Moise ereau bazate în mare parte pe codicele Sumeriene. aceleași codice cari au format fondul marelui cod al lui Hammurabi.

Că legile lui Moise aveau la bază codicele Sumeriene, este probabil; sigur însă este că pedepsele ordonate ereau luate după acelea ale lui Hammmurabi, cu o înăsprire și mai mare. Astfel: adulterul este pedepsit cu moartea pentru amândoi; fiul neascultător, să se omoare; fata care păcătuește cu păcatul de curvie, să se omoare; cel ce adună lemne în ziua Sabatului, să se omoare; dacă bărbat se va împreuna cu bărbat, să se omoare amândoi; dacă bărbat se împreună cu vită să se omoare; vieaţă pentru viaţă, ochi

1) Sumer p. 96—97. — 2) L. Delaporte. La Mésopotamie, p. 108. — 3) Delaport. Mesopot. p. 109. — 4) La Mesopotamie, p. 110. — 5) Les Sumeriens, p. 194.

pentru ochi, dinte pentru dinte etc. etc. Majoritatea pedepselor este moartea: Idolatria, magul, profeţi mincinoși, cel care dă sămânţa sa lui Moloch etc. etc. In rare cazuri și mutilare [1]). Dar, se întrece cu ferocitatea când, în luptă cu o cetate care rezistă, prescrie să treacă prin ascuţișul săbiei toată partea bărbătească; iar pentru cetăţile depărtate, nici un suflet să nu rămâe viu [2]).

Moise, sau descendenţii săi, prin teroare și-a impus legile, trase din cele Sumeriene și cu pedepsele lui Hammurabi, amplificate și complectate cu actele de ferocitate către inamicul care rezistă; iar cu cel care nu rezistă soarta nu este mai clementă; să-ţi fie tributar și să servească ţie" [3]) adică să-ţi fie rob.

Pedepsele extrem de severe, adoptate și perfecţionate în sensul cruzimei în legiurile zise ale lui Moise, poate să fie cauza că Mozaismul s'a menţinut până astăzi, cu toate că răspândiţi și persecutaţi pretutindeni și în toate timpurile, până în cele de faţă. Poate însă să fie și cauza, că această religiune, în care nu există ertarea, deși având la bază concepţiunea superioară a unui singur Dumnezeu, nu s'a întins și la alte popoare, rămânând cantonată și apărată cu îndărătnicie printre Semiţi.

Arta sculpturii sumero-akkadiane s'a dezvoltat până în epoca lui Gudea (2475 în. Chr.) și a ultimilor regi din Ur (2278—2170 în. Chr.), pentru a începe să decadă cu prima dinastie a Babylonului, astfel că cea mai perfectă reprezentare umană rămâne perioada vechei antichităţi [4]).

Vechile tradiţiuni în artă s'au menţinut așa de bine, că sculpturile murale ale Assyriei din al VIII-lea secol, cu tot aspectul lor original, trădează o rudenie apropiată cu lucrările din timpul dinastiei III Ur și din al IV-lea milenar în. Chr.

Toată civilizaţia Babyloniană și, la un grad puţin mai mic, aceea a Assyriei, au rădăcinele într'un trecut strein [5]).

Religiunea nu fu alterată; zeii Babilonului, cu toate că purtau numiri semitice, erau încă vechii zei ai Sumerului și nici o divinitate semitică nu putut obţine recunoașterea oficială [6]). In prac-

1) Biblia. Cartea lui Moise: IV. 15, 20. V, 13, 18, 19, 21, 22, 25. — 2) Biblia, Cartea V. a lui Moise, 20, 10, 15. — 3) Cartea V. 20, 11. — 4) L. Delaporte. La Mesopotamie, p. 199. — 5) Woulley. Sumer, p. 191. — 6) Acelaș p. 190.

tica cultului se întrebuinţează limba sumeriană, chiar şi după dispariţia acestei rasse [1]). Creaţiunea şi legenda Deluviului au fost adoptate de la Sumerieni [2]); de asemenea şi originea omului din pământ după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, este Sumero-Akkadiană [3]).

Evreii au tras de la Sumerieni idealul de viaţă socială şi justiţie, care animă întreaga lor istorie şi care a fost considerată de rassele chreştine, în teorie dacă nu în practică, de criteriu principiilor şi actelor lor [4]).

Din cele de mai sus rezultă, că Semiţii au moştenit, dar nu au creeat; din contră, moştenirea rămasă dela Sumerieni nu au ameliorat-o sau păstrat-o intactă, ci au lăsat-o să sufere o decădere atât în arte, cât şi în legiuiri. Indo-Europenii Sumerieni au fost creatorii sau cel puţin ameliatorii acestei vechi civilizaţiuni, a cărei obârşie nu se cunoaşte şi pe care Semiţii au adoptat-o în întregime.

Scrisul cuneiform al Sumerienilor a fost utilizat pe o scară întinsă, atât de Babylonieni cât şi de Assyrieni, mai cu seamă în corespondenţă şi acte de transacţiuni în afaceri.

„Lumea greacă a fost supusă influenţii Babylonului, mai cu „seamă după dispariţia acestui oraş ca putere politică. Prin coastele „Syriei şi prin Asia Mică, la epoci diferite, a putut să'şi producă „efectul, în mod mai mult, sau mai puţin, profund; a atins Chiprul „înainte de Hammurabi şi poate şi Creta ; dar, Grecii pro- „priu zişi nu o cunoscură de cât în declinul ei, subt dominaţiunea „Perşilor şi mai cu seamă subt aceea a Seleucizilor (dinast. Sy- „riană 312—64 în. Ch.). Atunci preoţii Chaldeeni, moştenitorii tra- „diţiunilor Sumerului şi Akkadului, răspândiră ştiinţa lor în toată „lumea Mediteraniană".

„Din această influenţă a rămas până astăzi diviziunea cercului în 360 de grade, de 60 minute fiecare şi a zilei în 24 ore, una „ca şi ceialaltă în dezacord cu sistemul metric şi care se urcă până „Sumerieni" [5]).

1) Le Mesopot. 151. — 2) Sumer, p. 193. — 3) Mesopot. p. 177. — 4) Les Sumeriens p. 194. — 5) Delaporte. La Mesopotamie, p. 398.

ASSYRIA.

In Assyiria, ne spune Woolly [1]), în vremuri îndepărtate, trăia un popor cu părul blond, vorbind o limbă caucaziană, popor de munteni ; pare că aceştia au scoborât valea Tigrului, fiind opriţi în înaintarea lor de un alt popor, numit Martu, şi ast-fel rămaseră în cea ce fu, mai târziu, Assyria. Sursele istorice nu prea ne spun, ce au fost aceşti Assyirieni. Pare că din amestecul acestui popor Caucazian, cu părul blond, cu Semiţii, au eşit aceşti războinici, numiţi Assyrieni după Assur, prima lor capitală.

Probe archeologice, găsite în ruinele de la Assur, ne indică că în al XXV-lea secol în. Ch. Assyrienii formau deja un popor distinct, în relaţiuni şi subt influenţa Sumero-Akkadienilor. Primul prinţ cunoscut, dela care se posedă un document scris, se numeşte Zaricum (către 2400 în. Ch.), contimporan şi tributar lui Bur-Sin, rege din Ur. [2]).

Istoria Assyriei este plină de războae, duse în mod viguros de regii lor. Assurbanipal (669—627 în. Chr.), unul dintre cei mai glorioşi, întinde dominaţiunea asupra Babylonului, Syriei, Egypt şi Asia Mică, unde se izbeşte de rezistenţa Cimmerienilor.

Scurt timp după moartea lui Assurbanipal vine dezastrul final. Cei doi fii ai săi, cari i-au sucedat la mici intervale, n'au putut face faţă dificultăţilor, ce se iveau cu apariţia popoarelor streine, care asaltau ţara lor. Mai întâi Mezii; apoi Scyţii, care bat pe Mezi; aceştia se abat în urmă asupra Assyriei, ruinează tot ce le este în cale şi nu se opresc de cât la frontiera Egiyptului. In urma acestora Mezii, în alianţă cu Babylonienii, asediază Niniv şi'l cuceresc, după trei ani de rezistenţă. Distrus prin foc şi inundaţie (an. 612 în. Ch.). Assyria este pentru totdeauna ruinată odată cu capitala sa.

Ca şi Babylonul, Assyria îşi trage toată civilizaţia de la Sumer. Templele Assyriei sunt construite după modelul sanctuarelor Sumero-Akkadiene. Religiunea lor nu se distinge de aceea a Babylonului de cât prin aceea, că dogmele nu s'au modificat de cât pentru a fi adaptate geniului particual al unei rasse răsboinice. Totuşi, religiunea nu a exercitat o influenţă exclusivă asupra acestei civili-

1) Sumer. p. 13. — 2) Mesopot. p. 265, 266.

zaţiuni militare. Regele Babylonului este înainte de toate un păstor; regele Assyriei este, din contră, un răsboinic.

Arta în Babylonia este, mai cu seamă, religioasă; în Assyria ea este, înainte de toate, militară.

Cele mai vechi sculpturi, găsite în ruinele de la Assur, sunt statuete de piatră a căror tehnică este aceea a artei sumeriene presargonice (circ. 2630. în. Ch.). Cu începerea anilor 884—859 în. Ch. monumentele se multiplică, dar nici o statue n'atinge valoarea artistică a lucrărilor din timpul lui Gudea (cir. 2300 în. Ch.). Insă, în reprezentarea animalelor, Assyria atinge perfecţiunea.

Vechii Sumerieni utilizau arama ca monedă, înainte de a se servi de argint. Assyrienii întrebuinţau de asemenea arama dar au adoptat din vreme plumbul. Babylonul n'a cunoscut moneda propriu zisă, **înainte de dominaţia** Perşilor, orzul servea de bază în tranzacţiuni.

Scrisul cuneiform, inventat de Sumerieni şi uitilizat de Akkadieni, a fost adoptat şi simplificat de Assyreni. Mai târziu, în relaţiunile diplomatice, formele sumeriene sunt abandonate pentru a se înspira de la arta Hittită. Assyrienii apreciază foarte mult scrisul: Sargon a creeat biblioteca din Niniv; Assurbanipal prescrie căutarea de documente vechi, a căror copii doreşte să le aibă pentru biblioteca din palatul său din Niniv [1]). Literatura epistolară în Assyria coprinde acte oficiale şi corespondenţă privată. Cele mai multe tablete provin din biblioteca lui Assurbanipal şi prin urmare se referă la afaceri publice. Scrisoarea se scria pe o tabletă de argilă arsă de ordinar, închisă într'o anvelopă tot de argilă, pentru a evita indiscreţiunile. Câte odată se mulţumea cu o bucată de stofă, pentru a închide corespondenţa, pe care era fixată puţină argilă unde se aplica sigiliul expeditorului.

Calendarul. — In Assyria ca şi în Babylonia, măsura timpului era acea adoptată de la Sumero-Akkadieni. Zilei, care se impune forţamente, urmează luna al cărei început este regulat după apariţia lunei nouă, ce se urmăreşte până la apariţia celei viitoare.

1) Delaporte. La Mésopotamée, p. 61, 247—291, 345—378.

Anul de 12 luni, câte odată i-se mai adaogă, în mod empiric, o a 13 lună. Adesea se întercala o lună după a 6-a, şi se mai socoate încă una după a 11-a, cea ce da într'un an 14 luni. Hammurabi între reformele sale, îşi rezervă lui de a fixa când trebue înlocuit anul comun cu cel intercalat.

Anii erau desemnaţi printr'un eveniment important. Numele lunilor variau de la o localitate la alta. Hammurabi impune aceleaşi numiri ale lunilor în tot imperiul.

Legiuri, propriu zise, comparabile acelora ale lui Hammurabi, nu s'au găsit în Assyria. Existau însă tablete pe cari era înscrisă legislaţia unei materii determinate s. ex.: In ruinele de la Assur s'a găsit un document, care conţine vr'o 50 articole, cu pedepsele ce trebueiau aplicate la unele infracţiuni; altă tabletă tratează asupra dreptului rural; o alta conţine deciziuni relative furtului, în care se coprinde şi negoţul cu exagerarea preţului. Ca pedepse se prevăd : moartea, mutilaţiunea, amenda, bastonada şi corvada regală; în unele cazuri şi închisoarea [1]). Gradaţiuni de pedepse ceva mai omeneşti ca acelea din Babylon, unde nu se prevedea de cât : moartea, mutilaţiunea, mai ales cele privitoare copiilor şi despăgubiri în afaceri.

Totuşi, **Assyrienii era un** popor foarte crud, faţă cu prizonierii de război. Avem descrieri din acele vremuri, cari formează literatura lor, asupra ferocităţii neînchipuită faţă cu cei învinşi: Uciderea, înaintea marei porţi, a războinicilor prinşi, este cea mai moderată; jupuirea de vii şi tapisarea zidurilor cetăţii cu pieile lor, zidirea de vii, în ziduri; tăerea buzelor, a limbei şi smulgerea membrelor, pentru a fi aruncate câinilor, porcilor etc. [2]).

Cruzimea este inerentă popoarelor primitive, seminţiile semitice însă excelează prin ferocitate, probă modul de a se comporta cu cei învinşi, rămaşi la discreţia lor, precum şi legiuirile lor peste măsură de aspre. Să fi fost aceasta din pornire firească ?

Concluziuni. — In rezumat, civilizaţiunea Babylonienilor şi Asyrienilor este o adoptaţiune în totul a civilizaţiunei Sumeriene. Aceşti Indo-Europeni au fost purtătorii, dacă nu chiar creatorii, u-

1) Mésopot. p. 237—259, 322—383. — 2) Delaporte. La Mesopotamie, p. 306, 309, 310.

nei civilizaţiuni, care în anul 4000 în. Chr. era împinsă la apogeu, atât pentru că era un popor dotat de la natură, cât mai ales datorită circumstanţelor favorabile, în care se găseau între Tigru, Euphrat şi mare, cu comunicaţii lesnicioase între dânşii şi lucrul în comun, cooperare ce facilita schimbul de idei şi sprijinul reciproc, la care erau obligaţi. Condiţiunile erau, aşa dar, prielnice din toate punctele de vedere.

Semiţii, cari au înghiţit acest popor, le-au luat civilizaţiunea în întregime, dar, nu se vede că ar fi dus-o înainte, ci poate contrariu, prin înăsprirea legilor fără ertare, această nobilă ertare propovăduită de Christos aşa de frumos şi înălţător.

Intr'o atmosferă apăsătoare, cu veşnice războae crâncene, cu atrocităţi prevăzute în legiuiri, ca cea Babyloniană şi cea Ebraică, cu diferenţierea în clase bogate, puternice, şi restul populaţiunei săracă şi subt puterea draconică a unei justiţiei implacabile, a luat naştere generoasa religiune chrestină, religiunea celor desmoşteniţi, a mulţimii celor umili, cu principii de dreptate, egalitate, ertare şi abnegaţia de sine, care înobila pe om şi a zis : **pace vouă**. Această înălţătoare propovăduire a făcut ca, Chreştinismul să ia o extensiune aşa de mare, până în timpurile moderne, când a început să decadă, fie că, în mod abuziv, s'a servit de biserică pentru stăpânirea poporului, fie că clerul nu s'a ţinut la înălţime, sau n'a păstrat ritmul vremei.

Se va zice, poate, că obârşia chreştinismului este totuşi evreiască. Aceasta este o chestiune, care nu e încă deplin lămurită. In ori ce caz, Paul din Damasc şi acei oameni cari au stabilit biserica din Antiohia, au jucat un rol covârşitor în această privinţă; iar cultura helenică şi admirabila şcoală din Alexandria au desăvârşit marea operă [1]).

CIVILIZAŢIUNEA EGEEANĂ.

Populaţiunea Asiei Mici, Carienii s. e. ar fi suferit influenţa Mesopotamienilor şi mai ales a Hittiţilor cari după oarecari indicii, ar fi transmis-o Egeenilor; nu s'au făcut, însă, până acum studii suficiente asupra acesteor popoare [2]). Trecem, dar, la civilizaţiunea Egeeană, în care predomină civilizaţiunea timpurie şi aşa de înaintată a insulei Creta, ce a transmis-o apoi faimoasei Mycena.

1) Charles Guignebert. Le Christianisme antique. p. 62, 138, 141, 160, 162. — 2) G. Glotz. La Civilisation Egéenne, p. 22.

Configuraţia mărei Egei, presărată din belşug de insule, numite Cycladele, această parte a Mărei Mediterane vărâtă între trei continente, în apropierea civilizaţiunilor Asiei şi Egyptului, cu comunicaţiuni lesnicioase între ele şi mai ales cu Asia Mică, era menită să fie purtătoarea vechilor civilizaţiuni. Intr'un amestec extraordinar de pământ şi apă, prezintă o foarte mare întindere de coaste, în raport cu uscatul, cari înlesneşte schimburile comerciale şi de idei într'un mod incomparabl.

Grecia aşezată în cea mai strânsă împreunare cu Marea, care o pătrunde aproape din toate părţile, nu are nici un punct mai depărtat de 60 Km. de marea Egee şi nici un punct din toată Grecia mai depărtat de 90 Km. de apă [1]).

Eşalonarea insulelor între Grecia şi Asia, presărate la distanţe scurte, făcea accesul acestora cu Asia şi între ele şi Grecia, de o uşurinţă cum nu există în nici o altă regiune din lume.

Poporul, care locuia în această parte a Mediteranei, era numit de Egypteni popoarele mărei (peuples de la mer), sau Kefti [2]) şi erau pretutindeni ca la ei acasă.

Climatul, care joacă un rol aşa de mare în viaţa omenească, îi avantaja într'un mod deosebit. Se zice că, „Grecul n'ar fi fost Grec, fără climatul de care se bucură Grecia [3]).

Inceputurile. — Nu ne ocupăm de neolithicul confus al Cretei, care se bănueşte că ar fi dăinuit între anii 6000 şi 3000 în. Chr., căci acesta ne-ar îndepărta prea mult de chestiune. Dar, iată că apare un eveniment ce, pentru noi are o însemnătate istorică, peste care nu se poate trece. Citez textul dupe G. Glotz, profesor universitar la Paris şi membru al Institutului [4]).

„Trei mii de ani au trecut. Spre finele mileniului IV o mare schimbare se produce în tot bazinul Egean. Deja, *către 3500 în. Chr. poate, civilizaţiunea comună ţărilor Danubiene şi Rusiei Meridionale* pătrunseră în Thracia, în Macedonia, în Thessalia şi,

1) A. Jardé. Formation du peuple Grec. p. 40. — 2) G. Glotz. La Civilisation Égéen. p. 6. — 3) A. Jardé. La formation du peuple Grec p. 24. — 4) La Civilis. Egéen. p. 36.

printr'o înceată îndrumire, ea trebuia să înainteze până la Leucad, să câştige Phocida, Boetia şi să împingă până la golful de Corint. Cu toate că cu variante locale, această civilizaţiune certifică unitatea sa prin vasele de pământ (poteries) cu culori vii şi strălucitoare, cari se regăsesc în Macedonia, Thessalia şi până în casele rotunde din Orchomène I. Dar, cele două civilizaţiuni, aceea a Cretei şi aceea a continetului, n'aveau nici un contact". ... „Către anul 3000 în. Chr. se schimbă însă lucrurile. In Egea şi întreg orientul se produce o vastă mişcare de popoare. Ploponesul şi Cyclandele ies din neant". Egea se populează în întregime de un popor, pe cari Greci îi numesc Pelasgi, iar Thucidide Carieni; aceştia nu veneau din continentul european. In acest furnicar, Grecia începe să se ivească înaintea Grcilor, în mod imprecis. Metalul îşi face apariţia; epoca de piatră este terminată; perioada aramei, sau chalcolitică începe. In apropierea Hellespontului, colina Hissarlik (viitoare Troe) este locuită pentru prima oară [1]).

Este probabil, că transformarea industriei în Creta n'a fost rezultatul simplu al unei evoluţiuni interne; marea insulă n'a putut sta la o parte de migraţunile cari răsturnau lumea. Noua civilizaţiune domină în Creta 5—6 secole (3000—2400 în. Chr.), ea nu este superioară aceleia a Cycladelor, cu cari se află în raporturi continui. Vasele de pământ păstrează un aspect rustic, dar cu forme originale şi împrumută **popoarelor de la nord motivul spiralei.**

„Către al XXV-lea secol, se obsearvă pentru a două oară, în Europa şi Asia, o fermentaţiune intensă. Din *peninsula balkanică pornesc noui invaziuni.* O populaţiune *thraco-phrygiană ridică un al doilea oraş Troia,* pe ruinele celui dintâi. Un nou val se revarsă asupra Thessaliei... Thessalia, avant-garda popoarelor balkanice, este întoarsă cu faţa către Nord: casele sale cu megaron sunt în planul care prodomină în Troia II... Grecia centrală este, din contră, orientată către Sud [2]). Hellada trece din perioada chalcolitică în aceea a bronzului (2400—2000 în. Chr.).

1) Civil. Egéen, p. 37. — 2) La Civil. Egéen, p. 36—39—42.

INSULA CRETA.

Aşezată cam la mijlocul Mediteranei orientale, această insulă domină marea împrejurul căreia sunt aşezaţi toţi Grecii. Cu toate uşurinţele de a primi produsele şi influenţele exterioare, sau pentru a le trimite; cu o suprafaţă suficientă (8000 Km. pătraţi) din resursele căreia populaţia să tragă cele necesare existenţei; largă numai de 57 Km. şi cu pătrunderea mărei în sinuosităţi, ce facilitează comunicaţiunile între coastele de nord şi cele de sud, aşezată în aproprierea civilizaţiunilor Asiei şi Egyptului; marea insulă se află în condiţiunile cele mai favorabile pentru a primi, sau a creia, o civilizaţiune înaintată, leagăn al civilizaţiunei greceşti, în general, a cărei radiere s'a întins pretutindeni şi ale cărei bine-faceri le simţim şi astăzi

Din toate pământurile mărei Egee, Creta prezintă cea mai veche civilizaţie. Este ciudat; că nu s'au găsit urme de neolithic nici în Pelopones, nici în Cyclade, nici în insula Cypru, afară de Thessalia unde exista încă din vremuri îndelungate [1]). Creta face însă excepţie, căci apare în preistorie cu începerea neolithicului, nu însă din paleolithic. Archeologii nu pot să dea nici o explicaţie acestei apariţiuni răsleţe a neolithicului în Creta. Acestui fapt poate că se datoreşte marei insule începuturile civilizaţiunei premyceniene

Către anul 2000 în. Chr. începe prima epocă a palatelor. Prinţii din Cnosse, Phaistos şi Malia îşi construesc locuinţi mărete cu apartamente, ateliere, magazine şi sanctuare, cari apoi se perfecţionează; cu terase suprapuse, colonade şi frescuri ce împodobesc; numeroase camere legate prin culuoare; o sală unde regele se aşează pe tronul său. Apartamentele rezervate Reginei, cu salonul, camerile de culcare, săli de bae etc. Scări grandioase cu balustradele sale cu coloane şi trepte largi de doi metri, pentru a merge la etajele superioare. Cu teatrul său şi diferitele curţi interioare. Săli spaţioase cu două rânduri de pilieri etc. [2]). Sunt într'adevăr clădiri mărete, ce uimesc prin arta ce s'a pus pentru construirea lor în acele vremuri îndepărtate şi cari denotă o reală civilizaţie, cu mult superioară lumei înconjurătoare egeană.

Dar, în Creta şi burghezimea din marile oraşe construeşte

1) Civil. Egéen, p. 36, 39, 42. — 2) Civil. Egéen, p. 35, 46, 142—144.

case mărețe, ca acelea cari datează din secolul al XVIII, construcțiuni cu mai multe etaje și luminate prin ferestre divizate în patru și astupate cu o substanță translucidă.

In nici o parte, nici în antichitate, nici în evul mediu, știința și arta drenajului, n'au fost împinse așa de departe. Minoenii singuri au dat problemei de „tout à l'égout" soluțiunile cele mai variate și ingenioase, care le au transmis vecinilor lor, dar cari s'au perdut după dânșii. Palatul din Cnoss a conservat un adevărat monument de știință hidraulică.

Intre construcțiile dintre Mycena și Cnosse există o diferență profundă, absolută și originală, care provine nu din diferența de climat, ce există între Mycena și Cnosse, ci aceea care există între Creta și țările îndepărtate, unde locuiau Achenii înainte de a se stabili în **Argolide** [1]).

Nu se cunosc numirile regilor. După lungi frământări și lupte între șefi, trei la început și apoi numai doi, puterea se concentrează în mâinile suveranului dela Cnosse, cu numele de Minos (1750—1580 în. Chr.). Acesta este mai mult un titlu dinastic, de cât un nume propriu; a fost acelaș lucru cu Minos din Creta, ca și cu Pharaonii sau Ptolomeii din Egypt, sau Cesarii la Roma.

Regele avea ca insigne: sceptrul și securea dublă. Crinul (fleur de lis), faimosul crin al Regilor Franței, există cu circa 2000 ani în. Chr. ca emblemă regală în Creta; această floare cu trei puncte, a cărei obârșie se crede a fi de concepția religioasă (idea trinității), se găsește cam prin toate părțile: pictată pe ziduri, în blazonul sigiliilor, pe vase, pe coroana regală etc.; ea traversează apoi marea, pe continent, la Mycena și la Pylos, unde se răspândește în frescuri, vase și arme. S'ar zice că regatul lui Minos este regatul crinului [2]).

Minos comanda o armată. Administrația regală a răsboiului avea ca emblemă leul, symbolul războiului, cu floarea de crin. Ca arme: casca, scutul de piele în formă de 8 și cuirasa luată din Cypru, despre care nu prea se știe mult. Arme ofensive aveau: săgeata de bronz, lancea, pumnalul, spada, aceasta pare că numai Mycena. Carele de luptă cu doi cai, după ce calul a fost introdus din orient (1580 în. Chr.).

1) Glotz, Civil. Egéen, p. 135—137—152. — 2) Civil. Egéen p. 172—174.

Cretanii dominară toată Egea prin marina lor; au distrus pirateria și au colonizat cea mai mare parte din Cylade. Cu mult înaintea Phenicienilor, Creta practica pescuitul și industria, care trebuiau să facă celebre numele de Sidon și Tyr.

Scrisul era cunoscut din vremuri nebănuite. De prin anii 2100 în. Chr. se degajează un scris hieroglyphic, care se simplifică către anul 1900 în. Chr. Scrisul Cretan datorește puțin Egyptienilor și nimic Babylonienilor, nici chiar procedeele materiale.

După G. Goltz, scrisul pare să existe din epoca renului, după gravurele imaginilor în sens convențional și trăsăturile misterioase dupe pereții grotelor, sau instrumentele de corn, os, sau ivoriu de mammuth. Mai mult, sau mai puțin, asemănătoare, acest scris primitiv este comun la întreaga rassă neolithică; el se găsește deopotrivă din Scandinavia până în Africa, din Asia Mică până în Iberia. Cretanii și Egyptienii și-au tras scrisul lor din sursa primitivă a scrisului neolithic [1]).

Nu putem trece cu vederea faptul, destul de important, că Cretanii din al XVII secol, erau în relațiuni cu un popor, care poseda un sistem de hieroglyphe național și autochton. Acest fapt nu este unic, grafitele din Troia ne procură un alt exemplu, ne spune Glotz [2]).

Ce popor să fi fost acela cu sistemul de hieroglyphe național și autochton și de unde aveau Troianii scrisul lor? Mister. In Egypt era scrisul hieroglyphic; în Asia întreagă predomina scrisul cuneiform. Hellada în secolul al XVII-lea nu se degajase încă complet din epoca premyceniană, despre care nu se știe nimic în această privință. Nu mai rămâne de cât Libya, unde Grecii aveau așezări din timpuri foarte depărtate [3]) și unde Cretanii mergeau să caute substanțe aromatice încă din anul 2100 în. Chr. [4]). Acești Libyeni, premergătorii civilizațiunei Egyptene din Delta Nilului și cari, către anul 4000 în. Chr. arătau cunoscințe destul de întinse, poate să fie ei acel popor, cu care Cretanii din al XVII-lea secol erau în relațiuni și cari probabil cunoșteau scrisul (Vezi p. 35). Dacă nu, nu mai rămâne de cât Troia, unde o populațiune Thraco-Phrygiana în al XXV-lea secol ridică un al doilea oraș Troia (II) și unde s'au

1) Civil. Egéen, p. 54, 181, 198, 421—427. — 2. Evans. XVII, 6, 7, citat de Glotz. Civ. Eg. p. 436. — 3) A. Jardé. Formation du peuple Grec, p. 259. — 4) Civil. Egéen. p. 47.

găsit graffitele citate de Evans. — Supoziţiuni foarte plauzibile, mai ales când nu se pot face altele.

Asupra Libyenilor din Africa şi origina lor am vorbit la partea referitoare Egyptului (pag. 13 şi 14).

Intrebuinţarea scrisului era foarte răspândită; cei mai umili locuitori ştiau să scrie şi să citească. Se serveau de cerneală şi condei şi se întrebuinţa un fel de hârtie de foi de palmier tot aşa de peritoare ca şi hârtia noastră de astă-zi, care se înegreşte cu atâta profunziune şi din care nu se va mai alege nici praful, poate, în câteva mii de ani, dacă ar fi să sufere, cum este posibil, cea ce au suferit vechile civilizaţiuni, de la cari nu ne au rămas de cât urme, de la unele, cum ar fi cea Magdaleniană, bunioară, prilej de discuţii ştiinţifice.

Dispariţiunea textelor religioase şi literare, pieselor comerciale sau juridice, de la cari n'au rămas de cât urmele sigiliilor, era fatală. Nu au rămas de cât câteva tablete scrise, cari pot coprinde lucruri foarte importante, relative la istoricul acestei insule şi cari, din nenorocire, nu au putut fi încă descifrate. Din scrisul cretan nu se cunosc de cât semnele numerilor [1]), cea ce este foarte puţin. Aceasta este şi cauza, pentru care istoricul Cretei este atât de sărac în preciziuni, cu toate rămăşiţele de artă înaintată ce s'au găsit.

Cercetările şi săpăturile întreprinse, mai ales de Evans, au dat la iveală ruine de palate, clădiri particulare cu etaje, frescuri, obiecte de artă etc. cari ne indic o civilizaţiune foarte înaintată. După un ştiinţific şi amănunţit studiu stratigraphic şi din comparaţia acestei archeologii mute, cu acelea ale Chaldei, Egyptului etc. vorbitoare, Evans a putut să stabilească date aproape precise asupra trecutului îndepărtat al civilizaţiunei Egeene.

Artele. — Cretanii dau impresia unui popor artist. Obiectelor celor mai comune, în casele cele mai modeste, ştie să le dea o expresiune estetică.

Autonomia locală şi libertatea personală n'au fost niciodată atinse. Influenţa ţărilor asiatice este aproape nulă; aceia a Egyptului a fost destul de fecundă în ce priveşte artele.

Partea Egyptului în arta cretană este departe de a fi neglijabilă: de la ei vine obiceiul de a reprezenta bărbaţii cu pielea roşie, iar femeile cu pielea albă. Cycladele, de asemenea, au avut partea lor de influenţă: prin intermediul lor spirala, venită din Grecia septentrională, a trecut în marea insulă pentru a juca un rol enorm în decoraţiuni. Simpla spirală a continentului, cu cercurile concentrice legate printr'o tangentă, capătă în Creta o amploare şi o bogăţie nebănuită.

1) Civil Egéen, p. 426, 423, 431.

Marele frescuri, cari acopereau zidurile; vasele pictate; picturile murale; sculpturile etc., erau expresiuni ale acestui simţimânt artistic, care era dus până în toate actele vieţei sociale: bărbaţii de orice rang trebue să fie svelţi şi eleganţi; doamnele din clasa



Fig. V. — Zeiţa cu şerpi. Statuetă din Muzeul din Boston. (Din la civil. Egéen).

înaltă trebuiau să fie graţioase. Pentru aceasta, modele la femei, în mod foarte ciudat asemănătoare cu cele moderne, sunt cele mai originale şi câte odată cele mai extravagante, ce au putut fi imaginate de la renaştere şi până în zilele noastre; este caşeul occidental al toaletelor, care par, adesea, copiate după ultimile modele din Paris [1]).

Modelul cel mai vechiu, ce se cunoaşte, datează din 2400—2110 în. Chr. este: rochia reiată, strânsă la talie, forma cloş, um-

1) Civil. Egéen, p. 351, 352, 88.

flată (crinoline = malacof), ante-braţele goale, guler à la Medicis, corsajul stâns numai subt sâni, decolteul este de regulă, pieptul în întregime gol, costumul de gală este complectat printr'o şemizetă transparentă, centură adusă de două ori, ce lasă să cadă extremităţile în jos pe partea dinainte, pălăria în formă de corn.

Altele, cu rochia cu volane până jos (v. fig. V), aceasta este moda simplă din timpuri mai recente (1450—1400 în. Chr.); se purta şi boléro-ul modern (v. fig. VII). Una numită „La Parisienne" (v. fig. VI) poartă un corsaj, reţinut cu panglică ce trece pe sub braţe şi care prezintă în dreptul cefei un mare nod, care, căzând, ia un aer de „Pli Wateau"; un rând de „accroche-coeurs" barează fruntea; mici bucle cad înainte peste urechi; totalitatea părului reţinut cu o panglică, este divizat în făşii, cari flutură pe spate şi peste umeri.



Fig. VI. — La „Parisienne". Frescă din Cnosse. (Din Civil. Egéen).

Dar pălării: formele cele mai pimpante şi cele mai bizare se succed cu o amuzantă varietate; de cele mai multe ori se întâlneşte bereta, sau turbanul plat cu egreta, sau cu o floare cu trei puncte. Femeile, ca şi bărbaţii, îşi strângeau talia, pentru aceasta câteodată se serveau de corset.

Doamenele din Mycena adoptară în totul modele cretane. Pe unele modele, din acest oraş, se vede chiar „tournure"-a, faimoasa turnură, care a făcut epocă acum vr'o 50—60 ani, ca urmare a malacofului. Intr'o gravură interesantă, după o frescă din Mycena (Fig. 55. Civil. Ege), se văd două doamne, decoltate, într'o

loje la cursele de tauri, îmbrăcate după ultima modă din Cnosse, luând poze şi gesturi, ca şi cele de astăzi (v. fig. VIII). Toaletele erau coplectate cu: coliere, diademe, cercei, brăţări, inele etc.

De obicei, în interior, doamnele umblau cu picioarele goale, însă afară purtau, după circumstanţe: sandale, ghete, sau botine înalte; unele încălţăminte sunt chiar prevăzute cu tocuri [1]).



Fig. VII. Dansatoarea. Frescă din Cnosse. (Din Civil. Egéen).

Această asemănare ciudată cu modele noastre moderne, ce pare inexplicabilă, D. G. Glotz [2]) găseşte că provine din o filiaţiune comună şi o evoluţiune paralelă, cu toate că nu synchronică. Din costumul neolithic, printr'o dezvoltare mai mult sau mai

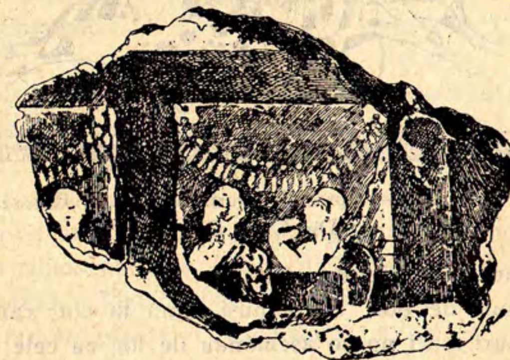


Fig. VIII. — Doamne într'o loje. Frescă din Mycena. (Din Civil. Egéen).

puţin, promptă, a reeşit costumul cretan şi costumul modern. Cu diferenţele ce rezultă din climat, sau datorite unor fantezii individuale, Egeeni în interval de 2000 ani au făcut să sufere costumul femenin modificări, pentru care popoarele semptentrionale, întârziate prin lunga predominanţă a modelor greceşti şi romane, au pus 3000 de ani mai mult pentru a le produce.

1) Civil. Egéen. p. 80, 88, 94, 95, 361. — 2) p. 88.

Explicaţiunea este întru câtva plauzibilă; această potriveală ciudată, însă, la interval de circa 3000 de ani şi fără să aibă cunoscinţă una de alta, dă de gândit dacă evoluţia, în general, nu este ceva fatal, independent de om şi care, mai curând, sau mai târziu, trebue să se înfăptuiască.

Doamnele făceau sporturi: iau parte la luptele de tauri, când se îmbracă în costume sportive masculine; se urcă şi conduce, carele cu o pelerină de pele, fără mâneci, aruncată pe umeri; iau parte la vânători etc. Mai sportive ca sportivele noasrtre de astăzi, căci, în Creta, erau toreadori şi pugiliste femei.

Costumul bărbaţilor era cu totul sportiv: până la centură gol, botine lungi.



Fig. IX. — Curse de tauri. Frescă din Cnosse. (Din Civil. Egéen).

Sporturile erau foarte căutate:

Matchuri de box, cu mănuşi până la cot, ramburate mult. Curse de tauri, cari nu se asemănau de loc cu cele de astăzi din Ispania, oribila luptă cu un biet animal, hărţuit de zeci de oameni pe jos şi călări, înţepat cu săgeţi, cari îi rămân în trup şi după ce este istovit, i-se dă lovitura de graţie de către toreador, bravul toreador, ce se bucură de admiraţia generală; pentru plăcerea ce a dat publicului de a vedea curgând sânge.

In Creta, aceste curse constau în acrobaţii, în care tânărul Cretan sfida furia unui taur, mai mare cu a treia parte a boului de astăzi, apucându-l de coarne şi printr'un salt extraordinar, aruncându-se de ceailaltă parte. Pentru aceasta era nevoe de multă agilitate, sânge rece, îndrăsneală şi încredere în vioiciunea sa.

Intr'o frescă de la Cuosse, (V. fig. IX) se vede o tânără fată, în costum masculin, înapoia animalului, aşteptând cu braţele deschise pe tânărul îndrăsneţ spre a-l sprijini când atinge pământul; o alta e în momentul când apucă coarnele care o ameninţa: compoziţiuea este edmirabilă [1]), spune autorul.

Cursele de tauri aveau loc în arene, în apropierea unui sanctuar. In fresca de la Mycena doamnele stau în loji la aceste spectacole.

Tauromachia este la modă în Creta la finele milenului III, cel puţin, şi începutul celui de al II-lea şi va dăinui până la finele civilizaţiunei minoene.

Teatrele sunt creaţiunea cea mai originală, poate, a Cretei. Nu a existat nici o dată ceva asemănător în Egyptul Pharaonic, şi nici chiar Athena nu va avea teatru în piatră de cât în timpul splendoarei sale celei mai mari.

Muzica **şi dansul sunt** cu deosebire religioase. Instrumentul cu coarde era lyra cu trei coarde, apoi cu patru, din care a derivat lyra clasică cu şapte coarde. Mai târziu Minoenii au cunoscut flautul (sau fluerul), cu opt găuri, pe care Grecii îl credeau de **origină din Phrygia.**

Pictura şi Sculptura. — **In arte Cretanii** sunt numiţi Japonezii Mediteranei; genul lor special este minusculul. Mai ales în sculptură, Cretanii n'au avut nici o dată lucrări, de artă, mari; sculptorul nu aplică talentul său de cât în obiecte mici şi mobile.

In secolul al XVII-lea în. Chr. pictorul de frescă începe să fie stăpân pe mijloacele sale. Totuşi, nu cunoaşte umbrele, nici perspectiva, plasează ochiul de faţă în figură de profil. Esenţialul lor este reprezentarea plantelor, animalelor şi omului. Se găsesc şi picturi murale în mărime naturală, cum este bunioară zidurile unei săli din Haghia-Triada. Către 1580 peisagelor ia loc scenele în care omul joacă rolul principal. Cu începerea anului 1450 această artă începe **să decadă** [2]).

Sculptorul cunoştea deja fineţele artei sale din prima jumătate a mileneului III. Plastica, inseparabilă de naturalism, are origini îndepărtate, ea este în progres continuu până în 1900 în. Chr.

1) Civil. Egéen. p. 339, 358. — 2) Civil. Egéen. p. 334—339, 355—358.

Sculptorii în faianţă nu se îndărătnicesc, ca în Egypt, a re-produce veşnic motive identice; decoraţiunile ornamentale constă în războinici, animale, plante, case executate cu multă exactitu-dine. Către 1750 în. Chr. triumfă naturalismul şi modelele sunt luate după natură.

Sunt vase artistice, încă din epoca preistorică, cari indică înalta civilizaţiune, solid organizată, a acelui popor iubitor de jocuri şi sărbari şi minunat dotaţi pentru arte [1]).

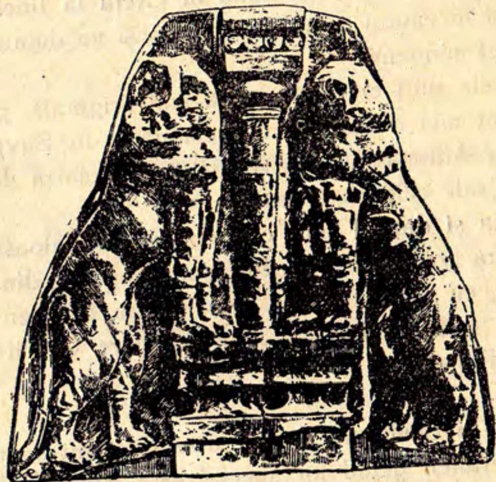


Fig. X. — Poarta leilor. Acropola din Mycena.
(Din Civil. Egéen).

La Mycena, relieful în piatră este în favoare, contrariu de Creta. Se întrebuinţează spiralele, însă greoae. Influenţa Creta-nilor îşi face efectul manifestându-se prin proporţii juste; sunt urme chiar de peisaj. In al XV-lea secol în. Chr. evoluţiunea este terminată.

Faimoasa poartă a leilor a acropoalei din Mycena cu pro-porţiuni grandioase (3 m. înălţime pe 3 m. 60) ne dă măsura sculp-turilor din acea vreme. (v. fig. X). Schliemann spune, că această poartă ar avea un sens simbolic [2]). Alte diferite intepretări au avut iarăşi loc; iar acum în urmă G. Glotz [3]) susţine că stilul acestei lu-crări ar fi Cretan. Ori-cum ar fi, acestei lucrări caracteristică prin di-

1) Civil. Egéen. p. 367, 370. — 2 Schliemann. Mycènes p. 87, din N. Densuş. p. 317. — 3) Civil. Egéen. p. 373.

mensiunile, sculpturile reprezentative, precum şi prin forma sa ge-nerală a unei piramide trunchiate, nu-i găsim în Creta nici o lu-crare asemănătoare, ci numai mici imitaţiuni ale leilor, fără stâlpul din mijloc şi fără forma trunchiului de piramidă [1]). Numai simpla coloană din mijloc nu este un indiciu suficient. In Creta, în sanc-tuoare se întrebuinţa coloane izolate, dar acestea serveau mai mult ca piedestale pe care se aşezau: coarnele de consacraţiune, columba, sau chiar securea dublă, emblema puterei etc. Coloana în sine nu avea un caracter sacru, după cum singur spune în Civilisation Egéen p. 266.

Că această grandioasă lucrare de artă are un sens simbolic, care scapă savanţilor, este probabil. Poate că, dacă învăţaţi ar putea să înainteze în trecutul îndepărtat al acestor Acheeni, ce descindeau din Europa Centrală prin Balkani [2]), ar da şi de obâr-şia acestui simbol, pierdut în negura vremurilor. N. Densuşianu, care şi-a permis să facă o apropiere între acest simbol şi o mă-reaţă stană de piatră după vârful Carpaţilor [3]) a fost ignorat, ba şi umilit de Români de ai noştri. In orice caz supoziţia lui N. Den-suşianu cadrează cu supoziţia remarcabilului archiolog Schliemann, descoperitorul ruinelor din Troia.

In general, această artă (sculptura), se desvoltă în toată li-bertatea şi nu este legată de nici o obligaţiune religioasă, prin nici un tip consacrat [4]).

In Cyclade şi Hellada, arta nu-şi ia deplinul avânt de cât în secolul XVI în. Chr. când întreaga Egeidă se deschide larg influen-ţei Cretane.

Sculptura însă începe se decadă, mai curând şi mai repede ca toate celelalte arte; cu începerea secolului XIV în. Chr. atinge panta scoborândă şi cu aceasta ia sfârşit [5]).

Obiecte în aur şi argint, lucrate în Creta, denotă că arta orfevreriei şi damaschinăriei era foarte înaintată încă de mult. Dar de când? Nu se poate şti precis.

„A fost o mare supriză altădată, când Schliemann descoperi în al doilea oraş al Troiei faimosul tezaur al lui Priam. Toată

1) Vezi gravura din Perot et Chipiez, Grèce primitive. Pl. XVI. 11. După N. Dens. p. 322. — 2) Jardé. Formation du peuple Grec. p. 96. — 3) Dacia Preist. p. 316. — 4) Civil. Egéeen. p. 374. — 5) Civil. Egéen. p. 374, 379, 380.

această veselă de aur și de argint, toate aceste bijuterii de o lucrătură așa de frumoasă, era ea, oare cu adevărat, dintr'un timp când războinicii aveau ca arme securea de piatră și pumnalul de obsidiană?"; se întreabă G. Glotz [1]). Și autorul mai zice că are certitudinea, că la acea epocă se făceau în Creta bijuterii asemănătoare, însă nu o probează cu nimic de seamă. In orice caz, în Creta nu s'a găsit încă un tezaur așa de bogat în obiecte mai ales de aur, în țara în care se ducea lipsă de acest metal.

Dar să vedem dacă Troia II era așa de înapoiată, că se servea încă de securea de piatră și pumnalul de obsidiană:

A doua **Troie a luat naștere, ne spune** acelaș autor [2]), către anul 2500 în. Chr. prin invazia din peninsula balkanică a Thraco-Phrigienilor.

La Grande Encyclopedie [3]) ne spune dupe Schliemann însuși, descoperitorul Troiei, dupe Dopfeld, Perot etc. că, în Troia a II pe lângă obiectele prețioase de mai sus, găsite în ruinele unui vast palat, și cari obiecte par anterioare omului 2000 în. Chr. și în orice caz anterioare epocei myceniene, s'au mai găsit și arme de bronz și scuturi de aramă. Iar că în Troia I care, după Glotz [4]), ar fi luat naștere către anul 3000 în. Chr., în perioda dintre epoca pietrei și acea a bronzului, s'au aflat ustensile din piatră tare, securi în piatră lustruită și câteva instrumente de aramă și bronz etc.

Dacă în timpurile Troei I existau deja instrumente de bronz și aramă, cum mai poate fi vorba, în timpurile Troei II, de securea de piatră și pumnalul de obsidiană, când chiar cercetările lui Schliemann scoate la iveală, că în această Troie II se întrebuințau arme de bronz? Deci, Troia II se afla în plin bronz, cu vast palat și nu este de loc extraordinar să se fi găsit și acea bogată colecție de obiecte prețioase de artă.

Se exagerează, cred, influența civilizațiunei Cretei, care la anul 2400 în. Chr. începe abia să intre în prima epocă a bronzului și tocmai în anul 2000 în. Chr. începe prima epocă a construcțiunilor de palate [5]). Or, tezaurul din Troia II, ne spune encyclopedia, după Schliemann, Dopfeld etc. pare anterior anului 2000 în. Chr., Troia II este, deci, anterioară ca civilizație atât Cretei cât mai ales Mycenei și tezaurul găsit nu poate avea nici un raport

1) p. 380. — 2) p. 42. — 3) Tom. 31, p. 416. — 4) Civil. Egéen p. 37. — 5) Civil. Egéen, p. 31, 46.

nici cu una, nici cu alta. Cu drept cuvânt, prin urmare, aceasta a fost botezată, de oameni calificați, de epoca Troiană [1]), spre a se distinge de epoca Cnosse și epoca Mycena, cu care nu aveau nimic a face.

Dar, dacă acest tezaur, care formează epoca Troiană, nu poate veni nici din Creta, nici din Mycena, cu cari nu sunt nici măcar synchronice, ce obârșie probabilă are?

Cred că nu este un păcat, dacă supozăm, că acești Thraci, cari au format epoca de civilizație a Troiei II, să fie și autorii acestor obiecte de artă. O supozițiune foarte plauzibilă, când se știe că acești năvălitori (Thraci) veneau dintr'o regiune bogată în aur.

La Cnosse(Creta) s'au găsit ca obiecte de artă numai brelocuri de aur: un leu, o rață, un pește. La Moclos se zice că se purtau diademe ornate cu foi și flori [2]).

In Mycena, numită cetatea bogată în aur, s'a descoperit numeroase obiecte de artă, mai bogate, se zice, ca cele de la Troia, din cari, cele mai multe nu-și găsesc asemănare în cele de la Creta [3]), dar acestea sunt posterioare Troiei II.

Incontestabil că civilizațiunea Cretană a predominat în Egea până în anul 1400 în. Chr., când cade subt puterea unui popor nou, Acheenii sau Hellenii, care invadează Creta și distrug palatele [4]). Această civilizație mai reenaște încă, pentru a-și târî o exitență mediocră până la 1200 în. Chr., când se prăbușește cu totul subt Dorienii devastatori, cari distrug prin foc, ceea ce mai rămăsese din Cnoss-ul de altă dată.

Dar, cine erau aceste popoare, care au invadat Hellada, au format Mycena, răsturnată apoi de Sparta? Vom vedea mai la vale.

Religiunea. — Cei mai vechi locuitori ai Egeei avau idoli femenini, reprezentate cu sânuri proeminente, flancuri enorme, din care, pe unul era incizat o cruce; totul indica, că se diviniza maternitatea. Acești idoli au mai întâi pozițiunea stând pe vine și apoi cu încetul se ridic și în cele din urmă zeița este reprezentată în picioare. Ea continuă, încă de a exprima virtutea generatoare prin formele sale exagerate. Moda cretană, a corsagiului cari lasă sânii goi, nu a putut să se stabilească și să dureze, fără a corespunde unei idei religioase [5]).

1) Grande Encyclop. Tom. 31, p. 416. — 2) Civil. Egéen. p. 380. — 3) Civil. Egéen. p. 381. — 4) Acelaș p. 61. — 5) Civil. Egéen. p. 281, 282.

Zeiţa răspândeşte fericirea, pentru că ea este generatoare şi hrănitoarea cu nenumărate mamele: ea este Mama-Mare. Ea este Madona, care poartă divinul copil, sau îl supraveghează. Mama oamenilor, ea este şi a animalelor. Regina cerului şi a pământului. Emanaţiunea Zeiţei, columba, este spiritul care sanctifică toate fiinţele şi toate obiectele, pe care se aşează; Pelasgii urmăreau sborul său profetic peste stejarii din Dodona, iar Chaldeenii fac din ea un atribut religios. Egeenii o uniră strâns cu zeiţa amorului şi a fecundităţei. După cum scoboară din regiunile etherate, tot astfel ese şi din regiunile infernale. Ea este columba, dar este de asemenea şi şarpele. Incă din 1750 în. Chr. şi până în epoca hellenică, Zeiţa se arată acoperită de şerpi, cari se încolăcesc pe braţe, pe bust şi împrejurul capului său. Dansurile rituale fac să se ivească şarpele printre florile de crini.

Când Grecii începură a o cunoaşte, îi lăsară denumirea de Mama-Mare. Este Gaia de la Delphi. Este Rhea. Când Rhea a născut pe Zeus, la ascuns de Cronos, care decisese să-şi devoreze copii şi i-a prezentat o piatră înfăşată.

Zeiţa virgină este de asemenea Zeiţa mamă, confundate într'o aceiaşi esenţă; ele sunt adorate subt denumire de „Prea Sfântă Ariadna" [1]).

Marei Zeiţe se găseşte asociat un zeu, acesta pe un picior de inferioritate. In Egypt, Osiris pe lângă Isis, mama lui Horus. In Phrygia, Cybel adorată de Attis. Nu există nici o figurină bărbătească de care să se poată spune că a fost idol al zeului Cretan.

Zeul satelit se asemăna în totul zeiţei. El aduce fecunditatea ce o poartă în sine. El este ploaia binefăcătoare. Animal, este taurul; om este Minos; animal-om şi totdeauna Zeu, este Minotaurul.

Această concepţiune a taurului divin exista în Asia în al IV-lea milenar în. Chr. [2]). In Creta cultul taurului se ridică într'o îndepărtată antichitate; Minotaurul, zeul plin de putere virilă, a existat de multă vreme[3]).

Femeia, în societatea minoică, n'avea poziţiunea subordonată a regimului oriental de claustraţiune.

Se ştie că, în Egypt femeea ocupa în familie un loc de frunte. In jurul mamei gravitează familia şi filiaţiunea este în linie ma-

1) Civil. Egéen p. 283—290. — 2) Vezi capul de taur din mormântul reginei Shub-Ad. din Ur. Sumer. p. 81. — 3) Civil Egéen. p. 291, 292.

ternelă. In arta primitivă femea este reprezentată mai înaltă ca bărbatul [1]).

Lycienii purtau numele şi urmau condiţiunile mamei. Femeile Cariene nu dau nici o dată bărbaţilor, cu care trăiau, titlul de soţ. La Hittiţi, mama regilor exercita regenţa şi era calificată de Marea Regină [2]).

In Creta, ne spune G. Glotz în Civilisation Egéen [3]), că Ariadna este regina „très sainte", dar Minos est eregele. Evidenţa pare însă contrarie.

Plutarc ne face cunoscut [4]), că Cretanii numeau ţara lor „metrie" în loc de „patrie". Mai ştim că Mama Mare era marea lor divinitate şi că asociatul său zeu era pe un picor de inferioritate. fără a mai ţine socoteală că Ariadna ar fi luat puterea regească, după cum spune Plutarc.

La acestea Glotz face întâmpinarea că: nu putem recunoaşte o valoare generală cuvântului unui istoric obscur (Plutarc) şi că nimic nu ne obligă de a admite un raport esenţial între cultul zeiţei mame şi matriacart.

Mai întâi, că Plutarc, din bogata sa biographie nu reese de loc că ar fi fost un istoric obscur, ci din contră, astfel că nu se poate să nu se ţie seama de cele ce a scris. Al doilea că, Zeiţa-Mamă, şi cultul executat de femei ar fi un indiciu suficient pentru existenţa matriarcatului în Creta, poate înainte de Minos şi poate chiar în timpul său, mai ales că ţările cu care era în contact, aveau în uz matriarcatul. In orice caz, simpla afirmaţiune că Minos ar fi fost rege, nu convinge.

In religiunea Egeeană numărul de trei are o foarte mare importanţă. Fără a fi în drept de a lega cu o dogmă a trinităţii, totuşi un mare număr de fapte probează, întrucâtva, că numărul trei era sacru pentru Cretani. In sanctuare diviziunea tripartită era de regulă: tablele de ofrandă sunt prevăzute cu trei cavităţi; ornate cu trei, şase sau nouă tauri; trei coarne de consacraţiune; vasele pentru libaţiune au trei recipiente etc. Zeiţa vegetaţiunei agreează tigea cu trei flori, floarea cu trei puncte: crinul cu care îşi ornează fruntea şi se sanctifică preotesele sau regii. Pe vase, taurul poartă pe frunte o foae de treflă, sau pe frunte şi obraji trei cruci.

1) Civil Egéen, 168. — 2) Civil. Egéen, p. 169. — 3) Pag. 170. — 4) Clitodemos, Thésée, 19 citat de Glotz p. 170.

Crucea este unul din simbolele uzitate în religiunea Egeeană: Crucea latină, crucea greacă, crucea S-tlui Andrei, svastika, toate aceste varietăţi existau în Creta. Crucea marchează fruntea taurului, ca şi în Egypt flancurile vacei Hator. Orientul de asemenea a cunoscut de timpuriu semnul cruciform: în Elam s'au găsit cruci de toate felurile şi svastika apare pretutindeni din Indii până la Troia [1]. Cu toate astea Schliemann afirmă [2], că svastika, în special, este cu totul necunoscută Assyriei, Pheniciei şi Egyptului şi că a trecut din Europa în Asia Mică. Acest semn s'a păstrat până astăzi în cusăturile femeilor române din Transilvania, scrie N. Densuşianu.

Oricum ari fi, semnul sacru (crucea) avea în Creta o valoare profund mistică; el nu va face de cât să reia sensul său primitiv, când va simboliza într'o nouă religie pe fiul Domnului [3].

Nu existau mari edificii speciale pentru îndeplinirea riturilor: un altar în plin aer, pe o esplanadă; terenul destinat consacraţiunilor era interzis şi limitat cu o mică împrejmuire. Cea ce se găseşte fără greş: pe altare, pe pilari, pe coloane şi chiar pe acoperiş, este insigna taurului divin, coarnele de consacraţiune.

In exerciţiul cultului, mult timp au prezidat preotesele. Femeia era intermediara naturală pe lângă divinităţi, între cari cea mai mare era femeia divinizată. Intervenţiunea bărbatului în cult a fost târzie, ca şi adaosul unui zeu, zeiţei. Cu toate că regele devenise marele preot al taurului, rolul lui în ceremoniile religioase, rămase totdeauna pe al doilea plan. Ca cum ar face să li se erte o usurpaţiune şi a deruta spiritele rău făcătoare, ei îmbrăcau în serviciul divin costumul sacerdotal femeesc [4].

Cu toate progresele artei, Cretanii nu au reprezentat niciodată divinităţile lor prin statui mari, ca în Egypt şi viitorii Greci. Ei nu aveau de cât idoli mici; cei mai mulţi nu măsurau de cât câţiva centimetri.

Ca şi în toate religiunile, ritul esenţial era sacrificiul sanguin. Ca economie taurul era adesea oferit în efigie.

Pentru a onora zeiţa, sau pentru a îndepărta demonii, se ardea tămâe.

In cultul morţilor, arderea corpului, pentru a libera sufletul

1) Civil. Egéen, p. 294—295. — 2) Ilios p. 526 din Dac. Preist. p. 45. — 3) Civil. Egéen. p. 295. — 4) Acelaş p. 305, 307.

de învelitoarea cărnoasă şi ai deschide drumul spre fericirele de dincolo, Sehliemaun crede că ar fi fost în uz la Mycena. Este posibil, ca în Grecia centrală neolithică să fi existat obiceiul de a arde morţi ne spune G. Glotz (p. 320), nu este însă nici o urmă de ardere funerară până în timpurile Iliadei.

Inhumarea este obişnuită în Thessalia, Egina, Orchomen şi Troia: scheletele chincite, (contractate), cu faţa la pământ, în găuri simple. In Grecia şi Cyclade se înhumau în gropi adânci de 0,50 cm. şi un metru de lature, în care corpul era introdus contractat. La Gurnia şi Mallia (Creta) corpurile erau de asemenea înhumate contractate, în gropi de 1 m 35 cm. de lungi şi chiar la Milet (Asia Mică) s'au găsit uneori corpuri contractate în sarcophage.

In insule mortul este cu faţa spre mare; în Creta cu faţa spre Orient.

Egeenii nu ard femeile, ca la alte popoare unde trebuiau să însoţească pe stăpânul lor după moarte; ele sunt substitite prin figurine. Nu este acelaş lucru în Hellada, unde s'au găsit, la Cherone, Mycena şi Argos, urme de sacrificii umane în asemenea ocazii [1].

Creta, până la anul 2000 în. Chr. nu prea a influenţat continentul. Inflorirea insulei îşi răspândeşte progresele sale în Cyclade şi în Asia mai mult. De la această epocă civilizaţiunea cretană îşi intensifică influenţa şi în Hellada, până la a. 1400 în. Chr.

HELLENII SAU ACHEENII.

Către anul 2000 în. Chr. noui mişcări de popoare se produc. Aryenii pornesc din împjrejurimele mării Caspice şi se răspândesc în toate părţile: Iran, Indii, Turkestan şi până în Tigrul şi Euphrat prin Mitani, unul din triburile sale. Troia a doua este arsă şi înmormântă subt doi metri de ruine. In Europa de semenea, pare că, din această epocă să fi venit popoare de orgină Arycă. Către Italia se îndreaptă proto-latinii, iar în acelaş timp, o rassă înrudită cu Illyrienii, rassa hellenică, îşi face apariţia în peninsula Balkanică [1].

1) Civil. Egéen. p. 308—330. — 2) Civil. Egéen. p. 48.

Nouii veniţi descind din Europa centrală către peninsula Balkanilor, şi sunt acoperiţi cu armure de bronz, ne spune A. Jardé [1]). Unii trec către Est şi populează, cu triburi înrudite, cele două coaste septemtrionale ale mărei Egee: Thracia şi Phrygia. Ceilalţi sosesc prin Vest, traversând munţii Illyriei şi ai Epirului; aceştia sunt strămoşii Hellenilor, cari mai sunt numiţi şi Acheeni.

Acheenii, sau Hellenii, pătrund în Thessalia. Grosul bandelor se întind spre Sud şi cuceresc toată Hellada. Vechea Helladă ia sfârşit prin distrugeri şi incedii; nouii războinici se stabilesc printre protohelleni, pe cari îi domină.

Este de o deosebită importanţă, să cunoaştem caracterele acestei rasse, înrudită cu Illyrienii, pe care Glotz ne o descrie astfel:

Rassă puternică, inteligentă şi asimilatoare; după ce au distrus încep să reconstruiască; Mycena se măreşte. Această civilizaţiune nordică se transformă repede subt influenţa aborigenilor şi streinilor.

Acheenii continuă a-şi arăta origina lor septentrională prin portul bărbei; pe lângă atributele virilităţii (barba şi mustăţile) mai poartă încă şi părul mare. Cu moravuri rigide; iubitori de războae, ardoare combativă.

Acheenii aduceau cu dânşii o civilizaţie, ce nu era lipsită de sevă; trunchiu viguros care, prin altoire, putea produce fructe suculente [2]). Dolichocephali, blonzi, de talie înaltă [3]).

Thessalia a fost ocupată multă vreme de o populaţiune cu totul pastorală, care pare să fi fost Pelasgă. Către milenarul al II-lea, primii Helleni intrară în Thessalia, acoperiţi cu armure de bronz, pe care îi domină uşor. Superioritatea armamentului le asigură victoria asupra Egeo-Cretanilor, cari n'au ca arme defensive de cât scutul şi a căror mic pumnal triunghiular nu putea să se opue spadei Acheene cu lama dreaptă şi lungă [4]).

Cretanilor le rămăsese imensa superioritate a mării.

Când au sosit în Grecia, Acheenii nu cunoştea încă marea şi pentru a o numi au împrumutat un cuvânt prehellenic şi i-au zis :

1) Formation du peuple Grec. p. 96, 97. — 2) Civil. Egéen. p. 49, 53, 68. 3) Jardé. Formation du peuple Grec. p. 92. — 4) Acelaş p. 106, 97.

θαλασσα (Thalassa) şi mai târziu: Ποντος (Pontos), când marea le-a servit drept trecere [1]).

Pe partea din coastele Egeei. Cretanii putură a se stabili stăpâni şi a impune suveranitatea. In Argolid însă se limitară a face să se accepte, de către indigeni, binefacerile unei civilizaţiuni superioare. Această civilizaţiune Creto-Myceniană a domnit pe continent două secole (1600—1400 în. Chr.), numită perioada Myceniană-Veche; ea se întinse progresiv asupra întregei Hellade.

Bande noui descind din Balkani, Eolienii, cari se amestecă cu diferite elemente în drumul lor şi se strecoară în Thessalia şi Beoţia. Aceştia, nu numai că nu pun obstacol expansiunei civilizaţiei meridionale, dar chiar o uşurează. Beoţia ia un aspect nou; la Theba un palat, în care unele detalii cum ar fi: conductele de apă, frescurile, etc. ,indică prezenţa unui arhitect şi artişti streini.

Acheenii, care învăţaseră arta navigaţiei de la Cretani, nu întârziară de a nu mai avea trebuinţă de maeştrii lor şi a'şi lua independenţa în relaţiunile cu ţările streine, ca Egyptul şi altele. Către anul 1400 în. Chr. însăşi Creta cade subt puterea Acheenilor. Cnosse fu distrus şi împreună cu el şi celelalte oraşe, care se prăbuşiră în flăcări [2]).

Insula Creta, care avusese stăpânire pe Mediterana, nu mai este decât o supusă îndepărtată a continentului. Acum, pe continent, în Argolid se găseşte centrul de gravitate a lumei Egeeană, la Mycena. Acheenii din Argolid cum ia direcţia lumei Egeene, civilizaţiunea pe care şi-a asimilat-o se întinde la depărtări, cum nu le avusese niciodată.

Dacă civilizaţiunea myceniană prezintă un spectacol admirabil, în ceeace priveşte extensiunea, dă însă impresia de dare înapoi, în comparaţia cu acea ce o precedase : Mycena abundă în bogăţii şi este numită cetatea „plină de aur", dar artele se vulgarizează şi degenerează. Semnul caracteristic al decadenţei intelectuale : scrierea devine de o întrebuinţare foarte rară [3]).

Hellenii se revarsă peste Cyclade, în marea mediterană, până pe coastele Asiei Mici, lăsând viduri înapoia lor. Ţările pe cari le

1) Civil. Egéen. p. 60. Este ciudat asemănare expresiei Thalassa cu românescul Talaz fără a mai ţine socoteală de cuvântul Pontos = punte, care xistă şi în latineşte: pons, pontés. — 2) Civilis. Egéen, p. 58, 59, 61. — 3) Civil. Egéen. p. 63, 66.

aborda erau noui pentru ei, dar nu necunoscute, căci alții le ocupaseră înaintea lor, care le și dăduse nume pe cari Grecii le adoptară.

In marea Egee și până în Grecia, numirele locurilor sunt streine limbei hellenice și unii au voit a recunoaște, prin mijlocul acestor nume, zice Jardé [1]), poporul care a descoperit și denumit locurile. „Linguiștii, mai prudenți, declară că nu se poate pune temei pe nume proprii fără afirmația unui fapt istoric oarecare. Onomastica, zic ei, poate câteodată să confirme fapte stabilite, după alte metode, de către istorici".

Cred că linguiștii au dreptate când e vorba de numiri izolate; nu se poate însă, să nu se ție seamă de aceaste numiri, când ele devin numeroase. Intr'adevăr, cum zice autorul mai sus, avem în aceste părți, ale Mediteranei orientale, numiri de insule cari arată a fi streine limbei hellenice și pe cari noi le găsim aproapiate unei alte limbi din Europa Centrală, astfel avem: Lemn(os), Carpath(os), De(a)l(os), Thera, Ion(ien), Amurg(os) și poate și altele cari le au schimbat Grecii, după obiceiul lor. Că aceste numiri au existat înainte de Helleni, sau că au fost date de aceștia, nu se poate ști; poate să fie și una, dar mai ales și alta, dacă se ține seamă, că acești Acheeni descindeau din Europa Centrală, prin peninsula balkanică.

Archeologii când găsesc 2—3 obiecte din vechime, le dau numai decât o interpretare istorică, cu toate că aceste obiecte nu sunt fixate locului ca numirele, ele putând fi venite de aiurea, dela depărtări destul de considerabile, pe calea comerțului sau altfel. Când găsim numiri streine, de o adâncă vechime și necunoscută obârșie, nu suntem în drept să ne întrebăm: Cine le-a dat? Și, nu suntem în drept de a face o apropiere între aceste cuvinte și limba din care arată că se trag? Și, să presupunem, că acei cari au dat numirile, le-au dat din limba care o vorbeau și nu din alta streină?

Dar, nu sunt oare și fapte stabilite de către istorici, cari să ne îndreptățească a crede, că această onomastică își are o obârșie precisă? Astfel, ni se spune de către istorici că, în mai multe rânduri, în bezna veacurilor, ar fi venit dela Nord, prin peninsula balkanică și s'au revărsat asupra Mediteranei Orientale: Acheeni, Eolieni, Dorieni, cari veneau din provinciile Danubiene prin Balkani și cari, se zice, că s'au întins până în Hellada și insule. Nu sunt

1) La Formation du peuple Grec. p. 214.

oare, acestea, fapte istorice care să ne indice obârșia acestor numiri streine Grecilor? Eu cred că, da.

Iar, dacă numirile sunt date înaintea Grecilor, de aceea populație ce Grecii o numeau Pelasgă, despre cari istoricii moderni spun că nu știu nimic, oare aceasta n'ar fi o indicațiune, de ceeace ar fi putut să fie acești Pelasgi?

INVAZIUNEA DORIENILOR (1200 în. Chr.)

Acheenii, pe măsură ce se împrăștiau pe coastele Mediteranei orientale, se slăbeau și lăsau goluri în urma lor. Incetul cu încetul bande, de aceiași rassă, vorbind un dalect al aceleași limbi, eșeau din Illyria și se strecurau traversând Pindul, împingând mereu înainte spre Sud. Dorienii întrau în istorie [1]).

Către anul 1200 în Chr. infiltrațiunea lentă se transformă în invazie. Dorienii eșiți brusc din aspra Albanie, dărâmă tot ce subsistă. In unire cu dinastia Heraclizilor din Pelopones, înfrâng pe Acheeni, cari caută scăpare unii la frații lor din Attica, iar un puternic curent se răspândi în Asia Mică și transformă civilizația aceștia, Ionia primii Acheeni de toate provenientele. Delos devine centrul religios al acestei Achai attico-ioniană.

După continent veni rândul insulelor meridionale: Melos, Thera, Creta, apoi Carpathos, Cos și Rhodos deveniră prada cuceritorului. In Creta, porturile sunt abandonate și populația se refugiază pe înălțimele din interior. Mizerabilele resturi, ce mai rămăsese din Cnosse, sunt prada flăcărilor și de astădată este sfârșitul definitiv al orașului, care altădată stăpânea Mediterana: peste ruinele sale înegrite trei mii de ani vor trece într'o tăcere mormântală [2]).

Dorienii aduc cu ei fierul și desenurile geometrice de pe vase. Deși în bande izolate și puțin numeroase, însă mulțumită superiorității armamentului și valoarei lor militare, au putut să impună voința lor populațiunilor mai numeroase, dar slăbite prin chiar civilizația lor. Invadatorii, puțini la număr, se lăsară cu timpul cu toate astea, să fie absorbiți de către indigeni [3]).

1) Civil. Egéen. p. 68. — 2) Civil. Egéen. p. 68, 69. — 3) Formation du peuple Grec. p. 107, 154.

Cuceritorii Dorieni formară Sparta, cu faimosul legislator Lycurg şi epoca istorică cu cunoscuta şi înaintata civilizaţie greacă, legatară a culturei Ioniene, se aşează pe baze solide.

In rezumat [1]), Grecia şi Thessalia au fost invadate, în mai multe rânduri, de popoare venite din Europa Centrală şi basinul Dunărei, în interval de 2300 ani, cu începere din anul 3500 şi până la 1200 în. Chr. după cum urmează :

1) Către anul 3500 în. Chr. popoare, ce aparţineau civilizaţiunii comună a ţărilor danubiene şi Rusia Meridională, pătrunseră în Thracia, Macedonia, Thessalia, ajunsese la Leucada, Phocida şi până la golful de Corint. Vase de pământ cu colori vii şi strălucitoare.

2) Către al XXV-lea secol, în. Chr., din peninsula balkanică pleacă noui invaziuni. O populaţiune Thraco-Phygiană ridică un al doilea oraş Troia (a II-a). Un alt val se revarsă asupra Thessaliei. Pe câtă vreme această provincie continuă a ignora metalul, Hellada trece din perioada chalcolithică în acea a bronzului (2400—2000 în. Chr.).

3) Spre anul 2000 în. Chr. îşi face apariţia în peninsula balkanică Hellenii sau Acheenii, înrudiţi cu Illyrienii ; de origină septentrională ; cu părul mare, mustăţi şi bărbi stufoase ; dolychocephali, blonzi, înalţi ; acoperiţi cu armure de bronz. Pătrund în Thessalia ; superioritatea armamentului le asigură victoria ; se întind spre Sud şi cucerесс toată Hellada. Moravuri rigide, ardoare combativă, trunchiu viguros. Distrug Troia a II-a. Se revarsă peste Cyclade până pe Coastele Asiei Mici. Insăşi Creta cade subt puterea Acheenilor (1400 în. Chr.). Mycena devine centrul lumei Egeeană.

4) Intre timp bande noui, Eolienii, descind din Balkani, se strecoară în Thessalia şi Beotia. Nu fac obstacol, ci chiar uşurează civilizaţia meridională

5) Dorienii, de aceiaş rassă cu Acheenii şi vorbind acelaş dialect, eşeau din Illyria, traversează Pindul, înfrâng pe Acheeni către anul 1200 în. Chr. şi cuceresc Helada, apoi parte din insule şi Creta însăşi cad. Dorienii aduc fierul şi desenurile geometrice de

---

1) Civil. Egéen. p. 36, 42, 43, 48, 49, 68. — Formation du peuple Grec. p. 92, 97 154.

pe vase. Parte din Acheeni emigrează în Asia Mică şi formează Ionia, focar de civilizaţie şi obârşie a culturei ulterioare a Helladei. Delos devine centrul religios attico-ionian.

Intre întâia şi a doua invazie, către anul 3000 în. Chr., se produce un aflux considerabil de popoare, ce nu vin din continentul European. Aceste popoare, pe care Grecii le numesc Pelasgi, iar Thucidide Carieni, populează Cycladele, Hellada şi aduc cu ei arama. Noua civilizaţie domină în Creta 5—6 secole (3000—2400 în. Chr.). In apropiere de Hellespont, viitoarea Troe, este locuită pentru prima oară [1]). Aceşti invadatori au format, probabil, majoritatea populaţiunei, care a covârşit pe nouii veniţi : Acheeni şi Dorieni.

GRECIA ASIEI.

Sosirea Dorienilor în Thessalia şi Beoţia provoacă o primă emigraţiune. Eolienii, pleacă din Thessalia, traversează marea Egee şi se stabilesc la Nord-Vestul Asiei mici, dela Dardanele până în golful Smyrnei, în regiunea ce se va numi Eolida.

Cu instalarea Dorienilor în Pelopones se produc noui emigrări. Aceştia sunt Acheenii, cari porniţi din Eubea, Attica şi Argolid, ocupă succesiv Cycladele şi se instalează la sudul Eolienilor, formând regiunea numită Ionia.

Chiar Dorienii participă la colonizarea Asiei. Ca şi predecesorii lor Acheeni, plecaţi din Pelopones invadează insulele, se instalează în Creta, în Rhodos, împing până la coastele Asiei Mici şi se aşează la Sud de Ionia, pe teritoriul ce se va numi Dorida

Grecia din Asia nu se întinde în interior ; ea nu este decât o bordură discontinuă în lungul mărei, cu cetăţi independente, fiecare cu organizaţia şi guvernul său.

Luptele intestine dau naştere tiranilor, cari se manifestă pentru prima oară în Asia ; însuşi cuvântul Τυραννος (Tyrannos) pare a fi originar din Lydia. Este probabil că tirania n'a fost decât o formă tranzitorie între aristocraţie şi pura democraţie [2]).

---

1) Civil. Egéen. p. 37. — 2) Formation du peuple Grec. p. 231—233.

IONIA.

Dintre cele trei regiuni ocupate de Greci, Ionia a luat pasul înaintea celorlalte două, personificând ea singură cea ce se numea Grecia Asiatică.

Ca și Eolienii, Ionienii au luat și transportat în Asia Mică, civilizațiunea myceniană. Şi, pe când în Grecia continentală invaziunea Dorienilor marcà un timp de zăgăzuire, în Grecia Asiei civilizațiunile egeană și myceniană își urma desvoltarea fără întrerupere. Circumstanțe, însă, speciale permit Ionienilor de a face chiar să fructifice, această moștenire, în mod deosebit.

Chivilizațiunea Greciei din Asia căreia trebue să-i adăogăm lumea insulară a Mărei Egee, este opera exclusivă a Ioniei. Această civilizațiune este formată din elemente diverse: de o parte tradițiunile myceniene, aduse în Asia de primii emigranți, de altă parte influențele orientale; dar, civilizația Grecilor de aici n'a putut să atingă întreaga dezvoltare de cât mulțumită prosperității orașelor Ioniei.

Tipul acestor orașe este Milet; Milet ornamentul Ioniei; apoi Phoces, Ephes, etc. în număr de 12.

Fără a practica agricultura, Ionienii găseau înapoia lor, în interior, toate cele necesare întreținerei existenței.

Lydia joacă un rol important în evoluția poporului Ionian. **De la Lydieni primesc un sistem complect de greutăți și măsuri și învață întrebuințarea monedei.** Mai învață de la Lydieni arta de a țese și a vopsi stofele, de a decora vestmintele și covoarele.

Relațiunile lor comerciale se întind în Pontul-Euxin și Mediterana; până în anul 480 în. Chr. Ionienii exportă în Etruria în mod exclusiv, produsele și vasele Atticei.

In Ionia iau naștere arta, știința și literatura hellenică. In contact cu vechile civilizațiuni ale orientului, le transformă spiritul pentru a face operă grecească.

In arta bronzului sunt maeștri; prin Chios ar fi învățat technica de la Egyptieni. In ceramică predomină vioiciunea culorilor și bogăția imaginației, inventând mii de monștri fantastici, după moda orientală.

Thalès din Milet, știe, fără a le explica, să anunțe eclipsele

și să stabilească calendarul [1]) ; explică origina lumei și face să iasă totul din elementul humid, cum o spunea cosmologia egypteană. Anaximadre susține teoria sfercității pământului; explică că luna primește lumină de la soare; construește prima hartă geografică. Ca și arta și știința, literatura apare mai întâi în Grecia Asiatică.

Pe lângă Thalès și Anaximandre, Milet mai era patria și a lui Anaximène, Hecatée, Aspasie, Eschine, Aristide, etc.; în scurt a fost scaunul școalei filosofice a Ioniei.

In al VI-lea secol în. Chr., nu este o regiune greacă, care să poată rivaliza cu Ionia, ca bogăție economică și dezvoltare intelectuală, în timp ce Grecii de pe continent se degajează cu greu din semi-barbaria, ce a urmat invaziunei Doriene.

Odată cu bogăția și luxul, Ionienii pierd bărbăția, calitate eminamente doriană și prin care aceștia mențin și fortifică Grecia proprie.

Cresus, regele Lydiei, reușește a'și întinde protectoratul asupra Greciei din Asia. Acesta, la rândul său este învins de Cyrus, regele Perșilor, care cucerește în anul 546 în. Chr. Sardès, capitala Lydiei și își **întinde** dominațiunea asupra tutulor orașelor Ioniene. Odată cu pierderea libertăței activitatea intelectuală adoarme.

Samos, protejat de pozițiunea sa insulară, primește succesiunea orașului Milet și devine centrul Greciei din Asia. Dar, și acesta, după o strălucire trecătoare cade împreună cu tiranul său Polycrat și Samos este supusă marelui rege.

Cucerirea Perșilor are ca consecință împrăștierea Ionienilor. Locuitorii din Teos emigrează în massă în Thracia, cei din Phoces în Corsica. In afară de emigrările colective, numeroși Greci din Asia își părăsesc țara: artiștii Ionieni și cei din Samos merg în Grecia continentală; Pythagora din Samos în Grecia mare; Xenophan din Colophon în Elée (Italia); Bion din Milet în Sicilia, etc.

Această răspândire a Ionienilor a avut, pentru desvoltarea civilizațiunei Grecești, consecințe din cele mai importante. Deja,

1) *Remarcă fără comentarii:* Autorul nu ne spune cum era alcătuit calendarul. Insă, este o ciudată potriveală că, cu circa 3500 ani înainte, se stabilește calendarul în Egyptul de jos, unde Libyenii joacă un rol însemnat; și de astădată un Ion(ian), care se zice că a călătorit în orient, unde știm cât de defectuos era calendarul, stabilește tot calendarul, poate acelaș ca al Egyptienilor.

pe timpul independenței, această civilizațiune se întinsese nu numai în Grecia din Asia, dar și în insulele mărei Egee și continent, pătrunzând la Dorienii din Pelopones, ca și la Athenieni, cari erau de aceiași limbă și se credeau de aceiași rassă. Evoluția se precipită odată cu cucerirea orașelor Ioniene. Emigranții Ionieni: artiști, poeți, filosofi, navigatori etc. duc cu dânșii în Hellada rafinăria unei culturi superioare.

In timp ce Ionia, devenită persană, își păstrează bogățiile, dar adoarme sub dominația streină, Grecia continentală primește moștenirea sa și la rândul său lucrează mai departe pentru a desvolta civilizațiunea și a forma geniul grec [1]).

COLONIILE PONTULUI EUXIU.

Stabiliți pe cele două coaste ale mărei Egée, Grecii din Europa și Asia, către sfârșitul secolului VIII, încep expansiunea în tot basinul oriental al Mediteranei.

Indrumuirea către Nord se face prin etape: mai întâi ating fundul mărei Egée ocupând micele insule dela Nordul Eubei, apoi penisula din față, care se va numi Chalcidică, dupe numele ocupanților, unde pun bazele mai multor așezări. Către prima jumătate a secolului VI sosesc Corinthienii, care ocupă cea ce se va numi Potidea. Coastele Thraciei primesc, de asemenea, emigranți greci.

Stabilirile grecești din Chalcidia și Thracia apar, mai cu seamă, ca centre de exploatare. Coloniștii sunt mai puțin atrași de bogățiile agricole din interior, de cât de pădurile din Chalcidia, cari procurau constructorilor de vase lemnul și rășina trebuincioasă și încă și mai mult de metalele prețioase, de aurul. După minele dela Thasos ei exploatează pe cele dupe continent: Skapte Hyle, Daton, Muntele Pange. Grecii, însă, se isbesc de indigeni: dacă popoarele Macedoniei par a-i fi primit cu încredere, popoarele Thraciei, aspri și războinici, se opun stabilirei streinilor. Trebue ca să aștepte al IV-lea secol, când principii Thraciei încep a se helleniza și i-au figură, în istoria grecească, de aliați ai Athenei.

1) Din: A. Jardé. Formation du peuple Grec. p. 234, 236—239, 242, 244, 248.

Pe continentul Asiei, Grecii din Lesbos și Tenedos ocupă coastele Troadei și ajung la intrarea Hellespontului (Dardanele). Lesbienii se instalează pe țărmurile Europei la Seștos și pe acelea ale Asiei Milesienii fondează Abydos. Pe Propontida (Marmara) Milet face să se nască Cyzicul la 675 în. Chr. Coastele Europei, mai neglijate ca acelea ale Asiei, abea în secolul VI Samienii fondează Perinthos.

Grecii întâmpină aceleași dificultăți de navigație în Bosphor, ca și în Hellespont și au acelaș interes de a ține trecerea. Coloniile ocupă ambele țărmuri: pe coasta Asiei Megarienii fondează Chalcedon iar, câțiva ani mai târziu, Byzanțiu, pe cele ale Europei. De aici înainte marinarilor greci o nouă mare se întinde, Pontul-Euxin. Mare fără insule, cu cerul brumos, vânturi violente și reci, coastele puțin ospitaliere, ce li se părea straniu, lor, obișnuiți cu apa căldută și cerul surâzător al Egeii.

Pe țărmurile Europei se fondează Istros, la sudul deltei Dunărei, apoi la începutul secolului VI Olbia la îmbucătura Bugului. In al VI-lea secol orașele se răspândesc pe coastele Scyțhiei: Tyraș Odessos, Apollonia pe coastele Crimeii; Theodosia pe Bosphorul Cimmerian; Tanais la îmbucătura Donului. Către mijlocul secolului VI Megarienii, stabiliți deja pe Bosphor, pătrund la rândul lor în Marea Neagră și împreună cu coloniștii Beotieni fondează Herakleia care, lar ândul său, trimete colonii la Kallatis (Mangalia) și Chersonesos. In prima jumătate a secol. VI pe coastele Paphlagoniei ia naștere Amisos și mai la Est Trapezonta. Abea în secolul IV în. Chr. Athena va reuși să-și apropie regii indigeni ai Thraciei și Crimmei ne spune Jardé (p. 253).

Coloniile Pontului-Euxin nu sunt de cât colonii de exploatare; ele nu au alt rol de cât exploatarea resurselor locale, resurse considerabile.

Grecii nu se simțeau la ei într'o țară cu climat foarte aspru și care excludea arborii lor familiari. Cetățile grecești ale Pontului sunt izolate și înecate în mijlocul populațiunilor streine, cari le rămân ostile.

Popoarele Pontului Euxin treceau la Greci de cei mai ignoranți de pe pământ și Scythii marcau, se zice, pentru obiceiurile streine și în particulare pentru civilizațiunea greacă, o ast-fel de

aversiune că, Anacharsis și Skyles plătiră cu capetele tentativa lor de hellenizare, scrie A. Jardé, dupe Herodat (IV. 46, 76, 78, 80) [1]).

GRECII IN ITALIA ŞI SICILIA.

Acheenii goniți de Dorieni din Pelopones, se dirijară unii către coastele Asiei Mici și alții spre Vest. Aceștia din urmă se instalară, în secolul VIII, pe coastele golfului de Tarent în Italia și fondară localitățile: Metaponte, Sybaris și Croton, cele mai vechi colonii. Puțin câte puțin, toată Italia meridională este helenizată: Aceasta este **Grecia Mare**.

Sicilia este colonizată în urma Italiei. Noui veniți, găsind golful de Tarente deja ocupat, își urmează drumul și atinge Sicilia. Chalcidienii sosesc cei d'întâi: către mijlocul secol. VIII în. Chr. fondează Naxos, cea mai veche colonie greacă din Sicilia și ridică un templu lui Apollou Archégétès; apoi mai la Sud dau naștere Catanei și Leontinei, iar spre Nord, prin cele două așezări Zancle și Reghion, ocupă cele două maluri ale strimtoarei (Messina), care le deschide drumul către marea Tyrrheniană.

Corintinienii, la rândul lor, prin golful de Corint câștigă Marea Ioniană și se stabilesc în insula Corcyre; către finele secolului al VII-lea și începutul lui al VI-lea în. Chr., împing explorația și exploatarea pe Adriatică formând coloniile din Acarnania, Epir și Illyria. Aproape în acelaș timp cu Corcyr, Corinthinienii sosesc în Sicilia, unde fondează Syracusa către a. 730 în. Chr., care la rândul său își întinde acțiunea pe coaste formând Camarina și în interior Acrai. Apoi vin Megarienii, cari își instalează calonii la Selimonte.

Colonizarea Siciliei este, înainte de toate, opera Grecilor de pe continent; singurii greci din orient, cari au luat parte la colonizare, au fost Rhodienii, uniți cu Cretanii, cari s'au instalat pe coastele meridionale a acestei insule și au fondat Gela în prima jumătate a secolului VII-lea în. Chr., și un secol mai tărziu Agrigente.

---

1) Din: La Formation du peuple Grec. p. 250—253. — Că Grecii considerau popoarele Pontului-Euxin de ingoranți, nu e de mirare, de oarece orice popor ce nu vorbea grecește era calificat de barbar. Cât despre uciderea lui Anacharsis, aceasta denotă că acest popor avea mândria și simțimântul naționalității lor, manifestată prin indignare contra celor ce voiau să-i helenizeze.

Pe câtă vreme țărmurile golfului Tarente și coastele occidentale ale Siciliei se hellenizează, pe țărmurile mărei Tyrrheniene elementul grec este mai sporadic. De o parte Acheenii din Grecia Mare, trec istmul care'i separă de marea Tyrrheniană și instalează pe coastele occidentale colonii la Laos, Pyxos și Poseidonia. De altă parte Chalcidienii, stăpâni pe strimtoare (Messina), se instalează la Himera, singura lor asezare pe coastele septeutrionale ale Siciliei, înaintează în Campania, unde fondează **Cume** pe un orășel italiot care devine centru activ de hellenizare, înconjurându-se în secol. VI în. Chr. de colonii ca Neapolis și Dikaiarcheia [1]).

„Contrariu de coloniile Pontului-Euxin, care nu aveau alt rol de cât exploatarea, cele din Vest apar ca colonii de impopulare. Acestea găsinduse într'o regiune asemănătoare țărei lor ca: climat, vegetațiune și tip de coaste se găseau în condițiuni prielnice desvoltărei lor".

„Primii coloni căutau, mai ales, pământ de cultivat, câmpiile fertile ale Italiei și Siciliei le ofereau mai mult de cât ar fi putut dori. Pe monete gerbele de grâu și orz glorificau producția agricolă". Ne spune A. Iardé în La Formation du peuple Grec. [2]).

Dar, se naște întrebarea, dacă Grecii chiar cultivau pământul dupe cum are aerul de a afirma D. Jardé?

Cu răpândirea fenomenală a coloniilor, nu se poate crede că acest popor, așa de împărțit și legat de mare, mai era în măsură să și meargă în interior, în massă, spre a cultiva pământul, ori cât de fertil ar fi fost. Așa, bunăoară: Corinthienii, unii din cei mai de seamă coloniști, plecați din Corinth, o mică provincie pe golful cu acelaș nume, cât un județ de al nostru și poate mai mic, colonizează insula Corcyre, trimite colonii în provincia Acarnania, în Epir și Illyria; în Sicilia fondează Syracusa, Camarina și Acrai. Chiar dacă am presupune pe Greci agricultori de felul lor, cea ce nu prea este cazul și încă nu se poate închipui cum din, relativ, o mână de oameni, răspândiți în atâtea țări și direcții, au mai rămas încă în număr suficient, pentru ca să și cultive pământul, acești Greci a căror ocupație de predilecție era comerțul și marina.

---

1) Din: Formation du peuple Grec. p. 262—264. — 2) Pag. 265.

Găsim însă tot în A. Jardé [1]), în acesastă privință, indicațiuni din cari se poate vedea, că lucrurile nu s'ar fi petrecut tocmai așa. Ast-fel, D-sa ne vorbește „de aristrocrația fonciară și că la Syracusa, Locres și Metaponte, marii proprietari sunt stăpânii statului. Iar că, Geomorii din Syracusa fac să se cultive pământurile lor de către indigeni „ reduits au servage". Aceasta este probabil adevărul.

Populațiunile orașelor de sigur că, erau foarte amestecate și în aceste centre cosmopolite grecii formau clasa de căpetenie, iar în afară pământul se afla în stăpânirea marilor proprietari toț greci, ce speculau munca forțată a indigenilor iobagi, cam cum era la noi pe vremea fanarioților și până în timpurile mai recente.

Arhitectura este de ordin doric și cu tendința spre colosal, cu decoruri somptuoase, pentru a uimi lumea [2]), fanfaronadă inerentă firei lor meridionale.

Ca și în Grecia proprie, arta și literatura se desvoltă sub influenta Ioniei. Scluptura este reprezentantă printr'un Ionian: Pythagoras din Samos, stabilit la Rhegion. Literatura, de asemenea, este foarte ionizată: Antiochos din Syracusa scrie către a. 420 în. Chr. cronica sa în ioniana. Epicharm din Cos, refugiat la Syracusa, creiază comedia.

Știința și filosofia sunt asemenea de importațiune ioniană: Xenophan sosit de la Colophon a răspândit știința sa la Zancle și la Catane, înainte de a se stabili la Elée; Pythagora a venit de la Samos la Croton.

Cel mai ilustru cugetător din Grecia Mare este Pythagora; născut la Samos, către mijlocul secol. al VI-lea; vine în Grecia Mare, chemat la Croton ca arbitru între partide. El este creatorul științelor matematice; pe lângă un savant el este, în acelaș timp, și un reformator, ce vrea să reînoiască guvernul și societatea: proscrie moliciunea și luxul, bunurile să fie puse în comun și regimul frugal este prescris pentru toți cetățenii. Planul politic și social al lui Pythagora, este mai întâi primit favorabil de Crotoni, dar viața austeră și aspra autoritate a maestrului îi obosește repede și în timpul când sectele celebrau a 20-a aniver-

1) Peuple Grec. p. 266. — 2) Acelaș p. 264.

sare a lor, mulțimea se năpustește asupra casei pythagoriană, dă foc edificiului, împrăștie pe discipoli și forțează pe Pythagora să fugă.

Grecii, Etruscii și Carthaginezii erau popoare a căror interese se ciocneau în Mediterana occidentală.

Etruscii veniți în Italia centrală în secolul al IX-lea, își întind imperiul asupra întregei peninsule, de la Alpi și până în golful Neapolului. La începutul secolului VI fondează în Campania: Capu și Nola, care se găsesc în apropierea cetăților Grece și în particular de Cume. Etruscii nu sunt numai excelenți agrgicultori, dar și îndemânatici metalurgiști, negustori și navigatori. Etrusci sunt rivalii Grecilor și gata a deveni inamicii lor [1]).

Phenicienii, pe cari Grecii îi întâlnesc pretutindeni în drumul lor, sunt însă mai periculoși. Expansiunea Phenicienilor în Mediterana occidentală este aproape contimporană cu expansiunea hellenică. Cele mai vechi așezări pheniciene sunt cele de pe coasta Libyei, Utica și Carthagena, fondată puțin timp dupe Utica, la finele secol. VIII în. Chr.

In Sicilia Phenicienii, cari găsesc pe Greci așezați, sunt nevoiți a se instala în regiunea Nord-Occidentală a insulei; mai rare însă sunt urmele lor în marea Tyrheniană și lipsesc cu totul pe coastele Galiei.

Grecii n'au putut nici o dată să elimine pe Carthaginezi din insulă; ei au contribuit foarte mult la civilizarea popoarelor, cu cari erau în contact: Etruscii împrumută alfabetul lor de la Greci, iar nu de la Phenicieni. Popoarele Galiei primesc din Marsilia primele elemente de cultură, alfabetul și întrebuințarea monetei.

Grecia din afară este inițiatoarea Greciei Metropolitane în ce privește literatura, artele și științele. Dar, dacă Grecia colonială a avut o existență strălucită, această splendoare a fost de scurtă durată. Mica Grecie arhaică se redeșteaptă și este gata a primi moștenirea Greciei Mari. Cu începerea secolului V Grecia continentală aprinde la rândul său făclia ce urma să se stingă, pentru a'și continua mersul său înainte [2]).

1) Din: Formation du peuple Grec. p. 268—271, 274. — 2) Formation du peuple Grec. p. 275, 278, 280.

Limba Greacă este departe de a fi fost unificată în acele timpuri depărtate cea ce indică, că în alcătuirea poporului grec au întrat numeroase popoare distincte, fie-care cu limba lui și numai mulțumită culturei, timpului și mai ales strânselor relațiuni comerciale între ei, s'a produs unificarea.

Aristot numără mai mult de două sute de dialecte. Intr'o insulă ca Creta nu sunt două orașe cari, în înscripțiunile lor, să întrebuințeze exact aceiaș vorbire [1]).

Limba literară de asemenea, nu este unificată : fie-care gen poetic este dotat cu o limbă proprie. Limba comună și limba literară obișnuesc pe Greci a se înțelege : în al V-lea secol doi greci, cari nu vorbesc acelaș dialect, grosso-modo încep a se înțelege. Unitatea se realizează mai bine și mai iute în centrele comerciale, unde afacerile se tratează mai ușor, dacă negustorii întrebuințează acelaș idiom ast-fel, în al VI-lea secol, mulțumită acestui fenomen. Ioniana comună tinde a deveni limba întregei lumii grecești [2]).

Religiunea este aceiași pentru toți Grecii. **Origina mythurilor și cultelor grece sunt învăluite de mister.** Mai greu încă este a încerca de a recunoaște ce a rămas din religiunea prehelenică și care este aportul religios al Hellenilor. De fapt, ori-cât neam ridica în timpurile istorice, nu găsim în Grecia altă concepție religioasă de cât anthropomorphismul. Pentru toții grecii, zeii sunt oamenii mai mari, mai puternici, mai frumoși, de o tinerețe veșnică cu aceleași gândiri, sentimente, pasiuni și viții ca și oamenii. Lumea divină este imaginea mărită a umanității.

La origină, fiecare cetate avea zeii săi. Fără îndoială, cetatea se considera sub protecția particulară a unei divinități, căreia îi aducea un cult special, divinitatea poliadă, ale cărei serbări sunt naționale, unde nu este loc pentru streini.

Sunt zei, însă, cari n'au, sau au pierdut, caracterul de divinitate locală devenind panhellenici. Ast-fel este Apollon : Apollon de la Delphi, Apollon din insula Delos, cu mama sa Letona și sora Artemis, Apollon-Karneios zeul Peloponesului. Apollon Smintheus adorat în Nord-Vestul Asiei-Mici etc.

Importanța ce ia cele două centre, Delos și Delphi, ale cultului Apollonian finiră prin a elimina pe celelalte și a se combina

1) Formation du peuple grec, p. 283. — 2) Acelaș p. 283, 286, 288.

într'o descriere comună : himnul homeric lui Apollon. In acelaş timp cu câștigarea unei personalități unice, Apolon devine un zeu universal.

Acest zeu este atât de mult panhellenic, încât erudiții moderni ajung, cu egală potrivire, la concluzii diametral opuse : K. O. Müller vede în el Zeul Dorienilor și explică prin invazia Dorienilor difuziunea cultului Apollonian ; E. Curtius îl face zeul Ionienilor și îl arată cucerind lumea greacă, urmărind colonizarea ioniană. Ast-fel se exprimă A. Jardé în La Formation du peuple Grec [1]).

Diametral opuse mai mult par, dacă ținem seamă că obârșia Zeului Apollon a fost insula Leuce sau Albă (astăzi a șerpilor) [2]) și dacă mai ținem seamă că Dorienii, veniți din Europa centrală prin Illyria, erau de aceiași rassă și limbă cu Acheenii (vezi p. 79), veniți tot din Europa Centrală, unde cultul lui Apollo din insula Leuce sau Albă, era destul de cunoscut. Or, Ionienii nu erau alții de cât Acheenii, emigrați din Grecia. Deci, aceiași rassă, aceiași limbă și probabil aceiași concepție religioasă, a lui Apollon.

CONCLUZIUNI

Grecii au fost factorul natural al evoluțiunei, cari a răspândit vechea civilizațiune, pretutindeni, în lumea antică.

Sub influența civilizațiunei din orient, ia naștere frumoasa și înaintata civilizațiune a Cretei, de unde trece în Hellada, apoi în Ionia și este răspândită în sfârșit pe toate coastele Mediteranei și Adriaticei : In Italia de Sud formează Grecia Mare, colonizează Sicilia, Galia Meridională, coastele de Nord ale Africei, Hellespontul și Coastele Mărei-Negre.

Etruscii de la Grecii din Cume iau scrisul, iar scolile din Galia sunt până târziu sub influența greacă și unele se mențin cu profesori greci chiar pe timpul romanilor. Din Marsilia pornesc în Galia primele elemente de cultură : alfabetul și întrebuințarea monetei. Această civilizație durează până în secolul V în. Chr. când Grecia continentală, la rândul ei, aprinde făclia civilizațiunei Grecești spre a o duce mai departe.

1) p. 289—291. — 2) N. Densușianu, Dacia Preistorică, p. 97.

Pătrunderea progreselor, realizate de Greci, s'a efectuat cu mult mai greu în Thracia, de pe coastele puțin ospitalierei mări a Pontului Euxin. In această regiune, unde nu puteau ajunge de cât cu mari greutăți nu au avut de cât centre de exploatare a resurselor locale, considerabile spune Jardé și acestea înecate în massa unui popor ce le era ostil.

Abea în secolul IV în. Chr. grecii parvin a-și apropria principii Thraciei de la Sudul Dunărei, nici odată însă pe cei de la Nordul Dunărei, care au rămas indemni, de acest element strein, până în epoca lui Traian. Dacia devenind, după aceasta provincie romană, se deschide larg porțile Grecilor din Asia-Mică, care au împănat unele centre ale acestei provincii.

Se poate oare vorbi cu atâta stăruință și era să zic și voluptate, de influența civilizațiunei grecești, în acele vremuri îndepărtate.

Obiectele de artă, de factură grecească, ce s'au găsit în Dacia, este sigur că au ajuns aici pe calea schimbului, de la acei Greci de pe coastele mărei, care nu aveau alt scop de cât specula, schimbul contra obiectelor de valoare dubioasă, ca și în coloniile celor de azi, unde se întrebuințează tot în acest scop mărgele sau alte sticle colorate.

De la această situație și până la afirmarea lui Pârvan [1], că victoriosului Dromichaites, regele get din secol. III în. de Chr. și întreaga lui curte, cunoșteau limba grecească, și că aceasta „este absolut sigur" este o distanță foarte mare; o exagerare nesprijinită și neînțeleasă.

Dacia avea o civilizație proprie, foarte veche și nu avea nimic de invidiad, din punctul de vedere moral, civilizațiunei grecești, ori cât de înaintată ar fi fost în alte direcții, după cum se va vedea.

ITALIA

Configurația Italiei, în formă de cismă, înconjurată de trei părți de apă, cu o întindere de coaste de circa 2700 Km. la o suprafață totală de 286.610 Km. patr., prezintă condițiunile cele mai favorabile comunicațiunilor pe apă, din toate țările continentului

1) Getica, p. 63.

european, exceptând Grecia. Dacă mai adăugăm la aceasta, că în partea cea mai lată a Italiei, de la litoralul mărei Tyrrheniene până la acel la Adriaticei, nu sunt de cât aprox. 180—190 Km. ne putem da seama cât de strânse puteau să fie legăturile între locuitorii acestei țări și cât de favorabile schimburilor de mărfuri și de idei, prilej incontestabil de progres.

Cu toate astea, începutul civilizației reale a Italiei a fost prilejuit tot de venirea stăinilor, ca și în Sumer, Egypt, și Grecia, dupe cum vom vedea mai la vale.

Inceputurile. Preistoria omului în această țară, după cunoscințele de până în prezent, începe din epoca paleolithică; sunt urme de activitatea sa în diversele regiuni ale peninsulei, în special din epoca acheleenă și musterienă, ne spune Homo [1]).

Jacques de Morgan, ne afirmă de asemenea în L'humanité préhistorique [2]) că instrumente paleolithice de tip cheleen și acheleen, cele d'intâi de o existență ce pare îndoelnică, s'au găsit : în Franța, Belgia, Sudul Engliterei, Ispania, Algeria, Tunis, Italia, Germania meridională, Ungaria, Egipt, deșertul central African, Capul Bunei-Speranțe, Syria, deșertul Syro-Arabic, Palestina, Indii, Somal, America de Nord, Mexic. Această industrie prezintă pretutindeni, cu puțină deosebire, aceleași caractere, pentru că ele răspund acelorași necesități, întrebuințând aceleași materiale. Aceste urme sunt indicii sigure, că în epoca paleolitică toate țările enumerate mai sus, erau locuite de om.

Prezența instrumentelor paleolithice este îndoelnică în : Grecia, Sicilia, Malta și Siberia. Lipsesc cu totul în : Scoția, Islanda, Scandinavia, Nordul Engliterei, al Germaniei și al Rusiei, în Elveția, Tyrol, în platourile Armeniei, Iranului, Tibetului și Mongoliei, în Chaldea, Nordul Americei Septeutrionale, adică în toate țările nelocuite în epoca glacială, sau cari în aceste timpuri nu erau eșite de subt apă [3]).

Toate aceste științe, date de cunoscutul arheolog Morgan nu pot fi puse la îndoială, și sunt indícii, cari ne pot călăuzi în judecata evenimentelor preistorice, relative la origina și invaziunile omenești.

1) L'Italie Primitive, p. 33. — 2) Pag. 46. — 3) Jacques de Morgan. d'Humanite préhistorique, p. 48.

Epoca paleolithică, cea mai lungă şi cea mai veche dintre diferitele epoci ale umanităţii, prezintă o civilizaţie ultra rudimentară când omul nomand încă, dispută animalului ierburile şi culcuşul său. Vânătoarea, pescuitul, fructele naturale formează subsistenţa sa zilnică. Cioplește piatra, care'i procură armele şi ustensilele. Lucrează cornul, osul, şi probabil lemnul şi blana sau pielea. Ritul funerar este al înhumării. Agricultura, domesticirea animalelor, vase cât de grosolane, sunt lucruri încă necunoscute [1]).

Au trecut un bun număr de mii de ani. Perioadei paleolithice îi urmează perioada neolithică, piatra lustruită ia locul pietrei cioplite . Această epocă din preistoria Italiei a lăsat numeroase, şi abundente urme [2]).

Incă din neolithic, ne spune Jacques de Morgan [3]), pare că în această insulă două curente invadatoare s'au întâlnit : unul venit din Jura şi din Elveţia care, traversând, Alpii, ar fi descins în văile fluviului Pô şi râului Tessin : iar celălalt sosind din basinul Dunărei, prin Istria şi Veneţia, ar fi înaintat, dealungul coastei Adriatice, până în Apulia.

Neolithicul prezintă un progres remarcabil, faţă de epoca precedentă : omul ştie să coasă, ceramica ia naştere prin vase cu oarecari ornamente în zig-zag. Inhumarea formează regula; omul practică rituri diferite pentru înmormântarea mortului : scheletul este găsit în groapă în poziţiunea chincită (contractat), înconjurat de arme, vase şi obiecte de toaletă. Oamenii trăesc grupaţi în sate şi practică creşterea animalelelor [4]).

Sfârşitul epocei se caracterizează prin apariţia metalului, sub formă de : aur şi aramă şi formează perioada zisă eneolithică. Aceasta este răspândită în toată Italia şi Sicilia.

Cui se datorește această primă introducere a metalului în Italia ?

,,Poate prin imigraţiunea unui popor de civilizaţie superioară; poate prin simplă infiltraţiune comercială; poate, în sfârşit, ceea ce este mai probabil, de amândouă manierele deodată" ne spune Homo [5]).

Arama era cunoscută în orient cu mult înainte : în Egypt

1) Homo. L'Italie primitive, p. 34, 35. — 2) Homo. p. 35. — 3) L'Humanie préhistorique, p. 96. — 4) Homo, p. 36. — 5) Pag. 37.

era cunoscută din al V-lea milenar, iar în Cypru de la începutul milenarului IV în. Chr. Este probabil, că prin Sicilia care avea oarecari relaţiuni cu orientul încă din epoca preminoeană, să fi venit şi arama. Această soluţiune nu exclude de loc, că un al doilea curent continental, **venit din Europa Centrală**, să fi introdus simultan noul metal în Italia de Nord. Cea ce este incontestabil, e faptul că Italia începe a cunoaşte metalul în jumătatea a doua a mileniului III în. Chr.

Caracteristica eneolithicului este apariţiunea metalului şi practica agriculturei care începe să ia naştere, precum şi îndeletnicirea creşterei animalelor. In eneolithicul Italiei se cultivă grâul şi se fabrică pâinea. Acestea sunt elementele fundamentale, ce caracterizează perioada eneolithică a acestei ţări, rezultat câştigat din plin în primele secole ale mileniului II.

In cursul acestui milenar, aprox. către a. 1800—1600 în. Chr., Italia intră în a doua fază a metalului, aceea a bronzului, care îşi face apariţia simultan, în această epocă, în cele două extremităţi a lumei italice : la Sud în Sicilia şi în Nord în văile Adigelui şi Pô; aceasta este civilizaţiunea terramarelor şi palafitelor veneţiene. Ritul funerar este încineraţiunea, care pare a'şi fi făcut apariţia în Italia din epoca eneolithică în palafitele lombarde şi care apare generală în civilizaţiunea terramarelor, Sudul Italiei şi Sicilia rămân fidele sistemului tradiţional al înhumări; totuşi fac excepţie terramara din Tarente şi necropola de cremaţiune din Timmari.

Două etăţi ale metalului s'au succedat, prin urmare, în Italia: etatea aramei (către 2000—1800 în. Chr.) şi etatea bronzului (din 1800—1600 în. Chr.).

Către finele mileniului II un nou metal, fierul, viitorul rege al timpurilor istorice, îşi face apariţia şi se răspândeşte foarte repede până în extremităţile peninsulei : preistoria face loc protoistoriei.

Se distinge în Italia, pentru prima etate a fierului, mai multe grupe regionale (opt), cu caractere specifice. Intre acestea necropola de la Villanova (8 Km. de Bologna) prezintă tipul cel mai complect al acestei civilizaţiuni. Mormintele iau forma de puţuri şi ritul funerar rămâne, ca şi înainte, încineraţiunea; cenuşa este depusă în vase bitroconice, acoperite cu capac, caracteristica epocei Villanoviei. Amestecat cu cenuşa se găsesc resturi de orna-

mentaţie : fibule, ace de prins, coliere, brăţări. Se mai găsesc încă şi vesela mortului, precum şi merinde pentru ceialaltă viaţă. Decoraţiunea este cea geometrică [1], şi consistă din linii drpete, asociate câteodată cu mici cercuri concetrice, mai cu seamă cu meandre şi svastice.

Cicilizaţia Villanovei apare ca o epocă de industrie metalică strălucitoare. Metalul de folosinţă obişnuită rămâne tot bronzul. Fierul, metal rar şi preţios, nu devine abondent şi deci de întrebuinţare curentă, de cât cu începerea secolului VI în. Chr.

In regiunea Veneţiei, din delta Pô-ului până în Istria, se desvoltă o civilizaţie particulară. Civilizaţiunea Villanoviană şi Venetă sunt contimporane şi prezintă la început cel puţin, un oare care număr de puncte comune. Cu începerea perioadei a 2-a (Benacci) divergenţele încep să se accentueze.

In prima etate a fierului, ritul funerar rămâne incinerarea pentru cele cinci grupe septeutrionale : Golasecca, Atestin, Villanova, Toscan şi Latial; şi înhumarea în cele patru grgupe meridionale : Novilara, Campania, Sud-Italia şi Sicilia.

Lunga perioadă preistorică a Italiei se închee prin apariţia celor două forme de civilizaţie, mult superioară celei precedente, civilizaţiunea etruscă şi civilizaţiunea hellenică.

Marea civilizaţiune etruscă, în particular subt influenţa coloniilor greceşti din Sud, începe cu secolul VIII în. Chr. şi se caracterizează, în această primă fază, prin zidurile urbane şi mormintele cu camere. Cea mai de seamă trăsătură a acestei civilizaţiuni, la începutul său, a fost întroducerea scrisului, care datează de pe la finele secol. VIII sau începutul secol. VII în. Chr. cel mult. Alfabetul este cel chalcidian, venit prin colonia din Cume, avantgarda şi santinela lumei hellenice către Italia Centrală şi care a primit uşoare modificări de la Etrusci.

Cume a fost fondată către sfârşitul secol. IX, sau începutul secol. VIII în. Chr. Acţiunea politică, intelectuală şi artistică, a Grecilor se desenează din secol. VIII în cursul chiar al instalaţiunei lor, se intensifică şi ia toată amploarea în secol. VII în. Chr. [2]).

Cărui popor, cărei rase, se datoreşte aceste perioade de ci-

1) Homo. p. 39—44. — 2) Homo. p. 45—48.

vilizaţiune ? Se întreabă şi dă şi răspunsul Léon Homo, în L'Italie Primitive [1]) :

1. Inceputul epocei neolithice ar avea de origină o imigraţiune africană; pură ipoteză scrie mai departe [2]). Avem, însă, părerea lui Morgan [3]) care spune că : încă din neolithic două curente au invadat Italia, unul venind din Elveţia şi altul din basinul Dunărei.

2. Constructorii palafitelor din Lombardia ar fi întrodus ritul incinerării.

3. Locuitorii terramarelor bronzul.

4. Şi mai târziu Ombrienii fierul.

„Curentul civilizator mediterian, venit pe mare, trebue să'i adăogăm acţiunea Europei Centrale, care se exercită pe căi continentale şi joacă rolul său, un rol decisiv, bunăoară în etatea bronzului şi a fierului, în evoluţia diverselor civilizaţiuni ale peninsulei".

Ast-fel se exprimă Léon Homo, în mod precis, în L'Italie Primotize [4]).

MARILE POPOARE INVADATOARE.

Diferitele invaziuni, din epoca preistorică, ne va desluşi mai bine rostul şi obârşia diverselor civilizaţiuni ce s'au succedat în această ţară.

Acest capitol fiind în strânsă legătură cu teoriile astăzi încă în vigoare asupra originei noastre, sau cel puţin limbei noastre, de la Traian, îmi voi permite mai întâi a reproduce, textual, câteva frânturi din lucrarea D. Homo, L'Italia Primitive.

„Italia preromană reprezintă o lume, un haos de naţionalităţi, un mozaic de popoare diferite. Nici o unitate politică; unitatea italiană, marcată un moment de Etrusci în a doua jumătate a secol. VII şi începutul secol. VI în. Chr., nu va fi realizată de către Roma decât în cursul secol. IV în. Chr., Nici o unitate ethnică; pe teritoriul peninsulei se îngrămădesc numeroase popoare : Liguri, Gali, Veneţi, Etrusci, Italioţi, Osci, Iapygi şi Greci, cu

1) Pag. 49. — 2) Pag. 57. — 3) Pag. 96. — 4) Pag. 51.

totul streini unii de alţii. Nici o unitate de limbă, limbele: ligură, galică, venetă, etruscă, iapygă, greacă, n'au nimic comun între ele. Italioţii chiar, abstracţie făcând de numeroasele divergenţe dialectale, vorbesc trei limbi distincte: ombriana, osque şi latina [1]).

„Peninsula Italică n'are un nume, care să indice acest ansamblu. Cuvântul Italia — în Osque Viteliu — nu este încă în al V-lea secol în. Chr. de cât o numire locală a Calabriei de astăzi şi penisula nu va dobândi numele său, de cât după ce va realiza unitatea naţională, subt egida Romei".

„Unitatea complectă a peninsulei nu s'a îndeplinit de cât după războiul social şi chiar la începutul imperiului, prin urmare la o dată foarte târzie".

„Cel mai vechiu popor al Italie erau Ligurii. In realitate Ligurii nu par a fi fost un popor, sau o rassă ci reprezintau o stare politică".

„O teorie celebră atribue împopularea neolithică a Italiei unei rasse dolichocephale, venită din Africa orientală către finele epocei paleolithice; această rassă ar fi populat Egyptul preistoric, în urmă împărţindu-se în două curente, ar fi câştigat de o parte Syria şi Asia Mică, de alta penisulele şi insulele Mediterane, apoi Galia. Pură ipoteză, scrie autorul, contrazisă de fapte ştiinţific constatate; pentru a nu vorbi de cât de Italia, din perioada neolithică, cronicile apar foarte amestecate şi atestă o fuziune de popoare diverse".

„Linguistica şi arhiologia s'au arătat mai fecunde în această privinţă. Ele permit de a intrevedea liniile generale ale istoriei italice în etapele cele mai îndepărtate ale evoluţiunei sale. Istoria ethnică a Italiei primitive este legată indisolubil de istoria generală, ca şi o parte dintr'un tot" [2]).

Şi aici L. Homo întră în teoriile cunoscutului istoric C. Jullian, asupra originei şi mersul popoarelor în neolithic, fără nici o legătură cu obârşia omenirei dintr'un platou, sau altul, al Asiei, teorii cari în parte, mi se pare mie, nu sunt lipsite de logică.

Cât despre împopularea Italiei, cu neolithici veniţi din Africa orientală aceasta nu pare numai o pură ipoteză, cum spune autorul, căci ipoteza concordă cu oare-cari date precise. Ast-fel: este recunoscut că Libyenii din nordul Africei veniţi ca păstori în

1) Pag. 54. — 2) Homo. p. 55—57.

Delta Nilului, (anterior anului 4000 în. Chr.) au format epoca preparatoare a dinastiilor oficiale, au pus în cultură şi au organizat Delta într'o durată de timp, cel puţin egală duratei Egyptului pharaonic [1]). Despre aceşti Libyeni ne vorbeşte Herodot, iar episcopul Isidor de Sevila ne spune că era cel mai numeros popor din Libia şi că se numiau Getuli pentru că veneau din ţinuturile Geţilor. In cea ce priveşte linguistica găsim la ei, în vechii autori, numiri ca: Baba, Badea, Magura, Colonia Oaea, vaca, alba, casae, berbec, soacra, tata, mama etc. (vezi p. 14) numiri cari ne indică în mod cu totul satisfăcător, că aceştia ar fi putut fi acei ce au trecut şi în Italia, care nu e tocmai departe, după zisa teorie celebră citată de autor [2]).

Cât despre arheologia neolithicului este suficient să reproduc câteva fraze din cea ce scrie Jacques de Morgan în L'humanite Préhistorique [3]): „ori cari ar fi etatea şi ori care ar fi ţara, toate reflectează aceiaş gândire la lucrătorul care a lucrat..... toate prezintă un aer de rudenie...". Prin urmare nu putem pune prea multă bază pe instrumentele neolithice şi, şi mai puţin pe cele paleolithice.

Dacă craniile sunt foarte amestecate, ca aproape în toate ţările preistorice, aceasta nu poate fi o probă că nu au existat imigrări din Africa, ci poate din contră, că craniile noilor veniţi s'au amestecat cu craniile autohtonilor şi cu acelea a celor ce au venit mai în urmă, sau mai înainte. Ipoteza rămâne, se înţelege, tot ipoteză, până la probe sigure pro sau contra, dacă se vor ivi vr'o dată, însă este plausibilă.

Dar, să revenim la teoriile istoricului C. Jullian şi reluate de Homo în lucrarea sa „L'Italie Primitive":

„Anterior anului 2000 în. Chr., exista în Nordul Europei, „în particular în basinul mărei Baltice şi în Scandinavia, o vastă „grupare de triburi cărora nu se cunoaşte nici origina, nici trecu„tul, acelea cari au dat naştere lumei desemnate mult timp subt „numele de Indo-Europeni, cuvânt care tinde astăzi şi cu drep„tate, a se substitui prin acela de Europeni. Aceste triburi du„ceau viaţă agricolă; ele vorbeau o limbă comună şi practicau ci„vilizaţia neolithică. A venit o zi când, subt presiunea a diverse „cauze, printre cari creşterea populaţiei a trebuit să joace un rol „esenţial, o mişcare de migraţiune începe a se produce. In căutare

1) A. Moret. Le Nil. p. 118. — 2) Homo. p. 57. — 3) Pag. 106.

„de pământuri noui, s'au pus în mers către Sud. Asupra itinerariu-„lui nu se știe nimic exact, dar se poate da socoteala de trăsătu-„rile generale ale acestei emigrațiuni. Toate țările Europei fură „năpădite; se fondă ast-fel, în Europa Centrală și Occidentală, un „stat European în sânul căruia fuziunea nu întârzie să se înfăptu-„iască între imigrați, o minoritate și massa vechei populațiuni. Se „bucurau de o civilizațiune comună și cuceritorii au impus peste „tot limba lor particulară, **Europeana,** venerabil strămoș al gru-„pelor de limbi zise Indo-Europene. Italia făcea parte integrantă „din Statul European, afară poate de extremitatea meridională a „peninsulei" [1]).

Aceasta este, însă, o simplă teorie care, ca toate toriile, va exista, poate, cel mult 50 de ani, durată ce dau unii tuturor teoriilor cari nu se bazează pe un substrat indestructibil; dar, deja ea se ciocnește de oarecari constatări arheologice.

Bine-cunoscutul arheolog Jacques de Morgan ne spune [2]) că, în Scandinavia, Nordul Germaniei și al Rusiei, Nordul Engliterei, Islanda etc. nu există urme de paleolithic, iar existența lor în Siberia este îndoelnică. De unde au venit, așa dar, acești Neolithici, dacă nu sunt o transformare firească a paleolithicului local, care nu există nici în Scandinavia și nici în vecina Rusie de Nord?

Aceste popoare au venit cu civilizația lor neolithică, unele chiar foarte înaintată, ca acea din Scandinavia [3]), din altă parte unde sa desvoltat și transformat din paleolithic în neolithic, deci nu din Nord, unde nu există paleolithic.

Dar dacă, teoriile lui Jullian se împedică de datele lui Morgan, sprijinite pe probe arheologice, Dr. Capitan ne expune [4]) teoriile admise astăzi în general și cari nu se lovesc de nici o argumentatre arheologică potrivnică, și anume: Că civilizația neolithică ar veni din Est, dinspre Asia Meridională (Suse de exemplu) și că drumul lor s'ar jalona prin țărmurile mărei Negre, România apoi Germania, iar alții prin Italia etc. Această teorie este foarte admisibilă și concordă și cu celelalte date, cari ne spun că, marea majoritate a invaziilor din Italia au venit din Europa Centrală, inclusiv cea neolithică.

Rămâne însă în picioare, că neolithicii, ori de unde ar fi ve-

1) Léon Homo. L'Italie Primitiv p. 58—59. — 2) L'humanité préhistorique, p. 48. — 3) Morgan. p. 101. — 4) La Prehistoire p. 23, 24.

nit, au format în Europa un singur stat cu o singură limbă, părere ce a fost susținută și de altul înaintea lui Jullian (N. Densușanu) și sprijinită pe oare-cari probe linguistice.

Independent de cele spuse mai sus, reamintim cele ce scrie Morgan (v. p. 94), că în epoca neolithică două curente invadatoare s'au întâlnit în Italia: unul venit din Elveția, peste Alpi, cari au descins până în văile fluviului Pô și râului Tessin, iar, celălalt sosind din basinul Dunărei, prin Istria și Veneția, ar fi înaintat de-a lungul coastei Adriaticei până în Apulia.

Către finele perioadei neolithice, în prima jumătate a mileniului II în. Chr., subt presiunea pare o unor cauze interne, imperiul European se dislocă. Noui mișcări de popoare încep. Limbele eșite din europeana primitivă, se divid geograficește în două grupe principale: grupul occidental-italic, celtic, germanic, albanez și grec —, grupul oriental-balto-slav, armean și indo-iranian.

Pe resturile unitâței europene dislocate se constitue în epoca bronzului o comunitate italo-celtică, care are centrul său în **Europa-Centrală** (Ungaria, Bohenia, Austria și Bosnia). Idiomul lor este italo-celtic eșit din europeana primitivă, care va da ulterior, prin disociație, cele două limbi: celtică și italică [1]). Aceasta din urmă va da Italiei, sub forme de migrațiuni succesive, al doilea element constitutiv al populației sale, Italioții.

Incă de la sfârșitul perioadei eneolithice, unitatea italo-celtică începe a se împrăștia către Sud. Un prim mănunchiu de invadatori trec. Alpii centrali și dau naștere palafitelor Lombardiei, aceștia, fără îndoială, au adus în Italia incinerarea, necunoscută până atunci în peninsulă și probabil arama.

Către mijlocul milenarului II în .Chr. massa viitorilor Italioți se mișcă la rândul său și prin trecătorile Alpilor orientali descind la rândul lor în Italia. Acesta este poporul terramarelor [2]) și lunga ședere în valea Pô-ului reprezintă prima etapă a mersurilor lor în lungul Italiei.

Nouii veniți aduc cu ei din Europa-Centrală: bronzul, viața în sate, ritul incinerărei, care a succedat înhumări vechilor Liguri. practica orientări, obiceiuri de ordine și disciplină în viața socială. Bronzul și acțiunea lor civilizatoare nu s'au întins însă nici în Si-

1) Homo. 59, 60 după Iullian. — 2) Homo. p. 61 sprijinit pe Pigorini.

cilia şi nici în sudul Italiei, care pare că au rămas sub influenţa egeiană.

Imigraţiunea Italioţilor în Italia nu s'a înfăptuit dintr'o singură dată; ea a luat forma de mişcări parţiale şi de valuri succesive. Indicii arheologice caracteristice jalonează mersul Italioţilor din valea Pô-ului până în Latium. Asemănări, cu deosebire isbitoare, există între civilizaţia terramarelor şi civilizaţia prisco-latină din perioada ulterioară. Strămoşi ai viitorilor Latini, locuitorii terramarelor reprezintă primul eşalon şi avant-gada marei invaziuni [1].

Ombrienii sunt cei din urmă veniţi în penisulă ; imigraţiunea lor este aşezată chronologic către finele mileniului II în. Chr., contimporani, prin urmare, cu începutul etăţei de fier.

Către anul 1000 în. Chr. Ombrienii, găsind restul Italiei în mâinile fraţilor lor de rassă, se aşează în Toscana; ei au lăsat în istorie amintirea unui mare popor. Denys d'Halicarnasse ne spune, că Obrienii ocupau un vast teritoriu, cu o numeroasă populaţie şi se ridicau la o veche antichitate. Herodot [2]) precizează, că se întindeau până la limitele septentrionale ale Italiei şi adaogă că râurile Alpis şi Carpis, Drava şi Sava, eşiau din ţara imediat limitrofă cu acea a Ombrienilor.

In cadrul imperiului Ombrian, în statul Italiei, cel mai puternic la începutul primului mileniu în. Chr., a avut loc civilizaţiunea Villanovei, unde a fost centrul său şi a atins apogeul.

Ombrienii, ca popor ce a introdus fierul în Italia, cel puţin în Italia de Nord, explică hegemonia lor şi desvoltarea civilizaţiunei Villanoviene prin superioritatea, ce le da noul metal.

Dacă se poate admite că civilizaţia fierului, astfel cum s'a desvoltat în Italia de Nord, provine din Europa centrală, nu este interzic de a supoza, că 'în Italia meridională el este de provenienţă Mediterană [3]) scrie Homo.

La finele mileniului II şi începutul lui I, o fermentaţiune de popoare, cu deosebire intensă, se produce în vale Dunărei; al doilea val al triburilor Hellenice, Dorienii, invadează peninsula Balkanilor, împingând înaintea lor populaţiunile Illyriene cari, prin văile Savei şi Dravei se revarsă spre Vest, până în regiunile Al-

1) L'Italie Primitive, p. 62, 63. — 2) Denys. I, 19, 1; II. 49. — Herod. IV, 49, 3, din Homo p. 62, 63. — 3) L'Italie primitive, p. 48.

pestre. Ombrienii din Italia sunt ast-fel tăiaţi de baza lor din Europa-Centrală. Triburile Illyriene îşi urmează mişcarea şi aruncă pe pământul Italiei două din triburile lor, cari merg şi se instalează : Veneţii la Nord şi Iapygii la Sud.

Că Veneţii au fost un popor illyrian Herodot o spune categoric şi arheologia o confirmă [1]).

Veniţi pe uscat, în lungul litoralului Adriaticei şi prin Alpii Julieni, Veneţii se fixează în vechile ţări ligure, din Italia şi până în delta Pô-ului, în regiunea care poartă şi astăzi numele lor. Civilizaţiunea contimporană plinei etăţi a Villanovei şi caracterizată în deosebi prin situla de bronz cu desene geometrice, sau zone de animale, este opera lor; pare însă că nu ar fi adus-o cu dânşii, dar că'au împrumutat-o provinciei Emilia (regiunea Ombriană), marcând-o cu pecetea lor proprie şi făcând-o să sufere importante modificări [2]).

Rezumând cele expuse până aci, rezultă :

Că a existat odată o limbă europeană, a neolithicilor. Că apoi, în urma unor mişcări de popoare, s'a constituit în epoca bronzului, în Europa centrală (Ungaria, Bohemia, Austria şi Bosnia) o comunitate cu idiomul Italo-Celtic, eşit din europeana primitivă, care va da ulterior, prin disociaţie, două limbi : Celtică şi Italică. Aceasta din urmă va trimite Italiei, subt formă de migraţiuni succesive al doilea element constitutiv al populaţiei sale, Italioţii [3]).

In ce priveşte mişcările de popoare, avem afirmări precise, şi foarte clare, de la oameni de ştiinţă, cari nu pot fi puse la îndoială că, cu începere din neolithic şi până în epoca fierului (an. 1000 în. Chr.) Italia a fost alimentată intens, cu populaţiuni ce veneau din Europa-Centrală, în valuri succesive, întroducând în această ţară limba şi civilizaţiunea lor proprie. Ast-fel avem :

1. Primul val, în neolithic ne spune Morgan [4]). Această epocă se caracterizează prin introducerea ceramicei cu ornamentaţia în zig-zag, creşterea anilalelor, înhumarea scheletelor chincit (contractat) înconjurat de arme, vase etc.

2. In enolithic, în a doua jumătate a milenarului II în. Chr.;

1) Herod. I. 196, 1, din Homo p. 65. — 2) Acelaş p. 66. — 3) Pigorini şi Jullian îmbrăţişat de Homo. p. 59—61. — 4) L'humanité Préhistorique, p. 96 şi Homo p. 36.

aduceau cu ei arama, practica agriculturei, creşterea animalelor, incineraţiunea este introdusă, probabil [1]).

3. Italioţii, către anul 1800—1600 în. Chr., aduc cu ei bronzul, viaţa în sate, ordinea şi disciplina, incineraţiunea sigur ; se întind până la Latium [2]).

4. Ombrienii, către anul 1000 în. Chr., au adus cu ei fierul care ne spune în mod precis Homo [3]), sprijinindu-se pe A. Grenier şi T. E. Peet, că provine din Europa-Centrală; cenuşa mortului se aşezată în vase bitronconice; fibula, care pare că n'a existat decât la noi; ace de prins, colierul, brăţara etc., decoraţiunea geometrică; linii drepte, meandre şi svastica [4]) care exista la noi iar după Schlieman [5]), era necunoscută în Assyria, Phenicia şi Egypt.

5. Illyrii, cam în acelaş timp cu Ombrienii, se aruncă cu triburile lor Venete şi Iapyge în Italia, şi se aşează pe coastele Adriatice, Veneţii la Nord, din delta Pô-ului şi până în Istria, Iapygii la Sud [6]), tăind astfel pe Ombrieni de baza lor din Europa-Centrală.

Mai trebue avut în vedere că, chiar pe timpul regelui Burebista (an. 60—48 în. Chr.,) teritoriul Daciei se întindea până în Moravia, Galiţia, Podolia şi Cherson la Nord şi Est; până în Serbia de Vest; iar la Sud trecea dincolo de Henus, la Mesambria şi Apollonia: şi, avem probe arheologice şi toponimice cari ne dovedesc că, Tracii au existat anterior până pe valea Oderului şi gura Vistulei [7]). Europa-Centrală nu putea eşi din aceste limite geografice, locuite de o întinsă naţiune ce se numea Traci sau Treri, Tralli [8]), Trausi [9]).

După această bogată enumeraţiune de popoare venite în Italia din Europa-Centrală, mai este, oare nevoe de a căuta alte explicaţiuni marei apropieri a limbei române de cea italiană ?

Dar nu s'au terminat încă :

Intre popoarele imigrate în Italia mai avem de citat un puternic popor, cu o civilizaţiune înaintată, care şi-a întins dominaţiunea peste o mare regiune din Italia. Aceştia sunt Etruscii.

1) L'Italie Primitive, p. 37—42. — 2) Homo, p. 61—63. — 3) L'Italie Primitive, p. 64. — 4) Homo, 44. — 5) Ilios p. 526 din N. Densuşianu p. 45. — 6) Homo, p. 65 sprijinit pe Herodot şi arheologie. — 7) Pârvan Getica, p. 76—79, 222. 237. — 8) Acelaş p. 237. J 9) Steph. Byzant. din N. Densuşianu p. 845.

Etruscii, cel mai mare popor din Italia preromană, după Herodot [1]) ar fi venit din Lydia, pe mare, subt conducerea lui Atys şi a fiului acestuia Tyrsenos, de unde numele lor de Tyrseni.

In timpurile moderne, o teorie a lui N. Fréret, reluată şi sistematisată de Niebuhr, face să vie Etruscii din Europa-Centrală [2]).

Origina Etruscilor, ne spune Homo [3]), nu mai poate să fie pusă la îndoială în prezent : ei dacă nu sunt veniţi din Lydia, după cum spune Herodot, sunt veniţi cel puţin din Asia-Mică septeutrională; versiunea lui Anticlide (citat de Strabo V. 2. 4), care asociază migraţiunei lor şi pe Palasgii din Imbros şi Lemnos, merită o atenţiune particulară :

In Asia-Mică septeutrională se afla Mysia, în care se găsea Troia şi apoi Bithynia, cu locuitori de origină thracă. Este ştiut că Troia II a luat naştere către anul 2500 în. Chr., prin invazia Thraco-Phrigienilor (v. p. 58). Nu încape îndoială că aceste provincii erau ocupate de Thraci; suficiente probe toponymice ne dă şi Pârvan în Getica [4]), în această privinţă.

Cât priveşte data imigrigraţiunei Etruscilor, este de remarcat, că ei posedau o cronologie savantă, ale cărei principii esenţiale ne-au fost transmise prin tradiţia romană. După oare-cari discuţii, a rămas stabilit, că cronologia etruscă este cea justă; conform acestei cronologii ei au sosit în Italia la sfârşitul secolului XI sau, cel mai târziu, în primi ani ai secolului X. — Etruscii, debarcaţi în Italia, au primit în urmă alfabetul de la Grecii din Cume; nu l-au adus cu ei [5]).

In privinţa limbei etrusce, aceasta rămâne un mister adânc. Se găsesc diferite inscripţiuni etrusce cari, n'au putut fi descifrate până în prezent. Indicii, cari dau o interesantă perspectivă chestiunei, este dubla inscripţiune din insula Lemnos scrisă, dacă nu în limba etruscă, dar cel puţin într'o limbă prehellenică, ce pare rudă de aproape [6]). N. Densuşianu ne dă o traducere a inscripţiunilor de la Lemnos [7]), care aduce întru câtva dialectului Macedo-român.

Mai sunt încă inscripţiunile lydiene ; din comparaţia acestora s'a crezut a se putea deduce numeroase şi serioase asemănări între cele două limbi : lydiană şi etruscă. Limba etruscă pare a fi

1) Hero, I. 94 din Homo, p. 67. — 2) Homo, p. 68. — 3) Pag. 69. — 4) Pag. 235. — 5) Homo, p. 71. — 6) Acelaş p. 72, 73. — 7) Dacia Preistorică p. 1120.

ast-fel legată limbilor prehellenice ale Asiei Mici, ne spune Homo [1]).

„După cunoscințele noastre actuale, iată cum se poate reconstitui odyseia poporului Etrusc și instalarea lor pe pământul Italiei mai scrie Homo [2]). (E)truscii (expresie care nu e departe de cuvântul traci), Tyrsienii după Greci, Turscha din documentele egyptiene, sunt în secol. XIII—XII în. Chr., unul din popoarele prehellenice ale mărei Egee; locuiesc în Lemn(os), insulele învecinate și în câteva puncte a litoralului european sau asiatic. Către anul 1200—1000 în. Chr., se produce violenta împingere a invaziunei doriene. Dorienii, în cursul mersului lor spre Sud, aruncă către insule și Asia Mică populațiunile hellenice, Eoliene și Ioniene. Mișcarea se repercutează asupra Tyrsenilor cari, cel puțin în parte, sunt nevoiți să evacueze țara lor. Emigranții, de sigur în număr mic, sfârșesc prin a trece în occident și debarcă în cele din urmă, pe coastele Italiei centrale, în Toscana unde se instalează având de metropolă Tarquinia" [3]).

Nouii veniți aduceau cu ei o technică și mijloace de acțiune cu mult superioare acelora a indigenilor dar, imigrați pe mare și de foarte departe, ajungeau în mic număr. Mulțumită superiorității mijloacelor materiale și prestigiului civilizațunei lor, au sfârșit prin a'și asimila indigenii, și cu aceaștia au format grosul batalioanelor italiote cari, conduse de cadre etrusce, se aruncă, în al VII-lea și al VI-lea secol, către cucerirea peninsulei.

Etruscii, ingineri remarcabili și constructori de seamă, transformă țara cucerită, mulțumită unui program complect și sistematic de lucrări publice: defrișarea pădurilor, secarea bălților, regularea fluviilor, construcțiunea apeductelor, amenajarea porturilor, canale colective de scurgere (Cloaca Maxima, de la Roma, construită subt Tarquiniu cel bătrân (615—578) din Etruria, există și astăzi).

Subt impulsia lor agricultura, industria și comerțul luară o minunată desvoltare. Inainte de secolul al VII Etruria începe a'și însuși, în Italia centrală și septeutrională, rolul său de inițiatoare, care va rămâne apanajul și puternica sa personalitate [4]).

La începutul secol. VII în. Chr., prin ocupațiunea treptată a Etruriei propriu zis, și o mare parte din Umbia, națiunea etruscă atinge frontierele sale naturale în Italia centrală. Expansiunea lor

1) Pag. 74. — 2) L'Italie Primitive, p. 74—75. — 3) L'Italie primitive p. 74, 75. — 4) Homo, p. 75—77.

către Nord este cea din urmă și este datată către a treia parte din secol. VI în. Chr.

Etruscii, în marșul lor către Campania, au cucerit Latium și, în timp de un secol și jumătate l-au stăpânit (jumătatea secol. VII — ultimii ani ai secol. VI în. Chr.).

Existența regilor etrusci la Roma, în a doua parte a secol. VII și în cursul secol. VI, apare ca un fapt istoric incontestabil. Tradițiunea ne dă trei nume de regi etrusci: Tarquiniu cel bătrân, Servius Tullius și Tarquiniu cel superb; nume romantizate, care corespunde la formele etrusce: Masterna pentru Servius Tullius și Tarchu pentru cei doi Tarquini. Acest din urmă se mai desemnează și prin pronumele său și orașul în care a domnit. Cneve Tarchu Rumach [1]).

Inainte de cucerirea etruscă nu se vorbește nimic de unitate urbană, nici chiar de oraș la Roma. Invaziunea etruscă a adus cu ea concepția de cetate, de Urbs. Creațiunea materială a orașului Roma nu s'a făcut deodată, nici într'o singură zi, ea a mers în timp cu puterea regilor etrusci.

Acestui oraș, îi trebuia un nume; Etruscii il dă și numele de Roma, orașul fluviului **Rumon** (Tibru), după cum îl numea Prisco Latini, își face prima oară aparițiunea sa glorioasă în istorie [2]).

Nu pare ciudat expresiunea Rumon în gura pisco-latinilor, în timpurile acelea de imigrațiune proaspătă a popoarelor venite din Europa-Centrală? Cuvântul Rumon este atât de asemănător cu cuvântul Rumân, că s'ar putea zice că este acelaș. Rumon, Rumach, sunt expresiuni cari ar putea da de gândit cercetătorilor calificați, mai ales că etymologia cuvântului Roma nu a putut fi încă stabilită, ne spune Homo [3]). Ammiani spune că un principe Dac se numea Rumon [4]) aceasta ne întărește și mai mult în supoziția noastră.

Radu Negru, când a descălicat (1290 dup. Chr.), a făcut pe locuitorii băstinași ai acestei țări „Rumîni" adică supuși ne spune Xenopol în Istoria Românilor [5]). Este oare posibil ca, cuvântul Român, legat de prestigiul Romanilor și al Romei, încă viu, să fi suferit o decădere așa de mare? Nu este mai probabil, că aceasta este denumirea etnică, din vechime, a locuitorilor acestei țări și

1) Homo, p. 128, 135, 139. — 2) Homo,, p. 112, 142. — 3) Pag. 142 Not. 1. — 4) Ammiani lib. XVII din Densușianu p. 737. — 5) Vol. III, p. 42.

că o dată cu subjugarea lor subt Traian, să fi decăzut și expresia de Rumîn, într'un înțeles josnic și aplicată la o clasă degradată și supusă în șerbie?

O simplă și umilă părere.

Dominațiunea etruscă în Latium a durat aproape un secol și jumătate; ea se prăbușește într'o catastrofă violentă și precipitată, pe care istoria o desemnează subt numele de revoluția din 509 în. Chr. Aceasta a fost consecința unei reacțiuni latine, de care Roma pare că ar fi streină, cu concursul grecilor din Cume. Etrusci sunt bătuți la Aricia; mișcarea nu întârzie a se generaliza, câștigă Roma și monarhia etruscă cade. Dinastia lui Tarquiniu neputând a se menține, a fost nevoită să plece în exil.

Perioada etruscă reprezintă pentru Roma o epocă de mărire, fapt istoricește bine stabilit. Refluxul după fluxul etrusc lasă în urma lui o țară cu totul reînoită și transformată. Pe malurile Tibrului este acum ridicat un oraș nou, cea mai frumoasă creațiune a Etruscilor, Roma. Vechile popoare prisco-latine au eșit din barbaria lor primitivă, pentru a intra din plin pe căile civilizațiunei [1]).

ROMA ȘI UNITATEA ITALIANĂ.

Configurația ciudată a Italiei și lipsa de proporții între lungime și lățime, cu multiplele sale regiuni naturale, cu amestecul extraordinar de rasse, erau condițiuni, ce nu puteau face să se prevadă Italiei un strălucit viitor, de stat unificat.

Pe pământul Italiei diverse rasse conlocuiesc, grămădite și amestecate, fără nici o legătură între ele: Latini, Sabelini, Ombrieni, Veneți, Iapygi, Etrusci și Greci, veniți majoritatea din Europa-Centrală, cei din urmă pe Mediterana, din Hellada și Asia-Mică, la care se adaogă mai în urmă și Celții.

In Italia secolului al V-lea în. Chr., se vorbesc două-sprezece limbi, între cari cele două mari limbi derivate din italica primitivă: latina de o parte și osco-ambriana de alta.

„Toate aceste limbi n'au nimic comun între ele; chiar latina și osco-ombriana par între ele nu ca dialecte, ci ca adevărate limbi streine, scrie Homo în L'Italia Primitive [2]).

1) L'Italie Primitive, p. 149, 152—154. — 2) Pag. 159.

Cred că exagerează autorul. Afară de greacă, nu se poate să nu fi existat o afinitate oare-care între toate aceste limbi, mai ales între latina și ombriana, frați de rassă, cum le spune autorul însuși (v. p. 102), alt-fel nu s'ar fi putut face contopirea și limbele ar fi rămas limbi distincte, iar nu dialecte cum există chiar astăzi în Italia. Limbele dispar foarte greu: avem numeroase exemple în Europa de astăzi și chiar la noi (Ardealul și Banatul), unde limbi au rezistat și rezistă tuturor mijloacelor moderne. De alt-fel, savanții nu prea știu mult, sau aproape nimic, despre aceste limbi, probă inscripțiunile cretane, etrusce și cele de la Lemnos cari nu au putut fi încă descifrate; cum dar de se poate pronunța asupra acelora, de la cari nu a rămas nici atât?

„Ca consecință logică și concretă a acestei fărămițări, spune mai departe [1]), penisula nu posedă nici măcar un nume comun; numele de Italia, Viteliu a Oscilor, nu desemna la început de cât un obscur canton al Calabrei de astăzi, din extremitatea meridională a peninsulei, pe care cucerirea romană îl va duce apoi ca un simbol în Apenini mai întâi și în Alpi mai în urmă".

„Nici o comunitate de stat, de rassă, sau de limbă în prezent; nici o amintire de viață națională în trecut, nici ca geografie, nici ca istorie; pentru ideia de unitate nici un punct de sprijin, nici o bază".

„Cu toate acestea, unitatea italiană, o umilă cetate a Lațiului, Roma, reușește a o realiza în trei socole de lupte și de eforturi".

„Orașul Tibriului nu a avut de la început un program de unificare, sau cea mai vagă bănuială a viitorului de glorie, care avea să fie al său. Nu de la Roman, spirit precis și fără imaginație, ne spune Homo [2]), se putea aștepta concepția unui plan de lungă durată și de speculațiune aventuroasă. La acest popor realist, opera de unificare, s'a prezentat în tot-deauna subt forma problemei imediate, dictată de necesitățile și posibilitățile momentului".

Prima etapă a fost unificarea Latiului, către al V-lea mijlocul lui al IV-lea secol. în. Chr. Ținta este atinsă și către anul 338 în. Chr. Roma realizează definitiv unitatea pământului latin.

O a doua etapă: unificarea Italiei centrale, care va fi înfăptuită în primi ani ai secolului III, prin ocuparea Campaniei.

1) L'Italie Primitive, p. 159. — 2) Pag. 160.

O treia etapă: conflictul cu Sabelinii îi conduce la Adriatica şi ia contact cu Grecia Mare. Prin înfrângerea lui Pyrrhus şi căderea Terentei (272 în. Chr.) politica romană atinge şi acest nou obiectiv.

Ultima etapă, cucerirea Italiei continentale, câmpiile Pô-ului şi Adige, precum şi litoralul ligur, care se realizează 50 de ani mai târziu presaţi de agitaţiile galice şi războaele punice.

„Roma a făcut unitatea Italiei prin fier şi foc, curbând sub un jug egalitar, al său, multiplele populaţiuni care'şi împărţiau pământul peninsulei; ea a dat ast-fel Italiei unitatea de stat. Pentru a trece de la unitatea de stat la unitatea de naţiune şi prin triumful limbei ltine, la comunitatea de limbă, spre a face, din întreaga Italie, naţiunea latino-romană va fi nevoe de încă două secole. Făurită de republică, unitatea italiană nu se va înfăptui de cât subt Imperiu" [1]).

CONCLUZIUNI

Rezultă în mod evident, din expunerile de mai sus, cea mai mai mare parte extrase din „L'Italie Primitive" de Léon Homo şi parte din „L'humanité Prehistorique" de Jacques de Morgan, că Italia a fost literalmente impopulată de valuri de popoare venite din Europa-Centrală în timp de circa 2000 de ani, cu începere din neolithic şi oprindu-se în anul 1000 în. Chr., când încetează un timp, până la pătrunderea barbarilor, care ese din cadrul expunerei de faţă. Aceste popoare au venit cu limba şi civilizaţiunea lor, şi au adus: piatra lustruită, creşterea animalelor, înhumarea chincită (contractată); apoi arama, practica agriculturei; urmează bronzul şi incineraţiunea; şi, în sfârşit, fierul, vasele mortuare bitronconice, decoraţiunea geometrică, svastica fibula, brăţara etc.

Sosec, în aceasta vreme, Etrusci cu civilizaţiunea lor superioară cari, după unii ar veni din Europa-Centrală, iar după alţii din părţile septeutrionale ale Asiei Mici, ce erau colonizate cu Thraci şi din insula Lemn(os). Aduc cu ei o technică necunoscută

1) Homo, L'Italie Primitive, p. 161, 162.

până atunci; pun bazele unei organizaziuni solide; transformă radical regiunea şi fondează Roma.

Unitatea statului se înfăptueşte din greu şi se desăvârşeşte către anul 222 în. Chr., iar triumful limbei latine şi unitatea de naţie nu se pot realiza de cât 200 de ani mai târziu, subt imperiu, adică către anul 22 în. Chr., şi, se naşte întrebarea, dacă şi astăzi unitatea de limbă în Italia este complect relizată, cu numeroasele ei dialecte.

Faţă de expunerea de mai sus, reese, că influenţa Italiei de înainte de Christos, asupra Daciei îndepărtată şi izolată prin obstacole naturale, de care nu prea se ţine seamă, devine cu totul îndoelnică; cât despre acea de după Christos vom vedea în altă parte.

II.

DIN

PREISTORIA DACIEI.

Acoperit de întunericul trecutului milenar preistoria şi chiar protoistoria neamului nostru, nu începe să se cunoască, întru câtva, de cât de câteva decenii, mulţumită muncii iscoditoare şi pricepute a câtorva Români, puţini la număr, devotaţi acestei ştiinţe. Cercetători mai de seamă şi cu lucrări întinse în această ramură au fost: Niculai Densuşianu, ignorat sau hulit pe nedrept şi Vasile Pârvan, mort prematur, din nenorocire pentru ştiinţă, neavând astfel timpul să'şi revadă şi să'şi pue la punct, lucrările sale de mare valoare, cu care a îmbogăţit ştiinţa.

Niculai Densuşianu cu lucrarea sa „Dacia Preistorică" a fost executat lapidar de profesorul universitar **V. Pârvan** cu cuvintele: „Roman fantastic, plin de mitologia şi filologia absurdă [1])" şi nimic mai mult.

D-l profesor Andrieşescu este mai lung, dar nu mai puţin crud, când zice în conferinţa D-sale „De la Preistorie la Evul Mediu" [2]) : ...„să îmbine laolaltă ştiri legendare... să le pue silnic alăturea cu anumite date din vechi izvoare, însoţindu-le ici-colo de superficială cunoaştere a terenului, care dar toate împreună să conducă, fireşte, la încheeri fantastice cu linii de amănunt falşe. Aşa a crezut la noi N. Denşuşianu, a cărui muncă în nici un caz nu a dus la cea ce se chiamă opera sa, din nefericire răspândită şi uneori comentată cu o înminunată evlavie".

Şi pentru ce acest efort stilistic din partea D-lui Andrieşescu? Dacă este atât de falş şi fantastic, pentru ce atâta osteneală

1) Getica, p. 1. — 2) p. 17.

și nu semnificativa tăcere? Să fie oare, pentru că era răspândită și comentată cu înminunată evlavie de către Români? In cazul acesta a reușit, căci a amuțit toată lumea în fața sentințelor, fără judecată, ale acestor competințe ale noastre.

Și eu am citit-o, nu tocmai cu înminunată evlavie cât cu surprindere, pentru că ne spunea lucruri noui, cari nu se potriveau de loc, cu ceea ce ni se săpase adânc prin școli, în capetele noastre fragede, cu Traian și coloniile sale, de unde ne tragem noi și limba noastră.

N. Densușianu, cu dar de intuiție pătrunzătoare și cu o erudiție recunoscută de Dr. Istrate, ne-a arătat, că faptele nu s'au petrecut tocmai așa; și dacă a preamărit trecutul acestui popor, ca un pasionat Român ce era, nu a fost de cât să expună, fără ocol, convingerele sale sprijinite pe vechi și noui autori, căci nimic nu a scris din propria lui imaginație.

Câteva din asertiunile sale, ce păreau ciudate și cu totul contrarii teriilor în vigoare atunci și chiar astăzi, încep să se adevereească ca juste; astfel:

N. Densușianu ne spune la pag. 1111, că înainte de venirea barbarilor în Europa se vorbea o singură limbă, sprijinindu-se și pe oare-cari probe istorice. Astăzi acelaș lucru susține istoricul Jullian, teorie îmbrățișată și de Homo [1]); precum și linguistul Meillet [2]) ale cărui teori sunt adoptate și de Lucien Febvre în lucrarea sa „La Terre et l'evolution humaine [3]).

De asemenea, ne mai spune [4]) că toate metalele: arama, bronzul, fierul precum și aurul și argintul erau cu îmbelșugare extrase din pământul Daciei în timpurile preistorice. Astăzi se demonstrează că în Italia a fost întrodusă arama din Europa Centrală, în jumătatea a doua a milenarului al III-lea în. Chr.: bronzul a fost adus de Italioți, care veneau tot din Europa Centrală, către anii 1800—1600 în. Chr. [5]). Europa centrală mai furnizează și fierul, adus în Italia de Ombrieni către anul 1000 în. Chr. care veneau tot din Europa Centrală: [6]).

Ce era această Europă Centrală am văzut la p. 104: ea se întindea la Nord până la Oder și gura Vistulei [7]), iar la Sud, până dincolo de Humus și era locuită de întinsa națiune a Thracilor.

1) L'Italie primitive p. 58. — 2) Les langues nouvelles dans l'Europ p. 15. — 3) Pag. 185. — 4) Pag. 484—492. — 5) Homo, L'Italie Primitive p. 39.— 6) Acelaș p. 64. — 7) Peroan Getica p. 237.

Că a fost în neolithic o populațiune foarte deasă în această regiune, care s'a răspândit apoi în toate direcțiunile, se sprijină în această părere pe Homer (Carmina p. 591, 592), pe Valeriu Flaccu (Argonauticele (VI 33) și pe Herodot (V. 3) [1]). De alt fel însuși Pârvan spune, că în aceste părți a fost o populație foarte deasă de unde, parte au plecat peste Thracia în Mysia, Rhodop și Bithinia [2]); iar cât privește celălalt curent se însărcinează Morgan și Homo (vezi p. 103—104) să demonstreze, că Italia a fost copios alimentată prin invazii ce veneau din Europa Centrală, începând din neolitic, în cinci valuri cari s'au succedat până către anul 1000 în. Chr.

Acestea sunt chestiunile mai importante, cari privesc preistoria noastră și pe cari le-a scris Densușianu, singurul la noi dupe câte știu.

Filologia absurdă? In această chestiune nu trebue să ne mire nimic când românul astăzi, în zilele noastre, face din cuvântul nemțesc „hosen-träger" cozondroace și din „Temistocli" Miștoc etc., cu atât mai mult când e vorba de cuvinte grecizate, sau cel puțin scâlcite.

Una din tălmăcirile lui N. Densușianu, ce pare mai ciudată, este că a făcut Bassarab din Spargapithes, rege al Agathyrsilor de lângă Maris (Mureșul din Transilvania). Insă, tălmăcirea nu pare de loc exagerată, dacă se examinează mai de aproape această numire dată de Herodot, care culesese cunoștințele sale de la compatrioții săi din Olbia, deci alterată și prin Grecizare și prin transmitere din gură în gură: Astfel:

In cercetarea cuvintelor grecizate se începe, întâi prin îndepărtarea sufixului grecesc, în cazul de față „ithes", rămâne „Spargap". Dacă țineam socoteală că litera b este adesea prefăcută de autorii greci în p, și că litera g este o simplă aspirațiune guturală grecească, din cauza lui r din silaba precedentă, avem Sbar(g)ab. Or, Dio Chrysostomul în Getica sa [3]) spune că, toți regii Dacilor erau din neamul așa numit al Zarabilor. Dan, voivodul țărei românești dela anul 1444 mai era numit: fiul lui Saraba [4]) în loc de Basaraba. O explicațiune foarte lămurită, mi se pare. Saraba și cu Sbaraba sunt aproape identice.

1) N. Densuș. p. 28. — 2) Getica p. 76, 77, 235. — 3) Jornandis. De reb. Get. c. 5. din N. Densuș. p. 875. — 4) Stritterus. Memoriae, pop. II, 918, not. e. N. Desuș. p. 875.

Sunt mai mulţi Spargapithes, nu numai un singur rege: Un Spargapithes rege al Agathyrşilor în secol. al VII-lea în. Chr.. Un alt Spargapithes este regele Agathyrsilor în secol. al V-lea în. Chr.[1]). Un al treilea Spargapizes, fiul regniei Tomyris care domnise peste Mesageţi în timpurile lui Cyr[2]) (al IV secol. în Chr.) Deci Spargapithes era numele unei familii, ca şi Basarabi.

Dacă N. Densuşianu este absurd, ce să zicem de Pârvan, care merge în Turkestan[3]), ca să găsească un cuvânt „Dahae", cu care să ne probeze că numirea „Daci" este scitică? Dahae, Dagae, Davi, Dai, Daci. Nu ne spunem însă cum a ajuns de a format această scară.

Cântecele Saliare (Carmina Saliaria) şi descântecele barbare[4]) pare, într'adevăr, că le-a dat o interpretare cam forţată, poate însă că nu; în ori-ce caz, cei dintr'un viitor mai îndepărtat de pasiunile inerente prezentului, cred că vor fi mai îngăduitori faţă de slăbiciunea foarte lăudabilă, a lui N. Densuşianu de a fi fost prea pasionat Român, căci slăbiciunile sunt fireşti omului. Pârvan de asemenea a avut slăbiciunile sale; slăbiciune pentru influenţele streine, în special a Sciţilor, cărora le atribue o înrâurire exagerată, în deosebi asupra artei populaţiunei aborigene a acestei ţări.

Mitologie a făcut din belşug şi nu este cel din urmă. A. Moret în lucrarea sa „Le Nil et la Civilisation Egyptienne" ne vorbeşte de dinastiile divine şi de semnificarea lor istorică, cu ample descriere a faptelor lui: Osiris, Isis, Horus, Typhon etc.[5]). C. Leonard Woolhey, în „Les Sumeriens" ne dă numirea şi durata domniei regilor d'inainte de Deluviu şi cele după Deluviu, între cari găsim zeii „Lugalbanda şi Dumuzii etc." din prima dinastie Uruk[6]).

A. Moret, ne spune[7]): „Este în căderea istoricului, a descoperi înapoia eroilor divini, oamenii, sau grupele, care au îndeplinit faptele legendare"; iar în altă parte (p. 81): „aceste legende au păstrat echoul luptelor predinastice între două mari partide...".

Evhemer scrie: că „cei vechi au transmis posterităţii două noţiunii diferite despre zei, anume: că unii au fost şi sunt eterni, adică nesupuşi peirei, precum sunt soarele, luna şi astrele; iar alţii

1) Herodot lib. IV. c. 78. — 2) Acelaş lib. I. 211. — N. Densuş. p. 875.— 3) Getica p. 286. — 4) Pag. 1111 şi 1114. — 5) Pag. 68. — 6) Pag. 29. — 7) Le Nil et la Civil. Egypt. p. 68.

au fost oamenii pământeni cari, pentru binefacerile lor faţă de genul uman, au câştigat onoruri divine şi cult religios"[1]). Tot astfel ne spune Diodor Sicul[2]), că zeii cei vechi au fost oameni şi că unii din aceştia au primit numele lor de la regiunile peste care domnise.

Winckelmann încă de la 1854 scrie[3]): „Dincolo de istoria pozitivă, există pentru toate ţările o istorie legendară destinată, cu timpul a eşi, mai mult sau mai puţin repede, din penumbră pentru a intra în plină lumină, graţie eforturilor perseverente a linguisticilor şi mythographilor. Astăzi nimeni nu mai are dreptul de a considera legendele drept basme. La aproape toate popoarele, legendele sunt prelungirea istoriei în forma ei primitivă, la naşterea societăţilor. Langajul legendelor este obscur; el nu este însă indescifrabil. Istoria legendară a unei ţări face parte integrantă din istoria acelei ţări. Este istoria în preparaţiune, istoria încă nedegajată din învelişul mythic, care o ascunde. Nu există nimic cu adevărat preistoric".

Wooley[4]) afirmă acelaş lucru, când spune: „Le roi était distingué de ses sujets par l'attribut de la divinité et autour de la mémoir d'un roi déifié se creait surement une legende".

După aceste pledorii, mai este oare de mirare că N. Densuşianu a dat atâta atenţie mytologiei, în special celei greceşti?

Dar, după însăşi autorii greci, Homer[5]) şi Hesiod[6]) patria celor dintâi regi divinizaţi ai lumei vechi, a fost în părţile extreme ale orizontului grecesc, în nordul Thraciei sau a Istrului, numit în legendele greceşti „Oceanos Potamos" **părintele zeilor;** iar după Pausaniae[7]) Oracolul de la Delphi a fost înfiinţat de Hyperborei şi mult timp, acest sanctuar renumit al lui Apollo, s'a aflat exclusiv sub administraţia şi conducerea preoţilor şi profeţilor hyperborei.

Uran, Saturn, Typhon, Marte etc. din mythologie, este foarte probabil să fi fost oameni superiori, după cum spune filosoful Evhemer, cărora, după moarte, li s'au atribuit onoruri divine, pentru faptele lor cele mari. Tot astfel vorbeau lui Solon şi preoţii din Egypt[8]).

1) Dacia Preist. N. Densuş. p. 915. — 2) Lib. VI. 2, 12. — 3) Dr. Istrate. Viaţa şi opera lui N. Densuş. p. LXI, Dacia Preistorică. — 4) Les Sumeriens p. 39. — 5) Il. XIV v. 201. — 6) N. Densuş. Dacia Preist. p. 917. — 7) Lib. X, 5, 7, N. Densuş. p. 868. — 8) Plato, Timaens. — Cf. Isidor. Orig. VIII, 11, 1, Dacia Preist. p. 1052.

Dar, precum patria celor d'intâi regi divinizaţi ai lumei vechi era în nordul Thraciei, sau a Istrului, după cum scriu Homer şi Hesiod (v. p. 117), nu se simţia oare obligat, el, eruditul, să spună concetăţenilor săi, ce erau aceşti zei de la începutul începuturilor a căror origine era în pământurile noastre?

In ţara aceasta sunt foarte multe lucruri neînţelese: numiri de localităţi, legende, desântece etc. pe cari nimeni până la N. Densuşianu şi chiar după el, nu şi-a dat osteneală să le tălmăcească înţelesul într'un fel, sau altul. Astfel:

Lătâni din cei bătrâni, spun legende din Banat; în cele din vechiul Regat: latinul bogat, sau Iancu Vodă şi letinul bogat; comunele: Latinu în judeţul Brăila, Lăteni în Ialomiţa, Lătăi în Botoşani, Liteni în Suceava. In Mehedinţi urme de vechi fortificaţiuni de pământ cu numele „Cetatea Latinilor", unde se găseşte ceramică Dacă, ne spune Bolliac, însă nimic roman sau daco-roman [1]) etc. Nu sunt acestea indicii ale unui trecut îndepărtat, ce au trebuinţă a fi explicate într'un fel sau altul?

N. Densuşianu ne dă privitor la aceste chestiuni, o explicaţiune foarte mulţumitoare. El ne spune că:

Intr'o vreme îndepărtată a domnit în regiunea gurilor Dunării, până în Istria, un oarecare Telephus regele Geţilor, scrie Dio Chrysostomul şi că acest rege era supranumit Latinus; el domnise în timpurile troiene. Iar după o tradiţiune, ce ne-o transmite Suida, poporul Cetii au început a se numi latini din timpurile regelui Telephus-Latinus. In odysea lui Homer [2]) locuitorii Moesiei, peste care domnise Telephus, încă sunt numiţi Cetei [3]).

Latinii apar ca rassă de oameni de statură înaltă, viguroasă şi aproape uriaşe, scrie Virgiliu [4]). Avem şi oare-cari urme, că ar fi existat un asemenea soiu de oameni mari, pe cari la N. Densuşianu îi găsim sub denumirea de Giganţi, denumire luată din theogoniile greceşti:

1. Drusus (an. 122 în. Chr.) comandantul trupelor romane, străbătu până la Elba, unde fu oprit de o femee barbară de o mărime extraordinară, care'i vorbi în limba latină. Acesta se întoarse [5]).

2. La muzeul Brukenthal (Sibiu), un coif găsit la Şoarş (între

1) Densuş. Dacia Preist. p. 824. — 2) XI, v. 521. — 3) N. Densuş. Dacia Preist. p. 823, 840. — 4) Aen. VIII, 330; X, v. 312, 318. — 5) Suetonii, T. Claudius c. I. Drusuş. — Dio Cassius, Lib. LX, 1.

Sighişoara şi Făgăraş) are o lărgime enormă, ca pentru un cap uriaş scrie Pârvan [1]).

3. Spada enormă de la Dobolii de Jos (Trei-Scaune), a cărui mâner este de 1 m. 13 cm. [2]) şi care Pârvan spune că este scytic. Nu vedem cum ar fi putut să mânuiască această spadă, a cărui mâner numai era 1 m. 13 cm., Scyţii pe cari Pârvan ne-i descrie ca scurţi şi îndesaţi.

4. In muzeul oraşului Hallstatt de lângă staţiunea balneară Ischl (Austria) se află 6—7 schelete de oameni înalţi, între 2 m. şi 2 m. 50 cm., găsite în împrejurimile acelei localităţi.

5. In satul Colţea (Judeţul Brăila), îmi povestea Dr. Ştefănescu că, acum 20—30 ani, oamenii săpând la şanţul satului au dat peste nişte oase de oameni mari, cărora sătenii le spuneau oase de căpcăuni. Nu se ştie ce s'au făcut cu acele oase; pare că au fost îngropate în cimitirul satului; cercetându-se poate că s'ar mai găsi încă.

Aceste urme răzleţe ar constitui, cred, oarecari probe că aceşti giganţi ar fi existat într'adevăr şi nu este exclus ca numărul probelor să se mărească cu timpul şi faptul să devie o certitudine, cum au devenit şi altele.

Despre Giganţi fac amintire vechile theogonii greceşti în care aceştia sunt numiţi „Gigantes".

La epicii greceşti Giganţii sunt înfăţişaţi ca un gen de oameni superbi, violenţi şi impii fiindcă nu aveau credinţă în zei [3]) Statura lor era de o mărime uimitoare. Ei aveau arme lucitoare şi lănci lungi în mâini [4]).

In vechile tradiţiuni ale Israeliţilor se întâlnesc de asemenea aceşti Giganţi, sub diferite numiri, după regiuni: Anaquim, Emim, Zanzummim şi în mod genetic Rephaim [5]), cari ar fi precedat pe Amoreeni în ţările Iordanice şi ar fi autorii monumentelor megalithice, destul de numeroase pe platourile Transiordanice [6]).

De giganţii, Goliat şi Samson, ne face cunoscut chiar Biblia, ale căror fapte intră în domeniul legendelor. Cea se ni se relatează însă, ca rezultat al studiilor pozitive a acestor străvechi tim-

1) Getica, p. 385, Not. I. — 2) Getica p. 360, 361.— 3) Macrobii. Sat. I, 20. — 4) Hésiodi, Theog. v. 186, Dacia Preistorică p. 7, 15. — 5) Adolphe Lods. Israel, p. 62. — 6) Acelaş p. 50, 51.

puri, este că Filistenii, erau oamenii mai mari de cât cei obicinuiţi şi chiar pe baso-reliefurile lui Ramses III (1200—1169) sunt reprezentaţi ca mai mari ca Egyptienii [1]). In acele timpuri, când lupta corp la corp juca un rol aşa de mare, fizicul lor desvoltat îi făcea cu totul superiori în acest fel de luptă, repurtând victorii zdrobitoare asupra Israeliţilor, cu toate că simţitor mai puţin numeroşi ca aceştia din urmă.

Aceşti Filisteni, ne spune Adolphe Lods [2]), că nu erau Semiţi, ci probabil veniţi din insulele mărei Egee. Ori, la acea epocă insulele mărei Egee erau invadate, încă de multă vreme, de Acheeni sau Helleni, cari veneau din Europa Centrală. Filistenii au rămas refractori circumcisiunei [3]), ceea ce constitue încă în indiciu al originei lor streine seminţiilor Semitice.

Folklorul românesc, unul din cele mai bogate după Scandinavia, dacă nu tot aşa de bogat, singurul N. Densuşianu a căutat să'i dea o tălmăcire; dacă nu este cea justă, trebue a i se da o alta mai justă. A ignora acest folklor este o greşală nepermisă, pentru oamenii noştri de ştiinţă, cari lasă în părăsire această bogăţie românească a unui trecut legendar, ce este menit să dispară odată cu pătrunderea civilizaţiei actuale.

Intr'adevăr, N. Densuşianu a scris un roman, dar un roman limpede şi frumos în care arată că trecutul poporului Român nu începe de la Traian, ci este cu mult mai vechiu şi mai glorios, de cum am învăţat prin şcoli. Poporul Român era natural să primească cu înminunată evlavie acest roman, care ne înalţă în mândria noastră de neam şi care ne arată, sprijinit pe mărturii, că nu suntem copii bastarzi ai împăratului Traian şi că obârşia neamului nostru se pierde în adâncimea veacurilor, înconjurată de o frumoasă aureolă.

Oameni de ştinţă, nu înţeleg pentru care motiv, au căutat să ne spulbere iluziile, cărora le dase naştere aşa poreclitul roman al lui N. Densuşianu. Să fie aceasta în interesul adevărului ştiinţific? Dar, acest adevăr nu se ştie dacă nu atârnă mai mult în partea lui N. Densuşianu.

Ceea ce a desgropat N. Densuşianu din preistoria neamului nostru, nimeni nu i-o poate contesta, ori-ce s'ar zice şi ori-cine ar zice. El a pus baze noui studiului obârşiei noastre de cari, oricine

1) Lods, p. 406. — 2) Israel. p. 8, 405. — 3) Acelaş p. 404.

se va încumeta să scrie ceva, nu va putea să nu ţie socoteală, chiar dacă nu'l citează, cea ce se întâmplă cu autorii timizi, înfricoşaţi de aprecierile exagerat de defavorabile ale D-lor profesori Andriescu şi Pârvan.

N'am intenţia să fac apologia lui N. Densuşianu, altul cu mult mai competinte s'a însărcinat s'o facă, însoţită de un studiu rezumativ al acestei opere, într'o prefaţă de 114 pagini, cu care însoţeşte Dacia Preistorică şi în care ne spune lucruri cu totul interesante şi unele inedite. Acesta este D-rul C. I. Istrati.

Vasile Pârvan, cunoscutul nostru archeolog şi profesor universitar; a făcut o lucrare monumentală, dând un foarte bogat material de cercetat tineretului studios din această specialitate.

Pârvan, cum era şi natural, în lucrarea sa a făcut multă archeologie, dar s'a servit şi de vechii autori spre a sprijini unele din teoriile sale, după cum au fost mai toţi archeologii din occident.

După cum am mai spus, este profund regretabil, că moartea l'a răpit aşa de timpuriu, nedându-i timpul a-şi revedea lucrarea spre a o pune la punct, sau a reveni cum spune la pag. 17, că a mai făcut-o.

Ca un presentiment al sfârşitului său prematur, a scris opera sa în foarte scurtă verme. „Acum trei ani, zice dânsul (Getica pag. 2), când am pornit cercetările pe teren privitoare la preistoria daco-getică....". Deci, în trei ani a făcut cercetările pe teren a adunat bogatul material şi a şi procedat la scrierea operei sale. Şi când te gândeşti, că bietul N. Densuşianu cu toată ereditaţiunea sa profundă, cum afirmă Dr. Isttrati [1]), a pus 26 de ani pentru aşi aduna materialul trebuincios, cutreerând Croaţia, Dalmaţia, Istria, Ungaria etc., cercetând cu deamănuntul arhivele şi bibliotecí; numai pentru arhiva şi biblioteca vaticanului a sacrificat şapte luni de zile de cercetări.

Era firesc, ca în graba alcăturirei unei lucrări de 724 pagini, plină de piese archeologice, cu amănunţirea lor, să aibă oarecari scăpări, ce produc nedumerire, mai ales nouă diletanţilor, care ne interesăm, cum e şi firesc, de obârşia neamului, din care avem cinstea să aparţinem.

1) Dacia Preistorică p. XXXIII.

Opera lui Vasile Pârvan este întitulată Getica. Ar fi fost poate mai bine, ca autorul să-i dea alt titlu, spre a nu se confunda cu Getica lui Dio Chrysostomul din Bithynia care, în timpul lui Domițian se retrăsese la Geții de la Dunărea de Jos, unde a scris o istorie a Geților, sub numele de Getica[1]); dar aceasta nu are importanță.

Pare că archeologul nostru, ca om de știință, a fost predominat de idea de a nu fi acuzat de părtinitor, ca Român, în judecarea trecutului și a împins așa de departe acest nobil sentiment, că a căzut în extremintatea opusă și opusă cu totul aceleia a lui N. Densușianu. Din toate piesele archeologice, găsite pe teritoriul Geților sau Dacilor, foarte puține sunt catalogate de el ca originale de aici; marea majoritate sunt considerate, dacă nu importate, dar cel puțin ca stil: Italice (Villanova), sau Grecești (Mycena), sau cel mai multe scitice. Așa de departe merge cu influențele streine, încât ne spune la pag. 620 că: „Dacia stă la răsscrucea drumurilor pe care din Est vine arta naturalistă, iar din Vest cea geometrică".

După cum se vede nimic nu mai rămâne original, de aci, de la noi, nici chiar primitivul stil geometric, care vine din Vest. Dar ceva mai mult, opaițul țăranului român, așa de simplu și cu totul primitiv, ne spune la pag. 185 că este imitație după sistemul grecesc al candelelor cu feștilă, iar la pag. 210—211 că sistemul lămpilor greco-roman, ne fiind familiar localnicilor trebue să considerăm ca import propriu zis delian opaițul din fig. 175[2]). Această figură (175) ne arată un opaiț simplu, fără nimic artistic de cât niște simple trăsături lineare pe buzele vasului. Ar reeși, că dacă nu venea influența grecească, care-și începe penetrațiunea în Pontul-Euxin abea în secol. VI în. Chr., și n'au fost primiți cu încredere de către Thraci de cât în secolul al IV-lea înainte Chr.[3]), localnicii rămâneau în întuneric, căci nu ne spune cu ce se luminau oamenii aceștia, nopțile de iarnă măcar, în miile de ani ai neolithicului și ai civilizație bronzului, dacă n'aveau nici naivul opaiț, așa de simplu cum nu se poate închipui altul mai simplu? Și dacă progresele acestui popor, în trecutul lui milenar, nu ajunsese nici măcar la opaiț, ce părere am putea să ne facem de calitățile sale, dacă n'am ști din alte surse sigure că era un popor dotat.

1) Dacia Preistorică p. 820. — 2) Getica. — 3) A. Jardé. Peuple Grec, 250—253.

In toată lucrarea, în mod absolut, predomină cuvântul Scit și Scitic. Pare, după cele ce ne spune, că acest popor (Scythii) a avut o influență covârșitoare în desvoltarea artei la Thraci sau Geți, influență ce a fost înfăptuită între ani 700 și 300 în. Chr., când acest teritoriu a stat sub puterea lor. Dar, să vedem cine enau aceşti Sciți?

„Sciții, ne spune[1]) Hippocrat (V-lea secol. în. Chr. deci contimporan) se numesc nomazi, pentru că nu au locuințe fixe și pentru că locuesc în căruțe. Cele mai mici din aceste căruțe au patru roți, celelalte sunt cu șease; unele nu au de cât o cameră, altele au trei; sunt acoperite și ferite de ploae, zăpadă sau vânt; unele sunt trase de două, altele de trei perechi de boi **fără coarne**".

„Femeile locuesc în aceste căruțe; bărbații le însoțesc călări, urmați de berbecii, de vacile și de caii lor. Poposesc în acelaș loc atâta timp cât furajul le este îndestulător pentru animalele lor; când totul este consumat se transportă aiurea, etc.".

Despre acești Sciți nomazi ne vorbește Pârvan la pagina 335 că au caracterizat prin cultura lor tezaurele de la Mikhalkovo, Fodqrn și Dalj cu toate că în altă parte (p. 336) ne spune de aceleaș tezaure că sunt getice. Nu suntem oare în drept, să ne îndoim foarte mult de cultura acestui popor nomand, veșnic pe drumuri și cari nu aveau timpul să se dedea la asemenea îndeletniciri, ori cât ar fi fost de dotați, ceea ce nici un autor nu o afirmă, după câte știu?

Nu se face, oare, o confuzie cu această denumire de Sciți, cu care autorii vechi desemnau deopotrivă pe Sciții din Rusia precum și pe locuitorii acestor meleaguri? Este probabil, căci Greci par că nu-i deosibesc de cât prin calificativele de păstori și nomanzi.

După Homer[2]) Sciții păstori erau vecini cu Mysii din nordul Thraciei. Tot astfel și după Eschyl[3]) locuințele Sciților păstori se aflau în regiunile din nordul Thraciei lângă Caucasul de lângă Istru (Oceanos Potamos) în Sciția numită **mama fierului** și în apropiede de râul cel violent și greu de trecut, ce curge din munții cei înalți (Atlas la Herodat; Alutus la Romani; Oltul de astăzi).

1) I. Deniker, Grand. Encyclop. p. 851, vol. 29. — 2) Il. XIII, 5. — 3) Prom. v. 709.

Sciţii păstori ai lui Homer şi Escyl formau, aşa dar, o populaţiune cu totul deosebită de Sciţii nomazi ai lui Herodot, răspândiţi prin regiunile din Nordul lacului Meotic, unde nimeni nu ara nici nu semăna, unde nu erau nici sate nici oraşe [1]).

Despre aceşti Scyţi, ce locuiau către munţii Urali, spune Herodot (IV 23), că aveau nasul turtit, dovadă că Scyţii de aici nu-l aveau, ne spune Xenopol (vol. I. p. 40). Tot Xenopol ne mai spune, că Scyţii din partea locului făceau patre din marea familie a Arilor (p, 42. v. I.).

Scyţii păstori adorau pe Hermes; el era numit Armes spune Val. Flacci [2]).

In părţile de Nord, Scyţii erau de asemenea considerati ca un popor de origină Thracă ne arată Stephan Byz [3]).

Pliniu zice [4]), că numele cel vechiu naţional al Scyţhilor a fost Aramaei, ce corespunde la forma latină Aramani ne spune N. Densuşianu (p. 760).

In secolul al VI-lea după Chr. această ţară încă mai era numită Scyţhia. Istoricul Ion Laurenţiu Lydis din secol. al VI-lea vorbind [5]) de ţara Daco-Geţilor, arată că Justinian se hotărî să înfiinţeze demnitatea de prefect al Scyţhiei, pentru că aflase că regiunea Scyţhiei a fost în timpurile vechi fericită nu numai pentru avuţiile sale, dar şi pentru oamenii săi viteji. Această regiune o subjugase mai întâi înaltul principe Traian, când Decebal a fost rege al Geţilor [6]).

Papa Nicolae I într-o scrisoare adresată în an. 865 împăratului byzantin Michail al III-lea [7]), scrie că Grecii numeau limba latină barbară şi scythă [8]). Ar reeşi din aceasta, că Grecii întrebuinţau cuvântul Scyth pentru a desemna pe barbari, pe sălbateci.

Agathyrsii, faimoşii Agathyrsi, iubitori de viaţă uşoară şi cari purtau pe ei multe podoabe de aur; Agathyrsii după râul Maris (Mureşul), conduşi către vest de regele lor Agadursos, un autor strein, cunoscutul Tomasckek [9]) afirmă că erau Thraci. Pârvan, în înclinarea lui către Scyţhi, susţine că aceştia nu erau Thraci, cum crede Tomashek, ci Scyţhi complect thracizaţi pe vremea lui Herodot (an. 484—425 în. Chr.), dându-ne oarecari

1) Dacia Preistorică, N. Densuş. p. 869. — 2) Argon. VI 530, Dac. Preis. 1020. — 3) N. Densuş. 791.—4) Lib. VI, 19, 1.—5) Lyydi D. Magistr. II, c. 8.— 6) Dacia Preist. p. 494. — 7) Du Gange med. (ad. V. Obsequiare). — 8) N. Densuş. p. 159. — 9) Die alten Thraker, 1, 70. 99.

probe geografice, cum că aceştia ar fi locuit în acelaş nord îndepărtat alăturea cu Gelonii şi Melanchaenii [1]). Fără să ne spue însă cărui fapt se datoreşte această metamorfosă a Agathyrsilor stăpânitori din Scythi în Thraci, în timp de 200 de ani.

Că Agathyrsii, Gelonii şi Scythii erau fraţi, legendă dată de Hrodot şi căreia îi atribuie cea mai mare valoare. Această legendă însă nu ne-o dă complectă. Legenda este astfel după Herodot [2]) :

Hercule, după ce luase cirezile de vite ale lui Geryon, a venit în Scythia, unde pierzându-şi caii i-a aflat, după multe şi îndelungate cercetări, la virgina Echidna şi a avut cu dânsa trei fii: pe Agathyrsus, Gelonus şi Scythes; de la cari, după tradiţiunile vechi, îşi trăgeau origina dinastiile Agathyrsilor, Gelonilor şi Scythilor [3]).

Dar, însuşii Pârvan ne supne la pag. 145, că Hercule era din Dacia; iar după Hesiod [4]) Echidua era din ţara Arimilor. Este drept că Herodot spune, că Echidna era din o regiune a Scythiei numită Hylea; nu ne spune însă care Scythia: a păstorilor sau a nomazilor? După tabula etnografică a lui Ephor [5]) din secol. IV. în. Chr. întreaga regiune de nord a lumei vechi, a fost ocupată de Scythii numiţi odată, după cum spune Pliniu, Aramei [6]).

Terra antiqua era regiunea faimoasă pentru oamenii săi cei răsboinici şi pentru avuţia producţiunilor sale, scrie Homer [7]), pe cari Grecii o mai numeau Hesperia, ne spune Virgiliu [8]).

După cum ce vede din legendă, pe care Pârvan pune atât de mare preţ, nu reiese că cei trei fii ai Echidnei ar fi fost Scythi, ci Thraci pentru că tatăl lor, Hercule, era Thrac din Dacia, iar mama lor, după cum ne spune Hesiod era tot Thracă şi nimic nu ne probează că ar fi fost Scythă.

In alcătuirea operei sale şi în judecarea rămăşiţelor archeologice, pe care se bazează pentru a domonstra scytismul din Dacia, Pârvan pleacă de la următoarele premise: 1) Ritul funerar la Geţi sau Thraci era crematiunea (arderea); la Scythii înhumarea (înmormântarea). 2) Arcul nu era folosit de Geţi în luptă. 3) In obiectele de artă stilul Geţilor este cel geometric, în mod obsolut; iar al Scythilor stilul naturalist, în special zoomorphic.

1) Getica p. 34, 35. — 2) IV. 9—10. — 3) Dacia Preistoricăp. 820. — 4) Theog. v. 304. — 5) Fragm. 38, în Fragm. Hist. gr. I. p. 243. — 6) Densuş. Dacia Preist. p. 814. — 7) Hymn. XXX, 2. — 8) Aen. I, v. 530; III, v. 163, Din Densuş. 814, 910.

1. Ritul funerar a fost una din probele temeinice, pe care Pârvan s'a sprijinit, pentru a susţine, că Agathyrşii dupe Maris (Mureş) erau Scythii. — Intr'adevăr, pe valea Mureşului, în special, s'au găsit morminte, în cari se aflau schelete însoţite de podoabele, armele şi vasele obişnuite atunci în asemenea împrejurări.

Dar, înhumarea este ea, oare, o probă absolută că aceştia erau Scythi ? In Italia se practică în Nord arderea, iar în Sud înhumarea, ne spune Leon Homo [1]), şi se ştie pozitiv, că Scythii n'au ajuns până în Italia. Chiar în vechea Hellada, la Mycena, se practica în acelaş timp înhumarea precum şi arderea scrie Glotz[2]). De ce ar fi fost, deci cei de pe Mureş numai de cât Scythi şi nu o sectă care rămăsese fidelă înhumări din neolithic.

Că, înhumarea nu este o probă absolută, că acest rit ar fi fost numai a Scythilor, o avem la Pischi în Hunedioara. In această localitate s'a găsit un complex de morminte, publicate de Roska, ce Pârvan le spune scythice (p. 350), în cari erau: obişnuitele urne bitronconice, cu bine-cunoscutele proeminenţe de tradiţie locală; obişnuitele cesci cu toartă înaltă; aceleaşi cratiţe tip vechiu neolithic; câteva brăţări cu capete conice; fragmente de fibule obişnuite (se ştie că fibulele nu erau întrebuinţate de Scythi). Nici un obiect pregnat scythic; nici măcar vr'un vârf de săgeată ca la T. Mureşului, scrie Pârvan la p. 350.

Nu sunt acestea probe evidente că aceste înhumări erau ale unor Thraci ?

In ziarul Universul din 19 şi 25 Octom. 1931 citesc, că la Cetăţenii din Deal (judeţul Muscel) s'au descoperit câteva sarcofage din piatră din localitate, în cari s'au găsit schelete înconjurate de obiecte de bronz şi ceramică, cărora D. Andrieseşcu le dă o vechime de 45 secole, adică cam an. 2500 în. Chr. Acete morminte preistorice ar fi încă o probă, că ritul arderei nu era aşa de general şi că înhumarea se practica încă pe alocurea, căci aceste sarcofage, în regiunile muntoase din Muscel, nu putea să fie scythice şi mai ales la epoca indicată de D. Andriescu, întru cât se poate pune temei pe această scurtă ştire de ziar.

De altfel, lucru curios, pe aceiaş pagină (350), mai sus, recunoaşte că aceste rit nu e exclusiv scythic.

Are o foarte mare importanţă faptul, că la Polovraci în Gorj

1) L'Italie Primitive p. 46. — 2) La Civilisation Egéen p. 320.

şi la Sărata Monteoru în Buzău, s'au găsit în mai multe morminte şi cadavre cu faţa în sus şi cadavre chincite (contractate) aşezate pe o parte. Din acestea Pârvan trage concluzia, că „avem cel puţin două neamuri amestecate sub acelaş nume de Scythi" [1]).

Concluzia ar fi oarecum firească, dacă n'am şti, că înmormântarea chincită (contractată) era ritul funerar al neolithicilor Să nu fi ştiut Pârvan aceasta ? Ar fi de mirare pentru un archeolog de reputaţia sa.

Cadavrul chincit ne spune Léon Homo [2]) a fost introdus în Italia de neolithici. Jacques de Morgan scrie [3]), că în Egypt: „les corps accroupis ou repliés étaient placés dans de petits fosses orientées du nord au sud. Ce mode de sépulture, le plus simple des tous, étaient en usage dans la valée du Nil, au temps ou florissaient les industries néolithiques et énéolithiques"...

In insulele arhipelagului cadavrul chincit era aşezat cu faţa spre mare; în Creta cu faţa către orient; la Troia corpul chincit cu faţa la pământ [4]).

La Gâmbaş pe Mureş, ne mai spune încă Pârvan (p. 352), că alăturea de aşezarea cadravrului cu faţa în sus s'au găsit şi două morminte cu aşezarea chincită, datată prin ceramică, scrie dânsul, drept contimporană cu ceialaltă.

Aceste cadavre înhumate nu pot să fie, oare, o sectă a localinicilor, care rămăsese fidelă ritului întrebuinţat în neolithic ? Sau chiar neolithice, cele chincite ? Ceramica ce le însoţeau nu poate să facă o probă, căci ceramica neolithicului s'a păstrat până târziu în bronz.

Nimeni nu ne spune că Scythii îngropau chincit; de altfel regiunile unde s'au găsit aceste morminte, Sărata-Monteoru şi Gorjul, nu erau de stepă, pe unde probabil rătăceau Scythii, iubitori de asemenea regiuni, ci în zona dealurilor, mai mult în apropierea, munţilor, unde se retrăgeau în toate timpurile de nevoi locuitorii acestei ţări.

2. O altă probă a lui Pârvan că mormintele după valea Mureşului erau Scythice, este că în aceste morminte s'au găsit vârfuri de săgeţi, singura probă căci vasele erau de stil localnic. Dar aceste vârfuri de săgeţi erau de bronz şi întrebarea firească, ce şi-o pune diletantul este: Cum se face să scythii, cari erau oamenii fierului, nu întrebuinţau acest metal pentru vârfurile lor de

1) Getica p. 392. — 2) L'Italie Primitive p. 36. — 3) L'Humanite Préhistorique p. 248. — 4) G. Glotz. Civil. Egéen p. 321—328.

săgeţi, cum îl întrebuinţau şi pentru celelalte arme? Intrebuinţarea bronzului, în lucrarea vârfurilor de săgeţi, nu ne dă oare dreptul să bănuim că aceste vârfuri aparţineau oamenilor bronzului, adică Thracilor?

Geţii sau Thracii, căci sunt de aceiaşi naţionalitate ne spune Herodot [1]), nu au întrebuinţat arcul în luptă: „oamenii bronzului despreţuiau arcul", scrie Pârvain la pag. 685.

Arcul a fost cea d'intâi armă de aruncat, după praştie,, ne spune Michel Rous în lucrarea sa „Art militaire" [2]). Este oare posibil, că acest popor aşa de înaintat în epoca bronzului să nu fi întrebuinţat arcul în luptă? Noi nu o putem crede. Pârvan face poezie, când vorbeşte de „cavalerii medievali ai bronzului IV dacic frumos împodobiţi, cari luptau corp la corp" [3]).

Tot autorul nostru, însă, ne spune la pag. 515, că isvoarele ne vorbesc de arcaşii călări, de neam getic, încă din secol.al V-lea înainte Chr. şi până la Traian. In Geţia propriu zis curentul scythic, chiar după probele date de Pârvan, a fost foarte slab, poate nici nu a existat; este îndoelnic deci, că după aşa scurt timp poporul de la Dunărea de Jos să fi devenit arcaşi aşa de dibaci, dacă nu aveau înrădăcinat obiceiul arcului din timpuri îndepărtate.

Pârvan ne mai dă la pagina 373 ştirea ciudată că „între a. 500 şi 400 nu vedem nici fier, nici Scythi, ci bronz IV; iar la pag. 397, că astfel de vârfuri de săgeţi s'au găsit şi anterior Scythilor. Aceasta ar fi probe destul de serioase că arcul era întrebuinţat înainte de venirea Scythilor nomazi. Chiar legenda cu săgeata, simbolul lui Apollo (v. p. 175), ne întăreşte în această părere.

3. „Naturalismul stilului animalier scythic, scrie la pag. 453, n'a creat un curent în Dacia. Deprinşi din străvechi timpuri cu stilul geometric; întraţi îndată după biruirea şi asimilarea Scythilor în cercul de influenţă celtic, iarăşi geometriznat şi abstract, duşman şi el al naturalismului, Geţii din Carpaţi vor rămânea neatinşi de curentul sudic, anthropomof şi zoomorf".

Avem, însă oarecari probe certe că Geţii nu erau şi nu rămăsese aşa de refractari stilului naturalist:

a) Urnele cu figură omenească, în sicrii de piatră şi cu ritul arderei din Prusia Vestică (între Vistula şi Oder), datate

1) Pârvan, Getica, p. 279. — 2) Pagin. 227 şi 229. — 3) Getica p. 296 şi 397.

de Pârvan prin an. 500 în Chr. (p. 367), unde ajunsese numeroase triburi getice din Carpaţii Nordici.

La Vinea lângă Belgrad, s'au găsit vase cu indicaţia nasului şi ochilor, contimporane, sau chiar anterioare, celor de la Troia. Vasele de la Vinea, la care trebue să mai adăogăm, zice [1]) (p. 368, 369) pe acelea extrem de caracteristice de la Szentes, Gombos, ori **de la Sultana (Ilfov), reprezintă** în ţinutul Getic o tradiţie neolithică.

Deci, e clar, în această privinţă exista o tradiţie neolithică.

b) Mai este de adăugat idolul de piatră de la Gherla, nedatat şi care nu putea să fie Scythic (pag. 367 Not. 2).

c) Fibula de argint dacică, formă anthropomorfă, cu **mască** umană, origina ei transilvăneană pare asigurată şi ea poate lua loc cu cinste între produsele orfăurărei getice, spune însuşi Pârvan (p. 554).

d) Pieptenele de os de la Mediaş, e împodobit pe ambele feţe cu un chip de patruped, stilizat în genul vechiu cimmero-getic, ca pe obiectele de la Mikhalkovo, Paşachioi ori Dalj în Slavonia, unde apar fiarele fantastice cu gura căscată şi limba atârnând afară [2]).

e) Brăţările de la Dalj şi Focaru, precum şi splendida brăţară de la Bellie în Tolna (S. V. Ungariei) sunt de inspiraţie getică, ne spune la pag. 335. Principalul motiv (coarnele) de pe diademă şi de pe fibulele de la Mikhalkovo, fiarele cu gura deschisă, sunt fabricate în Ungaria (p. 336).

f) La Paşichioi în Bulgaria, pe urna plină cu cenuşe, incinerare, iar nu înhumare ca la Scythi, deci ca şi la Dalj, alt popor, scrie la pag. 337, se găseşte reprezentat un animal fantastic cu gura căscată şi cu limba afară.

g) Cunoscutul balaur, cu gura mare de lup şi cu urechile ridicate, depe steagul de răsboiu getic şi cari sunt în felul fiarelor de la Mikhalkovo, Dalj, ori Paşichioi, ca origină vechi thracice, prescythice ne spune la pag. 337; iar, la pag. 704 tot dânsul scrie, că este de origină Assyro-Babylonia.

h) Placa de argint de la Cioara în Alba de Jos; fragment din acoperişul metalic al unui chimir. Geometrismul primitiv al reprezentărilor **umane** de pe placă, alăturea cu technica decorativă

1) Getica. — 2) Pârvan, Getica, p. 333 şi 529.

în puncte și linii, resp. în șireaguri perlate. Moda chimirilor caracteristică pentru bronz și halstat... E tradiționalismul bine cunoscut la noi în toate domeniile. Lucrarea este după toate semnele Dacică spune la pag. 534. Totuși, bagă și aici pe streini, vorbindu-ne de vechile procedee veneto-illyre.

i) Brățările de aur unispirale de la Totești, în ținutul Hațegului, terminate în chip de capete de șerpi; lucru primitiv, de o mână nedibace, totuși chipu de șarpe e destul de realist și exact. Téglás caracterizează, prin inciziile cari definesc detaliile capului de șarpe: ochi, urechi, etc., tipul de viperă din specia vipera Ammodites, care este comună în S. V. Daciei, de la Dunăre până la Mureș și în special la Deva și închee argumentarea sa, cu asigurarea că el nu poate să se înșele, de oare-ce a avut în mână sute de vipere de acestea. Téglas mai observă că; dacă nu mai avem din Dacia o altă brățară de aur cu cap de șarpe, avem însă destule de argint: de la Vaidei, Senerus, Hetur, Marca și Oradia-Mare [1]).

Pârvan nu admite argumentarea categorică a lui Téglás [2]), zicând că ele (capetele de viperă) nu pornesc de la o imitare a realității, ci de la un tip stilistic, existent atât în Sud cât și în Est — greco-etrusc —. Cu alte cuvinte, argumentarea sa cea mai de căpetenie este, că localnicii, atât de atașați stilului geometric, nu erau în stare de o imitare a realității, cu toate că streinul Téglás afirmă că cunoaște bine aceste vipere, că sunt din partea locului.

Téglas ne arată a fi un foarte bun cunoscător al chestiunei și argumentărilor sale positive, văzute și pipăite, nu i-ar fi putut opune serios de cât unul singur: „și eu (Pârvan) le-am văzut, și nu este cum zici D-ta (Téglás)". Or, Pârvan nu le văzuse. Că brățările de aur de la Totești erau unispirale și că cele de argint erau plurispirale, este o argumentare foarte slabă.

j) Găsim în aceași lucrare, la pag. 556 [3]), un tablou cu 18 figuri, ce reprezintă diferite fibule cu chipuri: de cai, iepuri, pești, svastica și altele, reproduse dupe Hampel și cari s'ar fi găsit la Bregetio, pe Dunărea Panonică. Pârvan, le spune forme vestice, general La Tène, cu aceași evoluție la noi ca și aiurea.

Se știe că Scythii nu întrebuințau fibulele; ele erau ale Thracilor, a căror îmbrăcăminte le făcea necesară întrebuințarea acestei

1) Getica p. 544—546. — 2) Téglas în A. E. IX, p. 59, 60. — 3) Getica de Pârvan.

agrafe de prins haina. Homo ne spune [1]), că fibula a fost introdusă de Ombrieni în Italia, care veneau din Europa Centrală, către anul 1000 în. Chr.

k) Nu mai vorbesc de mănerul săbiei de la Dobolii de Jos [2]) (pe Olt la St. Gheorghe), ce Pârvan îi zice: „adevărat unicum de artă locală hallstato-thracică"; dar, pentru că era ornat, drept antenee, cu doi monștri cu gura căscată, ca și cei de pe stindardul Dacic, îi zice în figură și scythic. Acest mâner extraordinar ca lungime (1 m, 13½ cm.) făcea ca întreaga sabie să nu poată fi întrebuințată decât de oameni extraordinari de mari [3]), chiar dacă se mânuia cu amândouă mâinele, cea ce este probabil; or Scythi ni se spune că erau mici de talie.

Din cele de mai sus rezultă cu suficiență, că Thracii, sau Geții, nu aveau nevoe de influența stilului naturalist din țări streine, căci îl aveau la ei înainte de venirea Scythilor, acest popor nomad, cărora nu le rămânea răgaz a se deda la lucrări de industrie artistică, necum la alte îndeletniciri intelectuale.

Toate aceste probe sunt luate numai din Getica lui Pârvan, mai sunt însă și altele, de care nu se face mențiune în sus-zisa lucrare.

Invazia Scythilor în regiunile acestea s'a făcut pe trei drumuri, ne spune Getica (p. 649):

1. Prin nordul Carpaților, spre Lusacia deoparte și Slovacia de alta. 2) Prin Moldova și pasul Oituzului spre Transilvania centrală și meridională. 3) Prin stepa basarabeano-valacho-dobrogeană, spre Oltenia și Banat deoparte, spre Bulgaria dealta.

1. Cel d'intâi ese afară din cadrul discuțiunilor noastre.

2. Pentru cel d'al doilea drum, și care ne interesează, avem însă o nedumerire.

Este o simplă supoziție, ce face Pârvan, când spune că Scythii au intrat prin Oituz, căci nu se sprijină pe nici o probă și deci avem dreptul să examinăm dacă chestiunea, așa cum ne este prezentată, este în acord cu logica. Cu toate că se zice, că logica n'are ce căuta în desfășurarea faptelor istorice totuși, când faci supoziții, ești în drept să ceri și puțină logică.

1) L'Italie Primitive p. 44. — 2) Getica p. 360. — 3) Astăzi mănerul unei sabii obișnuite de ofițer este cam 1/6 din lungimea lamei; dacă am păstr această proporție la sabia de la Dobotii, atunci lama ar trebui să fie de 7, m 00 aprox.

Este posibil că al doilea val scythic, forţaţi de împrejurări, să fi trecut în Transilvania prin pasul Oituz. Dar, nu ne putem domiri de ce n'a luat-o în jos pe valea largă a Oltului şi s'au strecurat cu căruţele lor prin văgăunile şi defileurile dintre massivele Harghiţei şi Ciucului, apoi acela dintre massivul Gherghiului şi al Gurgiului, spre a trece în sfârşit pe valea de sus a Mureşului, unde rămân cantonaţi într'o zonă mică, fără nici o legătură organică nici cu Scyţii dintre Tisa şi Dunărea Slovacă, nici cu cei ce zice Pârvan că erau în Muntenia, nici cu cei din Bucovina [1]) ?

Aceşti învngători; aceşti stăpânitori ai Daciei timp de 200 de ani cum spune la pag. 286, se furişează printre scorburiule munţilor, ca nişte şatre de ţigani goniţi, ca să se refugieze şi să se izoleze pe valea de sus a Mureşului, fără nici un contact cu ai lor? Este oare admisibil?

Ne mai spune la p. 349, că aceşti stăpânitori a întregei Dacii nu au lăsat nici o urmă de aşezări, ci numai câte-va morminte sărăcăcioase. Inventar primitiv şi redus la foarte puţin tipuri; nici o piesă de îmbrăcămite omenească, ori de harnaşament, cu caracteristicii fluturi şi caracteristicele aplice de aur şi de argint (p. 361).

Ceramica Scythică inexistentă (p. 347). Lipsa aproape totală de opere de artă, ci numai o sărăcăcioasă activitate populară. Nici o formă de ceramică proprie.

„Prin urmare, în scurt, simplicitate şi sărăcie, populaţie scythică grupată în rari insule, dintre cari numai una mai importantă: Agathirşii de pe Mureş, dar fără aurul şi bogăţiile de cari i-se povestise lui Herodot" [1]).

„De fapt, ne spune tot Pârvan (p. 449), Dacia nu prezintă aproape nimic din splendoarea materială şi chiar artistică, a culturei Scythice din Nordul Mărei Negre. Nici vase, nici podoabe cum s'au găsit în Rusia şi chiar Bulgaria în mormintele regale de acolo".

Nu suntem oare în drept, în urma celor reproduse din Pârvan precum şi acelora ce au rămas nereproduse, să ne îndoim de stăpânirea de 200 de ani şi poate chiar de existenţa acestui popor constituit din simple şi răslețe enclave, fără nimic caracteristic spre a putea fi numit popor Scyth ?

1) Getica p. 361. — 2) Pârvan, Getica, p. 362.

Acest popor de oameni scurţi şi îndesaţi, de un tip mai mult finno-ugric, ori mongol, după cum sunt descrişi la pag. 392, ar fi lăsat urme biologice, căci legile eredităţei nu dau greş nici în mii de ani. Or, însuşi Pârvan ne spune în aceiaşi pagină, că în mormintele scythice din Ardeal şi Oltenia (?!) s'au constatat oameni sveli şi înalţi, cu totul deosebiţi de tipul finno-ugric. Cât despre locuitorii de astă-zi din Valea Mureşului, ei nu sunt întru nimic deosebiţi de restul populaţiunei din Transilvania.

Ne îndoim, de asemenea că, aceşti Scythi sărăcăcioşi şi răsleţiţi pe Valea de sus a Mureşului, ar fi putut forma mai în urmă **„clasa nobilă getă,** în care foştii cotropitori iraniani s'ar fi topit" (?!) [1]).

Probe de bogăţia în aur a poporului Get o avem din alte părţi, s'au găsit: la Şmig (Târnava Mică discuri convexe de aur (p. 329); la Mojna (Târnava Mare) brăţară de aur (p. 345); la Brăduţ (Odorheiu) două zeci şi cinci inele deschise de aur (p. 308); la Otlaca (Arad) discuri convexe de aur (p. 318); la Sărăsău (Maramureş) 15 spirale turtite de aur (p. 327); la Pipea şi Biia (Târnava Mică) brăţări de aur massiv (p. 339); la Beba Veche (Torontal) foae de aur (fig. p. 341); la Ţufălău (Sft. Gheorghe) 9 securi de aur, aur brut şi podoabe şi plăci de aur (p. 386) etc. Chiar cele trei tezaure de la Mikkalkovo (Galiţia) Fokoru şi Dalj (Slavonia) departe de inima Daciei, aparţin tot lumei noastre scrie la p. 341.

Este curis că, în mai tot cuprinsul Daciei, s'au găsit răsleţ, obiecte de aur. afară de Valea Mureşului, unde Herodot aşează pe Agathyrsii bogaţi şi plini de aur, din cari Pârvan ne spune la p. 392, că a eşit clasa nobilă getă.

Putem dar trage concluzia, că nu tot ce a scris Herodot trebue luat drept literă de evanghelie. De altfel, contimporani săi îi mai ziceau şi „părintele minciunilor" [2]).

3. Al treilea drum urmat de Scythi ar fi după Pârvan (p. 649) :

Stepa basarabeano-valacho-dobrogeană spre Oltenia şi Banat de o parte, spre Bulgaria de alta. Cât despre cel din Dobrogia, căruia i se mai spunea şi Sciţia-Mică, nu ni se spune nimic; nu avem nici o probă archeologică, pentru că nu s'au făcut sufi-

1) Getica, Pârvan, p. 392. — 2) Xenopol, Inst. Rom. p. 19, vol. I.

ciente cercetări, mai ales la Mangalia (Kallatis) care pare să fi fost un mare centru de activitate preistorică.

Rămâne celălalt val, prin Valachia spre Oltenia și Banat. Acest val este pe deaîntregul descoperit, ca să zic așa, de Pârvan. Spre a demonstra existența acestui val se sprijină pe 20 piese archeologice din tot cuprinsul Munteniei și Olteniei, dintre cari numai cinci se știe anume unde au fost găsite, restul alcătuit din mici obiecte, ce se găsesc în muzeul de antichități din București, nu se știe unde au fost găsite (p. 649). Pe aceste mici obiecte, aduse poate prin schimb, sau întâmplător de călători rătăciți, se sprijină Pârvan pentru a ne convinge, că a existat acest al 3-lea val scythic.

In rezumat, obiectele ar fi următoarele:

a) Cazanul de bronz de la Scortaru (județul Braila) (p. 9), datat din secolul al V-lea în. Chr. și găsit într'un tumulus. Cu trei picioare de formă zoomorfică zice la p. 10; în figura ce ne dă însă ori câtă bunăvoință s'ar avea, nu se vede pretinsul zoomorfism. Că a fost cu un picior și s'a transformat în urmă în trei. Cu toate că un obiect se apreciază după cele ce se văd, nu după cele ce se presupun, aceasta nu are importanță, căci la pag. 11 ne spune că acest sistem (cu un picior) se găsea și în mediul central European. Ornament în zigzag care, orice ar zice, e localnic. Nu mai rămâne scythic de cât cele șease toarte verticale; dar are și două orizontale. De altfel la pag. 419 tot Pârvan ne spune, că origina acestui tip de vas nu este asiatică, după cum s'a crezut, ci central și sud-est european și că s'au găsit astfel de vase și în Galița, care până târziu a fost thracică, și se pare (?) zice și la Bontești lângă **Focșani.**

Din această piesă de rezistență a lui Pârvan, nu mai rămâne aproape nimic scythic.

b) Grupul de bronz de la Năeni (județul Buzău) (p. 11), de 0,15 cm. înălțimea pe 0,12 cm. lungimea. Mică statuetă ce reprezintă o femee călare pe un leu și alăturea, în dreapta, un acolyt, care o însoțește sprijinind-o cu mâna stângă. Atât Pârvan, cât și N. Densușianu (p. 604), spun că se vede mâna ce a rămas a unui al doilea acolyt pe stânga.

Grupul reprezintă după N. Densușianu pe Cybel fica cerului, zeița pământului, iar acolytul este păstorul phrigian Atys, iubitul său; nu ne spune, însă, cine ar fi fost acolytul din stânga.

In orice caz Cybele este în legătură și este reprezentată în totdeauna împreună cu leul, sau leii. După Pârvan (p. 12—15) femea ar fi Anaïtis marea zeiță a producției a Capadociei și Pont, iar acolyții: Haurvartat și Ameretat, ai indestulărei, sănătății și vieței îndelungate.

Divergența în păreri nu pare prea mare, de oarece însăși Pârvan ne spune la p. 164, că și în Dacia ar fi existat o mare zeiță a pământului roditor și hrănitor și identificată cu Anaïtis.

Imbrăcămintea figurinelor după Pârvan arată a fi asemănătoare cu a Scythilor numiți Saci, cari ar fi fost prin partea locului. Reprezentările umane însă de pe acoperișul metalic al chimirului de piele, găsit la Ciora [1]) (Alba de Jos) și care ne spune că este lucrare Dacică (p. 534), au îmbrăcămintea aproape la fel cu acelea a figurinelor de la Năeni cari, după Pârvan purtau bracae, ca și oamenii de pe chimir; aceștia mai purtau tunică strâmtă lipită pe trup, ca și Anaïtis; mânicele strimpte și o încingătoare îngustă, ca și Anaïtis; torques la gât, ca și acolytul lui Anaitis, de altfel acest ornament era obișnuit aici [2]). Pe cap o căciulă ascuțită; dacă acoperemântul Anaïtis-ei ar fi păstrat moțul, ce Pârvan zice că s'a rupt, apoi de sigur că ne-am fi apropiat și aici, sau ar aduce cu bonetul phrigiance ce, Xenopol scrie [3]) că purtau Dacii nobili.

De ce dar ar fi fost mai mult scythică de cât Dacică. De altfel îmbrăcămintea Scythilor [4]) este cu totul deosebită de a acelora din figurinele statuetei. Pe de altă parte Scythii nici nu aveau obiceiul statuetelor divine: J. Deniker ne spune [5]), că religiunea Scythilor nomanzi era fără cult exterior, fără temple și fără imagini de divinități.

c) Pieptenele de la București spune singur Pârvan (p. 16), că se poate foarte bine să fie o lucrare din câmpia munteană datând-o, după modelul primitiv grecesc, prin secol. III în. Chr.

d) Lebesul de la Bălănoaia (p. 17) găsit într'un tumulus (N. V. de Giurgiu). Cu buzele răsfânte, cum se obișnuia aici, vasul acesta ar fi putut trece drept indigen, sau grecesc, dacă n'ar fi avut cele două mânere verticale. Mânerele însă, sunt împodobite la capete cu figuri de sileni în stil vechiu ionian; deci, de făptură grecească. Mânerele verticale sunt și astăzi la noi în uz la cazanele mai mari, fiind singurele ce se pot utiliza în mod practic.

---

1) Pârvan, Getica, p. 531. — 2) Getica p. 445. — 3) Istor Român. p. 67, vol. I. — 4) Vezi Dacia Preistorică: figuri de Scythi regali p. 760. — 5) Grande Encyclopedie p. 85, vol. 29.

e) Tezaurul de inele de aur de la T.-Măgurele. Nu mai este nevoe să insistăm de oare ce chiar Getica ne spune (p. 19), că este foarte puţin probant pentru vr'o influenţă scythică, ele putând fi perfect şi de tradiţie locală, central europeană încă din epoca bronzului.

f) Aplicele de argint de la Craiova [1]), cu capete de monştri cu gura căscată, aproape indentici cu monstri după steagul de răsboi al Dacilor şi a altor insigne militare cari, Pârvan ne spune la p. 337 că sunt prescythice, vechi thracice. Totuşi această aplică este caracterizată drept scythică (p. 36), fiind-că este vorba de animal, cu toate că steagul este prescythic.

g) Rhytonul de argint aurit de la Poroina (Mehedinţi). Corn de băut (p. 20). Odobescu este de părere că e operă de artă locală şi argumentarea lui destul de solidă, este că aspectul hainelor figurilor de pe acest corn seamănă cu acelea de pe metopele de la Adamclissi. Rostovtzeff il atribue Sarmaţilor, datândul în secolul IV sau III în. Chr. Pârvan spune că el nu poate fi coborît mai jos ca secol. II în. Chr. şi că prin urmare la această epocă Sarmaţii fiind departe în răsărit, nu e probabil că obiectul să fi venit de cât doară pe cale comercială. Inchee spunând : „nu vom face o ipoteză prea îndrăzneaţă atribuind culturii scythice şi rhitomul de la Poroiana". După cum vedem, singur recunoaşte că ipoteza este îndrăsneaţă sau, cel puţin cam îndrăzneaţă.

De aici intrăm în necunoscut, căci toate obiectele ce urmează nu se ştie de unde provin :

h) Vârf de stâlp de baldachin (p. 21) ce, se zice, că înfrumuseţa vârful parilor de cort de pe căruţele scythice. Ornament pur scythic ne mai discutat de nimeni, spune. In desvoltarea argumentărilor sale nu intră animalul (epure sau căprioară) din vârful obiectului de bronz, căci fiind animal nu poate fi de cât scythic, ci numai ferestrele triunghiulare cu care sunt ajurate. Din nenorocire pentru autor, astfel de ferestre triunghiulare s'au găsit şi la Crăsani [2]), care nu era aşezare scythică, pe un picior de vas, în cât autorul este nevoit a recunoaşte la p. 22, că podoabele acestea de baldachin stau în foarte strânsă legătură cu tradiţia technică şi stilistică central şi sud-est european.

Obiectele mai sunt ornate unele cu zigzaguri, iar alte cu linii punctate, ce sunt desenuri localnice. Afară de aceasta, sistemul ferestrelor triunghiulare fac parte şi din industria eneolithică a Egyptului, unde s'au găsit obiecte în piatră şi ceramică cu ferestre triunghiulare, unele răsturnate alternativ, altele nu, arată Morgan la pag. 115 din L'humanité préhistorique. De asemenea s'au găsit şi în Italia, nu numai ca formă şi orânduire, dar şi anume desene speciale, de pildă la vasul suport de la Vulci (secol. VIII în. Chr.), ne spune însuşi Pârvan (p. 321, 322).

1) Getica, p. 20, 359 şi 361. — 2) Vezi Getica p. 108, fig. 83.

Rezultă, că stilul ferestrelor triunghiulare, nu erau de loc scythice şi nu poate servi în acest scop în argumentările sale. Nu mai rămâne de cât animalul din vârful ornamentului care, după Pârvan, ar fi scythic, ca orice alt animal, sau chip de om. Dar, în această privinţă am demonstrat suficient (p. 129) că poate fi şi getic.

i) Vârful de rampă de stindard, sau sceptru (p. 25), reprezintă un montsru marin consacrat cultului Aphroditei Nauarchis, care de fapt era marea zeiţă chtoniană a localnicilor thraco-scythi, ne spune Pârvan (p. 26).

j) Aplica de gorytos (p. 26), lucrare grecească.

k) Berbecele de bornz (p. 27), o mică figurină de 0,06 cm. Reprezentarea predilectă a păstorilor iranieni, scrie, adică a Scythilor păstori cari, după cum am văzut (pag. 117—118), ar fi Thracii localnici.

l) Chiotoare în formă de cap de epure (p. 28).

m) Un mic măner de cuţit de 0,05 cm. se aşează, spune singur printre lucrările cele mai bune şi mai vechi greco-scytho-getice; datat în secol. IV în. Chr. cele mai târziu (p. 28).

n) Aplicade bronz A, foarte rudimentar lucrată; nu poate fi datată (p. 29).

o) Aplica de bronz B : un mic cal de 0,037 m. m. la păscut. Aplică barbară, scrie.

p) Figurina de bronz de 0,033 m. m. reprezintând un taur mugind; motiv străvechiu sud-est european, totuşi, spune, că n'ar putea-o numi nici thracică, nici scythică (p. 30).

g) Chiotoare de bronz în formă de cap de bou de 0,055 m. m. Coulant de harnaşament scythic. Lucrare populară, destul de nedibace, făcută aici la noi (p. 30).

Atât taurul, cât şi boul sunt făcuţi cu coarne, Hippocrat însă ne spune că boii Scythilor erau fără coarne (vezi p. 117).

r) Pendativul în formă de femee de 0,045 m. m. Un vechiu motiv grecesc al Aphroditei eşind din bae. Lucrare Scythică din vremea elenistică p. 31) (?!).

s) Pendativul în formă de călăreţ de 0,03 cm. (p. 31) încă mai barbar ca precedentul. Această aplică, ce reprezintă un cap aşezat pe locul şei, lucrare cât se poate de rudimentară, cred că se înşeală Pârvan, când spune că este scythică. Capul acesta pe spinarea calului este cea mai primitivă reprezentatare a lui Hermes, zeul localnicilor, ce-i mai zicea Sarmes (Sarmisegetusa, oraş). Este Hermes de pe monedele dace, reprezentat uneori prin cârjile sale pe spinarea calului, iar alte ori prin Hermes în chip de om (v. fig. XV). In toate aceste reprezentări calul este la galop (în fugă).



Fig. XI. — Pictură simbolică etruscă descoperită în camerile seputerale dela Tarquinii (Corneto). (Muzeul din Vatican) (din Dacia Preistorică).

Pe o urnă funerară, deci nu mormânt scyt, descoperit la Zimnicia, Bolliac ne dă în Trompeta Carpaţilor (No. 1137) aceiaş reprezentare, ceva mai evoluată, nu mult însă, căci reprezintă silueta unui om călare (v. fig. XII). Această reprezentare este foarte asemănătoare, ca poziţie a omului, ca atitudine şi ca mişcări a picioarelor calului, cu pictura simbolică etruscă din camerile sepulcare de la Tarquini (Corneto), reprezentând călătoria sufletului după moarte (v. fig. XI).

Aceasta din urmă însă mult evoluată.

Reprezentarea simbolică a omului călare şi calul în fugă este deci foarte veche şi răspândită. In ruinele de la Suse (Elam, din



Fig. XII. — Călăreţ figurat pe o urnă funerară descoperită la Zimnicea. (Bolliac) (din Dacia Preistorică).

Asia Sud-Vestică) s'a găsit, sgâriat pe o bucată de os, un om călare, şi mai primitiv de cât cel de la Zimnicea (v. fig. XIII) dar care, ca atitudine şi poziţia picioarelor calului, aduce cu cel de la Zimnicea. Ziarul, care comunică ştirea (Universul, 10 Martie 932) spune că această gravură ar fi datată cărte anul 3100 înainte Christos.

Este clar că calul şi călăreţul, în aceaşi atitudine şi mişcări ale calului, era răspândit foarte mult în lumea veche, dacă el s'a găsit în ruinele de la Suse (Elam) şi în Etruria unde nici vorbă nu poate fi de Scyti, precum şi în Dacia.

t) Mânerul de oglindă de bronz, de 0,075 m. m., ne spune că este grecesc, fără nimic caracteristic thracyc ori scythic (p. 31).

u) Fibula cu figura unui câine, nu poate să spună că este scythică, pentru că este ştiut că fibulele nu erau întrebuinţate de Scythi, dar totuşi streină, poate sarmatică, scrie la pag. 32.

Câinele era animalul sacru al lui Hermes, simbol al vigilenţei şi fidelităţei. Acest atribut al zeului Hermes reprezenta de fapt constelaţiunea australă Câinele (Mare), în care se afla strălucitoarea stea Sirius, consacrată în particular lui Hermes. Câinele mai este reprezentat în mod archaic şi pe monedele dace [1]).

1) N. Densuşianu, Dacia Preistorică, p. 749, 752.

Cu aceste piese, în număr de 21, în majoritate mici obiecte de bronz, de câţi-va milimetri, găsite nu se ştie unde şi cari, în mare parte, nu au nimic scythic, chiar după descrierile sale, vrea ne probeze Pârvan acest al treilea val scythic, care: „ a luat-o pe valea Dunărei în sus, prin câmpia munteană, prin Oltenia, a trecut în Banat şi crede chiar mai departe dincolo de Dunăre şi



Fig. XIII. — Om călare, sgâriat pe o bucată de os, găsit în ruinele dela Suse (Elam). (din ziarul Universul, 10.III.932).

Sava în spre Adriatica..... tezaurul de la Dálj, în Slavonia, aparţine acestui val" [1]). Despre tezaurele de la Dalj, Fokoru şi Mikkalkovo însă, scrie la pag. 336, că sunt fabricate pe teritoriul Getic; iar la pag. 332, că aceste trei tezaure conţin elemente barbare şi central europene, amestecate cu cele din Asia anterioară; de asemenea la pag. 341, că judecata unanimă a învăţaţilor este, că cele trei tezaure excentrice aparţin lumei noastre. Prin urmare tezaurul de la Dalj nu aparţine valului scythic.

Nici o aşezare scythică, nici un mormânt cel puţin ca cele depe valea Mureşului, căci cele din Gorj şi Sărata-Monteoru, după poziţia mortului şi locul unde s'au găsit, sunt cu certitudine neolithice sau eneolithice; nici o armă, nimic de cât aceste mici piese mărunte pierdute, nu se ştie unde, cea mai mare parte recunoscute ca nescythice. Acestea nu sunt dovezi care să convingă, nici pe cei mai îngăduitori, de existenţa acestor nomanzi în câmpia munteană şi Oltenia.

1) Pârvan, Getica, p. 8.



Fig. XIV. — Pendativ în formă de călăreţ (din Getica, p. 31).

Dar, dacă micele piese, mai mult de cât dubioase, ale lui Pârvan indică, cum ne spune, un val scythic, ce trebue să credem de statuetele egyptene, cari s'au găsit în ţară?



Fig. XV. — Veche monetă Dacică, (din Dacia Preistorică).

D-rul Istrate, în prefaţa sa la Dacia Preistorică, ne dă fotografiile câtorva piese egyptene, cu indicaţia precisă a locului unde s'au găsit:

1) Un Osiris la Constanţa. 2) Un alt Osiris la Perişor (judeţul Brăila). 3) Toartă cu caracter egyptian, găsită la Romula (Romanaţi). 4) Idol egyptean, găsit la Cucuteni (Iaşi). 5) Un alt idol egyptean găsit la Vidin (în a. 1877). 6) Un altul găsit tot la Cucuteni într'o oală. 7) Idolul egyptean găsit la Constanţa. 8) O-

siris găsit sub muntele Cozia. 9) Parte dintr'o corăbioară pentru cultul lui Izis, găsită în comuna Bărzea (Oltenia). Pe lângă acestea se mai găsesc la unii particulari statuete egyptene, reprezentând pe Osiris sau Izis, cari nu prea se ştie unde au fost găsite, precum şi alte antichităţi ne cercetate de nimeni.

Aceste probe mai precise, de cât acelea ale lui Pârvan zise scythice, nu ne dă oare dreptul să credem, că egyptieni au fost prin partea locului, mai ales că aceasta este confirmat şi de oare cari autori vechi, cea ce în ipoteza lui Pârvan cu Scythii lipseşte cu totul? Ast-fel: Diodor Sicul dă, relativ la expediţia lui Osiris, următoarele date culese de la preoţii egyptieni [1]: „Osiris după ce a cutreerat Asia, a trecut Hellespontul în Europa supunând Thracia şi Macedonia". Aceste ştiri sunt confirmate şi de Apolloniu Rhodiu [2]. Prin urmare N. Densuşianu [3] în descrierea lui Osiris şi a expediţiei lui până în Dacia, nu a exagerat nimic.

Micele obiecte portative de bronz, care erau prevăzute şi cu chiotori în acest scop, au putut fi aduse de călători sau prin schimb, — statuetele egyptene însă ce nu puteau servi nici măcar ca împodobire, este exclus să fi sosit pe aceiaşi cale.

D-rul Istati ne mai dă şi alte exemplare foarte interesante, în legătură cu preistoria noastră:

Una Rhea, sau Cybele, pe un fotoliu, la picioare cu un leu la dreapta şi unul la stânga, ca şi Cybele de la Louvre din Paris. Această Rhea a fost găsită la Romula în Romanaţi şi făcea parte din colecţia D-nei Maria Istrati Capşa. Nu se deosibeşte de Rhea de la Pireu de cât prin aceia că are la picioare doi lei, în loc de unul.

Capul unei altei Rhea, în marmoră, găsită tot la Romula.

O altă Rhea sau Cybele, la Constanţa, din colecţiunea generalului Mavros, care se află în colecţiunea muzeului Naţional.

O Rhea descrisă de Tocilescu, pe un tron cu rezemătoare, având în poale un leu lungit.

Incă o Rhea găsită la Romula, cu puiul de leu în braţe. Şi încă şi altele cu leul în braţe [4].

Cybele pe tronul cu un leu sau cu doi lei. Cybele cu puiul

1) Didori Siculi, l. I, c. 17, 27. — 2) Apollonii Rhodii, IV, v. 272. — 3) Dacia preistor. p. 974 şi următoarele. — 4) D-rul Istrati. Prefaţa la Dacia Preistorică p. LXXII—LXXIX.

de leu în braţe. Cybele şi carul triumfal tras de doi lei. Cybele în picioare cu un leu alături [1]. Toate aceste reprezentări a **Cybelei** cu leul său în diferite poziţii atât cele din străinătate, cât mai ales cele destul de numeroase din ţară, confirmă ipoteza lui N. Densuşianu, că femea călare pe leu, în statueta ce s'a găsit la Năeni (Buzău), reprezintă pe Cybele, iar nu pe **Anaïtis din Pont** şi Capadocia, cum susţine Pârvan la pag. 16.



Fig. XVI. — Mater Gäeeă găsită la Romula (Romanaţi), (Dr. Istrati).

„Aceste numeroase statuete ale Rheei, zice D-rul Istrati [2], ne dă cea mai desăvârşită dovadă, nu numai despre existenţa de pe vreme a acestui cult în ţara noastră, dar după cum o dovedeşte N. Densuşianu, despre naşterea acestui cult în ţară".

Dar o statuetă foarte interesantă (v. fig. XVI) este acea, ce reprezintă pe Mater Gäea, cu didemă pe cap care, stând pe vine, dă naşterea unui copil [3], ca şi astăzi unilele din femeile noastre de la

1) Muzeul Marciana de Veneţia. — 2) pag. LXXIX, Dac .Preistorică. — 3) Acelaş pag. LXXXII.

ţară. Statueta este din calcar şi are 9½ c. m. înălţime. Această statuetă, care s'a găsit tot la Romula reprezintă, zice D-rul Istrati. geneza neamului omenesc.

Deşi nu **prea s'au făcut cercetări** în vechiul regat, totuşi se găsesc destule mărturii, foarte interesante, ale trecutului nostru îndepărtat.

In **voluminoasa sa lucrare** şi cu întinsele cunoştinţe recunoscute, în special de elevii săi, Pârvan ar fi putut să se ocupe și de aceste chestiuni, cu toate că nu era în atingere cu neamul Scythilor, ce'l preocupa aşa de mult, dar erau în strânsă legătură cu preistoria neamului nostru.

„Paralel cu al treilea val de migraţie scythică, dar pe dreapta Dunării, o a patra undă acoperea Dobrogea, cât şi întreaga Thracie, până în Rhodope şi în spre Marea de Marmara. Morminte scythice în Bulgaria centrală şi meridională, au dat la iveală monumente de artă scythică de cel mai pur caracter pontic şi transcarpatin. La Brezovo şi Panghiuriste, în judeţul Filipopol, la Badniacovo în judeţul Cipran şi la Radüvene, în judeţul Loveci, avem nu numai obiecte izolate şi necaracteristice ca epocă, ci adevărate inventare complecte ale unor morminte de regi ori **principi locali, mai probabil Thraci de cât Scythi** şi aparţinând toate, după criteriile date de Rostovtzeff secolului IV în. Chr." scrie P;rvan la pag. 32 şi 33 [1]).

E curios cum această a patra undă scythică care, atât de mulţi era: că, acopereau Dobrogea, cât şi întreaga Thracie, este confirmată prin „adevărate inventare complecte ale unor morminte de regi ori principi locali, mai de grabă Thraci de cât scythi" (pag. 33).

Prin urmare, avem tezaure sau inventare complecte thracice : la Mikkalkovo în Galiţia; la Dalj în Slavonia ; la Panghiuriște, Baldniacovo şi Radüvene în Bulgaria, numai în coprinsul Daciei nu se află nici un inventar complect Getic sau Tracic, afară de tezaurul de la Ţufălău, căci aproape toate piesele archeologice din această ţară, cu puţine excepţii, sunt atribuite streinilor sau cel puţin **influenţei streine.**

1) Getica.

Influenţei **sud-vestului în industria locală** i-se atribue o preponderenţă exagerată, cari nu concordă cu preceptele archeologului mondial **Jacques de Morgan.** Acesta scrie în „L'humanité préhistorique" **(p. 298)** :

„Dans tous leurs tranvaux les préhistoriens prennent, comme types des diverses industries, les formes qu'on reucontre dans l'occident de l'Europe et que, pour la plupart ils font de ces régions le foyer de diffusion. Ce mode de procédé, absolument antiscientifique, est dû à ce que l'accident de l'Europe este mieux exploré que les autres parties du monde".

Pârvan ne da însă, la pag. 307, un vas de pământ bitronconic, arhaic, găsit la T.-Mureşului care, spune, că este imitat după un vas metalic tip Corneto, redat de Kovács fără să spue unde la găsit, şi că olarul de la T. Mureşului a avut înaintea sa modelul însuşi în metal. (p. 412). La pag. 426 ne dă alte tipuri de vase de pământ, arhaice, [1]) bitronconice, cu proeminenţe. Acestea în text scrie, că transformarea este produsă de influenţa formelor villanoviene în părţile noastre, iar în figură spune că sunt vase scythice. Vasele sunt tot aşa de arhaice ca cel de la T. Mureşului şi aproape identice ca formă.

Homo ne spune, însă [2]) că Ombrienii, veniţi în Italia din Europa Centrală, către anul 1000 în. Chr., au adus cu ei fierul precum şi vasele bitronconice, în cari se puneau cenuşa mortului, de asemenea fibula, acele de prins, colierul, brăţara etc., decoraţiunea geometrică : linii drepte, meandre şi svastica.

Tipul acestor vase, zise bitronconice, dăinuesc din timpuri mult mai vechi ca Villanova, care a luat naştere sub Ombrieni. oate chiar **din neolithic, în ori-ce** caz din eneolithic.

Morgan mai zice [3]), că „în industria neolithică, ori-care ar fi etatea şi ori-care ar fi ţara, toate reflectă aceleaş gândiri la lucrătorul, care o lucrează : şi că, după cerinţele materialului, prezintă un aer de rudenie ; iar la pag. 299, că aceleaş cauze au produs aceleaş efecte în diverse timpuri, în diferite regiuni". Acelaş lucru şi cu aceste vase arhaice.

Aceste vase borţoase, sau pântecoase, au existat în toate timpurile şi în toate părţile şi există şi astăzi la noi. Forma lor

1) Getica. Fig. 290—291 şi 294. — 2) L'Italie Primitive p. 44. — 3) L'Humanité Préhistorique, p. 106.

a rezultat din necesitatea de a da vasului o capacitate cât mai mare şi o suprafaţă la gură cât mai mică, spre a feri conţinutul, pe cât posibil, de corpuri streine; de unde a reeşit burta acea, la unele mai sus, la altele mai jos, formă ce-i zice bitronconică.

Morgan, în fig. 48 [1]), ne mai dă exemplare de vase pântecoase, ca şi cele de la noi, din eneolithicul egyptean, făcute din piatră lanumerile 55, 56 şi 58; iar din ceramică la numerile 32, 39 şi 46; toate **sunt cu buzele** răsfânte. Iar în fig. 47, un alt vas de aceiaşi formă, la numărul 31, având şi sprijinitori în lături, pentru mâini. Toate aceste vase sunt mai evoluate ca ale noastre, cu totul arhaice. In Glotz [2]), găsim la pag. 401 tot un asemenea vas, de la Phaistos în Creta, tot cu pântece, ceva mai sus şi cu proeminenţe ca şi vasele noastre, dar mai aproape de gură; se deosibeşte de cele egyptiene prin desenurile spirale de pe pâreţii vasului.

Civilizaţiunile Egyptului (a. 4000 în. Chr.) şi a Cretei (anterior a. 2000 în. Chr.) sunt mult mai vechi de cât civilizaţiunea Italiei care, după cele ce ne spune Homo [3]) ş'ar fi luat sborul după anul 1000 în. Chr. Prin urmare ar fi fost mai natural, ca timpul acestor vase să ne vie din orient, de cât de la Villanova. Dar, credinţa mea este, că n'a venit nici din Orient ci, că ele au luat naştere aici, aproape cu aceleaşi forme ca în Egypt şi Creta, conduşi de aceleaşi nevoi.

La pag. 435 Pârvan ne mai arată [4]) că „fibulele erau la Geţii din Carpaţi, primprejurul anului 1000 în. Chr. una din cele mai caracteristice podoabe"; şi aşa şi trebue să fi fost, de oare-ce Homo ne spune la pag. 64 [5]) că fibula, împreună cu acele de prins şi altele, au fost introduse în Italia de Ombrieni, ce veneau din Europa-Centrală, către anul 1000 în. Chr. Totuşi, la pag. 390 (Nota 2) zice, că fibula ochelari a fost răspândită la noi de Veneto-Illyri; iar fibula a navicella „fireşte a ajuns la noi din Vestul Italiei" (p. 438), înainte de venirea Scythilor aici (p. 691); la fel cu fibula tip Certosa, de la Oradia-Mare şi Alba-Iulia, tip specific italic, spune.

Dacă fibula îşi avea origina în părţile noastre, unde îşi găsea întrebuinţarea în îmbrăcămintea Dacului, sau Getului, e natural să fim nedomiriţi, cum a putut să ne vie din Italia? Diferitele denumiri de: Certosa, Navicella, Ochelari etc. au fost date de archeologii, ce au făcut aceste descoperiri în Italia. Dacă se aseamănă este oare un cuvânt că ale noastre vin din Italia?

1) L'Hum. Préist. 114, 115. — 2) Civilis, Egéen, fig. 75. — 3) L'Italie Primitive, p. 64. — 4) Getica. — 5) L'Italie Primitive.

Este locul să ne gândim la cea ce spune Morgan: „că preistoricii iau ca tip al diverselor industrii formele ce se întâlnesc în occidentul Europei şi că, cei mai mulţi, fac din aceste regiuni focar de difuziune. Şi, că acest procedeu, antiştiinţific în mod absolut, este datorit prin acea că occridentul Europei este mai bine explorat de cât celelalte părţi ale lumei" [1]). Când un archeolog celebru ca Morgan ne spune aceastea, trebue să le luăm drept literă de evanghelie, până se va ivi un altul, cu aceiaş reputaţie mondială, care să ne spue alt-fel. In aşteptarea acestui „altul" nu putem acorda lui Pârvan calitatea aceasta.

„Dacia e dintru începuturile neolitice o adevărată patrie a spiralei" scrie la pag. 436 [2]. Cu toate astea la pag. 383—384 ne spune, că „spirala de pe masa votivă (în teracotă) de la Sighişoara, trebue căutat analogii în lumea Veneto-illyrică, din a doua perioadă halstatiană, la Nesactium în Italia în pietrele ornamentale cu spirala de acolo, iar nu cumva în tipul indigen getic al spiralei care la acea epocă (600—500 în. Chr.) se transformase şi în multe părţi o înlocuise zigzagul, ori linia în val". „Acest element occidental (Dece occidental, dacă patria spiralei este aici) nu ar fi de altfel singurul la Sighişoara".

In figurele de la planşa XX (1 şi 2) se vede clar, cât de artistic este lucrată masa de la Sighişoara, faţă de acea de la Nesactium (v. fig. XVII) iar dacă le comparăm, mai probabil aceasta din urmă (Nesactium) ar fi imitată, în mod grosolan, după acea de la Sighişoara. De altfel, după datarea autorului, masa de la Sighişoara se arată a fi făcută anterioară celei de la Nesactium, dacă epoca executărei pietrei de la Nesactium este în a doua perioadă halstatiană, adică între an. 300 în. Chr. şi 50 d. Chr. [3]), când spirala noastră se transformase în zigzag, sau linia în val, încă de prin anii 600—500 în. Chr., după cum scrie la pag. 384 [4]) transformare care rămâne să o discute de alţii.

Un episod istoric din Istria ne pune în situaţia, de a bă-

1) L'Human. Préhist. p. 298. — 2) Getica. — 3) Vezi tabela cronologiei preistorice getice la p. 292 în Getica. — 4) Getica.

nui, decă nu de a fi siguri, că populaţia de la Nesactium, la acea epocă, era formată din Thraci, ale căror urme se mai văd şi astăzi în populaţia din Istria.

In anul 178—177 în. Chr. Istrienii sunt asediaţi de către Romani în **Nesactium; de cât** să se predea, ei preferă, a'şi sugruma pe zidurile cetăţei femeile şi copii, apoi cu toţi, cu regele lor Aepulum în cap, a'şi da singuri moartea pe cadavrele alor lor [1]). Obicei, specific Thracilor, Geţilor sau Dacilor, după cum

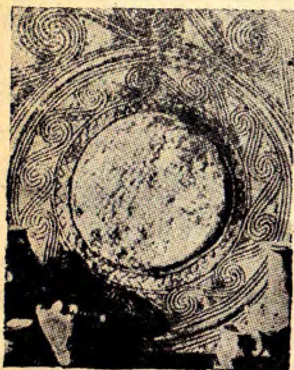


Fig. XVII. — Placă de teracotă de la Sighişoara.



Fig. XVIII. — Placă de piatră de la Nesactium.

(Din Pârvan, Getica).

vom vedea. Aceste indicii ne fac să bănuim, că spirala în piatră de la Nesactium era o imitare grosolană a spiralelor din partea locului, a căror expresiune este cea de la Sighişoara; şi că aceasta a fost dusă de Thracii veniţi în Istria, poate încă din neolithic.

Asupra apariţiei metalului în Dacia Pârvan nu ne spune nimic, deplin justificat dealtfel prin aceia că studiile sunt încă insuficiente chiar pentru bronz [2]).

Arama, ne spune Homo [3]) a fost introdusă în Italia, de o dată din orient, prin Sicilia şi din Europa-Centrală prin imigraţiunea unui popor, de civilizaţiune superioară, în a doua jumătate a mileniului III în. Chr. Aşa dar, metalul era deja cunoscut în Europa-Centrală la acea epocă, când, se ştie că era în întregime **locuită de Thraci.**

1) Homo, L'Italie Primitive, p. 370. — 2) Getica, p. 289. — 3) L'Italie Primitive p. 37.

Bronzul, indiferent dacă înainte de anul 1000 în. Chr. sunt două, trei ori patru epoci ale acestui metal; Pârvan ne dă pentru bronzul III c. anii 1400—1000 în. Chr., iar pentru bronzul IV c. 1000—700 în. Chr. Menghin ne mai dă o epocă, a bronzului II c. an. 1700—1400 în Chr. [1]). Prima deci rămâne necunoscută.

Să vedem, acum, dacă aceste date concordă cu datele, ce ni le dă în această privinţă unii autori moderni din occident:

Către anul 1800—1600 în. Chr. Italioţii, cari vin din Europa-Centrală aduc cu ei bronzul în Italia, scrie Homo [2]). In Hellada îşi fac apariţia, către anul 2000 în. Chr., Acheeni ce scoboară din peninsula balkanică, cu armure de bronz care le acoperă tot corpul, ne spune Jardé [3]) şi Glotz [4]). In acelaş mileniu, deci, bronzul este dus, de popoarele emigrante din Europa-Centrală, în Italia şi în Hellada prin peninsula balkanică.

Dacă Acheenii erau acoperiţi cu armure de bronz, după cum scrie Jardé, industria bronzului era, foarte înaintată la acea epocă (c. an. 2000 în. Chr.); suntem cam departe deci, de bronzul IV şi III al lui Pârvan (1400—1000—700 în. Chr.) şi chiar de bronzul II al lui Menghiu (1700—1400 în. Chr.). Ar fi, prin urmare, ca armurele Acheenilor să aparţie ca epocă bronzului I, cea ce este foarte puţin probabil, având în vedere perfecţionarea la care ajunsese industria bronzului, ca să permită întregi armure de bronz.

Fierul este introdus de Scythi, ne spune Pârvan [5]), către anul 700 în. Chr. Tot Pârvan scrie la pag. 393 [6]) că „în hallstattul getic fierul e un material exotic: sau adus din Vest, sau numai utilizat de Scythi şi, chiar de aceştia, doar în prima fază a şederii lor **în Dacia, ca năvălitori semi-asiatici.** Căci mai pe urmă ei sunt **desnaţionalizaţi** şi iau în totul obiceiurile locale".

Fără a mai discuta această miraculoasă desnaţionalizare, în scurtă vreme, a unui popor învingător şi care domină, rămânem nedomeriţi, însă, asupra fierului, căci după cele ce scrie Pârvan **nu suntem de loc** lămuriţi: a venit fierul din vest, sau l-au adus Scythii? In ori-ce caz, din epoca hallstat, ori-ce piesă archeologică de fier este considerată de archelogul nostru

1) Pârvan, Getica p. 292, 304. — 2) L'Italie Primitive, p. 61—63. — 3) La formation du peuple Grec, p. 97. — 4) La Civilisation Egéen, p. 48. — 5) Getica, p. 5. — 6) Getica.

drept Scythică. Avem, însă, mai multă preciziune, în această privință în autorii streini. Ast-fel:

Ombrienii, către anul 1000 în. Christ. au adus cu ei în Italia, fierul [1]). Aceştia, ne spune în mod precis Homo, veneau din Europa-Centrală şi'şi întinse civilizațiunea lor din Nord şi până către mijlocul Italiei.

Către anul 1200 în. Chr. Dorienii cuceresc Hellada. De aceiaşi rassă şi vorbind un dialect al aceleaşi limbi ca şi Acheenii, aceşti invadatori eşieau din Ilyria scrie Glotz [2]); iar Jardé este şi mai clar precizând [3]) că aceştia veneau din Europa-Centrală. Dorienii aduc cu ei fierul, care le dă superioritatea asupra bronzului.

Rostovtseff (o. c. p. 90) este de părere, după spedele de fier cu antene şi ceramica de pastă neagră cu ornamente încizate şi umplute cu alb, că avem a face cu o nouă extensiune thracică în epoca de fier, înainte de venirea Scythilor [4]).

Din cele de mai sus rezultă, că fierul era cunoscut în Europa-Centrală, în special de Thraci, înainte de venirea Scythilor şi că Central-Europenii au fost purtătorii civilizației fierului aducându-l, cam în aceiaşi epocă, în Hellada şi în Italia unde, pare, că nu ar fi existat înainte de venirea Ombrienilor.

Nu rămâne îndoială, că regiunile noastre, mult mai întinse ca cele de astăzi, erau locuite de Thraci, ce Grecii le spuneau Scyţi Păstori. Şi că Scyţia numită mama fierului, după cum spune Eschyl, era ţara Thracilor, după cum era, de asemenea şi ţara bronzului şi aramei. Aceste stiri, date de autorii vechi, coroborează pe acele ale lui: Homo, Glotz, Jardé şi Rostovtseff.

Concluziuni Din lucrarea lui Pârvan (Getica) reese, că influența streină, sau mai bine aportul strein, în Dacia pre şi protoistorică a fost considerabilă. Ar părea, din cele ce spune că, cu puţine excepţii, totul în acea vreme era strein, sau de influenţă streină:

Vasele bitronconice după modelul de la Villanova; cenuşa mortului se punea în urne villanoviene (p. 371). Opaiţele imitate de pe lămpile greceşti (p. 165). Lucrările de artă cu capete de a-

1) Homo. L'Italie Primitive, pag. 64. după A. Grenier şi T. E. Peet. — 2) Civilis. Egéen, p. 67. — 3) Peuple Grec. p. 92. — 4) Pârvan, Getica, p. 282, Not. 1.

nimale, scythice, Coifurile de tip etrusc (p. 385). Ceramica Getoscythică în hallstattul II (p. 419). Negustorii de obiecte frumoase de bronz, fabricate în Italia nordică, găseau drumul până în creerii Carpaţilor, scrie la pag. 456. Nu circulau numai vasele, ci şi tiparele, de cari se serveau făurarii noştrii, ne spune la pag. 577. Grecii impingeau comerţul lor de vinuri până la poalele Carpaţilor şi au trecut pe văile Buzăului dincolo, mai scrie la pag. 619, cu toate că Xenopol spune [1]), că Dacia era ţara îmbelşugată

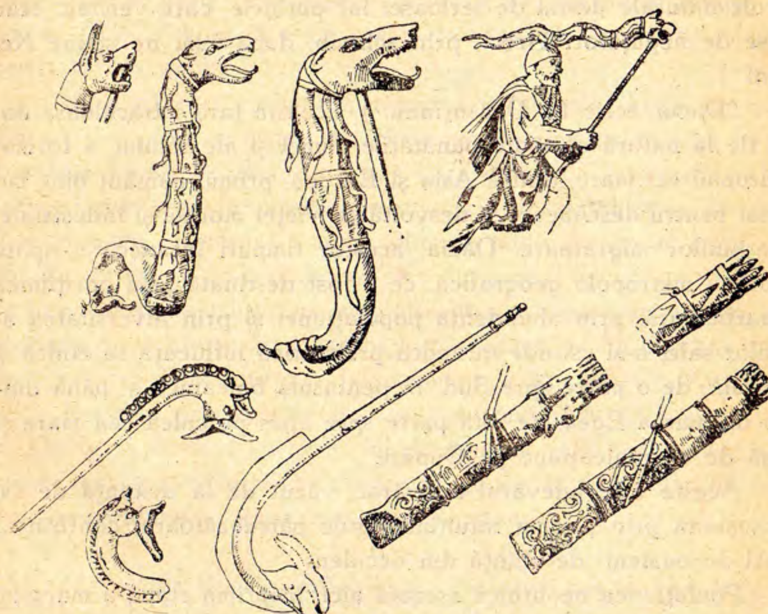


Fig. XIX. — Stindarde (dracones), trompete şi tolbe dacice, după columna lui Traian. (Din Getica).

de vin. In sfârşit, steagul Dacic, numit „draco", adoptat oficial în imperiul Roman pentru întreaga armată; steagul cu balaurul cu gura căscată, **era original din** Assyro-Babylonia (pag. 704) etc.

Din puţinul ce am citat, mi-am format însă convingerea, că în ţara aceasta izolată de civilizaţunile de atunci şi unde se pătrundea cu multă greutate, a existat o civilizaţie proprie preistorică, neinfluenţată de cât „**poate**" de Orient şi apoi târziu de

1) Istoria Românilor, p. 63, vol. I.

Greci, întru câtva, odată cu pătrunderea lor în Pontul Euxin, către prima jumătate a secol. VI în. Chr. și ceva mai intens din secol. IV. în. Chr. [1]).

Italia, **frământată de lupte** interne și a cărei unitate de stat se înfăptuește din greu abea către anul 222 în. Chr., iar unitatea de nație nu se poate realiza de cât sub imperiu, prin anul 22 în. Chris. [2]) nu era în măsură, până la acea epocă, a-și trimite produsele sale în țări atât de depărtate ca Dacia, separate prin obstacole naturale destul de serioase; iar puținele, care veneau, erau aduse de **negutători Greci, prin** schimb, după cum ne spune Xenopol [3]).

„Dacia, scrie N. Densușianu [4]), această țară miraculoasă dotată de la natură cu toate bunătățile climei și ale solului, a format pe drumul cel mare, dintre Asia și Europa, primul pământ bine-cuvântat pentru descălicare și desvoltarea vieței morale și industriale, a națiunilor migratoare. Dacia, acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă geografică, ce a fost destinată prin poziținnea sa particulară, prin abundența populațiunei și prin diversitatea avuțiilor sale, a-și estinde în epoca preistorică influența sa etnică și culturală, de o parte spre Sud, în peninsula balcanică și până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus pe calea cea mare și lungă de comunicațiune pe Dunăre".

Acesta este adevărul adevărat, văzut de la distanță de N. Densușianu prin prizma intuițiunei sale pătrunzătoare, confirmată astăzi de oamenii de știință din occident.

Poulațiunea neolithică așezată aici, în prima etapă a marșului lor de la răsărit spre apus, s'a îngrămădit și s'a înmulțit cu timpul, după cum ne spune Veleriu Flaccu [5]), Herodot [6]), N. Densușianu [7]), și însuși Pârvan [8]), astfel, că emigrarea populațiunei ce depășea, era fatală. Parte s'a revărsat spre Nord, până către gura Vistulei și Oder [9]), alții spre sud către Hellada, insule și coastele de N. Vest și Est ale Asiei Mici [10]); unii depărtându-se până în Libya [11])

1) Vezi pag. 85. — 2) Vezi pag. 106. — 3) Istor. Român. p. 7, vovl. I. — 4) Dacia Preist. p. 2. — 5) Argon. VI, 33. — 6) V. 3. — 7) Dacia Preist. pag. 28. — 8) Getica pag. 50 și 682. — 9) Getica pag. 226. — 10) Getica p. 235, 282 și Civilis. Egéen p. 36—49, 68. — 11) Episcopul Isidor de Sevila, Orig. lib. IX, 2, 118. Dac. Preist. p. 329. — In Adevărul dela 24 Oct. 1931 se citește știrea, că la Constanța s'au descoperit câteva morminte vechi și că, după părerea nor specialiști, ar fi vorba de morminte libyene de prin anul 1000 în. Chr.

Dar, cea mai mare parte din emigranți, s'au dirijat spre Vest către Italia, în cinci valuri, cari s'au succedat începând din neolitic și până către anul 1000 în Chr. [1]). In aceaste emigrațiuni poporul Thrac a dus cu ei cultura, civilizația și chiar limba lor, care a dăinuit în unele regiuni, cum este Italia, fie că aceasta avea afinitate cu limba autochtonilor, fie că i-au covârșit prin numărul lor; iar în alte părți (în Grecia) s'a pierdut în massa băștinașilor, nelăsând decât urme, prin câte-va cuvinte și prin unele numiri ca: Lemn, Deal, Amurg, Ion etc. ca niște cărți de vizită lăsate în trecerea lor pe acolo.

Pare că nici Galia n'a rămas neatinsă de fluxul poporului Thrac. Bertrand ne spune [2]): „Si le monde sepentrional ou hyperboréen... révélé de nos jours par l'archéologie... nous cachait des tribus d'une grande vitalité, le monde throco-danubien et danubien-alpestre se montre à nous, plus de mille ans avant notre ère, comme un foyer de civilisation bieu autrement rayonnant... à l'âge de la pierre polie deux courants puissantes avaient concouru au peuplement de la Gaule, un courant hyperboréen, et un courant danubien. De ces deux courants, le second ne s'est jamais ralenti...".

Betrand, prin cele de mai sus, confirmă pe N. Desușianu care, în Dacia sa Preistorică [3]) ne demonstrează cu totul lămurit existența, aproape în întreaga Galie, de popoare thraco-danubiene și danubiene-alpestre, după cum zice Bertrand.

Cu probe foarte îndoelnice, Pârvan vrea să convingă, că Scythi nu numai că au trecut prin Dacia, dar au și stăpânit-o timp de 200 de ani (p. 286), formând apoi clasa nobilă a acestui popor (p. 130).

E natural să credem, că Scythii nomazi, Scythii popor de stepă, ce căutau asemenea regiuni, să fi ocolit Carpații spre Nord, pentru a cădea în valea Tisei, să'i fi ocolit de asemenea spre Sud și să fi trecut în Dobrogea (Scytia Mică) și mai ales în Bulgaria, unde au lăsat urme indiscutabile. Dar, în regiunile noastre improprii vieței acestor nomazi de stepă, în această Dacie puțin accesibilă, e foarte greu să ne convingem că ar fi pătruns în massă, fără probe suficiente și nedubioase. In această privință Herodot

1) Vezi p. 98. — 2) La Gaule avant les Gaulois p. 256 și 206, Dac. Preist. p. 27. — 3) Pagin. 692—696 și 779—785.

spune clar [1]), că Scythia era o țară de tot plană; prin urmare în această Scythia nu putea să intre Dacia, care era departe de a îndeplini aceste condițiuni.

In valea Mureșului, cu itinerarul ce ne indică Pârvan că e urmat de Scythi (p. 125), prin strâmtorile înguste și păduroase dintre Olt și Mureș, este foarte îndoelnic că a pătruns acest popor de stepă. Iar cât pentru trecerea lor prin Muntenia și Oltenia spre Banat, cred că oamenii de stepă nu puteau fi de loc atrași de bărăganul fără apă și întinsele păduri, în special cele din Vlașca și Teleorman (Teliorman = pădure deasă) și chiar cele dinprejurul Bucureștilor de astăzi; dar, mai ales pădurile din preajma porților de fier, de unde Scribonius Curio, în anul 74 în. Chr., n'a cutezat să atace pe Geți, înspăimântându-se de codrii nepătrunși, ce-l așteptau dincolo, drum pe care până la Traian, au cercat mulți Romani să pătrundă în Dacia [2]).

Muntenia și Oltenia, nu aveau câmpiile întinse de astăzi, ci erau regiuni întunecate de păduri seculare, iar întinsele pășuni, ce căutau Scythii pentru turmele lor, foarte rare. Aceasta este confirmată și de Pârvan, când vorbește la pag.. 90 [3]) de pădurile nestrăbătute ale câmpiei Muntene, unde s-a pus în siguranță, la adăpost de atacurile Romanilor, Dicomes, regele Get, unul din urmașii lui Burebista.

In afară de unele din părerile sale personale, care rămâne să fie mai bine lămurite de alții, în viitor, opera lui Pârvan este un tezaur de cunoștințe, ce se pune la îndemâna concetățenilor, cari au dreptul și chiar datoria, a se interesa de obârșia neamului, din care fac parte, fără a se intimida de epitete, ca **„inocent diletant"** sau **„suficiență caracteristică diletantului contimporan"** cu care ne gratifică la pag. 2 și 159 din Geica.

Trecutul neamului nu este monopolul nimănui și cei de la cari țara așteaptă lămuriri și sunt datori a căuta să despice întunericul obârșiei noastre, n'au dreptul a emite păreri insuficient sprijinite pe probe, sau cel puțin în acord cu logica, cari aduc scăderi ale acestui trecut, patrimoniu al neamului întreg.

Nu ar fi fost oare bine, dacă se găsea un diletant, care să-și strige indignarea, când un Tocilescu, a avut abracadabranta

1) IV, 47. Xenopol, Ist. Roman. p. 23, vol. 1. — 2) Pârvan, Getica p. 75. 3) Getica.

idee, după cum am fost asigurat, de a muta faimosul monument de la Adam-Klisi la București? S'ar fi împiedicat, poate, astfel distrugerea acestei memorabile lucrări, peste care trecuse, fără a-o atinge, atâtea hoarde de barbari, până la modernul nostru civilizat, care a devastat, literalmente, această măreață operă de artă, singura din coprinsul țărei noastre, ce rămăsese întreagă, nestricată nici de vreme, nici de mâna omului.

Orice s'ar zice, noi, diletanții, ne place să savurăm mai mult ultra naționalismul lui N. Densușianu, fie chiar cu exagerările lui — dacă o fi — de cât pe autorii cari vor să ne vâre în suflet îndoiala asupra străvechiului și gloriosului nostru trecut, și să ne facă să credem, că am fi produșii abandonați a unei aventuri istorice, nu prea îndepărtate, de unde zic că începe viața noastră națională.

In orice caz, după cele ce am văzut, V. Pârvan nu era îndreptățit să aducă lui N. Densușianu critica sa lapidară și disprețuitoare, el profesorul universitar care, în lumina înaltei sale funcțiuni, a făcut să micșoreze peste măsură valoarea unei opere de înălțare a neamului

Fără păcat nu este nimeni, mai ales în chestiuni așa de obscure ca preistoria; unii au mai multe, alții mai puține; N. Densușianu nu este printre cei d'intâi.

REGI

Organizația politică a Daciei, Getiei, sau Thraciei, cu un cuvânt a tutulor popoarelor de aceiași origină din ținuturile părții acestia a Europei, se întindea în vechime până în timpurile mythice.

Știri mai precise, asupra regilor acestor ținuturi, nu avem de cât de prin secol. VII în. Chr. și se continuă apoi în vechime cu regii legendari cari, ori-ce s'ar zice sunt o indicațiune a unei străvechi organizații de care nu se poate să nu se ție socoteală în studiul obârșiei unui popor.

In analiza vechilor civilizațiuni ale Sumerului și Egiptului, autorii au găsit foarte natural, să se ocupe de dinastiile divine și cele de înainte de deluviu, în studiul lor asupra originei acestor popoare. La noi, în despicarea trecutului nostru preistoric, singurul N. Densușianu care a îndrăsnit să facă un studiu asupra personagiilor my-

thice, în legătură cu preistoria noastră, a fost tratat cu dispreț, sau ignorat etc. Aceasta poate să fie și în legătură cu modesta sa situație de bibliotecar, șef de birou clasa II la statul major al armatei; căci, cum bine a zis, nu știu cine : oamenii sunt ca și cifrele, a căror valoare atârnă de locul ce'l ocupă în număr.

1. De un rege legendar, cu numele de Arimus, vorbește Xantos [1]) care trăise pe la anul 500 în. Chr. Acest Arimus ar fi domnit peste regiunile din nordul Thraciei scrie N. Densușianu [2]). Acelaș ne mai spune, că Valeriu Flac pomenește în argonauticele [3]) sale de un Armes din Scythia, adorat ca zeu de populațiunile pastorale ale acestor ținuturi. Dovezi de existența cândva a acestui rege, ne dau două monezi de aur, descoperite la Turda în a. 1826. Pe una din aceste monezi se aflä inscripția „Armis-Basil", iar pe cealaltă „Sarmis Basil". Aceste monede au fost bătute, fără întdoială, în timpurile mai târzii ale Daciei, când Armis devenise o persnalitate legendară și avea un cult religios.

Armis, sau Sarmis, este unul și acelaș cu Hermes, a cărui patrie, după legendele cele mai vechi, a fost în nordul Thraciei, lângă Oceanos-Potamos, unde se născuse toți zei după cum spune Homer (Il. XIV. 201) [4]).

Urme despre cultul divinităței Armin mai există și astăzi în Carpați : pe teritoriul vechei Sarmisegetusei, la 1 Mai se celebrează sărbătoarea lui „Armin-den" (în special la Densuș), cu rituri tradiționale ante-crestine. Aram și Arim, este numele unui erou național în poeziile populare române [5]). In Alexandri există în poeziile sale populare (64—69) expresia : „voinici Haramini".

Armis sau Sarmis este de fapt numele Sarmisegetusei. Romanii păstrând numele istoric al acestei capitale a denumit-o „Sarmis-egetusa" [6]).

In secol. XVI după Chr. au fost descoperite în bisericele de la Hațeg (fosta reședință regală) două inscripțiuni romane. Una din acestea ne indică pe Hermes ca o divinitate tutelară a acestui oraș. Iar, a doua inscripție conține o dedicațiune lui Mercurius Augustus, sau maiestății imperiale divine Hermes [7]).

2. Marte a fost considerat ca un vechiu rege național al

1) Fragm. Hist. gr. I. 37. fr. 4. — 2) N. Densuș. Dacia Preist. p. 744.— 3) Arg. VI, v. 530. — 4) N. Densuș. p. 745. — 5) Teodorescu P. p. 627, Hasdeu Dict. II, 1660. — 6) Dacia Preist. p. 741 și următ. — 7) N. Densuș. Dacia Preist. p. 1019.

Geților și Dacilor. El este numit Mars Geticus [1]), Mars Dahus [2]) și Arimanius [3]). Reședința lui Martie se afla în munții Geților [4]). El este domnul și protectorul câmpiilor Getice [5]).

După Ovidiu, Geții erau adoratorii lui Marte și întreaga făptură a lor era expresiunea cea mai fidelă a figurei și a calităților lui Marte [6]).

Geții, scrie Jornande, au fost în vechime așa de renumiți, încât se spn,e că Marte, zeul răsboiului, se născuse la dânșii [7]).

La Homer [8]), Marte este numit : „ducele oamenilor celor mai drepți::, iar oamenii cei mai drepți ai antichităței, au fost Abii, Hyperboreii și Geții [9]), popoare car, în mare parte, locuiau în regiunile de Nord ale Istrului de Jos.

Despre Marte, mai spuneau ceivechi, că a fost cel d'întâi, care a învățat pe oameni să fabrice arme de metal și care a înființat oști armate [10]).

Memoria lui Marte mai este și astăzi în deosebită onoare la poporul român. In tradițiiunile și cântecele naționale epice, el figurează sub numele de Marcu, o formă veche poporală a numelui latin Mars. La Romani, erau numiți Marci, aceia care se nășteau în luna Marte [11]).

In cântecele și tradițiunile popoarelor române, numele său consacrat este Marcul Viteazul, după cum el este numit în înscripțiunile romane Mars Victor.

Marcu Viteazul mai are în poemele istorice române și epitetul de Bolunul [12]), un cuvânt ce corespunde la o formă veche latină Bellonus, după cum sora, ori soția lui Marte era numită de Romani Bellona.

Marcul Bolunul este aceiași personalitate legendară cu Mars Bellicus la Ovidiu [13]) și Mars Beladon din iscripțiunile romane (c. I. L. Vol. XII — 503) [14]).

1) Ausonii. Epigr. 1, 7. — La Stațiu, Silv. 1, 2, 54: Getius maritus (Veneris). — 2) Revue arch. an. 1882, 2, p. 352. Inscripțiune romană descoperită la Gourdain în Haute-Garonne. — 3) Plutarch. Them. 28. fine. — 4) Val. Flacci. Argon VI, 619. — 5) Virgilii Aen. III, 35. — 6) Trist. V, 3, 7, 11, 22 .— 7) Iornandis. De Get. orig. c. 6. — 8) Hymn. VIII 1—5. — 9) Homeri, II. XIII. 6. Melae l. III, 5. Herodoti lib. IV 93. — 10) Diodori.lib. V, 74. — Statii silv. V, 2, 128. — 11) Forcellini. Lex. v. Marcus—Mommsen C. I. L. vol. I, p. 10: praenomen Marcus a Marte. — 12) Revista Crit. liter. an. II, p. 378 și an. III, 94, 301, 335. — 13) Fast. III, 1.— 14) Din N. Densuș. Dacia Preist. p. 1021—1024.

3. Telephus supranumit Latinus, fiu al lui Hercule, după legendă, cu o fată hyperboreă [1]), care domnise peste Cetii; aceştia au început a se numi Latini, ne spune Suidas, din timpurile acestui Telephus supranumit Latinus.

Dio Chrysostomul din Bithynia care, în timpurile lui Domițian, se retrăsese la Geții de la Dunărea de Jos și a scris o istorie a Dacilor sub numele de „Getica", ne spune că Telephus a fost un rege al Geților şi că domnise peste întreg teritoriul numit Mesia, care se mărgineşte la răsărit cu gurile Dunărei, la apus cu Istria, la sud cu Macedonia şi la nord cu Dunărea [2]). Adică Telephus-Latinus domnise peste Mesia, Illyria, Dalmația, Panonia şi Noric.

Acest Telephus şi fiul său, luase parte activă la răsboiul troian ca aliați ai lui Priam [3]).

Ca reminiscență din aceste timpuri îndepărtate par a fi oarecari numiri de sate, ce mai dăinuesc încă; ast-fel avem: Comuna Latinu din județul Brăila, în apropiere de Maxi-neni; Lăteni în Ialomița; Lătăi în Botoşani; Letea în Bacău; Liteni în Fălticeni; Litenii de Sus în Turda. In o baladă din Caransebeş (Corcea p. 80) avem: ...de lătâni, de cei bătrâni. La Dunărea de Jos este poezia populară Iancu-Vodă şi Latinul bogat [4]).

4. Regele Aiete, ne spune N. Densuşianu [5]), de pe vremea expediţiunei Argonauților, Strabonis zice [6]), că locuitorii regiunei acestui rege se bucurau de o excelentă bună stare economică, pastorală şi agricolă, precum şi de enorme avuţii metalice.

Pliniu aminteşte [7]) de camerele de aur ale acestui rege, de grinzile, de columnele şi stâlpii de argint ai palatului său.

Aiete este un rege al Scythiei europene după Valeriu Flac [8]) regatul său se afla sub Ursa-Mare, adică în regiunea nordului.

După vechile legende, mama regelui Aiete era fica marelui fluviu Oceanos, sau Istrul. Insuşi regele Aiete ia în căsătorie pe

1) Dionysii Halic. lib. I, 43. — 2) Iornandis. De Get. orig. II, c. 9. — 3) Din Dacia Preist. p. 819—820. — 4) Teodorescu p. 653, 656. — Alexandri Poesii populare, p. 175. — Burada: O călăt. în Dobrog. 211, 217. — Tocilescu, folklor, 110, 112, 1260, 1268, N .Densuş. p. 825. — 5) Dacia Preist. p. 527, 528. — 6) Geogr. lib. I, 2, 39. 7) H. N. lib. XXXIII, 15. — 8) Arg. I, 2, 43, 44, 345, 503. Ibid. VIII. 185.

Idya, o fică a Oceanului [1]); iar splendida sa reşedinţă se afla tot lângă fluviul Oceanos sau Istrul [2]).

Regiunea geografică, peste care domnia Aiete, poartă la autorii vechi numele de „Aia", adică „Țara" [3]). Insuşi numele de „Aietes" este numai o formă derivată din „Aia" [4]). Cuvântul aian, aieni se mai păstrează încă în poeziile române din Dobrogea [5]).

Reşedinţa lui Aiete pare a fi fost pe malul stâng al Siretului, în apropiere şi în fața satului Măxinenii de astăzi [6]).

5. Idanthyrsus conducătorul Scythilor, scrie Pârvan (p. 33) contra lui Darius (an. 521—485 în. Chr.), regele Perşilor. Vasmer [7]) zice, că după nume acesta ar fi fi thrac; iar N. Densuşianu că Idanthyrsos ar însemna pe greceşte: munteanul tursan şi că locuințele acestor Scythi, chiar şi după espunerile lui Herodot (VI 84; IV 99, 125), începeau de la Dunăre şi Carpați [8]). Totuşi Pârvan spune (p. 33, 34), că acesta ar fi fost regele Agathyrşilor după Maris (Mureş), cari, de sigur, erau mai mult Thraci de cât Scythi.

Darius, care trecuse Dunărea prin apropiere de Tulcea, a urmărit zadarnic pe aceşti Scythi în ţara Budinilor şi ajungând pe fluviul Oarus (Volga?) pune să zidească aici opt forturi [9]).

6. Spargapithes, regele Agathyrişilor din Carpaţi, care domnia pe la an. 500 în. Chr. în conflict cu Ariapeithes, ce domnia la răsărit de Nistru. Ar mai fi existat încă, un alt Spargahithes prin nai 700 sau 600 în Chr. rege la Scythilor de la Nipru, scrie Pârvan (p. 34).

Acest Spargapithes, rege al Agathyrsilor, ne spune N. Densuşianu [10]) că ar fi identic cu Sbar(g)ab(ithes), sau Sbarab, adică din neamul Zarabilor, formă trunchiată din Basarab (vezi p. 110).

7. Geta, regele Edonilor, pe la anul 500 în. Chr., trebue să corespunză prezenţei unui element getic în sudul thracic, scrie Pârvan [11]).

8. Un oarecare Sitalces, spune Tucidid că: „chemă din

1) Hesiadi. Theog. v. 956. — Apollodori. Bibl. I. 9, 23, 6. — 2) Homeri. Odyss. X, 137. — Strabouis Geogr. 1, 2, 10. —3) Paul Wisowa, v. Aia. — Stephanus Byz. v. aia. — 4) Steph. Byz. — 5) Vezi N. Densuş. p. 528, balade de Burada. — 6) Din Dacia Preist. p. 527 şi următoarele — 7) O. C. p. 14. — 8) Dacia Preist. p. 869. Not. 5 — 9) Xenopol, Ist. Roman. p. 36 vol. I. — 10) Dacia Preist. p. 875. — 11) Getica p. 231.

munţi pe mulţi Traci neatârnaţi şi înarmaţi cu săbii, cari se numesc „Dii" ş locuesc ce mai mulţi în Rhodope". Strabon scrie: „cred că Daci au fost numiţi Dai în vechime" [1]).

9. Regele Atheas, domneşte la gurile Dunărei între anii 342 şi 338 în. Chr. Activitatea sa pare, scrie Pârvan [2]), că ar fi fost încă chiar mai spre vest de cât însăşi Basarabia sudică, Bărăganul şi Dobrogea nordică.

Pârvan mai zice că Atheas era scyth: Minns socoteşte stăpânirea acestuia ca Geto-scythică [3]). Cade în luptă cu Filip la etatea de 90 ani.

10. Anonimul „Rex Istrianorum" de asemenea contemporan cu Filip al II-lea; domneşte în Dobrogea nordică peste un popor Get ne spune Pârvan (p. 52). In răsboi cu Atheas, acesta este adus la mare strâmtoare şi cere ajutor lui Filip. Rex Istrianorum moare şi Atheas se întinde biruitor în Dobrogea, de unde Filip îl scoate şi'l suprimă [4]).

11. Cothelas, a cărui fică devine una din numeroasele soţii ale lui Filip. Roesler, Tomaschek, urmând pe Müllenhof [5]) fac din Cothelas un rege Get din Nordul Hemului, în părţile Odessului. Pârvan [6]) susţine, că după nume este sud thracic din Illyria, Thessalia ori Molossia, stăpânitor în Hemus. Aceasta nu are mare importanţă, căci după cum vom vedea mai la vale, aceştia erau rude, dacă nu chiar acelaş neam.

Xenopol [7]) bazat pe cele ce scrie Tucidide, că Thracii din Rhodop se numesc Dii, adică Daci, sau Dai după Strabon şi după cele ce scrie Dio Cassius că „Dacii locuesc de ambele părţii ale Istrului, dintre cari acei ce sunt de partea dreaptă a fluviului sunt vecini cu Tribalii şi aparţin de prefectura Misienilor şi se numesc Misi. Acei ce locuesc pe malul nordic al Dunărei se numesc Daci, fie că să fi fost Geţi sau Thraci, de la acei Daci cari locuiau cândva în Rhodop"; crede că Dacii ca şi Geţii, ocupau în timpurile mai vechi regiunile de la sudul Dunărei şi anume: Geţii câmpia dintre Hemus şi Istru, iar Dacii împrejurimile Rhodopului.

Acestea sunt simple păreri, căci locuitorii de pe ambele maluri ale Dunărei, Thraci şi cu Geţii, erau de aceiaşi naţionalitate,

1) Xenopol, Ist. Românilor, p. 50, Vol. I.—2) Getica p. 51—54.—3) Scythianus and Greeks, p. 122—124. — Pârvan, p. 54. Not. I. — 4) Părvavn, Getica p. 51—54. — 5) D. A. III, 132 şi urm. — 6) Getica p. 55. — 7) Istor. Românilor p. 50, Vol. I.

ne spune Herodot [1]) şi vorbeau aceiaşi limbă scrie Strabo [2]). Era, deci, acelaş neam care se întindea din Carpaţii Nordici, până dincolo de Munţii Balkanilor, în Rhodop şi mai departe; iar diferitele numiri erau ca şi numirile de astăzi de: Bucovineni, Ardeleni, Munteni, Olteni, Bănăţeni, Moldoveni, Basarabeni şi Dobrogeni, cari indic acelaş neam românesc.

Macedonenii, lui Philip şi ai lui Alexandru, nu erau Greci. Grecii considerau pe Macedoneni drept barbari şi nu le înţelegeau limba; regii lor, singuri, erau consideraţi ca Greci, domnind peste un popor strein. Limba grecească devine din vreme limba aristrocraţiei şi a curţii regale. Populaţia era compusă din ţărani păstori, sau cultivatori, locuind sate şi necunoscând viaţa de oraş. Nimic grecesc în Macedonia, afară poate de conducătorii sau stăpânitorii săi.

Este foarte probabil scrie Jardé [3]) ca poporul Macedonean să fi fost născut din amestecul unei populaţiuni pelasgice, adică prehellenică, cu Thraci şi Illyrieni, care erau înrudiţi, spune Onciul [4])

Insăşi origina lui Makedon se pune la îndoială, că ar fi fost grecească: după unii nepot din fiu al lui Pelasgos, după alţii fiul lui Aiolos [5]). D. Profesor Iorga ne spune precis că Alexandru cel Mare era Illyrian grecizat [6]).

Macedonenii împing mereu pe Thraci, ne spune Jardé, şi ating astfel strâmtorile. De aici reese în mod clar, că Thraci s'au întins până la strâmtori, dacă chiar însăşi Macedonenii lui Filip şi Alexandru n'or fi fost tot Thraci, cum pare probabil.

12. Dromichaites sau Dromihete, după Xenopol, contimporanul lui Lysimachos, regele elenistic aşa de însemnat şi glorios, din dreapta Dunărei, cu care era în conflict. Este primul rege cunoscut cu caracter pur pământean, depsre care avem ştiri mai precise şi care domneşte dea stânga Dunărei, pe întregul teritoriul get, pare, de această parte.

In primele sale lupte cu puternicul rege, cam pe la anul 300 în Chr., luând prizonier pe Agathocle, fiul lui Lysimach, îl trimite înapoi plin de daruri, pentru a'şi face mână bună cu părintele său, puternicul rege Lysimach şi cere să li se dea pământul înapoi.

1) Lib. IV. c. — 2) Geogr. lib. VII. 3, 10. — N. Densuş. p. 1065. — 3) La Formation du peuple grec p. 395. — 4) Istoria României p. 1. — 5) Peuple Grec. Jardé p. 394. — 6) N. Iorga, Quelques mots d'orientation sur la Roumanie, p. 11. — 7) Peuple Grec. p. 398.

..A doua expediţie a lui Lysimach se întâmplă către anul 292 în. Chr. Acesta trece Dunărea, în capul armatei sale, în dreptul Bărăganului Ialomiţean, sau Brăilean, scrie Pârvan [1]), fără a'şi lua provizii destule. Geţii arseră tot în calea lor şi armata începe să sufere de foame. Prietenii îl sfătuesc să fugă singur, dar Lysimach refusă. Cad toţi prizonieri, împreună cu regele lor. Dromichaites îl primeşte pe Lysimach cu mare respect, îl îmbrăţişează, îl numeşte tată si'l duce, împreună cu copii săi, în oraşul Helis. Intreaga armată fiind prinsă, Geţii [2]) se adun în tumult şi cer sgomotos uciderea lui Lysimach ; Dromichaites, însă, îi convinge, că e mai bine pentru ei, să-l lase viu. Geţii se lasă convinşi, iar regele lor pune de caută între prizonieri pe toţi prietenii şi slujitori lui Lysimach şi'i reface astfel curtea strălucitoare ce o avuse. Apoi pregăteşte un mare ospăţ, la care Lysimach cu ai lui stau la o masă deosebită, de acea la care stau fruntaşi geţi cu regele lor. Grecii sunt poftiţi pe cline aşternute cu stofele şi covoarele scumpe de acasă, pe cari Geţii le luaseră acum ca pradă, li se pune o masă de argint şi cupe de aur şi de argint şi sunt ospătaţi cu cele mai alese mâncări, în vreme ce Geţii au băncile lor aşternute cu nişte lăicere sărace, mese simple de lemn, pahare de lemn ori de corn de vită şi ca mâncare puţine legume şi carne".

„Când au ajuns mesenii în toiul ospăţului, Dromichaites a umplut cel mai mare din cornurile de băut, l'a numit pe Lysimach tată şi l'a întrebat : „care masă i-se pare mai regească ? Lysimach a răspuns, fireşte, că a lor a Macedonenilor. Atunci de ce ţi-ai lăsat orânduelile şi viaţa strălucită şi regatul încă mai strălucit şi ţi-ai dorit să vii la nişte oameni barbari şi ducând o viaţă de vite, într'o ţară friguroasă şi lipsită de roadele puse de mâna omului (exagerare retorică !) şi te-ai îndărătnicit să aduci, împotriva firei, armata în aceste locuri, unde, o oaste streină lăsată sub cerul liber, lipsită de ori ce adăpost, nu poate să nu se prăpădească ? Şi a răspuns Lysimach şi a zis, că mare greşală a făcut cu acest răsboi, dar că pe viitor va căuta să fie prieten şi aliat şi să nu se lase întrecut de binele, pe care i l-a făcut acum Dromichaites. Iar acesta a primit cu dragoste şi cu suflet curat făgăduelile macedoneanului, a luat înapoi cetăţile pe cari le răpiseră oamenii lui Lysimach şi punând iară diadema pe capul macedoneaoului, l-a liberat întru ale sale [1])".

1) Getica, p. 58—63. — 2) Pârvan se enervează la p. 59, ca Diodor spune mereu Thraci în loc de Geţi şi că într'alt loc spune Geţi. Probabil că Diodor ştia mai bine ca Pârvan că Thracii şi cu Geţii erau din acelaş neam.

Această cuvântare aşezată şi purtare plină de înţelepciune şi omenie, a acestui rege din secol. III în. Chr., ne dă nota firei ales şi de înaltă morală a conducătorului Geţilor, distins nu numai ca ostaş.

Domichaites deveni ginerile lui Lysimach, după Pausanias, sau era deja ginere, de oarece îi spunea tată.

De oarece la ospăţul dat lui Lysimach, se schmbase cuvântări între regi, Pârvan trage concluzia [2]), că, cunoaşterea limbei greceşti de către **regele Get şi întreaga curte** este **absolut sigură**; şi că încă din secolul al VI-lea în. Chr. nu numai Thraci din Sud, dar şi Scythii şi Geţii din nordul Dunărei şi Mărei-Negre, **erau adânc pătrunşi de cultura Greacă.**

Nu este exclus ca Dromichaites să fi cunoscut limba grecească; este însă mai probabil, că Lysimach să fi cunoscut limba lui Dromichaites, de oarece domnea în stânga Dunărei peste un popor de Thraci, care aveau aceiaşi vorbire cu Geţii. Un rege, mai ales atât de activ ca Lysimach, era nevoit să cunoască limba poporului şi ostaşilor săi. Această supoziţie, dacă este vorba să se facă supoziţii, este cred mai plausibilă de cât supoziţia lui Pârvan, cu greceasca lui Dromichaites şi a întregei sale curţi, **absolut sigură** şi cu pătrunderea culturei greceşti încă din secol. VI. în. Chr. de care Thraci, Scythii şi Geţi **erau deja adânc pătrunşi.**

Această exagerare, din partea unui om de ştiinţă pozitivă, este cu totul neînţeleasă, când se ştie cert şi o ştia şi Pârvan, că Grecii au pornit colonizarea coastelor europene pe la începutul secol. VI în. Chr., şi abia în secol. IV în. Chr. sunt primiţi cu încrede în Thracia, iar nu în Geţia [3]). De altfel unitatea limbei greceşti, în acele timpuri, nu era încă realizată desăvârşit. In secolul al VI-lea în. Chr. Ioniana tinde a fi limba tuturor Grecilor, ca şi Attica în secolul V şi IV scrie Jardé [4]).

Cam în aceasta se rezumă cunoştinţele ce le avem despre acest rege get, ce autorii greci îi spuneau Dromichaites, dar care, poate, că în limba lui îi zicea alt cumva, după cum dealtfel, târziu

1) Diodor XXI, 12, 1 şi următ. — Strabo p. 302 Din Pârvan, Getica p. 59, 60. — 2) Getica, p. 63. — 3) A. Jardé. La formation du peuple Grec. p. 250, 251. — 4) Acelaş p. 286.

prin secol. VI după Chr., ne spune Pârvan [1]) că Buzăului îi spunea Paspirios, iar Ialomiței Plibakia, ce în documentele mai vechi slavone îi zice Ialovnitza, iar la Greci Ilivachea [2]); precum Buzăul este Buzeres la Apollonii Rhodii [3]).

13. Oroles, care domnește în stânga Dunărei către anul 200 în. Chr. In luptă cu Bastarnii cu greu regele Oroles, pare, a'și fi restabilit hotarele de către Nord-Est [4]).

Este tipică pedeapsa dată de regele Oroles, geților săi, bătuți de Bastarni și deci deveniți niște femei și că, prin urmare, ei la rândul lor să slujească femeilor lor (Getica p. 172).

14. Genthios, regele Illyrilor cu capitala la Scodra (Scutari în Albania) [5]), pe care Perseu al Macedoniei (178—168 în. Chr.) îl înșeală și'l încurcă în răsboi cu Romanii. Cu Cloilios, șeful Geților, ce trecuse Dunărea în scopul de a ajuta pe Perseu, înșelăciunea acestuia nu reușește și Geții cu șeful lor se întorc înapoi [6]).

Illyrii, după Suida, era un popor de naționalitate thracică, iar Thracii, după Strabo vorbeau aceiași limbă cu Geții [7]). Pârvan susține la p. 675, că Illyrii sunt total deosebiți de Geți și de Thraci, fără să se sprijine nici pe autori vechi, nici pe alte probe, de cât pe simpla sa afirmație că toponimia și onomastica lor ar merge cu a Italo-Celților, în vreme ce a Geto-Thracilor cu a Greco-Iranienilor. In ori-ce caz, mai mult crezământ au Suidas și Strabo, de cât simpla afirmațiune a lui Pârvan, din zilele noastre. De alt-fel și D-l profesor Iorga spune că Illyrii, ca și Thracii sunt vechi rude cu Daco-Geții [8]).

15. Regina Teuta a Illyriei, care avea sub domnia ei Apollonia și Epidame, cucerite de Romani după căderea lui Perseu, regele Macedonenilor, către anul 168 în. Chr. [9]).

16. De un rege cu numele Barsaban, care a domnit pe la anul 149 în. Chr. peste părțile de nord ale Thraciei, scrie N. Densușianu [10]), că ne amintește Diodor Sicul [11]). Diodor, însă, prin Thracia nu înțelege numai regiunea din Sudul Dunărei.

17. Tatăl regelui Burebista, el însuși rege puternic, la care Acornion, marele preot din Dionysopolis, veni spre a cere pro-

1) Getica p. 64. — 2) Xenopol, Istoria Românilor, p. 46, Vol. II. — 3) Libr. II. v. 396, 1244. — Dacia Preistorică p. 533. — 4) Pârvan, Getica, p. 68. — 5) Victor Chapot, le monde Romain p. 419. — 6) Getica p. 70. — 7) Dacia Preistor. p. 1069. — 8) Quelques mots d'orientation sur la Roumanie, p. 11. — 9) Vict. Chapot. Le monde roumain p. 419. — 10) Dacia Preistor. p. 876. — 11) Libr. XXX—XL fr. 16.

recție pentru concetățenii săi. Nu se cunoaște numele acestui rege, iar data domniei sale se poate deduce din acea a lui Burebista, cum pe la anul 80 în. Chr. și chiar mai înainte [1]).

18. Burebista a fost unul dintre cei mai de seamă regi ai Geților. „Boirebistas, Getul, luând conducerea națiunei sale, scrie Strabo [2]), a ridicat pe oamenii aceștia înrăiți de nesfârșite răsboae și i-a îndreptat prin abstinețǎ și sobrietate, așa în cât în câțiva ani a întemeiat o mare împărăție și a supus Geților aproape pe toții vecinii; ba era de mare primejdie și pentru Romani, pentru că trecea Dunărea, fără să-i pese de nimeni și prăda Thracia până în Macedonia și Illyria, iar pe Celți, cei ce se amestecase cu Thracii și cu Illyrii, i-a pustiit cu totul și pe Boii, care ascultau de regele celt Critasiros, precum și pe Taurisci i-a șters de pe susuprafața pământului", de unde și porecla de ucigătorul de Celți [3]).

„Camille Jullianu, într'o pagină avântată din a sa Histoire de la Gaule [4]), a arătat, că prin anul 70 în. Chr. Europa de mijloc era înpărțită între cei doui mari conducători de popoare, aventurierul lipsit de scrupule, regele Ariovist al Suebilor, care teroriza vestul Germano-Celtic, și reformatorul inspirat, organizatorul înțelept Burebista, regele Geto-Dacilor, care domina tot răsăritul celto-illyro-thracic. O clipă s'a părut, că cei doi cuceritori se vor ciocni în părțile Bavariei de azi. Dar Ariovist se îndreptă spre apus și Burebista rămâne singur stăpân al centrului și răsăritului european [5])".

Burebista își creiază, la gurile Dunărei și în Balcani, împărăția sa exclusiv între anii 60 și 48 în. Chr. Ajungând cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Thracia și stăpânitor a tuturor ținuturilor de dincolo și dincoace de Dunăre ; după anul 60 în. Chr., în culmea puterei sale, își întinde stăpânirea până dincolo de Hemus, la Mesambria și Apollonia, spre vest până în Moravia și Serbia, iar spre Nord și Est până în Galiția, Podolia și Cherson [6]).

Granițele împărăției Getice erau deci : în spre apus cadrilaterul Boem, unde Burebista înlocuise pe Boii, parte distruși, parte alungați spre Vest, și Alpii Norici unde supusese pe Taurisci [7]) în spre miază-zi munții Autariaților și Dardanilor, unde Burebista sfărâmase, ori supusese, pe Scordisci și pe Illyro-Thraci,

1) Getica, Pârvan p. 78. — 2) Pag. 303, sq. — 3) Pârvan, Getica, p. 75, 78. — 4) Volum III p. 152, sqq. — 5) Getica, Pârvan, p. 80. — 6) Pârvan, Getica, p. 77, 78, 79. — 7) Strabo, p. 213.

cu cari erau amestecaţi; mai departe Hemul, până unde ajunsese, supunând ce mai exista atunci din Triballi, precum şi pe ceilalţi Thraci şi Traco-Bastarno-Scythi, până la Pontul stâng. Graţie acestei expansiuni, Dacia, încă pe vremea lui Strabo, începea la pădurea Hercynică, în Moravia de azi şi se sfârşa la Nistru şi la Bug [1]. Cât priveşte sudul Dunărei, până la Hemus, el era de mult Getic [2].

Centrul etnografic, al acestui mare regat, era pe platoul Transilvaniei, dar pivotul politic se afla în sudul Carpaţilor. Este foarte probabil, că oraşul de frunte al marelui rege a trebuit să fie la Sudul sau Sud-Vestul Carpaţilor, undeva la Argedava, din inscripţia de la Dionysopolis, poate pe râul care seamănă, Argeşul, Arge-sis, Argedava [3].

Pe la anul 48 în. Chr. Burebista intrase în tratative cu Pompeius, rivalul lui Caesar, iar solul, care purta cuvântul marelui Get, era acelaş Acornion din Dionysopolis; acesta întâlnind pe Pompeius în părţile Macedoniei, lângă Heraclea Lyncestis şi'şi îndeplini însărcinările cele avea, câştigând buna-voinţa Romanilor pentru rege.

Se înţelege deci, de ce şi din acest punct de vedere, Caesar aduna în anul 44 în. Chr. mari forţe în orient, spre a sfărâma pe Burebista şi imperiul său getic [4].

Inainte ca Romanii, întâi sub Caesar însuşi, iar după asasinarea lui, sub Antoniu ori Octavian, să fi pornit în contra Dacilor, o conspiraţie de nemulţumiţi pune capăt glorioasei epoci a lui Burebista.

Curând după moartea lui Cesar a căzut şi Burebista. Ucigaşii regelui şi-au împărţit între ei întinsa împărăţie făcând din ea patru regate, iar apoi, pe vremea expediţiei trimese de August, chiar cinci [5].

Cei pentru regi succesori ai lui Burebista erau: 1) Comsicus; 2) Coryllus; 3) Dicomis; 4) Cotiso

19. Camosicus pe care Jordanes XI (73), probabil după Geticele lui Dio Chroysostomus, îl face direct urmaş al lui Decaeneus şi indirect lui Burebista, atât ca pontifex (în locul celui d'întâi),

1) Strabo, p. 295. — 2) Din Părvan, Getica, p. 80. — 3) Acelaş p. 81. — 4) Strabo, p. 298. — 5) Strabo, p. 304. — Părvan p. 81.

cât şi ca rex (în locul celui d'al doilea) [1]. Nu lasă nici o urmă acest preot rege şi pare mai probabil, că curând a făcut loc lui Corylus, căruia Jordanes XII (73) îi dă 40 de ani de domnie, ca urmaş al lui Comosicus.

20. Scorylo sau Corylus, după Pârvan, urmează politica lui Burebista de orientare spre Vest. Această politică era aşa de populară în cât Scorylo a fost nevoit să ia poziţie contra nerăbdătorilor, cari împingeau la năvală în provinciile romane.

Răsboiul, pentru întâetate, între Antonius şi Octavian (care s'a terminat la a. 31 în. Chr. prin înfrângerea celui d'întâi) excită şi mai mult spiritele belicoase. Scorylo, şeful Dacilor, care ştia că un răsboi extern, ar fi adus din nou unirea între cetăţenii în ceartă, „pentru a convinge pe ai săi a pus doi câini să se mănânce între ei, şi când erau mai în focul bătăliei, le-au arătat un lup, pe care, lăsând furia dintre ei, câinii s'au şi aruncat: şi aşa au putut, cu această pildă, zice Strabo (I. 10, 4.) să împiedice pe barbari de la năvala împotriva Romanilor [2]".

21. Cotiso, alt urmaş al lui Burebista, care domnea în Sud-Vestul Daciei, îşi îndreptă atacurile în aceleaşi regiuni illyro-panonice, resp. thracice.

Un moment păruse, că August şi Cotiso vor intra chiar în legături de rudenie: Iulia trebuia să devină regină a Dacilor, iar fica lui Cotiso împărăteasă romană, cei doi suverani dânduşi reciproc ficele de soţii [3]. Dar, înţelegerea nu s'a făcut. In loc de aceasta la Sèscia = Segestica se adunau trupe împotriva Dacilor lui Cotiso [4], iar aceasta îşi organiza puternic regatul în munţii Sud-Vestici ai Daciei [5].

Regatul lui Cotiso, graţiei răgazului care'l dăduse Romanii şi barbarii înconjurători, ajunsese la o mare întindere şi putere, iar pustiirile din Sud-Vestul Illyric o primejdie pentru întreaga stăpânire romană la răsăritul Adriaticei [6].

22. „Dicomes prietenul lui Antonius, al cărui regat pare a fi fost în câmpia munteană. Atât trupele sale, cât şi direcţia năvalei, indică în chip foarte plausibil această localizare a stăpânirei sale: el trece Dunărea în tovărăşie cu Bastarnii, intră întâi în ţinutul propriu al Moesilor, deci între Durostor şi Oescus, bate şi

1) Din Getica, Părvan, p. 80—83 şi oNt. 1. — 2) Getica p. 83. — 3) Sueton. Aug. 63, 2. — 4) Strabo, p. 318. — 5) Flor. II, 28, IV, 12, 18 sq. — 6) Din Getica, Părvan, p. 85, 93.

supune întâi pe Moesi — care de altfel erau tot Geţi, apoi pe Tribali şi pe urmă pe Dardani, iar după aceia intră prăpădind şi pustiind în ţara Dentheleţilor de la Strymonul superior [1]) cari erau, cu regele lor orb Sitas, ocrotiţii Romanilor" [2]).

Avem din fericire(?!), mai scrie Pârvan (p. 85) ştiri amănunţite despre contra lovitura romană la Dio Cassius (Ll. 23 şi urmă). Este ofensiva lui Marcus Crassus din an. 29 în. Chr., care s'a întins în tot ţinutul thracic până la gurile Dunărei (din fericire zice mai sus Pârvan). Această expediţie a lui Crassus, spune clar Dio (24.4), că a fost împotriva Dacilor şi Bastarnilor; mai în urmă vorbeşte numai de Bastarni, cari porniseră cu regele lor Deldon într'o adevărată migraţiune generală, cu femei, copii etc.

Este probabil, că Dicomes al Geţilor a împins mai departe, peste Dunăre, pe Bastarni, şi odată scăpat de ei, îşi face în Sudul Dunărei propriele sale treburi, căci Dio nu ştie absolut nimic de o înfrângere a Geţilor în stânga Dunărei. Este iarăşi probabil, că în urmă se retrăsese peste Dunăre în pădurile nestrăbătute ale câmpiei Muntene, punând între el şi Romani incomparabilul obstacol, care era valea Dunărei de Jos [3]).

„Marile migraţiuni de popoare din Nordul şi Nord-Estul Europei împingeau spre miază-zi neamurile iraniene (Scythi, Iazigi, Roxolani, Sarmaţi etc.) şi neamurile germanice (Skiri, Bastarni, Quazi, Marcomanni apoi Goţi). Odată deplasate, aceste neamuri vagabonde, nu se mai opreau, până ce nu dădeau de marea sudică. ...„O oprire a lor la Dunăre, prin rezistenţa romană, însemna pentru neamul aşezat aici, prin excelenţă agricultori, a Daco-Geţilor, o catastrofă. Era prin urmare pentru Daco-Geţi o politică de elementară prudenţă, să ajute barbarilor, să rupă rezistenţa romană de la Dunăre şi să se reverse într'acolo" [4]).

Cât timp năvălitorii au luptat în nordul Hemului (Balcani), Romanii nu s'au amestecat, dar după ce au trecut Hemul şi au invadat Thracia Dentheleţilor, sub regele orb Sitas, care era în alianţă cu Romanii, Crassus a pornit întru întâmpinarea lor, atât pentru a apăra pe Sitas, cât mai ales de teama unei năvăliri a barbarilor în Macedonia.

1) Plutarch, Anton. 63, combinat cu Dio II, 23. — 2) Getica, Pârvan, p. 85. — 3) Din Getica, p. 86, 90. — 4) Pârvan Getica, p. 102.

Numai prin apariţia Romanilor, barbarii înspăimântându-se au fost alungaţi din ţară (Dio 23.4).

Bastarnii trecând Hemus înapoi în Moesia, Crassus îl urmăreşte şi în această ţară şi birueşte pe Moesi. Bartarnii cearcă să se împace cu el; Crassus îi înşeală, făcându-se că stă la tocmeală, îi atacă pe neaşteptate, ia cu asalt cetatea de căruţe dintr'o pădure unde se găseau femeile şi copii (?!); ucide el însuşi pe Regele Deldon; dă foc unei dumbrave, în care se refugiase rămăşiţe din oastea duşmană; ia cu asalt o cetate în care scăpase alt grup; alungă pe alţi fugari peste Dunăre, unde se îneacă. Totuşi o bună parte dintre Bastarni reuşesc să se salveze într'o cetate puternică, de unde Crassus nu'i poate scoate, de cât după ce un rege get din partea locului, Roles, îi dă ajutor [1]).

Marele regat al lui Burebista nu s'a împărţit numai în patru, sau mai precis numai în trei alte regate mai mici, ci a fost o adevărată fărâmiţare. Astfel s'au desprins şi la sudul Dunărei alte trei regate, şi anume:

23. Roles, cu ajutorul căruia Romanii lui Crassus supun pe Bastarnii, ce se refugiase într'o cetate puternică. In urma acestora Caesarul Octavin, ce se afla la Corint în înapoierea sa din Asia şi la care se duce regele Roles, în vara anului 29 în. Chr., spre a încheia alianţă, îi acordă onoruri.E probabil că Roles, cu acest prilej, să fi obţinut de la Romani un fel de recunoştinţă ca rege pe întreaga **Geţie**, dintre Balcani şi Dunăre, zice Pârvan (p. 88), confirmând în repetate rânduri că locuitorii de la sudul Dunărei erau tot Geţi.

Getul Roles, aliatul romanilor, fiind atacat de un alt **get Dapyx,** trimite după ajutor la Crassus.

24. Regatul lui **Dapyx** se arătă a fi vecin şi anume mai la nord ca acela al lui Roles. Crassus, după trecerea Hemului, bate pe Dapyx în câm deschis, apoi asediindu-l într'o fortăreaţă, unde se refugiase mai înăuntrul ţărei şi cucerind în urmă Genucla altui rege Zyraxes, care se afla chiar la gurile Dunărei.

„Crassus înconjoară pe Dapyx în burgul lui (?). In timpul asediului un trădător chiamă pe Crassus pe greceşte de pe ziduri (Pârvan însă nu ne spune cine scrie că l'a chemat pe greceşte) şi intră în înţelegere cu el în vederea predărei cetăţei" [2]).

1) Din Getica, p. 87, 88. — 2) Getica, p. 89.

Din această afirmaţiune nesprijinită, Pârvan mai trage şi concluziuni: că erau Greci, sau Geţi vorbind greceşte în armata lui Dapyx. Noi însă ne-am minuna că chiar Crassus ştia greceşte. când poate avea destule dificultăţi cu limba oficială a ţărei sale (latina) a cărei unitate se înfăptueşte desăvârşit abea către anul 22 în. Chr. (vezi pag. 111).

Nu ar fi fost mai natural, ca trădătorul get de pe ziduri să fi vorbit limba lui, latina vulgară, pe care de sigur o cunoaştea foarte bine, dacă nu o şi vorbea şi Crassus? Indiferent dacă cei dinprejur au înţeles, ce spunea soldatul de pe zid, căci logic ar fi că erau şi aceea de conivenţă, de oarece un soldat singur nu ar fi putut să înfăptuiască predarea unei cetăţi.

„Burgul lui Dapyx cade prin trădare. Ca mai târziu Decebal şi ai lui, regele Dapyx şi fruntaşii Geţi se ucid singuri, spre a nu cădea prizonieri" [1]).

Nu sunt singurele cazuri acestea, a lui Decebal şi Dapyx, de a prefera să se sinucidă, de cât să sufere umilinţa a rămânea prizonieri, la discreţia învingătorului. Această mândrie supremă era cu certitudine, în obiceiurile vechi ale Dacilor, Geţilor sau Tracilor:

In întâiul război al lui Traian cu Daci în an. 102 dup. Chr., în primele sale lupte, conducătorul trupelor Dace fiind înfrânt se sinucide împreună cu credincioşi lui, care îşi ajuta unul altuia [2]). La Nesactium, în Istria, după cum am văzut (vezi p. 178), exemplul teribil al Istrioţilor cari, asediaţi de Romani (an. 178—177 în. Chr.) de cât să se predea, preferă să'şi sugrume, pe zidurile cetăţii, femeile şi copii şi apoi, cu regele lor Aepulon în cap, să'şi dea singuri moarte pe cadavrele familiilor lor [3]).

„In ce priveşte poporul lui Dapyx, toată lumea aleargă cu ce avea mai de preţ şi cu turmele, să se ascundă într'o mare peşteră numită „Keiris".... şi această peşteră se pare a fi identificabilă: la gura Dobrogei între Ulmetum şi Histria".

„Bieţii Geţi a lui Dapyx nu sunt atacaţi, nici asediaţi în peştera lor, ci pur şi simplu zidiţi, spre a muri de foame sau... mai adaogă Pârvan [4]), a se preda".

Se naşte întrebarea: cum mai puteau să se predea, dacă erau

1) Pârvan, Getica, p. 89. — 2) Istor. Roman. Xenopol, p. 115 vol. I. Getica, p. 155 Not. 4. — 3) Homo, L'Italie Primitive p. 370. — 4) Getica p. 89.

zidiţi înăuntrul peşterii? Şi nici nu putea fi vorba de predarea unei turme de oameni probabil nearmaţi, între cari erau, fără îndoială, şi femei şi copii.

Aceasta este „perfectul cavalerism al romanilor" de care ne vorbeşte Pârvan la pag. 172 [1]). Dar, mai sunt şi alte manifestări ale cavalerismului lor, cu ocazia expediţiunilor ce au întreprins în Hispania, în Grecia şi chiar la Cartagena.

25. Mai era în Dobrogea, de asemenea, regatul lui Zyraxes. de la gurile Dunărei.

„Odată venit până aici, Crassus se crede dator să atace şi pe ceilalţi Geţi vecini, deşi nici nu ţineau de Dapyx, nici nu-i făcuseră nimic şi porneşte împotriva cetăţei Genucla, cea mai tare a regatului lui Zysaxes, pentru că auzise că acolo sunt steagurile pe care le luaseră Bastarnii de la Gaius Antonius, când îl bătuseră lângă Histria". (Dio. 26.5).

„Crassus cucereşte Genucla în anul 27 în. Chr., înconjurând-o pe apă şi pe uscat, căci era ridicată pe malul Dunărei — nu fără greutate, deşi relativ repede. Zyraxis însă fugise dincolo luând cu el tezaurul, încă înainte de a'l ajunge Crassus: el merge la Scythi, pentru a cere ajutor; aceşti Scythi însă nu erau altceva decât Geto-Sarmato-Bastarnii din Moldova şi Basarabia sudică [2])".

Astfel ajunsese de fapt atât Thracia cât şi Moesia provincii romane, deşi ele nu erau încă denumite oficial ca atare [3]).

In rândurile de mai sus este de remarcat, că însuşi Pârvan recunoaşte, că prin Scythi se înţelege Geto-Bastarnii-Sarmaţii din Moldova şi Basarabia, iar nu Scythii propriu zis.

26. „Rhoemetalces, rege thrac, spune Pârvan (p. 97) aliatul Romanilor şi paznicul lor la Dunărea de Jos, cere ajutor Romanilor împotriva Geţilor, care cuceriseră Aegyssus (din dreapta Dunărei) şi domina acum întregul transit peste Dunăre. Legatul legionar Vitellius coboară din Moesia, pe Dunăre la vale, cu o legiune îmbarcată pe flota de războI romană de la Dunăre; regele thrac venise de altă parte cu o mare armată. Geţii nu se sperie şi Aegyssus poate fi cucerit abea în urma unor lupte foarte sângeroase, în care pierderile romanilor par a fi destul de grave".

„Şi totuşi, nu trec trei ani şi Geţii ocupă Troesmis (Igliţa)

1) Getica. — 2) Aceiaşi p. 89, 90. — 3) Ist. Roman. Xenopol, p. 100.

puternicul burg de la cotul cel mare a Dunărei, dominând deopotrivă trecerea în Moldova sudvestică şi cea în câmpia munteană. L. Pomponius Flacus, guvernatorul Moesiei (an. 15). recucereşte însă repede Troesmis şi alungă pe Geţi înapoi peste Dunăre".

Rhoemetalces este mort cel mai târziu în an. 12 în. Chr. [1]).

26. Rascuporis, un rege din Thracia, pe timpul lui August, care avea un frate, ce se numea Rascus, ne spune Appiani [2]).

Cum vedem în Thracia, în urma lui Burebista. a urmat o mulţime de regi, cu regatele lor, în tot cuprinsul întinsului teritoriu ce intra altădată în stăpânirea marelui rege.

27. Regele Daciei Duras, care văzând greutăţile situaţiei, dă de bună voe domnia lui Decebal [3]). Acest înalt patriotism ridică foarte sus pe regele Duras: abnegaţia sa în folosul patriei este un exemplu ce nu prea se întâlneşte în istoria lumei.

28. Decebal, ce domneşte în Dacia între anii 80 şi 106 dup. Chr. şi pe care îl zugrăveşte cu măestrie Dio Cassius (LXVII 6.1): „Priceput în cunoştinţa războiului şi dibaciu în mânuirea lui, înţelegând când trebue să lovească şi când să se retragă, meşter în aşternerea curselor şi iute la fapte, ştiutor atât a se folosi de izbândă, cât şi a îndepărta înfrângerea suferită, el devine pentru mult timp un potrivnic periculos poporului roman" [4]).

Luptele lui Decebal în contra Romanilor sunt bine cunoscute. Se cunoaşte astfel: Infrângerea şi uciderea lui Oppius Sabinus, în Moesia la anul 86 dup. Chr. Infrângerea şi uciderea lui Cornelius Fuscus în Dacia; mai multe insigne militare cad în mâinile Dacilor. Lupta lui Decebal cu Tettius Iulianus, general roman, care bate pe Decebal la Tapae (astăzi Tapia, la Nord de Lugoş).

Domiţian, însă, bătut de Quazi şi Marcomani, nu se poate folosi de izbânda lui Iulianus asupra Dacilor. El propune pace lui Decebal, care acceptă în condiţiuni cu totul defavorabile Romanilor: ca, Romanii să le dea instructori şi ingineri militari, pre-

1) Ovid. ex. Ponto. IV, 9, 79 sq. — Din Getica, Pârvan p. 97 şi Not. 1. — 2) De bell. civ. lib. IV, 87. — Din N. Densuşianu, Dacia Preist. p. 796. — 3) Cassius Dio. LXVII, 6, 1. — Din Getica, p. 110. — 4) Xenopol, Ist. Român. p. 103, vol. I.

cum şi tot felul de meşteri [2]). Mai dobândeşte, regele Dacilor, un fel de stipendiu anual, tratându-l, deci, cu înşelarea senatului şi poporului Roman, drept rege clientelar. O deputaţiune în cap cu Diegis mergând în Panonia, unde se afla Domiţian, ca simbol al supunerei, la care împăratul răspunsese prin încoronarea lui Decebal în persoana lui Diegis, ce se zice că era fratele lui Decebal [2]).

Raporturile dintre Daci şi Romani rămân neschimbate, pe bazele puse de Domiţian, până în anul 100 dup. Chr.. când le va schima Traian.

Epoca lui Traian, scurtă ca timp, dar enormă prin consecinţele sale, formează epoca catastrofală a poporului Dac, ale cărei urmări vor fi distrugerea civilizaţiunei milenare a acestui neam eroic, din care nu s'a mai ridicat timp de 1000 de ani.

Cu Decebal se închee seria destul de numeroasă a regilor cunoscuţi ai Geţilor sau Dacilor, din epoca premergătoare evenimentelor produse de ultima expediţiune a împăratului Traian în Dacia: Această serie de regi, ce pornesc unii din timpurile legendare şi se continuă apoi, în timpuri mai recente, cu alţii bine cunoscuţi prin faptele lor istorice, erau suveranii sau conducătorii aceluiaş popor din care descinde direct poporul Român de astăzi. Cu toate astea în istoria neamului se face o deosebire desăvârşită între epoca d'inainte de Traian şi cea de după Traian; cea de a doua intră în istoria scrisă şi documentată, ce i-se zice a Românilor, pe câtă vreme cea d'intâi nu se bucură de această titulatură, este deci considerată ca streină de poporul Român, ce se zice că poartă numele şi naţionalitatea de la Romanii lui Traian. In consecinţă se vorbeşte foarte puţin de acest trecut îndepărtat, care pare că ar intra în domeniul istoriei universale.

Epocile glorioase ale lui Dromichaites, Buresbestia şi alţii, ar părea că nu priveşte istoria neamului, căci erau streini de neamul Românesc: erau Geţi, erau Daci şi se spune că vorbeau limba Dacă, despre care nu ştie nimeni nimic. Dromichaites şi întreaga lui curte vorbeau perfect greceşte ne spune Pârvan (vezi pag. 163). nu ne spune însă ce altă limbă mai vorbeau? Dacă, Thracă sau

1) Xenopol, Ist. Rom. p. 105, vol. I. — 2) Pârvan, Getica, p. 115, 116.

Getă ? Sau, poate că, cu riscul de a fi considerat de absurd, vor fi vorbit aceiaşi limbă, care o vorbesc şi astăzi ţăranii noştri atât de conservatori de datini şi limbă.

OAMENI ILUŞTRI.

1. Zamolxe pe care Clement Alexandrinul [1]) îl numeşte filosoful Dacilor, Hyperboreu, adică originar din ţara Hyperboreilor, Zeificat apoi mai în urmă. Mnaseas din Patrae [2]) spune că Geţii adorau pe Saturn, pe care'l numeau Zamolxis. Tot asemenea Diogene Laertiu scrie [3]), că Geţii numesc pe Saturn Zamolxis. Pliniu aminteşte de un civilizator al lumei vechi numit Dokius, filius Caeli care, ne spune N. Densuşianu, nu poate să fie de cât Saturn [4]).

Pârvan scrie, că Grecii au născocit povestea principelui şi apoi regelui şi în sfârşit zeului Zalmoxis, sclav şi discipol al lui Pythagora la Sàmos. „Ionienii ajunşi în secolul al VII în. Chr. în ţările Thraco-Scythe ale Pontului Euxin şi observând nenumăratele obiceiuri şi credinţe populare indigene pline de înţeles adânc, şi o civilizaţie străveche... au dat minunării lor forma admirativă a solidarităţei intelectuale a Nordului barbar, cu Sudul elenic. De fapt însă, Nordul acesta trăia încă în moştenirea strălucitului mileniu **al II-lea în. Chr., când Thracii alcătuiseră, în epoca mytceniană, una şi aceiaşi strălucită civilizaţi, cu Grecii de o parte, cu Phrygienii de alta"** [5]).

Pârvan, prin rândurile de mai sus este pe adevăratul făgaş al preistoriei neamului, confirmat de altfel şi de alţi autori.

Civilizaţia în Hellada, precum şi în Bithynia şi Phrygea, au dat-o popoarele invadatoare, ce veneau din Europa Centrală prin peninsula balcanică, către al XXV-lea secol în. Chr., aceştia sunt Thraco-Phrygienii, de care pomeneşte autorul. Către anul 2000 în. Chr. invadează Hellada şi Cycladele, până pe coastele Asiei-Mici, populaţiunea numită Acheeni sau Helleni. Cele d'întâi formează Troia a II-a, iar cele de a doua dau naştere civilizaţiunei

1) Stram. IV 213. — 2) Photius: Lex Zamolxis, Frgm. Hist. Graec. III, p. 153. frag. 23. — 23. — 3) VIII. Zamolxis. — 4) Din Dacia Preist. N. Densuş. p. 86, 206, 212, 951. — 5) Pârvan, Getica p. 130, 131.

Myceniene, care a durat până la sosirea Dorienilor (1200 în. Chr.), ce veniau tot din Europa-Centrală, de aceiaşi rassă cu Acheeni şi vorbind acelaş dialect.

Prin urmare, Pârvan spune un mare adevăr, când scrie, că Thracii alcătuiseră, în epoca myceniană, una şi aceiaşi civilizaţie strălucitoare, cu Grecii de o parte, cu Phrygienii de alta. Baza teoriilor lui N. Densuşianu sunt astfel pe deplin confirmate.

Că, în secolul al VII în. Chr., Thracii din meleagurile noastre trăiau încă în moştenirea acestui strălucitoare civilizaţii şi că au mai continuat a mai trăi tot astfel, e firesc. Că Mycena a făcut în urmă uimitoare şi repezi progrese, mulţumită circumstanţelor cu totul favorabile, e de asemenea firesc. Nu este cred firesc, a merge prea departe cu influenţa grecească în ţările acestea izolate, unde se pătrundea cu greu, fie din cauza ostilităţei populaţiunei indigene, la care acest sentiment nu dispăruse încă nici chiar pe timpul lui Dromichaites (a. 300); fie din cauza climei; fie din cauza configuraţiei puţin favorabilă a regiunei.

2. Apollo, Hyperboreu din regiunile Istrului de Jos, spune Ciceronis [1]); mamăsa, o fată hiperboreă [2]), era numită Latona. La Greci era numit „Dicaios" [3]), probabil avându-se în vedere origina sa din ţările Daciei. Zeificat; insula cea sfântă a lui Apollo era insula numită Leuce sau Albă (astăzi insula şerpilor) din Marea Neagră, la Gurile Dunărei.

Apollo era zeul tutelar al oraşului Apulum (Alba-Iulia) numit la Ovidu Apulus [4]), aşa că s'ar putea presupune, că reşedinţa cea veche a lui Apollo a fost Apulum [5]).

In oraşul Apulum al Daciei, Apollo era adorat şi invocat sub numele de Apollo; deus Apollo praestantissimus; Deus bonus puer posphorus Apollo Pythius etc. (C. I. L. vol. III. nr. 986, 989, 990, 991 — 1130 — 1138) (N. Denusşanu p. 1035).

Legendele vechi spun că săgeata lui Apollo, cu care ucisese pe Cyclopi, a fost îngropată în munţii Hyperboreilor [6]).

3. Olen poet hiperatic [7]) Boeo, o poetisă din insula Phocis, spune într'un imn al său, că oracolul de la Delphi a fost întemeiat de nişte oameni veniţi din ţara Hyperboreilor [8]) şi între aceştia

1) N. D. III. 23. — 2) Herodoti Lib. IV. — 3) Plinii, Lib. XXIV, 3. — Preller. Gr. Myth. I, 172. — 4) Consol. Ad. Liv. 588. — 5) Din Dacia Preisto- p. 1034, 1035. — 6) Hygini. Astron. II, Densuş. p. 1034. — 7) Herodoti. Lib. IV 35. Pansaniae. Lib. I. 18, 5. — 8) Pansaniae. Lib. X, 5. 7.

dânsa amintește pe cel mai învățat om al Hyperboreilor din această epocă pe Olen, un profet al lui Apollo.

Olen trăise, după cum spun unii, înainte de Hesiod, iar după alții înainte de Orfeu (rege al Thraciei, cel mai mare muzicant al antichităței — Larousse). El este cel mai vechiu poet hieratic, pe care l-a cunoscut literatura greacă. Dânsul compusese mai multe imne sacre, în cari celebra perigrinațiunile Hyperboreilor la insula Delos și în cari amintea de unele femei pioase cari luase parte la aceste călătorii. Lui Olen i-se atribue în special și aflarea hexametrului [1]).

După Pindar (secol. IV în. Chr.), cel mai erudit poet al antichităței grecești, Hyperboreii erau locuitorii de pe țărmurile Istrului sau Dunărei de Jos [2]).

Strabo scrie [3]), că cei d'întâi care au deschis diferitele părți ale lumei, ne spun că Hyherboreii locuiau asupra Pontului-Euxin. a Istrului și a Adriei [4]).

4. Abaris, călătorise prin Grecia ca profet și propagator al cultului lui Apolo. El compunea și distribuia diferite sentințe profetice ale zeului său și vindeca prin descântece pe cei bolnavi. El arăta oamenilor o săgeată, care spunea, că e simbolul lui Apollo. Abaris a trăit, după Hypostrat, în timpul Olimiadei a treia, adică pe la anul 768 în. Chr.; iar după Suidas în Olimpiada a 53-a, adică pe la an. 568 în. Chr. El apare ca hyperboreu la Herodot [5]) și la Plato [6]). Iar Suidas ne spune, că Pythagora (ad vocem) a fost discipolul hyporboreului Abaris [7]).

5. Anacharsis apare ca unul din cei mai învățați oameni de legi din acele timpuri. Ephor, care trăise în secol. IV în. Chr., spune în unul din fragmentele sale [8]), că Anacharisis, în ce privește patria și naționalitatea sa, a fost din Scythii păstori. Or, Scythii păstori, dupe cum am văzut, erau denumiți Thracii de lângă Caucasul din Nordul Istrului [9]).

Amacharisis se enumără printre cei șapte înțelepți ai Greciei.

Herodat ne spune [10]), că Anacharisis și Skyles au fost omorâți de Scythi (păstori) pentru tentativa lor de helenizare; atât

1) Pausaniae, V, 6, 8; IX. 27. 2; I. 18, 5. — 2) Olymp. VIII, 46, III. 14. 15. — 3) Geogr. XI. 6, 2. — 4) Din Dacia Preistorică, N. Densuș. p. 83—86. — 5) IV. 56. — 6) Charmides, c. 6. — 7) Dacia Preistorică, N. Densuș. p. 84 și Not. 2. — 8) Fragm. 78. — 9) Homeri Il. XIII 5 și Aeschyli. Prom. 709. — 10) IV. 76, 78, 80.

de mare era aversiunea acestui popor pentru obiceiurile streine și în particular pentru civilizațiunea greacă [1]). Această răsvrătire sufletească nu putea să se producă de cât la un popor stabil, mândri de vechea lor naționalitate și aceștia nu putea fi Scythii nomanzi. De altfel Herodat scrie [2]) că Scythii, de lângă Pontul Euxin, spuneau că ei nu știu cine a fost Anacharsis [3]).

6. Deceneu. Pe timpul lui Burebista, scrie Pârvan (p. 137), marele poet „Decaineos", după Greci un fel de nou Zalmoxis, convinsese pe Daci să distrugă viile și să trăiască fără vin.

Acest Deceneu, ne spune N. Densușianu, aparține unei epoci mult mai depărtate de Burebista, care a domnit între anii 80 și 40 în. Chr. Diceneus este un apelativ geografic de la Dicia. Saturn încă era numit Dokius la Pliniu (XII 57) [4]).

Istoricul Got Jornande, din sec. VI d. Chr., născut și crescut în Moesia de Jos, scrie [5]) :

„Acest Deceneu, fiind un bărbat foarte învățat în științele filosofice, introduse la Geți o disciplină morală, ca astfel să îmblânzească mbravurile lor cele barbare; el îi învăță să cunoască regulele cele nestrămutate ale lumei fizice, făcându-i să trăiască amăsurat ordinei de lucruri stabilite de natură și după legile lor proprii, pe care le au scris până în zilele noastre și le numesc Leges Bellagines ; el i-a învățat să poată deosibi lucrurile adevărate din cele neadevărate și astfel i-a făcut superiori altor popoare în privința judecăței lucrurilor, îndemnându-i totodată să'și petreacă viața în fapte bune; el i-a făcut să cunoască secretele astronomiei. le-a explicat cele 12 semne ale zodiacului și în particular, cum trec plantele prin semnele acestea, cum crește și scade luna, cum se numesc cele 344 de stele și prin ce semne anume trec ele, când răsar și când apun; apoi el alese din tinerii cei mai nobili, pe cei mai deștepți, îi învăță teologia, riturile și ceremoniile cum se venerează anumite divinități și cum să facă serviciul religios în temple ; din aceștia apoi le formă preoți, cărora le dete numele de pileați" [6]).

Deceneu, după cele scrise de Iornande, este educatorul poporului Get, căruia i-a dat legi și i-a învățat să'și petreacă viața

1) A. Jardé, Formation du peuple Grec. p. — 2) IV, 76. — 3) Din Preist. Dac. N. Densuș. p. 869 și Not. 5. — 4) Strabo. p. 304 și 762. — 5) Dacia Preist. pag. 958 și Not. 3. — 6) Get. Orig. c. 11. — Din Dacia Preist. N. Densuș. p. 867.

în fapte bune. Preceptele lui Deceneu și poate și a altor premergători au dat roade, astfel ca Herodot să'i poată numi „cei mai vitejii și mai drepți dintre toți Thracii [1]): precum de asemenea la Homer [2]), Melae [3]), și Herodot [4]), Abii, Hyperboreii și Geții, popoare cari, în mare parte, locuiau în regiunile de Nord ale Istrului de Jos, erau cei mai drepți oameni ai antichităței [5]).

Legile morale, religioase, politice și civile, autorii greci și romani le atribuiau lui Hermes cu mult înainte de Iornande.

Despre legile cele vechi ale Daciei face amintire și Aristotel care a trăit în sec. IV în. Chr.

Agatyrșii, de lângă Maris, scrie Aristotel [6]), că aveau obiceiul să cânte legile lor; și dânsul se întreba dacă nu făceau aceasta cu scopul ca să nu le uite.

Stephan Byzantinul (v. Getica) și Eustațiu din Thessalonica [7]) fac de asemenea amintire de legile matrimoniale și fețiale ale Geților [8]).

Prin urmare educatorul și legiuitorul Geților — Deceneu — a propovăduit învățăturile sale cu mult înainte de vechii autori, citați mai sus și nu poate deci să fie contimporan cu Burebista, cum zice Pârvan. Totuși numele de Deceneu fiind un simplu apelativ geografic, de la Dicia, este foarte probabil să fi existat și pe timpul lui Burebista un mare preot poreclit „Decaineos", cum zice Strabo, adică Dacul.

Dar, ce erau aceste legi, numite „Leges Bellagines", despre care vorbește Iornande, că le-a scris Diceneu pentru Geții săi?

In antichitate aproape toate popoarele Scythe era cunoscute sub numele de Belcae, ne spune geograful Mela [9]).

Numirea de Palasgos, spune N. Densușianu (p. 92) este o transformare fonetică din Balasci, sau Belasci, unde litera B a fost înlocuită cu P, iar din sufixul ascuns, au format unul gutural: asgos, asgoi.

Thracii, în prima jumătate a evului de mijloc, erau încă numiți Balascae, ne spune Tomaschek [10]).

Țara românească, în limba slavilor meridionali, se numește și astăzi „Vlaska Zemlia". Un distict al țărei românești poartă nu-

1) Dacia Preist. p. 1067. — 2) II, XIII, 6. — 3) I, III, 5, Hyperboreii.— 4) Lib. IV, 93. — 5) Dacia Preistorică p. 1023. — 6) Probl. Sect. XIX 28. — 7) Comm. ad. Dionys. 304. — 8) Dac. Preist. 865, 866 și 868. — 9) Lib. III, 5 Dacia Preist. p. 863. — 10) Die alten Thraker, II. 4. Dens. 912.

mele de „Vlașca". Mai aflăm numele familiar Bălaciu și Bălascu [1]). Numirile de localități cu Balaci sunt foarte răspândite în România sub diferite forme: Balaciu, Bălăceana sau Bălăceanu, Bălăcița, Bălășești, etc., etc.

Pare a rezulta, cu multă probabilitate că, adevărata numire a poporului Get a fost **Balaci**, sau **Belaci**, sau **Belasci**; iar numirile de Geți și Thraci au fost date de streini. In orice caz, însă, nu putem crede că, adevărata formă thracică a numelui poporului dacic, ar fi fost „Kaigeisos", cum spune Pârvan la pag. 273 (Not. 1) [2]).

Leges Bellagines, despre cari Iornande scrie că erau proprii ale Geților, se numeau probabil, dacă nu chiar cu siguranță, „Legile Belacilor".

Aceiași veche codificațiune, scrie N. Densușianu [3]) se numea în Dacia „Leges Bellagines", în Egypt „O Blakon Nomos", iar în evul mediu „Lex antica Valachorum" și „jus Valachie".

Aceste Leges Bellagines, ne spune Iornande, că se mai aflau încă scrise pe la jumătatea secol. VI după Chr., deci când trecuse epoca de ocupațiune romană.

In documentele istorice ale Transilvaniei Ungariei, Poloniei, precum și în Muntenia și Moldova, se face adesea amintire de o lege particulară a Românilor, numită:

In Banat: antique et approbata lex districtuum volahicalicum universorum [4]); jus Walachie [5]); lex et approbata consuetudo [6]); antique consuetudo [7]); doctrina nobis a deo data [8]).

In țara Făgărașului: lex valachorum [9]); antiqua lex huis terre [10]); vetus huius terre consuetudo; jus et consuetudo vetus: legile cele vechi ale ținutului [11]).

In Ungaria: antique valachorum lex et consuetudo [12]); mos Valachorum.

In Polonia: jus valachicum [13]); jus et consuetudo Valachorum [14]).

In țara românească întrun document de la 1591: legea Dumnezeiască [15]); iar în prefața Legiuirii lui Ion Carageale de la

1) Dacia Preist. p. 912. — 2) Getica. — 3) Dacia Preistor. p. 903. — 4) Pesty. 82. 1478. — 5) Pesti, A. Ször Bánság. III, 134, 5. —1500. — 6) Acelaș III, 253. 1548. — 7) Acelaș III, 273. 1555. — 8) Acelaș 116. 1494. — 9) Kolozsvari ès Kelemen. Monum. Hung. juridico-historica, I. 173. 1508. — 10) Densușianu, Monumente p. ist. Făgăraș, p. 74. — 11) Acelaș p. 17, 21, 76, 80. — 12) Piè, Abstammung d. Rumänen, 142, 1493. — 13) Hasdeu, Arch. ist. II, 117. 1569. — 14) Piè, Abst. d. Rum. p. 142. 1493. — 15) Hasdeu, Arch. ist. III. 147.

1818: pravilniceasca condică scrisă, ce a avut-o ţara românească din vechime, cu totul deosebită de pravilele împărăteşti ale Romanilor.

In Moldova: lege bătrânească (Chrisov de la Stefan al 5-lea cel tânăr) [1]).

In Serbia: legea Românilor (Chrisovul ţarului Duşan a. 1348) [2]) şi legea vechiă [3]).

Suntem în drept a crede că aceste legi, răspândite în toate ţările dimprejur, erau aceleaşi sau din aceleaşi străvechi Leges Bellagines, pe cari Iornande, ne spune, că le-a scris Deceneu şi de cari ne fac amintire atât Stephan Byzantinul, cât şi Eustaţiu de Thessalonica.

Dacia era ţara legilor, ţară în care din cele mai vechi timpuri se alcătuise legi, poate chiar înainte de Deceneu, transmise prin grai din generaţie în generaţie, şi unii le şi cântau, cum erau acei Agathyşi, despre care ne vorbeşte Aristotel. Nu este, deci, de mirare că autorii vechi scriu, că acest popor era cel mai drept şi cel mai viteaz dintre toţi Thracii, cum spune Herodot. Aceste calităţi esenţiale în alcătirea unui popor este pecetia civilizaţiunei sale reale care primează orice alt progres, dacă poporul rămâne în sclavie şi apăsare de nedreptate.

RELIGIUNEA GEŢILOR.

Vechea religiune a Dacilor, ne spune N. Densuşianu [4]), a fost de la început celestă sau uranică, iar mai târziu aceeaşi religiune ne apare aici în forme saturnice.

Geţii, după cum scrie Mnaseas de Patrae [5]), adorau pe Saturn, pe care-l numeau Zamolxis.

Saturn la Romani avea epitetul de senex vetus deus [6]) adică bătrânul. In unele părţi ale Scythiei şi ale Daciei, Saturn mai era numit Papae-os [7]), cuvântul al cărui înţeles este tot bătrânul.

„Saturn ca divinitate supremă a Daciei ne mai apare în antichitatea greco-romană şi ca zeus Dakie. Incă pe la începutul erei creştine, locuitorii din Capadocia adorau pe zeul cel mare din nordul Istrului, numit de ei Zeus Dakie şi acest Zeus Dacie îşi avea la dânşi un pontificat al său particular [1])".

1) Uricarul. I. 139. — 2) Hasdeu, Archiva, ist. III, 120. — 3) Acelaş III. 143. — Din Dacia preistor. p. 879 şi 880. — 4) Dacia Preistor. p. 206. — 5) Photis. Frag. Hist. Grec. III, p. 153 frag. 23. — 6) Ovidii. Fast. 627. — Virgilii. Aen. VII, 204. — 7) Herodot IV 59.

„Şi mai târziu încă, religiunea Thracilor devine prin excelenţă Apollonică. Apollo, ca divinitate a soarelui, era mult mai aproape de necesităţile vieţei lor, de cât toţi ceilolţi zei. Pe Apollo, ne spune Hecataeu Abderita, ei îl venerează mai mult ca pe alt zeu [2])".

Apolo este adorat în Delos, la Delphi, Atena, în ţinuturile Troei şi ale Tesaliei, în Creta şi Arcadia etc. Lui Apollo îi mai spuneau: „Apollo departe săgetătorul" [3]).

In fiecare an Hyperboreii (Tracii), acest popor avut şi pios, trimiteau la sanctuarele din Delos daruri învelite în spice de grâu. La început Hyperboreii, după cum ne spune Herodot [4]), trimiteau aceste daruri cu două virgine, însoţite pentru siguranţă de cinci fruntaşi Hyperborei.

In cea dintâi misiune sacră la Delos au fost virginele Arge şi Opis [5]), cari au adus daruri preţioase Ilytiei, ce dase ajutor Latonei la naşterea celor doi zei, Apollo şi Diana. După Socrate, tot aceste două virgine au dus la Delos şi tablele legei despre judeţul din urmă. Această ştire, ce ne face Socrate, ne indică vechimea legiurilor în aceste ţări, care ar corespunde cu cele dintâiu timpuri ale întemeerei sanctuarelor din Delos.

Şi fiindcă se întâmplase, mai scrie Herodot, ca delegaţiunea aceasta să nu se mai întoarcă şi temându-se ca această întâmplare să nu se mai repete şi în viitor, dânşii introduseră uzul, că aduceau darurile lagate în pae de grâu până la frontiera ţinutului lor, apoi de aici rugau pe vecinii lor, ca să transmită darurile acestea sfinte, din popor în popor, până vor ajunge la Delos [6]).

La festivitatea din Delos, în onoarea marelui zeu Apollo luau parte Hyperboreii stabiliţi în insulele meridionale ale Mărei Egee, cari considerau pe „Ion" ca un strămoş şi patron divin al lor [7]). La aceste sărbători „Ioniene", din Delos, după Virgiliu [8]).

1) Strabonis. Geografica lib. XII 2, 5. — Din Dacia Preist. p. 206, 207, 218. — 2) N. Densuş. Dacia Preist. p. 89. — 3) Iliad. VII, 51. — 4) Lib. IV c. 33. — 5) Herodot, Lib. IV, 35 — 6) N. Densuş. Dacia Preist. p. 81 şi 499.— 7) Herodot. Lib. VII, 94; VIII, 44. — 8) Aen. Lib. IV, 152.

luau parte şi Agothyrsii de la Carpaţi, îmbrăcaţi în haine cusute cu flori [1]).

De la Herodot până la Iulian Apostatul, scrie Pârvan [2]), antichitatea e unanimă în a recunoaşte Geţilor o adâncă religiozitate, care le pătrunde şi determină viaţa lor naţională în toate împrejurările.

Sufletul e nemuritor [3]). Trupul e o împiedicare pentru suflet de a se bucura de nemurire : de acea el nu ar nici un preţ; poftele lui nu trebue ascultate [4]). O consecinţă a acestui precept este arderea cadavrului, pentru a degaja sufletul de învelişul cărnos şi ai deschide căile fericite de dincolo [5]).

„Problema nemurirei sufletului se punea esenţial deosebit pe coastele Mediteranei, unde străvechile culte chtoniene mânau întregul gând religios în întunericul trist de sub pământ şi unde trupul era singura chezăşie a existenţei, iar omul ca şi plantele îşi aveau rădăcinele şi începuturile în pământ, deci înhumarea, mumificarea etc., spre a fi păstrat până la a doua înviere (egal care: egypteană, syriană, greco-thracică, ori creştină [6]). In nordul barbar — se pare începând din epoca bronzului [7]) — tot gândul religios a fost mânat spre cer şi spre dispreţul trupului (arderea lui şi adesea aruncarea cenuşei în vânt), întru cât viaţa viitoare era în altă lume, iar nu în aceasta a trupului [8])".

„Oamenii sfinţi vor fi la ei asceţii, ce renunţă la orice bucurie a trupului şi se devotează gândului bun despre nemurirea de dincolo de viaţa trupului [9]). Căci abea prin moarte omul inviază la viaţa cea vecinică [10])".

„Zeul e în cer, iar nu pe pământ [11])". El e cerul senin : turburarea firei e adusă de demonii răi ai furtunilor, norilor, grindinei ; de acea Getul ajută zeului suprem la liniştirea lumei. trăgând el însuşi cu arcul în norii cari ascund şi întunecă faţa zeului din cer [12]). Şi tot de acea zeul este adorat pe munţii înalţi, în

1) Din Dacia Preist. p. 620, 621. — 2) Getica p. 151. — 3) Herodot IV, 93—96. — 4) Poseédonios la Strabo, p. 296, 298, 304. — Getica p. 151. — 5) Civil. Egéen, p. 319. — 6) W Ridgeway age I, p. 481—494. — 7) Acelaş p. 495 şi urm. — 8) Din Pârvan, Getica, p. 160. — 9) Poseidonios la Strabo, p. 296, 297 cu Fl. Iosephus, Antiq. Ind. XVIII, 1, 5 (22). — 10) Herodot IV 95. — 11) Herodot IV 94 cu Mnasias la Photius, F. H. G. III, 153, 23. — Poseédonios la Strabo p. 298. — 12) Herodot IV, 94.

singurătatea unde numai vulturii, iar nu oamenii, mai pot urca [1]). Acolo sus, pierdut de lume, şi cercetat numai de rege, ca să-i afle sfatul la caz de primejdie şi necazuri sta marele preot [2]). Templul şi locuinţa lui e acolo într'o peşteră [3]) ...Marele preot nu se coboară de cât rar de tot în lumea oamenilor, când are a da vre-o poruncă, pentru curăţirea de păcate [4]), când are a face vre-o prevestire, ori când are a da învăţături [5]). Regele însuşi, ca stăpân numai a trupurilor şi nu şi al sufletelor supuşilor săi, ascultă cu respect de sfatul marelui preot [6]). Aşa stă de departe şi de mai presus de lume marele preot al Geţilor, în cât el, profetul zeului e sanctificat el însuşi ca zeu [7]). Cu atât mai mult dacă e nevoe, poate deci fi regele poporului său [8]). Dar, în deobşte, cele două puteri, cea politic-militară şi cea religioasă, nu se amestecă împreună ci sunt păstrate deosebit [9]). Şi puterea religioasă nu se amestecă în viaţa de toate zilele de cât la mare nevoe".

„De abia odată la patru ani [10]) naţiunea aduce zeului, — unul singur şi ca zeu suprem, după cât se pare, fără tovarăş femeesc [11]) — jertfa cea mai înaltă : un om căruia i-se ia viaţa de carne, spre a i-se dărui cea de spirit, întru marea misiune de a purta în cer dorinţele şi rugăciunile naţiunei. Şi această jertfă e atât de sfinţită, în cât dacă cel aruncat în vârfuri de lănci nu moare, înseamnă nu că zeul are milă de el şi îi lasă viaţa, ci, dimpotrivă, că'l osândeşte la moartea eternă a vieţei trupului şi-l socoate nevrednic de a se arăta înaintea sa. Ferice de cel ce aruncat în lănci pierde viaţa trupului, spre a se deştepta în viaţa cea vecinică la zeul din cer". (Dio. V. 32.6. pentru sacrificiul uman la Celţi, adus tot la 4 ani o dată, dar nu cu oameni liberi, ci cu criminali ori captivi de răsboi).

„Şi tot aşa, când patria nu mai poate fi apărată, regele şi fruntaşii săi se ucid [12]); când soţul moare, soţia se ucide [13]). Iar a muri moarte de răsboi e tot ce poate fi mai fericit pentru un get" [14]).

1) Poseidonios la Strabo p. 298. — 2) Acelaş. — 3) Acelaş cu Herodot IV, 95. — 4) Strabo 304. — 5) Strabo 297, 298, 304. — 6) Zalmoxis şi Decaeneus la Poseidonios-Strabo, p. 297, 298; 304. — 7) Strabo, p. 304. — 8) Dio Chrysostomus la Iornandes, Get. XI (73). — 9) Poseidonios-Strabo p. 298 cu Herodot IV, 95. — 10) Herodot IV 94. — 11) Dionysos Thracicul era de asemenea fără tovarăş femenin, Getica p. 155 Not. 1. — 12) Casius Dio. LI. 26 şi LXVIII, 14. — 13) Steph. Byz. Getica. — 14) Traian la Iulian Apostatul, p. 327. — Herodot IV, 93 şi 95. — Din Pârvan, Getica p. 151—155.

„Cât privește clasa preoțească, putem vorbi de ea ca de un adevărat ordin călugăresc: ei trăiau fără femei [1]), se abțineau de la orice hrană vie [2]) și de orice creatură hrănindu-se numai cu miere, lapte și brânză; poporul îi numeau prea cuvioși și călători prin nori; îi țineau în mare cinste pentru viața lor sfântă și nimeni nu se atingeau de dânși. Numele lor era, la Geții din dreapta Dunărei acela de „Ktistai", la cei din stânga Dunărei și la Daci de „Polistai", ambele expresiuni coresponzând aceleași idei: „Ktistis" = fundator"; „Polistis" = fundator de oraș".

„Flavius Iosephus [3]) îi asemănă cu acea sectă din Palestina, sub numele de Esseni, și cari aveau, ca și călugării noștri Geto-Daci, o organizație foarte strictă și austeră, dându-și ca rost al vieței ajutorarea celor nenorociți și săraci cu duhul și purificarea prin ascetism, simplicitate și renunțare la ori-ce bun pământesc, pentru nemurirea sufletului; ei trăiau în comunism de avere și se întrețineau muncind pământul".

„Faptul că oameni ca Poseidonios și Flavius Iosephus citau pe călugării geți ca pilde general cunoscute, spre a putea explica alte organizațiuni mai puțin cunoscute, ne dovedește vechimea și seriozitatea acestei instituții social-religioase getice" [4]).

Rândurile de mai sus ne redă frumoasa descriere, simplă și foarte lămurită, a clasei preoțești din Geția, care nu poate să aducă decât admirație pentru această pătură socială de sacrificiu întru binele obștesc. Inalta lor moralitate depășește cu mult pe acelea a semenilor lor din vechile civilizațiuni și mai cu seamă pe a celor din Egypt, acaparatori de bunuri pământești și de putere lumească, prin procedee imorale.

Este ciudat însă, că Pârvan, așa de clar în această redare a celor scrise de vechii autori, să fie așa de confuz, în expunerea sa asupra theismului Thracilor și Geților, ce ne-o dă în rândurile de mai jos. Astfel, la pagina 156 (Getica) scrie:

„....chiar Thracii care înclină — spre deosebire de Geți — mai mult către cultele chtonice și naturiste, au, ca zeu suprem, **tot un singur zeu, uranian, solar și mântuitor, pe cari îl numesc cu nume grecești: Zeus, Apollon, ori Asclepios...** Dar acest zeu este

1) Poseidonios la Strabo p. 297. — 2) Acelaș p. 296, 298. — 3) Antiqq. Iudaic. XVIII 1, 5, 22. — 4) V. Pârvan, Getica p. 162.

așa de adânc pătruns de ideile chtoniene și naturiste în cât se confundă cu Dionysos-Sebazios, de o parte, cu zeul sub-pământean Heros, de alta. — **Total deosebiți de Thraci, care sunt polytheiști** — Geții se artă în credințele lor henotheiști. Căci părerea că la ei am avea a face cu un dualism, analog celui iranian, nu se poate întemeia absolut pe nici un document".

Din rândurile citate nu reiese precis, dacă religiunea Thracilor, de la sudul Dunărei, căci despre aceștia e vorba, era chtoniană, sau uraniană — polytheistă sau cu un singur zeu suprem, — pentru că amândouă în acelaș timp nu puteau să fie.

De asemenea și Geții, fără să fi fost polytheiști, aveau pe Zalmoxis; pe Apollo, hyperboreu din regiunile Istrului de Jos, care la Greci era numit Dicaios, adică din Dacia iar în orașul Apulum (Alba-Iulia) al Daciei era adorat și invocat sub numele de Apollo, Deus Apollo praestantissimus, Deus bonus puer posphorus etc. (v. p. 175). Apollo, prin urmare, nu era numai al Thracilor de Sud, ci mai mult al Geților, cum de altfel și al altor popoare. Nu aveau de asemenea, pe Hermes, Armis, sau Sarmis, divinitate **tutelară a Sarmisegetusei capitala Daciei.** (vezi p. 156). **Credem totuși că aceasta nu împiedeca pe Geți, și poate și pe Thraci, de a fi monotheiști.**

P. Langrauge [1]), după probe trase din istoria comparată a religiunilor, crede că omenirea, în începuturile ei religioase, ar fi fost monotheistă prin cultul unui singur Dumnezeu. Ca probe, între altele, susține, că la multe din populațiile sălbatice există chiar astăzi credința în existența unei înalte ființe drepte și bune, care a făcut totul și care nu moare. Mai susține încă, că este imposibil a găsi în istorie un singur caz de monotheism eșit din polytheism; pe câtă vreme, din contră, cazul multiplicărei zeilor este adesea constatat de istorie.

Acest din urmă argument ar fi fost suficient pentru a demonstra monotheismul în începuturile religioase. In mentalitatea primitivilor nu putea să intre complicațiunea în concepția lor asupra celui a tot puternic. Multiplicațiunea zeilor este de concepție mai recentă, mai complicată, rezultatul unei mentalități mai înaintate în jocul imaginațiunei, care nu putea să se producă în mintea așa de simplă a primitivului. Cu cât omenirile înaintează în civilizațiune și puterea imaginației se desvoltă, cu atât numărul zeilor se multiplică și se specializează. Avem probe în înaintata civilizație grecească a cărei mythologie ajunge cu numeroșii săi zei și semi-zei la complicațiuni greu de reținut.

Pare că Israeliții, în viața lor pastorală și singuratecă în deșerturile Arabiei, a păstrat cu credință această străveche concepție a unei puteri supreme,

1) Israël p. 293, 294.

sub numele de „Elochim", care datează dinainte de Moise și de „Yahve"[1]). Dumnezeul național al Evreilor de la muntele Sinai.

Monotheismului Geților i se poate da aceiași judicioasă explicație: Acest popor pastoral și izolat de diferitele civilizațiuni existente atunci și-a păstrat cu credință monotheismul primitiv, nealterat de streini și civilizațiunile lor. Thracii de la Sudul Dunărei în contact cu Grecii, mai ales în ultimele secole ale mileneului I, și-au alterat întru câtva monotheismul lor primitiv, cu o tendință destul de pronunțată spre polytheism: această influență însă n'a trecut Dunărea.

Rămâne, însă, bine stabilit, că Geții erau pătrunși de o adâncă religiozitate, iar preoțimea forma o clasă austeră, de o extremă simplicitate, cu renunțarea de orice bunuri și orice plăceri pământești, ajutând pe cei obijduiți.

ORÂNDUIREA SOCIALĂ ȘI MILITARĂ.

„Despărțirea societății gete în nobili și de rând", pileati și Comati", e bine cunoscută literar, ne spune Pârvan[2]). Dio Chrysostomus, care lucra după izvoare directe și avea și informațiuni orale din ținutul Getic, ne dă[3]) și numele indigen al clasei nobililor: tarabostes. Partea a doua — bostes — intră și în composiția numelui gloriosului rege Burebista, numit la Trogus (Prol. 32). Buro-bostes cea ce ar reveni la Burul-nobil".

„Monumentele și, în special, columna lui Traian, ne confirmă pe deplin pomenita deosebire de clase, dând nobililor, ca diferențiare de oamenii de rând, caracteristica bonetă moale, prisosind puțin spre vârf, în vreme ce toți ceilalți Daci sunt cu capul gol. Regele nu se deosebește prin nimic, în îmbrăcămintea sa, de ceilalți nobili: acesta e semn, că întocmai ca în Macedonia, regele get e numai un „primus inter pares". Monumentul de la Adamclissi ne confirmă prin metopele 45, 46 (Tocilescu) o orânduire socială identică la Daco-Geții din Bărăgan și Dobrogea: prizonierii nobili de o parte legați împreună — prizonierii de rând de alta, duși deosebiți de ceilalți".

„Dar caracterul de popor așezat ș orânduit, al Geților, se manifestă nu numai în organizarea claselor sociale, ci și în instituțiile lor militare. Astfel: în vreme ce toți barbarii — adică, la

1) Israël, p. 240—292. — 2) Getica p. 147—149. — 3) La Iornades, l. c.

Dunăre, neamurile germane și cele iraniene — fac năvăliri cu întreaga națiune: femei, copii și turme, iar la lovirea cu Romanii își construesc în spatele frontului de luptă burguri de căruțe, în care își pun la adăpost și mult puțina avere ce o au, — Geții cari nu sunt nomazi ci sedentari trimit la luptă exclusiv numai oastea lor".

„Ca locuitori ai câmpiei muntene, ai stepei moldo-basarabene și ai platoului sud-balcanic din dreapta Dunărei, Geții dau cavaleriei lor o desvoltare mult mai mare ca frații lor din munți, Dacii[1]). Thucydides îi cunoaște în a doua jumătate a secol. V în Chr. ca arcași călări[2]). La 500 de ani după aceasta, columna lui Traian confirmă deplin această caracterizare: în vreme ce, de obicei, Dacii sunt reprezentați ca pedeștrii, iar drept cavalerie se servesc de cea sarmatică a cataphractarilor, dintr'o dată vedem, într'un episod excepțional al războiului, petrecut în josul Dunărei Muntene, că apar, alăturea de obicinuiții cataphractari sarmați, cari au atacat trecând fluviul încă mai jos (prin Dobrogea), cavaleria dacică, înnotând prin Dunăre spre malul drept și imediat apoi atacând lagărul roman de pe țărm, ca arcași. Sunt fără îndoeală Geții din câmpia munteană cari, împreună cu Roxolanii, dau o mână de ajutor lui Decebal, făcând o năvală peste Dunărea de Jos, în Moesia inferioară"[3]).

„In timpul dintre Thucidides (460—395 în. Chr.) și Traianus, din secol în secol, avem confirmări literare pentru această bună organizare militară a cavaleriei și infanteriei Getice":

1. „In anul 335 în. Chr. Alexandru cel mare e întâmpinat, în câmpia din Nordul Dunărei, de o armată compusă din circa 4000 călăreți și pete 10.000 pedeștri"[4]).

2. „La anul 168 în. Chr. vedem pomenită[5]) o armată de mercenari Geți, condusă de un șef Cloilios, numărând 10.000 de pedestrași și 10.000 de călăreți".

3. „Burebista la an. 60 în. Chr. era de mare primejdie și pentru Romani, pentru că trecea Dunărea fără să'i pese de nimeni și prăda Thracia până în Macedonia și Illyria[6]), ceace, firește n'ar fi putut îndeplini, în timp destul de scurt, ca să se întoarcă

1) Cavaleria Getică la Arian. Tact.. 44, 2; iar pentru vânătorilec ăălări: Cyneg. 23, 2. — 2) Thucidides, II, 96, 98.—3) Din Pârvan, Getica p. 147—149. 4) Ptolomeus Lagi, la Arianus I, 3, 5. — 5) Appian. De reb. Mac. IX, 16, 1, 2. — 6) Strabo p. 304.

înapoi în pădurile sale, înainte de organizarea contraatacului roman, de cât și cu cavaleria".

4. Intre anii 9 și 16 dup. Chr. Ovidius ne vorbește cu groază de cavaleria iute a Transdanuvianilor arcași[1]); că Geții erau printre acești arcași, ne dovedește afirmarea precisă a lui Ovid, cu prilejul recitării poemelor sale getice înaintea acestor naivi admiratori ai lui[2])".

Geto-Dacii întrebuințau la atac ordinea de luptă în pană (unghiu), ca să intre și să rupă în două frontul dușman, iar acestă tactică întrebuințată de Thraci, ca și de Filip, o învățaseră de la Scythi, ne spune Arian[3]); fără a preciza, însă, care Scythi: Nomazi sau Păstori?

Pârvan, în cele de mai sus (p. 149—150), ne vorbește de timpurile lui Decebal și de ce sa putut desluși depe columna lui Traian și monumentul de la Adamclissi, construit tot pe timpul lui Traian, scrie Pârvan[4]). Ooarecari știri mai vechi asupra orânduirei sociale la Geți găsim, însă, în Dacia Preistorică a lui N. Densușianu, care ne spune la pag. 516:

Trogo Pompeiu scrie[5]), că Saturn, pe cari Geții îl adorează și'l numesc Zalmoxis[6]), a fost un rege cu sentimente de dreptate așa de înalte, în cât, în timpul când domnise dânsul, nimeni nu a servit unul altuia și nici nu a avut cineva vr'o avere particulară, și toate erau comune și neîmpărțite, ca un singur patrimoniu al tuturor".

Horațiu scrie[7]) în versuri: „Mai bine trăește poporul cel rigid al Geților, ale căror moșii nehotărnicite produc recolte pentru toți. Aici nimeni nu cultivă pământul mai mult de un an; iar după ce unul și-a îndeplinit munca sa, până când el se odihnește vine altul și'l înlocuește cu asemenea îndatorire".

Iar Criton, care trăise în timpul lui Traian și scrisese o istorie a Geților, ne spune într'un fragment al său, ce a rămas la Suida, că o parte din Geți aveau să îndeplinească lucrările de agricultură, iar cei ce urmau pe rege în război, adică militarii, îngrijeau de castele[8]).

1) Trist. III. 10, 53 și următ. — 2) Ex. P. IV 13, 35 sq. — 3) Tact. XVI 6. — Din Getica p. 150. — 4) Getica p. 109. — 5) Justini Hist. ex Trogo Pompeio lib. XLIII 1. — 6) Mnaseas din Patrae-Photis: Zamolxis, Frag. Hist. Graec. III, p. 153. — 7) Od. lib. III, 24. — 8) N. Densuș. Dac. Preist. p. 516.

Trog Pompei când vorbește de timpurile lui Saturn, probabil că înțelege comunismul societăței primitive, născut din necesitatea existenței laolaltă. Dacă a mai continuat această stare de lucruri, după cum ne afirmă Horațiu și Criton, nu putem ști, căci alte informațiuni nu cunoaștem. Este de remarcat însă, că în săpăturile făcute de Pârvan la Piscul Crăsnailor, la 25 Km. S. Est de Urziceni[1]) (Ialomița), s'au găsit „case foarte mici, mai mult niște colibe... înghesuite unele în altele". Această înghesuială a unui grup de oameni, asezați în nemărginitul Bărăgan, unde puteau să se întindă după voe, este oarecum un indiciu, că locuitorii duceau viața primitivă în comun, căci nu aveau nevoe de proprietăți rurale, tot imensul câmp fiind la dispoziția lor.

Dar vechii autori nu au adus numai laude Geților virtuoși; ei au vorbit într'o mică măsură, ce e drept, și de oare-cari abateri de la calea dreaptă: Astfel:

Geto-Dacii, ne spune Pârvan în Getica (p. 137), erau băutori de vinuri și trebue să fi abuzat și să-l fi băut în cantitate cam mare, astfel în cât marele preot Deceneu să fi fost nevoit, a povățui pe Dacii regelui Burebista să distrugă viile, după cum ne spune Strabo (p. 762).

De sigur că Dacii își beau vinurile din viile lor, cari se găseau, probabil, pe aceleași dealuri priitoare viței de vie, cari ne dau astăzi renumitele vinuri de la Drăgășani, Dealul-Mare, Odobești etc.: iar nu vinurile grecești cari, scrie Pârvan (p. 619), că ar fi pătruns în cantități foarte însemnate (p. 138) până la poalele Carpaților și ar fi trecut și dincolo prin valea Oltului, ori a Buzăului. De altfel, chiar Xenopol confirmă[2]), că Dacia era țara îmbelșugată de vin.

Se mai spune încă, că Dacul, sau Getul, erau prea iubitori de femei[3]). Aceasta este legată de constituția lui robustă și sănătoasă și constitue mai mult o calitate, ce dă nota unei naturi viguroase.

Relativ la poligamia Getică, despre care vorbește Strabo (p. 297). Pârvan spune[4]), că de la început trebue respinsă ca exagerată și neserioasă și că, ca și beția, tot așa și poligamia e o le-

1) Vezi Getica p. 173 și 185. — 2) Istor. Român. p. 63, vol. I. — 3) Strabo p. 297. — La Pârvan p. 43. — 4) Getica p. 146.

gendă, născută din confundarea moravurilor nordice, dace, cu cele sudice, thrace (p. 147),. Pentru sprijinirea aserțiunilor sale, autorul Geticei noastre spune, că nici Heraclide Ponticus din secolul al IV-lea înainte de Chris. 1), nici Solinus 2) din secolul III dup. Christ. nu vorbesc de Geți ci de Thraci; iar pe columna lui Traian, cât și chipurile de pe Trofeul de la Adamclissi, vedem pe Get fiecare cu femeia lui.

Găsim, însă, în N. Densușianu 3) lămuriri mai ample în această privință:

La Thraci și Geți, scrie, exista un vechiu obicei, ca fiecare bărbat să aibă 2—12 și chiar mai multe femei (Strabo VII. 3, 4. — Herodat V. 5). Acest obicei a fost odată aproape general, la toate populațiile de rassă pelasgă. Tacit ne confirmă acelaș obicei la Germani 4). Aceleaș moravuri existau de fapt și în armata romană recrutată în provincii, după cum rezultă din privilegiile date veteranilor 5).

In unele părți ale Transilvaniei, a mai existat încă până în secol. XVI-lea dup. Chr. obiceiul de a avea mai multe femei. De la anul 1543 încoace însă, legislațiunea Transilvaniei începe a lua măsuri severe contra acestor moravuri. Și, N. Densușianu ne dă textele în limba latină, relative la acestea, din anul 1543 (Mon. Hung. jur. hist. 513); deciziunea dietei Transilvaniei din anul 1554 (Densușianu. Doc. priv. is^. Rom. II. 5. 168); alta din anul 1773 (Statutum Com. Huniad p. 494) etc. Mircea cel bătrân, Domnul țărei românești, încă a avut copii de la mai multe femei 6), sfârșește N. Densușianu.

Scopul suprem al acestor căsătorii a fost. în timpurile archaice înmulțirea neamului și este de neînțeles de ce Pârvan pune atâta stăruință spre a susține, că Geții nu erau poligami. Pe acele vrememuri îndepărtate și mai apropiate de natură, acest obicei era firesc, mai ales Getului plin de sănătate și vigoare; în natură monogamia nu se întâlnește de cât excepțional. Starea lucrurilor de astăzi nu se potrivește cu acea de acum câteva mii de ani.

1) F G., II, 220, 28. — 2) Memorab. ed. Mommsen 10, 3. — 3) Dacia Preistor. p. 888. — 4) Tacit. Germ. 18. — 5) C. I. L. Vol. III. — 6) Engel. Geschichte d. Walachey, p. 162.

Concluziuni. Dacia prezintă o organizație politică de o vechime foarte mare, al cărei început, pierdut în miile de ani ale trecutului său străvechiu, se crede că merge până în neolithic. A avut epocile lui de mărire, cu regi glorioși ca Dromichaites și Burebista. care și-au întins împărăția din Bohemia și până dincolo de Balcani. Un popor solid organizat, puternic și întins ca neam de la Vistula și Oder până în Macedonia, în Rhodop și chiar Asia Mică; până în Galiția, Podolia și Cherson, spre Nord și Est 1).

Acest întins popor avea o reală și foarte veche civilizație, pentru care erau numiți: pioși, drepți, ospitalieri, viteji, nemuritori. Oamenii lor iluștri au dus faima înțelepciunii și învățăturilor lor, cu deosebire în Grecia, unde sunt citați de vechii lor autori. Din lipsa scrisului, nu avem știri directe asupra trecutului acestui neam; găsim însă, la autorii streini din vechime, cari vorbesc elogios de calitățile lor morale, știri suficiente pentru a ne da seama de gradul de cvilizație înaintată, în care se găseau.

Așezarea lor într'o regiune foarte fertilă, acoperită cu imense păduri, cu o suprafață muntoasă considerabilă, cu râuri torențioase și cu o climă ingrată, nu era prielnică comunicațiunilor și schimburilor de idei între locuitori, răspândiți pe o mare întindere, mai ales în anumite anotimpuri care, de fapt, coprindeau aprox. ¾ din an.

Deci, progresele nu puteau fi așa de rapide și așa de înaintate, într'o privință, ca în țările cu clima dulce și cu ușurința comunicațiunilor pe apă ca: în Egypt, în Sumer, Creta, Grecia și chiar Italia, apropiați prin configurația îngustă a țărilor lor și la unele prin necesitățile vieței laolaltă.

Geții, sau Thracii, rășlețiți prin văgăunile munților, sau prin întinsele câmpii, unde îi mână pășcăria turmelor lor, izolați, fără nevoia ajutorului altuia, având la îndemână cu îmbelșugare cele necesare existenței, au realizat totuși o civilizație superioară, pentru acele vremuri, cea ce probează că era un popor dotat cu calități excepționale.

Acest popor simplu ca moravuri, însă brav, cu înaltă morală și cu legături sociale din cele mai omenești, își croise în opinia publică a Grecilor o deosebit de frumoasă reputațiune, de națiune cu totul superioară celorlalte națiuni și chiar Grecilor, prin rara

1) Getica p. 76, 77.

lor înţelepciune populară [1]); şi aceasta nu era puţin, din partea Grecilor care considerau chiar pe Romani de barbari, iar limba latină de barbară şi scythă [2]).

Regii Geţilor nu erau, ca în unele vechi civilizaţiuni, nişte despoţi absoluţi, unii divinizaţi încă din viaţă. Clasa nobililor, adică a conducătorilor, nu se distingeau de a oamenilor de rând, de cât prin acea că purtau „caracteristica bonetă moale, ascuţită şi prisosind puţin la vârf"; „iar regele, care nu este de cât un primus inter pares, nu se deosebeşte prin nimic, în haina sa, de ceilalţi nobili" [3]).

Popor de ţărani sănătoşi şi viguroşi, cari umblă cu capul gol, acoperit numai de chica lui pletoasă şi conduşi de cei mai răsăriţi dintre ai lor. Curtea regală este lipsită de fastul regilor din orient: găsim de pildă în cuvântarea regelui Get Dromichaites, aşezat cu ai săi la o masă simplă de lemn, ce ţine regelui grec Lysimachos. aşezat, cu curtenii lui, la o altă masă, de argint, cupe de aur şi tot luxul luat ca pradă de la Lysimach, şi a zis regele Get: „Atunci de ce ţi-ai lăsat orânduelile şi viaţa strălucită şi regatul încă mai strălucit, şi ţi-ai dorit să vii la nişte oamenii barbari şi ducând o viaţă de vite" (v. p. 162).

Lipsit de acel orgoliu regesc, ce căuta să se imortalizeze prin monumente grandioase, sau construcţii uriaşe, la care lucra vecinic poporul sclav, în Dacia nu cunoaştem până acum de cât resturi a unor construcţii de întărire la: Piatra-Roşie, Turda, Costeşti şi Grădiştea Muncelui (sud de Orăştie) cari, după Pârvan (p. 481) [4]), datează de înainte de Romani sau, mai precis, între anii 70 şi 50 în. Chr., de pe timpul regelui Burebista.

Aceste construcţii, aşezate pe înălţimi puţin accesibile, sunt prevăzute cu valuri ori chiar ziduri şi turnuri (p. 474). Resturile aflate în aceste ruini indică, că ţara aceasta nici în această privinţă nu era înapoiată. Astfel, s'au găsit: scări monumentale de piatră cioplită, cu o îngrijire sudică, adaogă Pârvan [5]); sculpturi, reliefe de marmoră, cărămizi, burlane de teracotă pentru conducte de apă, ori calorifere spune acelaş (p. 479) etc.; la porţi, cel puţin, au întrebuinţat bolta în arc de cerc (en plein cintre) „care n'au nimic

1) Pârvan, Getica p. 56. — 2) Cato la Pliniu XXIX, 1, 14 şi Du Gauge, Gloss. med. lut. Densuş. p. 1059. — 3) Pârvan, Getica p. 148. — 4) Getica. — 5) Aceiaşi p. 478.

de a face, zice, cu arta veche grecească: ele sunt elenistice, resp. italice" [1]). „Căci Grecii, ne spune mai jos, nu se aflau încă în raporturi aşa de strânse cu Dacia, în cât să colonizeze cultura lor în munţi".

Epoca Hellenilor a durat până în anul 1200 în. Chr. când s'a prăbuşit o dată cu venirea Dorienilor; iar arcul de boltă (la voûte), ne spune Woolley [2]), era necunoscut în Europa până la cuceririle lui Alexandru (an. 356—323 în. Chr.), când architecţii Greci îl întroduse în lumea occidentală. Deci, bolta nu a fost luată de la Greci, şi mai puţin de la Helleni cum spune Pârvan, care nu o avea încă. Această perfecţionare, în architectură, era locală şi cu atât mai mult celelalte ca: tuburi de teracotă, scări în piatră cioplită, reliefe de marmoră etc.

Este foarte edificator, că arcul de boltă care se cunoştea în Sumer între anii 3000 şi 2000 în. Chr., se descoperă în ruinele din ţara noastră, în timpuri când, probabil, că în Europa nu exista; căci datarea lui Pârvan a acestor construcţii între anii 70 şi 50 în. Chr., adică pe timpul lui Burebista, cu singurul argument că lucrarea necesita: o mare putere şi bogăţie militară şi economică" [3]), este cu totul insuficient, de oarece au mai existat şi alţi regi, înainte de Burebista, sub cari ţara noastră se bucura de putere şi bogăţie militară şi economică, cum a fost bunăoară acel rege Get căruia Grecii îi spuneau Dromichaites şi alţii.

Burebista, ucigătorul de Celţi (vezi p. 165), marele rege biruitor şi care îşi întinsese regatul din Bohemia şi până dincolo de Balcani, nu avea nevoe de un reduit de ultima rezistenţă; nu era ostaşul, care să se închidă în o cetate, mai ales la Orăştie, când centrul său de activitate era la Argedava (Argeşul), după cum vorbeşte inscripţia din Dionysopolis (vezi p. 159).

Dacă prin civilizaţie nu se înţelege buna stare morală şi orânduire socială a poporului, ci construcţiuni măreţe şi statui fără viaţă atunci, de sigur, că Geţii erau rămaşi cu mult în urmă.

Făţuiala dată, însă, civilizaţiunei Egyptene, de scrisul greoi şi neînţeles al hieroglyphelor, precum şi de colosalele pyramide, fructul muncei forţate a naţiunei întregi, nu scapă poporul de jugul sclaviei, în care este afundat timp de 2652 de ani şi nici ţara de

1) Pârvan, Getica p. 481. — 2) Les Sumeriens p. 192. — 3) Pârvan, Getica p. 481.

năpraznica și distrugătoarea revoluție, ce durează de 200 de ani (2360—2160 în. Chr.). A trebuit să vie un libyan, regele din Saïs Psametic I (a. 663 în. Chr.), care să dea libertăți poporului și un alt libyan, regele Bocchoris, tot din Saïs, care să codifice legiuri relative emanicipărei poporului, acelaș rege Bocchoris căruia Diodor îi atribue legile liberatoare ale lui Solon (vezi pag. 20).

Fără a îndrăzni să fac vre'o apropiere, nu mă pot abține de a-mi exprima surprinderea, că Bocchoris, getul din Libya, să fi fost legiuitorul Egyptului, ca și getul Deceneu în Geția, care a scris, ne spune Iornandes Leges Bellagines (v. p. 177), adică legile Belacilor. De asemenea este ciudat, că acest Deceneu a făcut pe ai săi, să cunoască secretele astronomiei și că poporul din Delta Nilului, unde predominau Getulii din Libyia, să fi introdus calendarul Egyptului în anul 4241 în. Chr. (vezi p. 5). La mirarea noastră am mai avea de adăogat, că Ion(ianul) Thalès din Milet stabilește calendarul Ionienilor (vezi p. 77), cari erau maeștri în arta bronzului.

Aceasta ne face să bănuim, că civilizația Geților era mai înaintată și mai veche de cum se crede și că, poate, chronologia perioadele noastre preistorice, stabilite de oamenii de științe, nu corespunde realităței.

Poporul Get, sau Thrac, fie din cauza creșterei populației, după cum ne afirmă Pârvan [1]) (p. 47), fie din alte motive, începe să emigreze, în toate direcțiile, încă din neolithic și continuă până pe la anul 1000 în. Chr., ducând cu ei civilizația și chiar limba lor. Ei invadează o mare parte a Europei și ajung până în Asia și Africa. Emigrația cea mai întinsă a fost spre Vest, către Italia, pe care o alimentează copios, cu populații ce vin din Europa-Centrală, în cinci valuri, până către anul 1000 în. Chr., când încetează. (vezi p. 98).

„Națiunea Thracilor, scrie Herodot [2]), este după Indieni, cea mai mare dintre toate națiunile lumei. După diversitatea regiunilor în cari locuesc, ei poartă nume diferite, însă cu toții au aceleași moravuri și aceleaș instituțiuni" [3]).

Aceste cuvinte ale lui Herodot lămuresc pe deplin chestiunea cu Thracii și Daco-Geții. Totuși Pârvan [4]) ne spune la pag.

1) Getica. — 2) Lib. V, 3. — 3) Din Dacia Preistor. p. 791. — 4) Getica.

159, că Thracii sudici și Daco-Geții sunt rude, dar nu acelaș neam, cu toate că adesea ne vorbește de Geții regelui Dapix și getul Roles de la sudul Dunărei [1]) și de thracul Dromicaites de la nordul Dunărei [2]).

Un popor viguros și așa de întins, așa de moral și de a cărui bravură, recunoscută de cei vechi, a dat nenumărate probe; cu o civilizație și o solidă și foarte veche organizare politică, care s'a menținut până la ultimul rege, bravul și energicul Decebal, era oare posibil, ca acest popor să piară și limba lui să dispară într'o clipă? Căci 165 de ani de ocupațiune romană nu este mai mult de cât o clipă în viața unui popor.

TRAIAN.

Expedițiile lui Traian în Dacia și ocupațiunea romană, formează, prin ele înșile, o epocă din istoria Dacilor, scurtă ca timp, dar enormă ca consecințe, pentru că prăbușește civilizația milenară a acestui popor, desvoltată încet, dar bine, în cursul preistoric al străvechei sale existențe.

Intâia expediție a lui Traian în Dacia n'a fost pornită din dorința de a face cuceriri noui. Fluviul Dunărea, barieră ce despărțea provincia romană de la sudul acestui fluviu, de Dacia, era un obstacol puternic și deci „ar fi fost nepolitic a-l depăși și a împlânta pajurile romane în sânul lumei barbare" [3]). Ținta lui Traian nu putea fi de cât sfărâmarea tratatului lui Domițian cu Decebal și supunerea acestui cerbicos rege, care nelinișteа Imperiul Roman prin sporirea puterei și a semeției Dacilor. Proba acestor intențiuni este, că Traian încuviințează pacea lui Decebal, îndată ce acesta primește condițiunile sale, iar el se întoarce la Roma, mulțumit cu izbânda sa [4]).

Traian pornește întâiul răsboiu împotriva Dacilor din vest. El procedează după vechile planuri ale lui Caesar și August, de a ataca pe Daci având ca bază Dalmația și Panonia, Sarmații Iazygi, din câmpia Tisei, sunt aliații săi împotriva lui Decebal [5]).

1) Getica, p. 88 și 89. — 2 Getica p. 61. — 3) Xenopol, Ist. Român. p. 106, vol. I. — 4) Acelaș. — 5) Dio. LXVIII, 10, 3.

Bazele de operaţii ale lui Traian vechile cetăţi de la Viminacium (astăzi satul costolaţi în Serbia) şi de la Ratiaria [1]).

Aici, la Viminacium, puse să se arunce pe Dunăre un pod de dubase, scrie Xenopol şi trece fluviul în capul armatei sale. Puţin timp după aceasta, el primeşte o solie destul de extraordinară: Un popor din Dacia, anume Burii, trimit lui Traian un burete colosal, pe care era scris în **limba latină** un sfat bine-voitor, anume ca Traian să strice pacea şi să se întoarcă în ţara lui [2]) (vezi p. 248).

. In timpul războiului dacic Traian nu gândeşte nou: el repetă, chiar ca mişcări strategice, pe acelea executate cu doisprezece ani înainte de Tettius Iulianus, ca şi atunci, principala luptă se dă la Tapae [3]) (astăzi Tapia, la Nord de Lugoş), unde Dacii sunt bătuţi. De la această localitate pleacă apoi, urmând valea Timişului şi în urmă Valea Bistrei. Pe la mijlocul văei Bistra îi apucă iarna şi Traian opreşte aici campania din anul 101 dup. Chr.

După cum se vede, înaintarea Romanilor a fost foarte înceată, cea ce probează, că în cursul marşului lor au avut pedici nu prea uşoare de învins.

In primăvara anului 102 dup. Chr. Traian porneşte, din locul unde iernase, înainte pe vale Bistrei către capitala Daciei. Prima întâlnire fu aceea a unei trupe de cavalerie, pe cari Romanii îi bătu şi îi iau la fugă. Auxiliarii Germanii ai lui Traian dau, în acelaş timp, peste un corp mai mare de Daci, cu cari au o luptă crâncenă dar victorioasă. Comandantul Dacilor, văzând bătălia pierdută, **se sinucide.**

„Cu cât Traian se apropia mai mult de capitala Dacilor, cu atât piedicile naturale şi măestrite se înmulţeau; cu cât împotrivirea Dacilor devenea mai cerbicioasă, cu atât lupta lua un caracter mai înverşunat".

Traian mai ia o cetate, ce întâlneşte în cale, ultimul adăpost înaintea capitalei. Decebal se decide a cere din nou pacea; era pentru a doua oară: întâia oară ceruse pacea în an. 101, când Traian luase direcţia capitalei, prin o delegaţie de comaţi (clasa de jos). De astădată trimite o ambasadă şi un personaj de rang înalt (un pileat). Cererile Dacilor nepotrivindu-se de loc cu intenţiile lui Traian, răsboiul urmează mai departe.

---

1) Din Getica, p. 117. — 2) Xenopol, Ist. Rom. p. 111 vol. I. — 3) Pârvan, Getica p. 117.

„Când Romanii eşiră din pădure, se desfăcu înaintea lor întinsa cetate a Dacilor, bine aşezată şi minunat întărită. In loc însă de a se închide în cetate şi de a suporta un asediu, Dacii încercară o de pe urmă dată soarta armelor. Se încinge o luptă desperată şi Dacii sunt din nou bătuţi, iar capitala lor trebuind să cadă în mâinile învingătorului, Decebal se hotărăşte a primi fără nici o condiţie pacea dictată de Traian. El vine în persoană înaintea împăratului, însoţit de doi mari demnitari şi cade în genunchi la picioarele Romanului".

Pacea impusă de Traian era: „ca Regele Dac să înapoieze toate armele, maşinile şi meşterii primiţi de la Romani, să predea dezertorii, să dărâme toate cetăţile, să părăsească toate cuceririle făcute în afară de propria lui ţară, să recunoască de prieteni şi duşmani pe prietenii şi duşmanii poporului roman şi să nu mai primească nici un Roman civil sau militar în slujba sa" [1]).

Train, ajungându-şi ţinta, ia cu dânsul câţiva soli daci, cari să meargă la Roma, spre a confirma înaintea senatului **făgăduinţa** pe care o făcuse; lasă o garnizoană la Sarmisegetuza şi se întoarce în capitală, unde este serbat şi i-se dă supranumele de „Dacicul" [2]).

Pentru această expediţiune Traian întrebuinţează legiunile, cari staţionau în Moesia şi Panonia. Xenopol crede [3]), că această armată se ridica la vr'o 60.000 de oameni.

A doua expediţie a lui Traian a fost provocată, se zice, de Decebal, care nu s'a ţinut de condiţiile puse de Traian.

Impăratul de abea ajuns la Roma şi îi şi veni ştirea, că „Decebal face multe contra legăturii păcei; că primeşte iarăşi dezertori, reîntăreşte cetăţile, cercetază prin soli naţiunile vecine, pedepseşte pe acela ce nu primise a fi în partea lui, luând bunioară Iazygilor o parte din pământ" şi alte multe.

Aceasta auzindule Traian, face îndată să se decreteze, din partea senatului, Decebal de duşman al poporului roman şi se hotărăşte a pleca numai de cât, iarăşi în persoană, în contra regelui Dac [4]).

Decebal slăbit de crâncenul răsboi, pe care-l pierduse; slăbit de îndeplinirea condiţiunilor tratatului; având în faţă pe împăratul

---

1) Dio Cassius. — 2) Din Xenopol, Ist. Rom. p. 111—117, vol. I. — 3) Pag. 108, vol. I. — 4) Xenopol, Ist. Rom. p. 118, vol. I.

Traian în plina sa putere, nu era momentul de a sgândări pe Romani, pe chestiuni fără mare importanţă şi a provoca un nou răsboi care, de data aceasta i-a fost fatal.

Traian, în primul răsboi, ajungând la porţile Sarmisegetusei, avea putinţa să desfiinţeze pe Decebal şi regatul său; iar dacă n'a făcut-o este, credem, pentru că a socotit, că este mai preferabil să-şi facă din Decebal un aliat la frontiera sa de la Dunărea de Jos, de cât a lăsa această ţară pradă barbarilor, periculoşi chiar pentru Imperiul Roman; sau, de cât să o prefacă în provincie romană, abandonând puternica frontieră a Dunărei şi mărind întinderea imperiului, deja prea întins, în limitele unei frontiere slabe, cea ce a şi provocat, mai târziu, sub Aurelian, abandonarea acestei provincii greu de menţinut.

De unde a pornit Traian această a doua campanie şi ce drum a urmat?

Xenopol ne spune [1], că Traian a trecut Dunărea pe la Turnul Severin şi a luat apoi pe Valea Oltului spre Turnul-Roşu, Alba-Iulia (Apulum), Sarmisegetusa.

Alţii (Dr. Istrati), că de la T. Severin a trecut prin Valea Jiului, şi pasul Vulcan, la Sarmisegetusa.

Pârvan scrie [2], că în al doilea răsboi principala bază de operaţie a fost Moesia inferioară (Oescus) şi apoi principala ofensivă în stânga Dunărei pe valea oltului în sus, pe drumul Oescus-Apulum. Dar că estăzi este odmis, că al doilea răsboi dacic a fost pornit şi din Moesia inferioară şi anume din ţinutul Dacic de pe malul drept al Dunărei, între Oescus şi gurile Dunărei (p. 119). Avem de remarcat în acest pasaj că Pârvan, după Bendorf, Domaszewski şi alţii ne vorbeşte de ţinutul Daciei de pe malul drept al Dunărei, ceace ar însemna că ţara Dacilor se întindea până dincolo de Dunăre.

Supoziţia lui Pârvan, că ofensiva lui Traian în al doilea răsboi dacic, ar fi pornit din Moesia inferioară, este foarte admisibilă. Era foarte logic, ca Traian să fi pornit de la o bază solid organizată, cu construcţii şi garnizoane, la Durostorum şi Troemsis, Nicopolis ad Istrum, Marcianopolis şi Abritus. Apoi de aici să se fi derijat direct către inima Ardealului, urmând malul drept al Oltului, care forma oare-cum un obstacol tentativei inamicului de a le ataca flancul drept al marşului lor. Probe ar fi: urmele podului de la Celei şi şoseau romană, ce duce de aici până în Transilvania, precum şi Castra-Traiană de la Nord de Râmnicul Vâlcei. Monumentul comemorativ de la Adamclisi, poate că n'ar fi strein de această cucerire, nu însă sigur.

1) Ist. Rom. p. 123, vol. I. — 2) Getica, p. 118.

Este cert, că în porţiunea Dunărei între Olt şi Cerna, s'a construit în vremuri două poduri, ale căror urme se mai văd şi astăzi: unul de Traian, la anul 105 în. Chr,, în răszoiul său contra Dacilor şi altul de Constantin cel Mare (an. 306—337 dup. Chr.) în expediţiunea acestuia contra Grecilor [1].

Care din aceste poduri era construit de Romanii lui Traian şi care de Constantin cel Mare? Aceasta ne dă indicaţia sigură pe unde au trecut fiecare din ei.

Cât priveşte podul de la T. Severin, se însărcinează Xenopol a ne da probe irefutabile, că a fost construit de Romanii din timpul lui Traian. Astfel:

1. Cărămizele, cari acopereau stâlpi (picioarele) podului (16 stâlpi) de zidărie, s'au găsit că purtau mărcile a trei diferite cohorte auxiliare din a XIII-a legiune Gemina, care negreşit au fost întrebuinţate la lucrarea podului (p. 122. vol. I).

2. Lungimea podului care, reese din descrierea lui Dio Cassius că, ar fi fost de 1103 m., nu se potriveşte cu lăţimea Dunărei la Celei (1856 m.), dar se potriveşte acelei de la T. Severin (1127 m.), dacă la lungimea podului de 1103 m., socotită după stâpii din Dunăre, se mai adaogă distanţa de la primul şi ultimul stâlp la ambele capete (p. 120. vol. I).

3. O altă indicaţiune sunt ruinele taberei romane de la capul podului de lângă oraşul T. Severin, precum şi pietrele funerare, cu inscripţiunea: Legiunea XIII gemina, ce ce văd şi astăzi pe movila de lângă această tabără.

Deci, podul de la T. Severin, după probele evidente ce le avem, a fost construit de Romanii lui Traian şi rămâne că al doilea pod, cel de la Celei, să fi fost construit de Constantin cel mare, după cum ne spune Xenopol (p. 5. vol. 2.).

Construcţia podului de la T. Severin, cu caracter permanent, spre a lega Dacia de provincia romană din dreapta Dunărei, fie

1) Xenopol, Ist. Rom. p. 4, vol. 2.

că aceasta s'a făcut în timpul, sau după operațiunile armatei, este o indicație sigură, că pe aici a trecut Traian și armata sa.

Fără îndoială, că Legiunea a XIII-a Gemina a luat parte numai la lucrările podului, căci în urmă o găsim cu reședința la Apulum (Alba-Iulia), unde își avea pretoriul și arsenalul [1]). Această legiune a stat în Dacia de la cucerirea ei de Romani, până la a ei părăsire și prin urmare a făcut parte din armata atât de operațiune cât și de ocupațiune a lui Traian.

4. La cele de mai sus ar mai fi de adăogat și lămurirea dată de Procopius asupra locului ocupat de podul lui Traian și care corespunde localității T. Severin [2]). Dar, nu insistăm.

Acestea fiind probele irefutabile ale lui Xenopol, că Traian a trecut Dunărea la T. Severin, să vedem acum, ce ne dă Pârvan pentru sprijinirea părerei sale, că ofensiva Romană a pornit, având ca bază Oescus, apoi Celei, malul Oltului etc. Nimic de cât soseaua, ce se pretinde romană, din lungul Oltului și Castra Traiană, de la Nord de R. Vâlcei. Aceasta din urmă putând fi construită în timpul ocupațiunei, și care ar corespunde și la linia de invaziune romană : T. Severin, R. Vâlcea, valea Oltului. Ar mai fi logica lucrurilor. Dar, operațiile lui Traian, pornite de la T. Severin, cum susține Xenopol, au fost oare lipsite de logică ? Aceste se vor vedea în rândurile de mai jos :

„Traian trecând Dunărea la T. Severin, a doua întrebare care se pune este : pe unde a apucat el către Sarmisegetuza ?".

Xenopol la pag. 123 (vol. I) susține, cu argumente de ordin strategic nu destul de convingătoare, că Traian a înaintat din Dubretis urmând intinerarul Turnu-Roșu, Apulum. Enumerarea localităților, de la Dubretis până la Apulum, după tabula Peutingeriană [3]) nu este o probă, precum nici Castra-Traiană de la Nord de Râmnicu-Vâlcei.

Precum foarte bine spune Pârvan [4]), drumul de la Dubreta în Ardeal, prin pasul Turnul-Roșu, nu corespunde celui mai drept drum. Pe valea Oltului se făcea un ocol considerabil; iar din valea Oltului nu putea să treacă direct în valea Streiului, la Sarmisegetusa, căci nu există nici o vale transversală prin Munții Cibinului

1) Xenopol ,Ist. Rom. p. 159, vol. I. — 2) Acelaș p. 121, vol. I. — 3) Xenopol, Ist. Rom. p. 12? vol. I. — 4) Getica, p. 118.

și Munții Sebeșului (aceiași și astăzi ca și acum 2000 de ani) erau deci nevoiți să ocolească din nou pe la nord de acești massivi prin Alba-Iulia, sau cel puțin Sebeșul Săsesc, Orăștie și apoi prin Valea Streiului să cadă asupra Sarmisegetuzei. Or, în acest lung și istovitor marș pe la Nord era imposibil, ca Traian să nu fi fost întâmpinat de bravul Decebal undeva și să dea o luptă, ori cât de inegale ar fi fost șansele. Și, nici Traian nu putea să lase în spatele său pe Decebal cu armata sa și să meargă mai întâi asupra Sarmisegetusei. Dar nu se întâmplă aceasta :

„Decebal, cu oștirea rămasă, ne spune Xenopol la p. 129 (Vol. I) se retrăsese, încă de mai înainte, spre Nord, în munții care erau tăria țărei sale". Iar Traian îndată după luarea cetăței, pleacă în contra lui Decebal și'l atacă în lagărul său întărit, luându-l și pe acesta.... Decebal se aruncă pe spada sa... Dacia cade zdrobită la picioarele lui Traian în 106 d. Chr." scrie Xenopol cu oare-care mândrie, pare, de descendent al Romanilor.

In loc de a da o luptă desperată împrejurul și sprijinit pe cetate, cum făcuse de altfel și în primul răsboi, Decebal ar părea, că a fugit în munți cu o parte din armată, abandonând pe ai săi și cetatea. Aceasta însă este imposibil de admis, având în vedere bravura și disprețul de moarte al valorosului ostaș, fără frică, ce era Decebal.

O ipoteză foarte plauzibilă și în care se încadrează perfect de bine desfășurarea operațiunilor militare, ce ni se dă, este aceea a D-rului Istrate :

Traian de la Dubreta (T. Severin) a luat drumul cel mai scurt, ce merge la Sarmisegetusa (Hațeg, după N. Densușianu) cum era și natural, prin valea Jiului, vale care traversează Munții Vulcanului și trece dincolo în Transilvania; apoi pe valea Streiului au căzut drept asupra Sarmisegetusei. Dacii în cetatea lor, surprinși de apariția neașteptată a Romanilor, cad după al doilea asalt. Traian înaintează apoi în contra lui Decebal, ce se găsea într'o poziție oarecare spre Nord, pe unde credea că vin Romanii. Surprins de un atac din altă direcție este zdrobit complect, iar Decebal își dă moartea.

Acestea sunt simple ipoteze; unele mai mult, altele mai puțin admisibile. Nu avem nici o indicațiune asupra drumului urmat de Traian; se știe numai un lucru pozitiv : că drumul urmat de împăratul Romanilor, acela a fost cel mai bun, căci a dus la deplin

succes. Care însă ? Asupra acestui punct nu se pot face de cât ipoteze şi a se admite pe acea care cadrează cu faptele cunoscute şi cu justa raţiune. Avem însă probe satisfăcătoare, că Romanii, în această a doua campanie, au trecut pe la T. Severin şi probe sigure că au mers la Sarmisegetusa, unde au încoronat operaţiunile lor militare, cu luarea cetăţei şi înfrângerea complectă a lui Decebal.

Traian a întrebuinţat, în această campanie, şapte legiuni şi anume: 1-a Italica; 1-a Minerva; a IV-a Flavia; a XIII-a Gemina; a VIII-a Claudia; I-a Adiutrix şi a V-a Macedonia [1]. El pleacă pentru a doua oară contra Dacilor în an. 104 d. Chr.; anul întâi îl petrece în Moesia supraveghind contruirea podului. Pe la sfârşitul lunei Iunie 105 d. Chr. armata romană este în executarea marşului de apropiere; în drumul lor ei primesc închinarea mai multor triburi Gete, cea ce se adevereşte atât din repeţitele scene ale columnei lui Traian, cari înfăţişează supuneri de popoare din Dacia, cât şi din Dio Cassius care spune, că Decebal în parte din pricină că cei mai mulţi Daci trecuse la Traian, iar de alta şi din alte împrejurări, vroia să trateze pacea" [2].

Decebal a fost un distins ostaş, nu pare însă să fi fost un fin diplomat:

1. După întâiul răsboi sgândăreşte inutil pe Romani, prin călcarea tratatului şi provoacă al doilea răsboi, când Traian era încă în plină putere, iar Decebal slăbit prin înfrângerile suferite şi prin luarea meşterilor şi materialului de răsboi.

2. Regele Get nu a simţit pulsul poporului său, căci numeroasele supuneri lui Traian ale Geţilor lui Decebal, ne arată, că starea de spirit nu mai era aceeaşi ca în a. 101—102 d. Chr. şi că poporul era sătul de răsboae, mai ales de înfrângeri.

3. Recurge la mijloace necinstite, trimiţând dezertori ca să omoare pe Traian, încă de când acesta era în Moesia [3].

4. Inşeală pe comandantul roman Longinus, foarte iubit de Traian, prefăcându-se că ar voi să-i vorbească de pace şi după ce pune mâna pe el, uzează de mijloace nepermise pentru a afla planurile lui Traian şi îl oferă acestuia ca schimb pentru acordarea păcei; Longinus însă se sinucide. Acest procedeu neuzitat înrăeşte şi mai mult pe Traian [4].

1) Xenopol, Ist. Rom. p. 158, vol. I. — 2) Xenopol, Ist. Rom. p. 126, vol. I. — 3) Acelaş p. 127 vol. I. — 4) Aceiaşi.

Este de netăgăduit, că oricare ar fi fost purtarea lui Decebal faţă de Traian, acesta din urmă, evident, era decis să desfiinţeze cu desăvârşire regatul dac, astfel că Decebal, care simţea aceasta, era îndreptăţit să uzeze de orice mijloace, permise sau nepermise, spre a scăpa ţara de ştreangul, ce era gata să o sugrume.

Aceasta nu ne împiedică de a recunoaşte, că faţă de procedeele altui rege, Dromichaites, cu 400 de ani în urmă, de o nobilă mărinimie atât cu fiul lui Lysimach cât şi cu regele Lysimach însuşi, luaţi prizonieri şi trimişi în ţara lor cu onoruri, acelea ale lui Decebal, brutal şi fără prea multe scrupule în regulele răsboiului, ne dă nota simţului politic, aşa de fin la cel d'întâi şi mai puţin fin la cel de al doilea.

CONSECINŢELE RĂSBOIULUI al II-lea.

Urmările răsboiului al II-lea al Romanilor cu Dacii a fost literalmente catastrofale pentru aceşti din urmă.

N. Densuşianu ne spune [1], după Laurenţiu Lydus [2]) din secolul al VI d. Chr., că: „împăratul Justinian se hotărî să înfiinţeze demnitatea de prefect al Scythiei; că, studiind cele scrise aflase, că regiunea Scythiei a fost în timpurile vechi fericită [3]... Această regiune o subjugase mai întâi Traian, când Decebal a fost rege al Geţilor, de la care dânsul a luat ca pradă de răsboi **5.000.000 libre** aur (5,071,400,000 lei aur) şi 10.000.000 libre argint (897,354,684 lei aur), afară de pahare şi de vase, ce erau mai pre sus de orice preţ şi afară de turme, de arme şi mai mult ca 500,000 de oameni, bărbaţii cei mai răsboinici, d'impreună cu armele lor, după cum aceasta a afirmat-o Crito, care a fost de faţă în acest răsboi...".

„In fine scrie N. Densuşianu, dacă pe lângă această pradă, ce a fost ridicată pentru stat, vom avea în vedere şi jafurile imense comise de tribuni, centurioni şi soldaţi, cari toţi deveniseră oameni avuţi în urma acestui răsboi şi dacă vom socoti că întreaga naţiune Dacă a fost spoliată de averile sale, atunci vom putea zice, că prada de răsboi ridicată din Dacia, în metale preţioase, s'a urcat la cel puţin 10 miliarde lei aur" [4].

1) N. Densuşianu, Dacia Preist. p. 494. — 2) Lydi, Da Magistr. II, c. 8.— 3) Dacia încă mai era numită Scythia pe timpul lui Justinian. — 4) Dacia Preist. p. 495.

Dar, să zicem că grecul Criton, prin firea lui meridională, a dublat cifrele și încă rămâne o enormă cantitate de metale prețioase și bărbați captivi, suficientă pentru a secătui națiunea de toată vlaga ei.

Prada lui Traian din Dacia, ne mai spune N. Densușianu [1], întrece prin avuție și magnificențe tot ce văzuse până aci poporul roman. Din această spolie prodigioasă construi împăratul Traian Aria sau Forul său cel vast [2], decorat cu diferite statui și figuri de Daci, for pe care se afla arcul său de triumf, ce reprezintă diferite scene din răsboiul Dacic, Basilica Ulpia, Columna lui Traian, cele două biblioteci Ulpia și un templu al împăratului, o construcțiune pe care Marcellin o numește unica în lume" [3].

Un jaf enorm, cum nu s'a mai pomenit în istoria lumei. Afară de sumele enorme în monede și în diferite masse de aur și de argint, Traian ridicase și o mulțime prodigioasă de vase prețioase. Valoarea lor, zice Crito, era incalculabilă [4].

Și Pârvan ne vorbește la pag. 170 [5]) de perfectul cavalerism al Romanilor, biruitorii Dacilor, pentrucă a recunoscut pe columna lui Traian toate calitățile, nu numai cele de eroism sălbatic. Nu ne spune însă, care calități au putut fi acelea, recunoscute pe columnă, afară de eroism?

Nu intra, în politica de răsboi a Romanilor practica cavalerismului atât de lăudat de Pârvan. Este destul să citim, în autorii din occident, expedițiile lor în Ispania, din Grecia și mai ales conduita lor cu Carthaginezii, pentru ca să ne dăm seama de asprimea, ca să nu zic cruzimea, procedeuriulior romane cu cei învinși. Vae Victis.

Dacă, pe columna lui Traian, s'a imortalizat eroismul Dacilor, este, bine-înțeles, ca să preamărească victoria Romanilor asupra unui vrășmaș eroic, și nici de cum din spirit de cavalerism.

Dar, Pârvan, în deosebita înclinare ce are către Romani și poate ca să mai îndulcească jaful lui Traian în Dacia, în Getica sa (p. 595) modifică datele date de Lydus după Criton, cu voie sau din pripeală, căci neștiință nu se poate admite la un archeolog, profesor universitar, cu reputația sa. Astfel:

1) Dacia Preist. p. 495. — 2) Gellius, Noct. Attic. XIII, 24. — In forul lui Traian existau inscripțiuni: Ex manubiis, adică din sumele provenite din vânzarea prăzii. — 3) Ammiani. Lib. XVI, c. 10. — 4) Dac. Preist. p. 495. — 5) Getica.

„...marea pradă de aur și de argint, făcută de Traian în Dacia, putem emenda, zice, într'un chip acceptabil știrile rău păstrate, de Johannes Lydus în „De Magistratibus", după excelentul isvor, care o fost Geticele lui Criton, medicul lui Traian. Potrivit acestor știri — în emendarea lui Carcopino [1]) — Cantitatea de aur găsită de Traian în Dacia este de 165.500 Kgr. (=555.900.000 fr. aur) și 331.000 Kgr. argint (=62.200.000 fr. aur)". Și alt nimic: nu mai face mențiune nici de turme, nici de vase, pahare etc. și nici chiar de cei 500.000 răsboinici luați captivi, de care ne vorbește Criton prin Lydus.

Știrile rău păstrate de Lydus?! Dar, nu avem, sau cel puțin, eu nu știu că le-am avea de la alt autor. Nu putem să le luăm de cât așa cum ne sunt date. Or, Lyde scrie precis [2]), că cantitatea de aur, în libre, luate de Traian a fost de: „**pentacosias myriadas**", adică 500 de myriade. Dar, myriada, din grecescul murias-ados, este egal cu 10,000 uzitat și astăzi în compusele: myriametre = 10.000 metri, myriagram = 10.000 grame etc. Prin urmare pentacosias myriadas fac: 500 × 10.000 = 5.000.000 libre aur, exact cât a scris N. Densușianu.

Emendarea (expresia este a lui Pârvan) adică corijarea lui Carcopino (émender = coriger), pe care s'a grăbit s'o adopte Pârvan este foarte simplă: a luat myriada drept 1000, în loc de 10.000 cât era la greci și cât este și astăzi. Și, atunci socoteala D-lui Carcopino este acea care a dat-o, cu mici erori de calcul, dintr'o parte sau alta și cu deosebirea că libra romană la N. Densușianu este egală cu 327 gr. 1873, iar la D. Carcopino cu 331 gr.

Ce fel de emandare e asta?

Este oare îngăduit a modifica, sau a ascunde, jaful enorm a lui Traian în Dacia, cu astfel de calcule greșite, voit sau nu?

Traian și-a atins ținta: a șters, după fața pământului, statul Dac, nu însă și poporul Dac, răspândit pe întreaga și întisa suprafață a țărei: prin pădurile seculare, prin văile și văgăunile munților și prin întinsele câmpii ale Daciei. Acest popor sobru, viguros și muncitor, care-și ducea nevoile având o legătură slabă cu bogătașii orașelor, și-a continuat existența laborioasă, sub aspra și apăsă-

1) I. Carcopino. Les richesses des Daces et le redressement de l'empire romain sous Trajan. In publicațiunea românească: Dacia I, 1924. — 2) De Magistr. II, c. 8.

toarea dominațiune romană. Roma însă a înăbușit pentru foarte multă vreme germenele unei civilizațiuni originale.

Cinci sute de mii, sau chiar numai două sute de mii, dintre bărbații cei mai bravi și cei mai destoinici, strânși de prin toate unghiurile țărei, era sărăcirea complectă a națiunei de conducătorii ei firești. Acest popor, dotat cu calitățile excepționale atât de lăudate de cei vechi, n'a mai dat semn de viață aprox. 1000 de ani, până la descălecarea lui Rodu Negru, când reîncepe iarăși să mijească la viață.

Aceasta este opera lui Traian, pe care noi îl cântăm în versuri. „Pax Romana", atât de lăudată, a fost efectuată: mormântul poporului Dac pentru multă vreme, aceasta era pacea romană și binefacerile ei.

Poporul Geto-Dac a continuat, însă, să trăiască. Avem probe evidente, chiar astăzi, că națiunile au fiecare vitalitatea ei proprie, cari le face să reziste cu îndărătnicire încercărilor de desnaționalizare.

Incercări de recăpătarea libertăței au mai făcut Dacii: P timpul lui Antonius Pius (138—161), care avu chiar în Dacia o răscoală a provincialilor. Pe timpul lui Comod (180—192) legatul său din Dacia, Sabinianus, are o luptă cu Dacii de la marginea provinciei, îi bate și strămută 12,000 de familii dintre ei înăuntrul Daciei; deci, cu 80 de ani înainte de părăsirea Daciei, elementul autochton a fost întărit cu încă 12.000 familii. Maximian Thrax (235—238) respinge un atac al Dacilor și Sarmaților, pentru care și dobândește titlul de „Dacicus" și „Sarmeaticus" [1].

Procedeele de aspră opresiune a stăpânirei romane [2]) nu puteau să atragă simpatiile poporului. Apropos de subjugarea Ispaniei de către Romani, Victor Chapot ne spune [3]), că poporul accepta cu mai multă ușurință dominațiunea barbarilor, cari erau mai puțin îndârjiți în ale controlului și fiscalității, în Galia tratați de „bandiții romani ai finanței" [4]). Dar chiar ai lor, când puteau, fugeau de stăpânirea romană. D. Diculescu ne dă unele cazuri de acestea [5]): „Presbiterul galic, citează D. Diculescu, scrie pe la jumătatea secolului al V-lea, că țăranii romani se simțeau

1) Din Xenopol, Ist. Rom. p. 218—220 vol. I. — 2) Leon Homo. L'Italie Primitive, p. 376. — 3) Le Monde Romain, p. 194. — 4) Acelaș p. 337. — 5) I. Andrieșescu. De la Preistorie la Evul Mediu p. 90.

mult mai bine sub Goți de cât sub apăsătoarea stăpânire romană. „Frații noștri nu numai că refuzau să treacă de la ei la noi, ci chiar ne părăsesc ca să se refugieze la dânșii". Tot așa spune Orosius. Cazuri de trecerea unor cetățeni romani la Huni citează Priscus".

Asupra scrupulelor înalților funcționari și de sigur și mai mici, avem exemple tipice:

Este acuzațiunea ce aduce Cicero pretorului Verres [1]) care a luat statuia cea mai religioasă, a lui Jupiter Imperator, din templul orașului Syracusa, pe timpul pretoratului său. Acest despuetor al Siciliei a împins jaful până la statuele cele sfinte.

Un alt caz cunoscut este acel al guvernatorului Fonteius din Galia, acuzat de complicitate cu marii și odioșii speculatori; un fel de Verres din Sicilia, apărat de Cicero cu aceiași ardoare cu care a acuzat pe Verres. „Aceia ce se citește printre rânduri și se știe și din alte surse este că opresiunea a fost fără ertare pe timpul acestui guvernământ și chiar după" [2]).

Mai sunt cunoscute rechizițiile abuzive în Sardinia ale unui Scaurus, pe care n'a putut să'l spele nici elocința lui Cicero, apărătorul său [3]).

Nu suntem, oare, în drept să credem că, dacă în apropiatele: Sicilia, Sardinia și Galia se petreceau asemenea fapte, în Dacia îndepărtată, de ori-ce control, jaful era și mai mare? Dar, ai noștri, ce se cred descendenții Romanilor și deci în admirația lor, nu dau importanță și nu se ocupă de aceste lucruri mărunte; grija lor de căpetenie este, să caute să explice, cum Romanii a învățat întreg poporul român să vorbească latina, fie chiar vulgară, în scurtul timp al ocupațiunei. Sarcină grea, dacă nu chiar inposibilă.

Romanii nu și-au întins stăpânirea de cât peste: Oltenia, Banat și Ardeal până în munții Carpați; cauzele pentru care nu și-au arogat drepturile asupra întregului mal stâng al Dunării ni le dă Victor Chapot [4]), care spune:

„Dintr'un cap la celălalt, în fața Moesiei, nu se găsea de cât o câmpie alluvială, ne oferind cea mai mică pozițiune dominantă; unde să se oprească zona de acoperire? Spre Est, cineva se perdea în stepe nelimitate. Cel puțin Transilvania procura un fel de mare redută naturală".

1) Cicero, c. Verr. 10, c. 67. — 2) Victor Chapot. La Monde Romain p. 336. — 3) Acelaș p. 167. — 4) Le Monde Romain, p. 429.

Au rămas libere, mai mult din jumătatea Daciei: Muntenia, Moldova, Basarabia şi Bucovina.

După cum se vede, Traian era îngrijat, că lasă frontiera Dunărei şi în lipsă de alt-ceva mai bun, se limitează la frontiera formată, spre Est, de cursul inferior al Oltului şi massivul Carpaţilor.

Din cele şapte legiuni, ale expediţiunei sale, lasă în Dacia numai trei legiuni: a XIII-a Gemina, a V-a Macedonia şi 1-a Adjutrix. Pe când cele două din urmă schimbă, în unele rânduri, garnizoana lor din Dacia, întorcându-se numai la vreme de nevoe, a XIII-a Gemina rămâne neclintită în această provincie, tot timpul cât stătu sub stăpânirea romană. Reşedinţa ei de căpetenie era Apulum (Alba-Iulia); aici era pretoriul şi arsenalul ei [1]).

Stăpânirea formală a romanilor asupra Daciei a durat 164 de ani 106—270); însă, stăpânirea efectivă a durat mai puţin, ea devine iluzorie după invazia Goţilor.

De îndată ce Traian închise ochii, începu pentru Dacia o perioadă de nelinişte, care se sfârşi cu părăsirea ei de către Romani. Chiar pe timpul lui Hadrian (117—138) găsim o năvălire a Sarmaţilor şi Roxalanilor din câmpiile de la răsăritul Carpaţilor Moldoveneşti, dincolo, peste Dunăre, în provinciile răsăritene ale imperiului roman [2]).

Pe timpul lui Caracala (211—217) se vesteşte de un nou soiu de barbari: aceştia erau Goţii. Până acum se pomenise numai de vechii duşmani ai provinciei romane, care fusese deposedaţi de teritoriul lor prin cucerirea romană: Sarmaţii şi Dacii ce nu primise stăpânirea romană. „Noul soiu de barbari trebuia să inspire o groază şi mai pronunţată bântuiţilor locuitori ai Daciei" [3]), crede Xenopol.

Sub Filip Arabul (244—249) Goţii combină atacul Daciei cu un altul asupra Moesiei. Atacul Daciei s'a făcut prin câmpia munteană, cam pe la Giurgiu. După ce repun pe Gepizi inundează din nou Moesia, sfărâmă armata lui Decius (251), pradă oraşul Filipopoli de la sudul Hemului, se revarsă peste întreaga Macedonia şi pătrund spre sud până la Termopile, de unde respinşi se retrag iarăşi către Moesia.

Goţii întinzându-şi stăpânirea pe coastele Mărei Negre şi

1) Xenopol, Ist. Rom. p. 159, vol. I. — 2) Acelaş p. 213 vol. I. — 3) Xenopol, Ist. Rom. p. 219, vol. I.

punând mâna pe Bosforul Cimeric, începe expediţiunile lor maritime contra părţilor răsăritene ale împărăţiei romane.

„Pe timpul lui Gallienus (260—268) se urmăresc aceleaşi atacuri îndreptate, pe mare, contra provincilor aşezate în jurul Pontului Euxin şi, pe uscat, contra Daciei şi Moesiei. Scriitori romani arată că aceste veşnice incursiuni silise pe Romani încă de pe atunci să părăsească apărarea Daciei, de oarece aveau nevoe de toate forţele aiurea. De acea mai mulţi scriitori vechi mărturisesc că Dacia a fost perdută pe timpul împăratului Gallienus" [1]).

In urma înfrângerii cumplite ce au suferit lângă Naissus, în timpul domniei lui Claudius (268), Goţii încetară năvălirile contra imperiului roman şi tocmai în această epocă de linişte relativă, a părăsit Aurelian Dacia, cea ce probează că aceasta n'a făcut-o sub presiunea Goţilor.

Aici ne dă Xenopol la p. 222 (Vol. I) câteva lămuriri, asupra Goţilor, foarte interesante şi anume:

„Goţii aveau ca obiectiv principal, al atacurilor lor, provinciile romane de la sudul Dunărei, pe cari le inundau mai ales cu expediţiile lor maritime; în tot timpul acestor lupte Goţii nu au părăsit lăcaşurile lor de la ţărmul Mărei Negre; nici o singură dată nu se aminteşte o expediţie ca pornită din Dacia, de unde urmează că, dacă au prădat adese ori Dacia, nu s'au aşezat nici o dată în ea; în sfârşit că pricina părăsirei acestei provincii de către energicul şi curagiosul Aurelian, nu a fost ocuparea Daciei de Goţi, care rămân până la năvălirea Hunilor (375) locuind tot pe lângă ţărmurile Mărei Negre, ci mai mult din aceea, că voea să apere provinciile mai lăuntrice ale imperiului de atacurile necontenite reîmprospătate ale Goţilor"....

Aceste observaţiuni judicioase, ale lui Xenopol asupra Goţilor, se pot aplica mai tuturor barbarilor trecători prin Daca. Nu avem date precise dar, mai toţi barbarii aveau ca ţintă provinciile de la Sudul Dunărei, atraşi poate de Byzance şi de călduţa mare a Mediteranei; mai toţi au ocolit în parte Dacia, unii pe la Vest, alţii pe la Nord şi Est prin Moldova şi mai ales prin Basarabia; iar unii au fost chiar ajutaţi de Daci, ca să spargă frontiera imperiului roman. Dacia era, mai mult, sau mai puţin evitată, fie că aici se lovea de organzaţia puternică a Dacilor, fie din cauza configura-

1) Xenopol, v. I, p. 220, 221.

ției dificilă și sălbatică a țărei, necăutată de barbari, atrași mai mult de câmpiile Tisei, ale Moldovei și ale Bassarabiei. Și aceasta este încă una din cauzele conservărei etnice a poporului băștinaș.

„Atacurile îndreptate contra Daciei nu era nimic față cu acele ce loveau în imperiul roman". Aceasta decide pe Aurelian a sacrifica Dacia Traiană trecând în Moesia armata, funcționarii și tot ce aparținea oficial Imperiului și formând aici Dacia Aureliană, între cele două Moesii.

Singurul izvor al părăsirei Daciei este Flavius Vopiscus, care scrie, pe la începutul secolului al IV dup. Chr., cu vr'o 25 de ani după moartea lui Aurelian, cele ce urmează:

„(Aurelian) văzând Iliricul devastat și Moesia perdută, a părăsit provincia întemeiată de Traian dincolo de Dunăre ridicând din ea armata și pe provinciali". Eutropius care, Xenopol scrie, că ar fi copiat pe Vopiscus, precizează spunând că: „a luat pe Romani din orașele și ogoarele Daciei" [1]).

Textele lui Vopiscus și ale lui Eutropius sunt foarte precise și trebue să le dăm crezare, mai ales că cel d'întâi era aproape contimporan cu Aurelian și deci bine informat. Totuși Xenopol nu crede că cetățenii de obârșie romană și mai puțin Dacii romanizați, să fi părăsit Dacia.

Dacă s'ar adeveri, cum de fapt se adeverește, că populațiunile de obârșie romană, precum și cele romanizate, au părăsit Dacia, atunci ce ar mai rămânea, peantru a demonstra, pe cale istorică, obârșia noastră și a limbei noastre de la Romanii lui Traian? Nimic. Deci, cu orice preț, trebue susținut că știrile date de Vopicus și Eutropius sunt eronate, cea ce și face Xenopol (p. 226, 227 vol. I), printr'o destul de lungă pledorie vrând să ne demonstreze că Romanii și Romanizații, au rămas în Dacia, fără a se sprijini pe nici o știre.

Este probabil, că din cauza diferitelor incursiuni ale barbarilor și deci a nesiguranței situațiunei, toți aventurierii streini, toți speculanți, precum și funcționarii și puținii Romani ce se pripășise pe aici, să fi părăsit Dacia odată cu armata; căci oamenii cei avuți începuse exodul cu mult înainte de părăsirea Daciei de către aceștia. In privința aceasta avem o singură știre, referitoare la mama împăratului Maximilian [2]) ce ajunsese împărat pe la a. 285;

1) Xenopol, Ist. Rom. p. 225, 226 vol. I. — 2) Xenopol Ist. Rom. p. 230 vol. I.

această Doamnă scapă peste Dunăre, pe când purta în sânul său pe viitorul împărat, adică pe la anul 250 d. Chr. Băștinașii, adică massa poporului ce alcătuia poporul Dac, streini de combinațiile savante ale Romanilor, au rămas locului unde își aveau rădăcinele adânc împlântate de mii de ani.

ROMANIZAREA DACIEI.

Din această chestiune, în realitate destul de simplă, s'a creiat o problemă, greu de rezolvat luându-se ca punct de plecare scurta immisciune a împăratului Traian, în lunga existență a poporului nostru, căreia i-se atribue în această privință o importanță covârșitoare.

Origina latinătăți incontestabile a poporului Român, este punctul gingaș împrejurul căruia se țes tot felul de teorii, dar care, toate, se reduc la două:

A) Influența armatei de ocupațiune și a funcționarilor

B) Coloniile aduse de Traian.

Aceste chestiuni deși par simple, prezintă însă oarecari dificultăți, spre a fi despicate, prin complexitatea supozițiilor ce s'au brodat împrejurul lor.

A.) Onciul spune [1]), că un factor al latinizărei Dacilor, ar fi fost **Administrația și Militarismul Romanilor**, cu puterea lor asimilatoare.

Rolul ce putea să joace administrația în această privință, cu puținii săi funcționari, izolați și răspândiți în massa poporului, cred că nu merită prea multă atențiune.

Cât despre armată, Xenopol scrie [2]), că din cele șapte legiuni, pe cari Traian le-a întrebuințat pentru cucerirea Daciei, pentru paza provinciei au rămas la început trei legiuni: a XIII-a Gemina, a V-a Macedonica și I-a Adjutrix. Din aceste trei legiuni numai una a rămas neclintit în Dacia, tot timpul cât aceasta stătu sub stăpânirea romană și anume legiunea a XIII-a Gemina, cu reședința la Apulum (Alba-Iulia). Legiunea a V-a Macedonica după

1) Istoria României, p. 10.— 2) Istor. Românilor p. 159, vol I.

ce a fost retrasă din Dacia, fu înapoiată aici, la Potaissa (Turda), când Goţii începură a ameninţa provincia, pe timpul împăratului Septimius Severus (an. 193—211 d. Chr.).

De fapt, deci, în permaneţă, în Dacia nu a rămas de cât o singură legiune, ce putea întru câtva, să aibă o influenţă oarecare asupra latinizării Dacilor. Dar, ce reprezenta această legiune?

In epoca lui Traian era încă în vigoare a treia formă cohortală, întrodusă pe timpul lui August. Efectivul normal al unei asemenea legiuni era de 6000 de oameni, împărţiţi în zece cohorte, aşezate pe două linii în formaţiune de luptă, la care se ataşa şi o trupă de cavalerie, cu totul independentă, a cărei efectiv se ridica, după răsboaele lui Anibal, la 1/6 din efectivul infanteriei adică, în cazul de faţă la 1000 călăreţi; această cavalerie, sub comanda unui ofiţer superior, purta numele de „ale" (aile). In alcăturiea unui escadron (ala) întra 10 turme (turmes), fiecare a 30 călăreţi, total 300 [1]).

Totalul trupei de ocupaţiune se ridica, prin urmare, la 7000 de oameni. Se poate susţine oare ca, c'un efectiv aşa de mic, care de obicei sta concentraţi într'o localitate mai mare, sau două, să se fi parvenit a se latiniza o ţară întreagă? Chiar dacă ostaşii aceştia ar fi fost Romani adevăraţi, cea ce nu este cazul, după cum vom vedea, şi încă nu se poate atribui acestui mănunchiu de oameni vr'o influenţă oarecare în această privinţă.

Cât despre ceialaltă legiune, a V-a Macedonica, aceasta nu comptează, căci nu a stat în ţară de cât 60—70 de ani şi atunci era prea ocupată cu Goţii, ca să mai aibă timp să se îndeletnicească şi cu latinizarea poporului.

Dar, ne mai spune Xenopor la pag. 157 (volumul I), că cohortele alele şi numerii erau compuse din streini; iar mai departe, că „legiunile, din contră, nu puteau fi alcătuite de cât din elemente pe deplin latinizate".

Ar părea, după cele ce scrie, că cohortele şi legiunile erau formaţiuni cu totul deosebite. După cum am văzut mai sus însă, cohortele erau părţi ale legiunei, adică legiunea era compusă din cohorte (10 la număr). Cohorta era o unitate tactică [2]), care întra în alcătuirea unei legiuni: „legiunile în formă cohortală". Alele formau cavaleria regulată.

1) B. Renard, Précis de l'histoire Militaire de l'antiquité, p. 145, 150, 151. — 2) B. Renard, p. 145.

Este de mirare această confuziune din partea lui Xenopol, de obicei aşa de clar şi bine documentat.

„Legiunile pe deplin romanizate"? (Xenopol v. mai sus).

Legiunile nu mai erau de mult alcătuite din cetăţenii romani proprietari. Marius desfiinţează censul pentru dreptul de a fi ostaş; iar sub Caracala în compunerea legiunilor întră cei mai de jos din populaţiunile provinciilor (la lie de la population des provinces) [1]).

Astfel stând lucrurile, legiunea ce ocupa Dacia, devenise o legiune alcătuită din ostaşi provinciali şi existenţa cohortelor denumite: I Aelia Dacorum (în Bretania); a II-a August Dacorum (în Panonia); a III-a Dacorum în Macedonia; cohorta I-a Dacorum vigillum şi încă o a III-a parthica; precum şi cavaleria: ala I Dacorum, ce staţona la Noricum [2]), răspândite aiurea, ne întăreşte în convingerea, că şi cohortele din Dacia erau alcătuite din ostaşi streini, proveniţi de sigur din alte provncii din afara Daciei. Dealtfel Xenopol ne spune la p. 139 (vol. I), că se întâlnesc în Dacia cohorte: din Gallia, Britania, Hispania, din părţile Thraciei şi ale Ilyricului.

Cu aceşti legionari streini şi inculţi, cari poate nu cunoşteau din latineşte de cât comenzile militare, era să se facă oare latinizarea poporului?

B) Chestiunea coloniilor şi a colonizării Daciei este cea mai bogată în ipoteze, cele mai multe nesprijinite sau sprijinite pe citaţiuni dubioase.

1. Onciul [3]) ne vorbeşte la pag. 4 de scriitorii bizantini din secol. XI şi XII d. Chr., cari cunoşteau poporul acesta sub numele de Vlahi şi îi prezenta în legătură cu Traian şi ca urmaşi ai coloniilor romane de aici; precum şi de cronicarii unguri din secol. XII şi XIII, cari cunosc pe Vlahii din regatul ungar, ca foşti coloni ai Romanilor, rămaşi în ţară şi găsiţi aici de Unguri. De asemenea ne mai vorbeşte şi de tradiţa naţională, scrisă în prima jumătate a secol. XVI, care a păstrat cunoscinţa originei de la Râm (Roma, scrie Onciul [4])), de când Traian cucerind această

1) B. Renard, p. 113, 114. — 2) Xenopol, Ist. Romanilor p. 150, 151, vol. I luate după inscripţii. — 3) Istoria României. — 4) Nu cunoaştem cine ar fi scris că Râm vine de la Roma; ştim însă că pe Tabula Peutingeriană (Segm. XII, 1, 2) se găseşte cuvântul Rum, şi anume un popor în Estul Europei înrudit cu Romanii, ce le spunea Rumi-Seythae (Densuş. p. 809).

țară o împărăți ostașilor săi și o facu colonie Romană — după cum spuneau călugării, din mânăstirea Deal, lui Francesco de la Valle (1532).

In afară de aceste știri târzii și fără mare temei, precum și de ciudata știre a călugărilor din Mânăstirea Deal, că Traian a împărțit țara ostașilor săi, ca și cum ar fi fost o moșie, Onciul ne dă și alte știri mai serioase, cu toate că nu ne indică sursa: de pildă:

Ne spune la pag. 8 [1]), că colonizarea s'a făcut prin nenumărate cete de oameni din toată lumea romană". Colonizarea romană se întindea mai ales dealungul căilor romane, ce străbăteau provincia de la miazăzi spre miazănoapte, cu ramificații spre apus și răsărit. Astfel sunt căile: de pe valea Oltului și a Jiului; de la gura Cernei și de la gura Carașului. Alte căi duceau spre apus, în regiunea minelor de aur și pe Mureș până la Tisa; precum și spre răsărit pe valea superioară a Oltului și pe Târnava-Mare, pe Mureș, pe Someș" etc. (pag. 9).

Și adaogă (p. 10): „Dealungul acestor căi, presărate de cetăți, stațiuni și așezări romane, s'a desvoltat o viață romană mai intensivă, cu civilizația și influența ei covârșitoare, așa în cât Dacia lui Traian deveni curând una din cele mai înfloritoare provincii ale imperiului, numindu-se **Dacia Felix** (Dacia fericită)".

Toate drumurile indicate mai sus, erau drumurile naturale, fatale, dictate de configurația terenului; au fost ale Romanilor, precum au fost, de sigur și ale Dacilor. Dar, că dealungul acestor căi au fost presărate cetăți, stațiuni și așezăminte romane, este o exagerare gratuită. Era natural, ca pe unele din aceste căi, în vechile centre ale Dacilor, să fi fost unele așezări d'ale Romanilor ca: Apulum (Alba-Iului), Potaissa (Turda), Napoca (Cluj), Ulpia-Traiana (Sarmisegetusa), Poralissum (Moghigrad), Dubretis (T. Severin); Alburnum maior (Abrud) și cam atâta. Mai știm că există și astăzi urmele unei pretinse căi romane, de la Celei în sus pe valea Oltului; dar, despre alte căi, că ar existat urme, autorii noștrii nu ne mai vorbesc; poate că mai există și e posibil că mai dăinuesc încă unele urme de căi romane, după câte știu.

A enumera, însă, căile firești ale țărei, ca fiind ale Romanilor, ca cum n'ar fi existat mai înainte și încă pe cari" s'a pre-

1) Onciul, Istoria României.

sărat: cetăți, stațiuni și așezări, unde s'a desvoltat o viață romană intensivă, cu o civilizație covârșitoare, devenind înfloritoarea provincie numită „Dacia Felix", fără a se sprijini pe nimeni și pe nimic, sunt afirmări cu totul personale, care nu pot să se bucure de prea mare credit.

„Dacia Felix"? — Se înțelege, că pentru Romani această Dacie era fericită, pentru că coprindea toate felurile de bogății, pe cari le pompau în toate modurile: oficial și neoficial, departe de orice control.

Dar, locuitorii autochtoni ai țărei, poporul Dac, poporul muncitor, și subjugat, era oare și el așa de fericit? — Ar părea, că da, după cele ce scrie la pag. 10: „populația autectonă, ne spune, împăcată cu noua stăpânire, a continuat să ducă viața sa proprie, mai mult sau mai puțin neatinsă de influența civilizațiunei romane". Acest din urmă este un mare adevăr, care'i scapă autorului, pentrucă nu cadrează cu romanizarea intensă, care spune că s'a săvârșit prin colonizarei și militarism.

Nu numai Onciul, dar sunt și autori streini, care se pun pe această temă. Victor Chapot bunioară, scrie [1]), că „romanizarea s'a făcut prin amată și colonizarea în lungul Oltului, Mureșului, Someșului și afluenții lor". — Probabil că Chapot s'a condus după teoriile autorilor români.

2) Xenopol e mai documentat, el ne reproduce, pe Eutropius, care spune, că Traian aduse nenumărați coloniști în Dacia, pentru a împopora ogoarele și orașele „căci Dacia ar fi fost secată de bărbați prin lungul răsboi al lui Decebal". In acelaș sens pune, îmăratul scriitor Julianus, în gura lui Traian cuvintele: „Eu însă văzând republica lîncezind și apăsată atât prin tirania d'inăuntru, cât și pentru ofensa primită de la Geți, singur am îndrăsnit a ataca pe mărginașii Istrului și am răsturnat și nimicit cu totul gintea aceia a Geților" [2]). Și, Xenopol adaogă, arătând oarecare indulgență, că „autorii puteau, **exagerând puțin lucrul**, să vorbească de nimicire totală".

De unde au fost aduse, în Dacia, aceste colonii?

1) Le Monde Romain, 4. 433. — 2) Xenopol, Ist. Rom. p. 142, 143, vol. I.

„După cât se pare, scrie Xenopol [1]), Traian nu aduse coloniile sale din țara de baștină a poporului roman, Italia; căci centrul ajunsese în mare lipsă tocmai de element roman, în cât, lucru îndestul de extraordinar, poate nicăeri nu erau așa de puțini adevărați Romani ca în capitala însăși a împărăției. Capitolinus spune despre Antonin, că „fiind Spaniile cu totul deșertate de oameni, ar fi îngrijit de ele cu bună-voință, printr'o colonizare din Italia contra preceptelor lui Traian", de unde se vede că Traian își pusese ca maximă, în afaceri de colonizare, a nu se scoate element roman din Italia".

Așa dar, coloniile, dacă au fost aduse, au fost aduse nu din Italia, ci din alte părți ale imperiului. Onciul zice: numeroase cete din toată lumea romană [2]). Este exclus ca, aceste cete streine de limba romanilor din diferitele părți răslețe ale imepriului, să fi contribuit întru câtva la latinizarea limbei Dacilor.

Din inscripțiunile aflate pe pământul Daciei, scrie Xenopol [3]), se poate vedea, din care regiune veniră în această țară coloniștii romani:

„Mai întâi găsim un număr îndestul de însemnat de coloniști din Asia-Minoră", după cum se poate constata din numele lor de origină greacă, apoi de zeii de origină greacă, adorați în Dacia etc.; și ca concluzie:

„Toate aceste înprejurări ne arată, că între coloniștii romani aduși de Traian în Dacia, era un contingent destul de însemnat de element grecesc, care deși romanizat în parte (p. 135)" etc. etc. Victor Chapot [4]) ne spune însă, că „edictul lui Caracala, care făcea din Helleni cetățeni romani, priveligeați pentru cultura lor și darurile lor naturale, nu i-a îmbiat mai mult la studiul limbei latine, de cât avansurile vădite ale stăpânitorilor lor". Deci, nici o dată Romani n'au latinizat pe Greci. De altfel însuși Xenopol scrie [5]): „este cunoscut că în deobște poporul roman n'a izbutit nici o dată a romaniza, în țara lui chiar, pe deplin elementul grecesc, ce era mai cult de cât dânsul".

Restul pledoarei lui Xenopol nu mai are nici o valoare față de acestea, în ce privește Grecii ca element da latinizare a Dacilor. In această privință, se poate considera ca inexistentă această droae

1) Ist. Rom. p. 132, vol. I. — 2) Istor. Românei p. 8. — 3) p. 132, 133, vol. I. — 4) Monde Romain, p. 210. — 5) Ist. Românilor p. 135, vol I.

de aventurieri greci, veniți pentru a specula prin orașe și nici de cum a se amesteca cu poporul, ce dânșii le spuneau barbar.

Mai departe tot Xenopol scrie (p. 135): „Dacă însă coloniștii iubeau să scrie în această limbă (grecească), ei trebuiau să o și vorbească și astfel se introduseră, în limba poporului din Dacia mai multe cuvinte grecești vechi, cari au rămas în limba română până astăzi".

Va să zică, acești coloniști greci erau romanizați, dar vorbeau grecește și ca probă este că ne au rămas în limba română și cuvinte grecești de pe acele vremuri. Este însă foarte ciudat că ne-au rămas cuvinte grecești de la niște greci venetici, ce au plecat de sigur o dată, dacă nu mai înainte, de părăsirea Daciei și nu ne-a rămas nimic din limba „Dacă", limba vorbită de mii de ani a poporului întreg, de cât „dava" sau „davae" după cum se pretinde. Cum am putea, oare, să ne explicăm această ciudățenie extraordinară?

Ne mai spune (p. 136, vol. I), că cuvintele de origină elină, cene-au rămas de atunci sunt: Drum, Martur, Papură, Tufă, Strugur, Teacă, Casc.

De obicei în limbă se introduc cuvintele streine de întrebuințare zilnică, mai frecventă, sau acelea ce nu au echivalentul lor, cum ar fi: șurub, pahar și altele. Dar mă întreb: grecul de oraș ce ocaziuni frecvente și zilnice putea să aibă, ca să vorbească cu Dacul de la țară despre papură și tufă? Când chiar astăzi sunt mulți orășeni, cari nu știu ce este papură și nici chiar tufă, de cât din zicătoarea „tufă în pungă". De altfel dicționarul [1]) ne spune că tufă și în latinește se zice tot „Tufă", iar papură în bulgar „Papur", cea ce ar indica că și acest cuvânt a fost luat de Bulgari de la noi, de oarece exista înainte de venirea Slavilor.

Strugure, ne spune D. C. Diculescu, în lucrările sale recente și foarte valoroase, scrie D. profesor Andriescu [2]), că este de origină veche germanică.

Casc de la Câscare, în latina vulgară cascare; de ce atunci s'ar trage numai de cât din grec. Kasko.

Martur, vechiu latin martur.

Așa dar, majoritate din aceste cuvinte se găsesc și în latina,

1) Lazăr Șeineanu, Dict. Limb. Române. — 2) I. Andrieșescu. De la Preist. la Evul-Mediu p. 3 și 89.

latina vulgară, latina veche, nu este oare plausibil ca ele să facă parte din mulţimea cuvintelor din limba noastră, ce se zice că derivă din latina vulgară, afară de Strugure care e vechiu german, şi Drum = Dromos a cărui origină susţine că ar fi grecească, de la Grecii din timpul lui Traian. Mă îndoesc, că nenumăratele drumuri întortocheate ale aborigenilor din întinsa Dacie, să fi fost botezate de acei câţiva Ggeci venetici, cari, probabil, că nu se aventurau prea mult pe drumurile singuratice şi îţi aşteptau prăzile în marele centre comerciale.

Să nu fi fost, oare, duse în Grecia aceste cuvinte de către acei Acheeni, sau Helleni, cari către anul 2000 în. Chr. s'au scoborît din Europa-Centrală, după cum ne spune Jardé şi cari, când au văzut marea, pe care n'o văzuse niciodată, au numit-o cu cuvântul prehellenic „Talasa" (Thalassa vezi p. 70) ?

Dar aceşti Acheeni cari, scoborând din Europa-Centrală, au sosit în Grecia acoperiţi de armure de bronz (p. 70), să nu fi adus cu ei şi cuvântul „Teacă", ce era întrebuinţată, foarte probabil, pentru păstrarea spadei lor dreaptă şi lungă, încă necunoscută de prehelleni, care nu aveau de cât pumnalul mic triunghiular? De altfel, cuvântul teacă se găseşte aproape identic şi în latina = „Theca" [1]).

Ipotesa din urmă cred că este destul de admisibilă, mai ales că se sprigină pe oarecari probe.

Xenopol nu ne mai vorbeşte precis de alte colonii în Dacia, de cât de o colonie întreagă de Dalmaţi, aduşi să lucreze la minele de aur de la Alburnum (Abrud). Aceştia scrie la p. 138 (vol. I), că erau din tribul Pirustilor, pe cari autori cei vechi îi recunosc cu toţi a fi o poporaţie illyrică. Dar Illyrii erau de naţionalitate thracă, ne spune N. Densuşianu [2]) şi aceasta ne-o confirmă şi D. profesor Iorga [3]), iar limba Thracilor era indentică cu a Geţilor [4]).

Intrucât au putut contribui mai mult, aceşti lucrători mineri dela Abrud, la latinizarea tuturor Dacilor, mai ales că Illyri aveau aceeaşi vorbire cu Thracii şi deci cu Dacii.

Cu oarecare şovăire, acelaş autor mai scrie la pagina 138 (vol. I), că „întâlnirea unor cuvinte de origină albaneză în vorbirea poporului român, precum : abur, brad, broască, buză, cioară, codru, ghimp, grumaz, dau o explicaţie îndestulătoare a prezenţei de Dalmaţi şi de Traci în Dacia"; cu toate că mai jos (p. 139) spune : „căci Dacii fiind ei singuri Traci, se poate explica prezenţa de cuvinte înrudite cu albaneza, prin moştenirea lăsată de Daci în limba română".

1) Seineanu, Dict. Limbei Române. — 2) Dacia Preist. p. 1069. — 3) Ist. Roman. p. 14. — 4) Dacia Preist. p. 1065.

Din această aserţiune, în doui peri, ar rezulta că Dacii ne-au lăsat moştenire chiar cuvinte înrudite cu albaneaza, ce ne-au rămas poate de la colonia de Dalmaţi, poate chiar dela Thraci, cari vorbeau aceiaşi limbă, dar nu ne-au lăsat nici un cuvânt Dac!

Mai adaogă încă (p. 139, v. I), că întâlnim în Dacia corpuri ajutătoare de Thraci săgetari, de Thraci cetăţeni romani (cetăţenia romană a fost dată şi Grecilor, cu toate că nu reuşise câtuşi de puţin a-i romaniza), de Dalmaţi, de Illyri şi de Bessi. Toate acestе cohorte erau compuse din elemente thrace, cari vorbeau aceiaşi limbă cu Geţii; Tomaschek afirmă chiar, în mai multe rânduri, că Românii nu sunt de cât descendenţii tribului thrac al Bessilor [1]). La acestea mai sunt de adăugat mai multe cohorte de trupe ajutătoare din Siria [2]).

Aşa dar, cohorte aproape din toate provinciile imperiului, afară de Italia. Cu aceste cohorte era, oare, să se romanizeze provincia nouă, cu elemnte romanizate din alte mai vechi, cum scrie la pag. 154 (vol. I) ?

Majoritatea acestor cohorte erau din provinciile mai apropiate, din părţile Thraciei, Illyricului şi Dalmaţiei. Dar, în aceste provincii, Romanii au avut destul de serioase dificultăţi de învins. Victor Chapot ne spune [3]), că aceste populaţiuni refractare aparţineau rassei albaneze, aşa de puţin reprpezentaţi astăzi, dar foarte răspândiţi atunci, oţeliţi prin viaţa în plin aer, în munţi, unde Illyrienii îşi mânau turmele lor. Iar mai departe [4]) : Dalmaţii erau cei mai redutabili vrăşmaşi ai Romei. Pacificarea, în aceste regiuni, nu s'a terminat de cât după un secol şi mai bine de lupte intermitente şi foarte ingrate (p. 419). Domiţian, ne spune Pârvan [5]) este întemeietorul provinciei Moesiei Inferioare.

Se poate oare vorbi de romanizare, în acea epocă, a acestei provincii atât de refractare şi care abea sub Domiţian, care a dom-

1) Oct. Densuş. Histoire de la langue roumaine, p. 301. — 2) Xenop. Ist. Rom. p. 135. — 3) Le Monde Romain, p. 419. — 4) Acelaş p. 420. — 4) Getica p. 108.

mint între anii 31 şi 96 dup. Chr., a devenit provincie romană ? De altfel, de tentativa de romanizare, în aceste părţi ale imperiului, nimeni nu ne vorbeşte.

Pentru a-şi întări slabele argumente de până aci, Xenopol recurge la suporizii gratuite spunându-ne [1]) : „putea el (Traian) oare împedica pe locuitorii acestei împărăţii şi ai capitalei, a se duce de bună voia lor în Dacia, către care parte îi atrăgea, cu o putere neînvinsă, farmecul aurului, ascuns în măruntaele acestei fericite ţări ?".

O simplă supoziţie nesprijinită pe nimic. Este probabil că, câţiva Romani mai îndrăsneţi să se fi aventurat în această ţară barbară şi foarte îndepărtată; dar massă de Romani este greu de admis, mai ales când mai sus ne spune (p. 132. vol. I), că nicăeri nu erau mai puţini Romani ca în centrul Italiei.

Lunga şi laborioasa pledorie a lui Xenopol care, în ritmul vremei lui, vroia să demonstreze, că latinitatea limbei române se datoreşte lui Traian, coloniilor şi armatei sale. nu convinge.

3) Pârvan, adept înfocat al latinizărei Daciei din acea epocă, s'a izbit de slăbiciunea romanizărei, în scurtul timp al ocupaţiunei de 164 ani, prin colonii şi armată şi a complectat-o spunând, la pag. 129 [2]) : „Pătrunderea civilizaţiei romane aici (în Dacia) e mult mai veche ca anul 100 după Chr.... răsboaele Geţilor cu Romanii, începând în secol. II înainte Chr., nu numai nu împiedică, ci, d'impotrivă, ajută şi intensifică pătrunderea civilizaţiei romane în Dacia etc.". Trece apoi la anul 52 şi 53 dup. Chr., care sunt cam departe de sec. II înainte Chr., când „Tiberiu Plautius Silvanus Aelianus, fost guvernator al Moesiei în acest timp, în această calitate a purtat răsboi cu barbarii de la gurile Dunărei, trecând şi dincolo de fluviu şi asigurând liniştea până la Nistru, cu care prilej vechea colonie grecească Tyras a fost luată direct sub ocrotirea romană".

Cu această ocaziune Aelianus „a mutat mai mult de 100.000 de Transdanuviani cu femeile, copii, principii ori regi lor dincoace de fluviu spre a plăti tribut etc.", zice inscripţiunea lui Aelianus [3]). Inscripţia, prin urmare, spune clar, că „a mutat dincoace de fluviu" şi Pârvan confirmă la pag. 104 [4]), că „a mutat în dreapta

1) Ist. Rom. p. 154. — 2) Getica. — 3) Historia IV p. 567 şi urm. — Getica p. 103. — 4) Getica.

Dunărei", iar Xenopol, la pag. 102 (vol. I), precizează de asemenea, că „în dreapta Dunărei".

S'ar părea că, cu pricipii, cu regii, cu cei 100.000 de mii mutaţi şi cu populaţia, ce se mai afla prin partea locului, Aelianus a întemeiat statele clientelare, despre care se va vorbi mai la vale, pe malul drept al Dunărei, spre a păzi frontiera de incursiunile Geţilor, cari în anul 12 dup. Chr., cucerise Aegyssus, iar în anul 15 dup. Chr. Troesmis [1]). Dar, nici de cum; căci, la pag. 104 scrie : „a întemeiat dealungul malului stâng un şir de mici regate clientelare", ce se întindeau, nici mai mult, nici mai puţin, până la Cetatea Albă" [2]).

De ce o fi fost mutaţi aceşti 100.000 cu femei şi copii din stânga Dunărei, în dreapta, ca să fie readuşi iarăşi în stânga ? Istoricul nostru jonglează cu 100.000 de oameni cu femei şi copii, cu o uşurinţă uimitoare, care nu este permisă nici pe hârtie.

Pentru că inscripţia mai zice că „el a lărgit hotarele provinciei', Pârvan trage concluzia, că hotarele le-a lărgit trecând peste Dunăre în ţara Geţilor. Cum puteau să dăinuiască aceste mici regate întemeiate pe teritoriul poporului Get, aşa de energic şi de răsboinci, care îl vedem, cu 30—40 mai în urmă, atacând cu succes pe dreapta Dunărei ? Situaţiunea acestor state ar fi fost foarte şubredă, cu un inamic vânjos în faţă, fără frontieră naturală la Nord şi cu Dunărea în spate.

Provincia romană, din dreapta Dunărei de jos (Moesia-Inferioară), nu s'a stabilit definitiv de cât sub Domiţian [3]) (an. 51—96 dup. Chr.), astfel că spusele : „a lărgit hotarele", putea şi este probabil, să fi fost o aluzie la hotarele provinciei de la sudul Dunărei, care apoi şi este declarată provincie romană.

Dar, să zicem, că ar fi existat aceste state ipotetice, cărora le zice barbare la pag. 129 (Getica). Existenţa acestor state n'ar fi putut să aibă de cât o durată efemeră, căci la anul 80 dup. Chr. Decebal devine rege, iar la anul 86 d. Chr. trece Dunărea învinge, şi chiar ucide pe Oppius Sabinus [4]), şi de sigur, aceste mici regate, din acest timp n'au mai existat, dacă vor fi existat cândva.

Se naşte întrebarea : ce înrâurire putea să aibă, asupra latinizărei poporului Dac, aceste mici state barbare, cari n'au durat

1) Părvan, Getica p. 97. — 2) Acelaş p. 129. — 3) Pârvan Getica p. 103. — 4) Xenopol Ist. Român. p. 104 vol. I.

de cât 27 de ani, adică până la luarea puterei de către Decebal? Căci pentru asta a iscodit Pârvan chestiunea statelor clientelare din stânga Dunărei.

Există maimulte valuri în vechiul regat, cari nu se știe nici de cine, nici când au fost făcute: Există un val, descris de Tocilescu, la depărtare de 20—40 Km. de Dunăre, între Cetatea (Nord Calafat) și lacul Greaca (Răsărit de Giurgiu); există marele val, numit Brazda lui Novac, care desparte întreaga regiune de câmp a Olteniei și Munteniei, de cea de dealuri; exstă valuri în Moldova și Basarabia, fără a mai vorbi de cele din Dobrogea. Despre aceste toate valuri nu se știe pozitiv absolut nimc. Ca justificare a părerei sale, că pătrunderea civilizației e mult mai veche de cât anul 100 dup. Chr., Pârvan susține, că aceste valuri au fost ridicate de Romani și pe această temă brodează o seamă de ipoteze ne sprijinite pe nimic, ceea ce nu cadrează cu știința atât de pozitivă a unui archeolog. Astfel:

Valul dintre Cetatea și Lacul Greaca: că acesta a fost ridicat de Aelius Catus (de pe timpul lui August), la anul 4 dup. Chr.[1]), și forma cap de pod, printr'o bandă de teren de 20—40 Km., acoperind astfel trecerea peste fluviu. Cu această ocazie a și mutat 50,000 de Geți la Sudul Dunărei.

Că Aelius Catus a trecut Dunărea în Dacia și că a strămutat 50,000 de Geți la sudul Dunărei, sunt mărturii; dar, că a ridicat valul, ca să'și creeze o zonă de acoperire, nu există nici una, după câte știu.

Valurile din Moldova și Basarabia meridională, precum și marele val, ce-i zice Brazda lui Novac, ar fi fost construite de Plautius Aelianus, în anii 52—53 dup. Chr.[2]), care a întemeiat imaginarele state clientelare de pe stânga Dunărei; și, că valul a fost ridicat ca linie de despărțire de Nordul barbar, neanexat influenței romane. Că astfel, se și explică spusele din elogiul lui Aelianus, că el „a lărgit hotarele provinciei", adică o lărgire proprie romană a vechei zone anexate de Aelius Catus în stânga Dunărei.

Toate acestea sunt simple ipoteze, fără nici un temei și din nenorocire cam prea multe: ipoteză cu valul lui Aelius Catus, cap de pod; ipoteză cu statele clientelare pe stânga Dunărei; ipoteză

1) Getica p. 128. — 2) Pârvan, Getica p. 128, 129.

cu ridicarea valului „Brazda lui Novac". Ipoteză peste ipoteză și aceasta numai pentru a demonstra, că pătrunderea civilizației romane era mult mai veche ca anul 100 după Chr.

Civilizație cu statele clientelare barbare?!

Brazda lui Novac, nume curios ce s'a păstrat în popor acestui val, este de o lungime extraordinară. N. Densușianu spune[4]) că această brazdă apare la Mehedinți, trece în lungul țărei pe la Ploești, Buzău, Măxineni, prin apropierea Galaților, trece apoi peste Prut se prelungește în Basarabia în două linii paralele, iar din Basarabia se întinde mai departe către Rusia Meridională.

Despre această brazdă, principele Cantemir zice[2]): „Acest șanț, după cum m'am convins însu-mi cu ochii mei se începe în țara Ungurească la Petrovaradin, în formă de două valuri, apoi descinde și trece în țara românească, pe la porțile de fer și de aici se prelungește sub formă de un singur val, peste toată țara românească, trece peste Siret apoi în Basarabia, parcurge întreaga Tartarie și încetează la râul Tanais (Don);" Mai adaogă, că „în timpul său (pe la anul 1716) acest șanț era adânc de 12 coți (7 m. 68) de unde putem presupune, că spațiul acestui șanț, când s'a construit, va fi fost încă odată pe atât, de lat și adânc"...[3]).

Principelui Cantemir, Domnul Moldovei, trebue să'i dăm crezare când zice, că „m'am convins însumi cu ochii mei", că acest extraordinar val se începe în țara ungurească și merge până la Don, de altfel confirmat și de N. Densușianu și că pe vremea lui avea o adâncime de 12 coți (7 m. 68).

Este exclus că acest extraordinar șanț, din toate privințele, să fi fost opera lui Plautius Aelianus în anii 52—53 dup. Chr. El este legat de evenimente preistorice necunoscute și nu se poate atribui, în mod gratuit, unui, sau altui, personaj istoric, căci odată porniți pe această cale, nu văd de ce ne-am opri la Plautius și nu și la un altul.

In orice caz, ipoteza lui N. Densușianu[4]) prin care atribue lui Osiris săparea acestui șanț, oricât de extraordinară ar părea, este mai plauzibilă de cât aceea a lui Pârvan cu Plautius Aelianus.

Supoziția lui N. Densușianu, că Egyptienii au fost cândva prin această țară, este sprijinită pe piese archeologice existente și

1) Dacia Preist. p. 150. — 2) Descriptio Moldaviae, p. 23. — 3) N. Densușianu, Dacia Preist. p. 154. — 4) Aceiași p. 155 și următoarele.

incontestabile, pe citaţiuni, pe tradiţiuni şi numiri (vezi pag. 133, 134), căci nimc n'a afirmat acest autor fără a se sprjini pe ceva.

Dar, N. Densuşianu, când făcea aceste supoziţii, era la largul lui, în studiul părţei legendare a trecutului acestui neam, a cărui bază nu poate fi de cât legendele, vechi citaţiuni şi urme încă existente, asupra cărora nu se pot face de cât supoziţiuni ; pe câtă vreme Pârvan ne vâră în protoistoria neamului cu supoziţii gratuite, cea ce nu e tot una.

Pârvan nu este prea mult ambarasat de faptul, că mai mult din jumătatea Daciei a rămas neocupată de Romani şi totuşi poporul acesteia are aceiaşi vorbire cu restul ţărei, vorbire care îşi are obârşia în vechea latină vulgară.

Cele două Dacii, adică cea ocupată (apuseană) şi cea neocupată (răsăriteană) erau totuşi unite, iar Moldova şi Basarabia sudică anexate la teritoriul şi civilizaţia romană, ne spune la pag. 126.

Cum erau anexate aceste provincii la teritoriul şi civilizaţia romană ? Foarte simplu :

„Traian aşează la Carsium (Hârova), spre a supraveghea întreaga vale a Ialomiţei, un Escarron de Cavalerie, ala II Hispanorum et Aravacorum". Iar la Barboşi (pe Siret), un puternic lagăr mixt, atât pentru trupe de infanterie (una cohortă), cât şi pentru flota de răsboi a Dunărei, care îşi are aici şi la Noviodunum (Isacia) staţiuni permanente. „Firesc lucru, zice, soldaţii de marină de la Barboşi urcau şi pe Siret şi pe Prut. Şi, că astfel fiind, Dacia de la Estul şi Sudul Carpaţlor, după an. 107 dup. Chr., n'ar f rămas un fel de ţară a nimănui, pe unde se plimba cine voia" [1]).

Postul de cavalerie de dincolo de Dunăre, de la Hârşova de astăzi din Dobrogea, putea tot aşa de puţin să-şi îndeplinească rolul, chiar de observator, ca şi flota de la Barboşi care, ca să urce pe Siret şi pe Prut, trebuiau să'şi tragă corăbioarele lor la edec (de pe mal), în acele vremuri îndepărtate de progresele actuale. In acceste condiţiuni mai poate fi vorba de stăpânirea sau chiar numai de influenţa asupra unui teritoriu mai mare ca Dacia Traiană ?

Faţă dar de chestiunea care ne interesează, adică romanizarea, aceste două detaşamente nu puteau să aibă absolut nici un rol: erau inexistente.

1) Getica p. 126.

Ca să fie şi mai convingător, Pârvan adaogă [1]) : că procesul de romanizare nu numai că a început înainte de anul 100 dup. Chr. dar nici nu încetează după an. 270 dup. Chr. şi va dura până în secolul VII şi VIII.

Cum s'ar mai fi putut produce acest proces când, după retragerea Romanilor, Dacia a rămas prada numeroaselor seminţii barbare, ce s'au perindat prin această ţară ? Avem astfel, năvălirea Goţilor, Vandalilor, a Hunilor, a Gepizilor, apoi a Avarilor şi a Slavilor şi în sfârşit, mai târziu, a Petchenigilor şi a Cumanilor.

„Cele mai multe din elementele slave, ne spune D. Ovid Densuşianu [2]), pătrund în limba română în secol. V, VI şi VII ; cea ce revine că Slavii erau deja în ţară în sec. V dup. Chr. Iar, Bulgarii pun stăpânire pe Tracia, dintre Dunăre, Balcani şi Mare, în anul 678 dup. Chr. [3]), când ori-ce contact cu imperiul Bizantinilor este cu desăvârşire întrerupt. Cum, dar, putea să se mai exercite influenţa romană în secol. VII şi VIII ?

Pârvan face adevărate eforturi pentru a demonstra prelungirea influenţei romane asupra Daciei, înainte şi după ocupaţiune, dar nu prea reuşeşte.

4) D. profesor Andrieşescu îmbrăţişează teoriile lui Pârvan şi ne încredinţează că, „încetul cu încetul viaţa romană, prin Romani singuratici întâi, prin vameşi, prin negustori, zarafi (?), antreprenori şi mijlocitori, prin civili romani arendaşi, prin aglomerările de barăci şi prăvăli în adevărate târguri [4])". Cu un cuvânt o droae de lipitori veniţi cu intenţia de a suge, iar nu de a romaniza; exemple avem în unele din provinciile noastre de astăzi, bogaţi în astfel de exemplare, cari au interes a deprinde ei limba autochtonilor iar nu autochtonii pe a lor. Este drept, că printre aceştia bagă şi pe veterani; dar aceştia ştim cam câţi şi de ce naţionalitate puteau fi; "Romani de o culoare naţională foarte variată" le spune D. profesor Iorga [5]). A scăpat din vedere însă, să treacă printre elementele de latinizare şi preceptorii, ce D. profesor Ovidiu Densuşianu spune [6]) cu candoare, că au fost angajaţi în familiile bogaţilor.

1) Getica, p. 288. — 2) Histoire de la langue roumaine p. 41. — 3) Xenopol, Ist. Roman. p. 65 vol. I. — 4) De la Preistoire la Evul Mediu p. 55. — 5) Quelques mots d'Orientation sur la Roumanie, p. 12. — 6) Hist. de la langue roumaine p. 9.

Mă rog, închipuirile, pornite pe această pantă, pot fi fără limită și D. Andreșescu ne dă o probă când spune [1]) : „Romanii umplu satele și ținuturile de țară, comunele rurale, cătunele, curțile și moșiile". Acest „și curțile" este întradevăr uimitor.

După cele ce scrie, ar părea că atâta puzderie de Romani venise în Dacia, că sălășluiau și prin curțile oamenilor. En voulez-vous ? **En voila.**

Ne mai spune D. Andrieșescu [2]), că Daco-Romanii adorau pe împărați ca părinți și ocrotitori ? ! Și mai la vale repetă cuvintele lui Pârvan că : ținutul dintre Olt, Carpați, Nistru de Jos etc., unit cu Dacia Apuseană de împăratul Traian, este la anul 150 dup. Chr. o țară adânc romană, bogată, **fericită.**

Este permis, profesorilor noștri să susție romanizarea Daciei sprijiniți pe date mai mult, sau mai puțin, precise, nu le este însă îngăduit a broda tot soiul de închipuiri, împrejurul unei chestiuni așa de importante ca obârșia neamului.

5) D. Profesor Iorga, cu deosebita D-sale inteligență, vede foarte bine, că armata și coloniile lui Traian, întru latinizarea Daciei, nu au putut să aibă un rol așa de însemnat și face primul pas: abandonă această temă și ia o alta mult mai judicioasă care, dacă nu are posibilitatea de a fi sprijinită pe probe, este totuși foarte logică. D-sa ne spune [3]) :

„Colonizarea unei țări, unde rassa aborigenă nu a fost distrusă — și Roma nu avea nici un cuvânt a o face — prin îndoitul mijloc a stabilirei de noui locuitori, luați din toată întinderea imperiului roman și prin mariajul veteranilor legiunilor, ei înșiși Romani de o culoare națională foarte variată, și femeile din țară, nu este suficient pentru cine consideră, în afară de mărturiile precise ale surselor, legile neschimbătoare ale desvoltărei popoarelor".

„Aceste legi... ne-au condus a admite, că țărani italieni s'au înfiltrat în Balcani, unde Roma pătrunsese deja, colonizând Illyricum. . sub republica.... Această înfăptuire s'a petrecut în afara surselor consacrate, ca de obicei, a comemora numai evenimentele politice și militare. Traian nu a făcut de cât să consacre oficial o cucerire anterioară, îndeplinită de forțele populare înșile ale rassei italiene".

1) De la Preist. la Evul Mediu p. 56. — 2) Acelaşi p. 59. — 3) Quelques mots d'orientation sur la Roumanie p. 12.

Asupra acestui punct am avea de obiectat, că este îndoelnic ca Illyricum, cu o populațiune atât de refractară, să fi fost deja atât de romanizată până la Traian; și tot așa de îndoelnic că ar fi fost aduse în această provincie colonii romane.

Aceste provincii, cari au dus lupte năprasnice de guerila mai bine de un secol și cari au fost zdrobite, însfârșit, de Tiberiu (an. 14—37 dup. Chr.), cu ajutorul lui Germanicus, abea sub Domițian (an. 51—96), el însuși un Dalmat, au putut să se numească provincie romană [1]).

Iar în a D-sale Istorie a Romanilor găsim și oarecari amănunte la pag. 17, unde spune : „Dela o vreme, țăranii din Italia n'au avut loc în țara lor, unde cei bogați cumpărau pământurile pentru a le lucra cu sclavi, ori pentru a face din ele grădini și păduri de vânătoare. Nici nu era nevoe de munca țărănească pentru scoaterea roadelor din ogor, căci hrana orașelor italiene venea mai mult cu corăbiile, de afară din Sicilia, din Egypt, din insulele Archipelagului etc. Unii din plugari sărăciți au romanizat, plecând spre apus, partea de miazăzi a Galiei, căreia i-s'a zis „Provincia" fiind-că era supusă Romei, iar alții s'au strecurat în Peninsula balcanică, romanizând și aici".

„Căci din locul unde biruise limba latină, ea s'a întins apoi firește și în celelalte. Și anume chiar pe malul stâng al Dunărei".

Foarte limpede și foarte logic. De cât, pentru ca limba romanilor să prindă **așa de bine și să se întindă pe o suprafață așa** de întinsă, peste popoarele așa de numeroase din Thracia întreagă și Dacia de la Tisa și până la Nistru, nu era suficientă o infiltrare, prin care „plugarii săraci să se strecoare în Peninsula Balcanică"; ci era nevoe de un exod puternic și prelungit. Or, un asemenea exod nu a fost semnalat de nimeni. Din contră, în cursul veacurilor ne sunt semnalate emigrațiuni în massă în sens contrariu : **din** Europa-Centrală în Italia, în care țară, în timp de 2000 de ani, au venit în mai multe rânduri popoare din aceste părți (vezi pag. 97—99).

Luată pe această temă din urmă, chestiunea ar fi foarte simplă, foarte limpede și nu ar mai fi nevoe de eforturile, care se fac în contra firei lucrurilor, spre a se arăta lămurit și ușor, de unde provine latinitatea vădită și incontestabilă a limbei noastre. Dar, e-

1) Vezi: Victor. Chapot. Le monde romain, p. 419 și următoarele.

voluţia ideilor nu a ajus încă în acest stadiu. Primul pas l-a făcut D-l profesor N. Iorga.

6) Ca o consecinţă a ideilor D-lui profesor Iorga, sau poate independent de aceasta, au luat naştere teoriile D-lui profesor, filolog, Ovid Densuşianu.

D-sa aşează ca loc de formare a limbei române, sudul Dunărei şi se găseşte, asupra acstei idei, în buna companie a lui Sulzer şi Engel, Miklosich, Tomaschek şi Rösler. Se tachinează cu aceştia numai asupra datei formărei limbei române şi locul anume unde s'a format.

Sulzer şi Engel plasează naşterea limbei române la Sudul Dunărei; Miclosich, în Illyria; Tomaschek, în Thracia în regiunea Balcanilor, unde locuiau Bessi; Rösler în Moesia; iar D. Ovidiu Densuşianu afirmă [1]), că centrul de formaţiune al limbei române ar fi Illyria.

Asupra datelor: Rösler susţine că populaţia, care a adus limba de la Sudul Dunărei, a venit în România după secolul al XIII-lea d. Chr., adică după aşezarea Ungurilor unde se găsesc astăzi; Tomaschek susţine că au venit în secol. XII; iar D. O. Densuşianu că această populaţie a început să vie de la Sud către secolul VI şi au continuat şi după al VII-lea secol. d. Chr. [2]), iar că secol. XIII este ultimul termen al emigraţiunei macedo-române la Nord şi ca epocă de separare al dialectului daco-român de dialectul meridional congener.

De aceiaşi părere cu D. profesor Iorga, ne spune la pag. 4, că peninsula balcanică era în parte romanizată, când coloniile lui Traian se stabiliră în regiunea Carpaţilor. Numai Grecii şi o parte a populaţiunilor Thrace şi Illyriene s'au arătat mai refractare culturei romane. „Triburile Thrace şi Illyriene s'au retras în munţi, în faţa valurilor mereu crescânde a populaţiei romane, fără a putea cu toate astea să se sustragă complect influenţei acesteia" [3]).

S'ar părea, când spune „valurile mereu crescânde", că toată Italia se revărsase în valuri asupra Thraciei şi Illyriei, când este ştiut că această ţară era sărăcită de populaţiune romană, pentru care se şi admisese în cele din urmă, că chiar în legiuni să se înroleze oameni streini.

1) Histoire de la langue roumaine, p. 289. — 2) Acelaş p. 327. — 2) O. Densuşianu, Hist. de la langue rmaine p. 5.

Dar, poate s'ar crede, că D. O. Densuşianu, ca om de ştiinţe, când face această afirmaţie se bizue pe fapte istorice pozitive, citate de vechi autori etc. Nici de cum: este o simplă părere a persoanei D-sale.

D. O. Densuşianu ne dă în această privinţă, şi amănunte, unele din ele chiar foarte interesante, astfel la pag. 51 ne spune:

„Lipsa de şcoli mai numeroase [1]) în ţările balcanice, aveau ca consecinţă, că latina vulgară să se desvolte mai în tihnă. Latina care se găseşte la baza limbei române, apare nu numai mai puţin pătrunsă de elemente literare, dar mai poartă încă şi un caracter rustic". Iar la pag. 70: „Latina vulgară, care se găseşte la baza limbei române reprezintă, din punct de vedere al vocalismului, un loc mai vechiu în desvoltarea sa, de cât acela care apare în franceza, espagniola etc.".

„Din toate limbele romane, cu deosebire Italiana se apropie mai mult de româna (p. 214)". „Vorbirea în Italia de sus prezintă particularităţi caracteristice, ce o apropie de limba română (p. 217)". „După Italiana urmează dialectele din Rhetia şi în particular acel din Tyrol şi Friul, care prezintă numeroase particularităţi cu limba română", ne spune la pag. 228, dându-ne şi oarecari exemple linguistice.

Faptul că, din toate limbile romane, limba Italiană din Nord prezintă particularităţi caracteristice, ce o apropie de limba română şi că după acesasta vin dialectele din Rhetia, pledează foarte mult în favoarea teoriei, că Italia a fost alimentată în cursul veacurilor, de populaţiuni ce veneau din Europa-Centrală, traversând Alpii şi scoborând de la Nordul Italiei spre Sud.

D. O. Densuşianu îşi complectează ideile spunându-ne [2]): „Italia Septentrională comunică cu Panonia, Moesia etc. prin intermediul Dalmaţiei (?!), astfel că trebue să fi avut loc, natural, numeroase schimburi între vorbirile acestor regiuni".

Astfel, ne explică D. O. Densuşianu, că s'ar fi format limba română şi că macedo-româna trebue să reprezinte Romana primitivă, vorbirea romană Sud-Danubiană, care s'a format în vecinătatea albanezei, în urma fuziunei latinei cu illyriana [3]).

„Odată cu invaziunea slavă, elementul roman balcanic este

1) Este sigur însă, că n'a fost nici una, aşa că „numeroase" putea să lipsească. — 2) Hist. de la langue roumaine p. 234. — 3) Acelaş p. 320

izolat și căile de legătură cu Italia, care ar fi fost Dalmația, sunt întrerupte în urma acestui eveniment, care a făcut să sufere mai mult această provincie. Numai în urma acestei invaziuni slave, limba romană balcanică a devenit română, astfle cum ni se prezintă astăzi. Contactul cu Slavii transformă vorbirea romană într'o limbă specială" [1]).

Este ciudat, că D. O. Densușianu, care susține că limba română s'a format la Sudul Dunărei și că a devenit, ceea ce este astăzi, sub influența Slavilor de acolo, nu abandonă totuși teoria latinzărei Daciei sub Traian care, ne spune la pag. 9—11, că s'ar fi efectuate prin : armată, administrație, comerț, relațiunile proprietarilor cu locuitorii, preceptori la copii familiilor bogate etc.

Rămânem, deci, complect nedomiriți, dacă limba română s'a format numai la Sud de Dunăre sau și la Sud și la Nord, și atunci era de prisos închipuirea acestei invazii a Românilor de la Sudul Dunărei, la Nord care începe în secolul al VI-lea al VII-lea și se continuă până în al XIII-lea.

D. profesor Andrieșescu ne spune [2]) că, cam după jumătatea secolului al VII-lea dup. Chr. Slavii fiind bătuți cumplit de Gepizi, cu aprobarea Avarilor, aceștia (Slavii) au fost siliți să'și schimbe locurile și să se așeze la Sudul Dunărei până în Laconia. Astfel că în secolul al VI, când D. O. Densușianu pune începutul emigrației Românilor de la Sud la Nord, aceștia (Românii) nu ar fi venit încă în contact cu Slavii la Sud și prin urmare transformarea limbei romane de aici (din Sud) nu putea să se producă în Româna de cât mai târziu de această dată.

In schimb, însă, locuitorii de la Nordul Dunărei au fost realmente și îndelung în contact cu Slavii, până în a doua jumătate a secolului VII; așa că ar fi mai probabil că limba română din contactul cu Slavii, să se fi format întâi aici, în Dacia.

Pe părerea D-lui O. Densușianu, că Românii de la Sudul Dunărei sub presiunea Slavilor, au emigrat către „nordul mai puțin locuit și unde putea găsi un adăpost și mai multă liniște, cu începerea secol. VI și VII" [3]), nu se poate pune nici o bază. In această privință. Onciul ne spune (pag. 5) că : „fără mărturii directe în sprijinul unei transmigrațiuni de acest fel, cari până acum n'a putut

1) O. Densuș. p. 238—240. — 2) De la preistor. la evul-mediu, p. 93. — 3) Hist. de la langue roumaine p. 327.

fi produse, știința nu poate părăsi tărâmul real al tradițiunei istorice". Dealtfel, însuși D-nul O. Densușianu mărturisește (p. 326), că o astfel de emigrație nu este, din nenorocire, atestată direct de către sursele istorice.

Unul din argumentele mai serioase, în susținerea tezei sale, este următorul : Cum se poate explica faptul, că limba română nu conține nici un element al vechei limbi germanice, „deși această limbă a fost în contact cu Italiana și Rhetica, în care influența germanică a lăsat numeroase urme" [1]) ? — Acest fenomen n'il explică astfel : „Influența germanică începe a se exercita, asupra italianei, cu începerea secolului V și VI după Chr. Or, la acea epocă romana se izolase de această limbă".

„Rămânea, cu toate astea o altă cale pe unde putea să pătrundă în limba română oarecari forme Germanice. Aceasta era contactul direct al Româ;nilor cu Goții și mai târziu cu Gepizii, în țările Danubiene. Pare cu toate astea, că aceștia n'au venit în contact prea intim cu populațiunile române, cari au rămas mai mult sau mai puțin izolați, cel puțin în regiunile unde s'a format naționalitatea română".

Explicațiuni cam în doi peri, cari nu precizează nimic, căci Gepizii, ne spune D-nul profesor Andrieșescu [2]) au fost semnalați în Dacia până la secol. IX d. Chr.

Lucrurile însă se clarifică, în sfârșit, mulțumită tânărului d. C. Diculescu și a lucrărilor sale în limba germană, cu care se distinge de timpuriu. D-sa ne arată, că avem în limba noastră numeroase și variate expresii, ce ne-au rămas din vechea limbă germanică. Astfel, din domeniul vieței de pădure și lucru lemnului, avem : butură, butuc. Din acel al creșterei vitelor : stârnut, mârțoagă, burduf, burtă. Din domeniul viței de vie : strugur. Din îmbrăcămite : tureacă și tureatcă, Expresii ca : cotângan, harnic, a sgudui. Nume în legătură cu munții și înfățișarea lor : bâtcă, bota, bulț, beucă sau băucă, pisc, măgură, măgla, grind, și grindis, In total cel puțin 300 de cuvinte, după cercetările D-lui Diculescu, afară de numele proprii. Apoi nume de persoane și de locuri, un șir întreg : Aldea, Badea, Berea, Bindea, Gotea, Manea, Monea, Onea, Ulea, Frara, Goma, Arca, Glada, Gelu, Minu etc., etc. [3]),

1) O. Densuș. p. 235.—2) I. Andrieșescu de la preist. la evul-mediu p. 95. 3) Acelaș p. 89.

De necontestat, adaogă D. prof. Andrieşescu (p. 90), Românii au persistat a trăi în Dacia tot timpul invaziunilor, în relaţiuni bune cu Gepizii, nu însă şi cu Slavii. Iar la p. 93 ne spune, că nu Avarii ci Slavii erau duşmanul Gepizilor şi că aceştia ridicându-se în contra lor îi bătură şi'i siliră să se aşeze la Sudul Dunărei până în Laconia în a doua jumătate a secol. VII. Numai aşa Dacia a scăpat de soarta Moesiei, Thraciei, a Mcedoniei şi Illyricului.

In faţa acestor probe hotărâtoare, toate teoriile cu formarea limbei române la Sudul Dunărei ale lui Sulzer şi Engel, Miklosick, Tamaschek, Rösler şi profesorul nostru D-nul Ovid Densuşianu, cad pentru vecie.

Nu mă ocup şi de argumentele linguistice, cari par, chiar pentru un diletant, destul de şubrede, căci nu mai este nevoe.

Este incontestabil, că sub influenţa Slavilor limba noastră s'a modificat mult şi a devenit cea ce este astăzi, iar un important număr de expresii s'au introdus şi au rămas în limbă.

Este firesc, ca două popoare de naţionalităţi diferite, cari convieţuesc mai multă vreme împreună, să împrumute cuvinte unul de la altul, cum am împrumutat, bunioară, noi de la vechii germani. Ar fi natural, dar, ca în limbele slave, cu cari Românii au fost în contact vreme îndelungată, să se găsească şi cuvinte de origină română, slavizate apoi. Filologii noştri, după câte ştiu, nu ne vorbesc nimic în această privinţă, ci se mulţumesc să înşire, cu emfază, nesfârşitele cuvinte de origină slavă, ce se găsesc în limba română. D-l profesor Densuşianu, ne dă şi D-sa un destul de mare număr de astfel de cuvinte, din limba noastră, dintre cari unele nu par de loc, că sunt de origină slavă, fără nevoia de a fi filolog. Astfel:

„Traian" ne-a fost transmis de Slavi, ne spune [1]) la pagina 269, căci din forma sa latină Traianus ar fi trebuit să avem în româneşte Trăin; iar din forma populară Troianus, Truin. Nu putem pătrunde în misterele filologiei, ca să ştim de ce-ar fi suferit această transformare? Cu toate astea avem cuvântul „Noian", care nu e slav şi care nu s'a transformat în „Nuin"; apoi, nume proprii: „Caloian", nume foarte vechiu [2]), şi altele şi chiar troian care nu s'a transformat.

1) Histoire de la langues Roumaine, par O. Densuşanu. — 2) Vezi Dacia Preistorică, p. 259.

Era de nevoie să insistăm mai mult asupra acestui nume, care a ajuns mai întâi la Slavi, fără să ne spue prin ce împrejurare, de unde l'am luat apoi noi, cu toate că Slavii au venit prin regiunile noastre câte-va secole în urma lui Traian, când acest nume nu mai putea să dăinuiască de cât în memoria locuitorilor, ce gustase din bunătăţlie lui Traian şi a ocupaţiunei romane. Sau, dacă se pierduse amintirea chiar a numelui acestui împărat, cum mai putem crede că se păstrase în limbă noianul de cuvinte latine rustice, lăsate de armată şi de acele colonii ipotetice?

„Voire" scrie la pag. 176, că este vechiul bulgar voliti, cu toate că avem latinescul volere, de unde ar putea să derive; italian voglia.

Daco-Românul „danie", de la a da, latin donare, zice la pag. 283, că vine de la bulgarul „danije".

„Gât", latin guttur, de unde guturai, ne spune (p. 276) totuşi, că vine la bulgarul „glutu".

Daco-Românul „Sâmbătă", nu vine de la latinul „Sabbati dies", ci de la bulgarul „Sabota" (p. 269).

„Sfecla" nu vine de la grecescu „sphecli", ci de la bulgarul „sveklu" (p. 272).

„Val", vine de la bulgarul „valu" (p. 259) iar nu de la latinul vallis sau vallum.

„Plug", vine de la bulgarul „plugu" (p. 260), cu toate că şi în englezeşte se scrie „plough" (probabil celtic).

„Altar", latin. „altare", totuşi ni se spune (p. 262), că vine din vechea bulgară „olutari".

Românescul „Sfânt", nu vine de la latinescul Sanctus, ci de la vechia bulgară „Svetu" (p. 256).

„Rariţă", nu vine de la latinul „rarus", ci de la bulgar. „ralica (p. 366).

„Văpae", nu vine de la latin. vampa, italian vapa, ci de la sârbul „vapa" (p. 353).

„Răspândire", vine de la bulgarul „raspaditi" (p. 269), iar nu de la latin. expandere, francez répandre.

„Vădire" vine de la vechiul bulgar „vaditi" (p. 283), iar nu de la latin. videre, etc. etc.

Mai spicuim din Dicţionarul Universal al D-lui Şeineanu:

1) Histoire de la langues Roumaine, par O. Densuşianu.

„Umili", nu vine de la latin. „humiliare", de humilis, francez humilier, ci din slavul „umiliti".

„Sută", vine de la slavul „suto" (unicul număr strein), iar nu de la „Satem". Limbele indo-europene se divid în două grupe în această privinţă ne spune Henri Hubert [1]) : unele întrebuinţa **satem** pentru a exprima 100, iar altele **centum**. Limba noastră a păstrat pe „satem", probabil, pentru sută; altfel ar fi inexplicabil introducerea acestui singur număr strein, dacă el nu ar fi existat mai d'inainte. Poate că nici cuvântul Sat n'ar fi strein de acest Satem (sută), căci un sat mai mic i-se zice Cătun (Albanez = Katun).

„Cositor" de la slavul „Kositoru". Acelaş cuvânt, însă, sub forma „Cassiteros" îl găsim în limba lui Homer [2]). Henri Hubert, după Siret şi Bonsor, crede, că cuvântul vine de la insulele „Cassiterides", de unde se zice că Grecii aduceau cositorul. Aceste insule ipotetice nu se ştie bine unde erau aşezate în Betica (Ispania) sau Britania ? Dar, pentru că Aristot scrie „Ton Kassiteron ton Kelticon" se trage concluzia, că aceste insule erau Celtice.

Bronzul era cunoscut în Dacia cu cir. 2000—2500 de ani înainte de sosirea slavilor şi deci şi cositorul, cu care se făcea bronzul, cu denumirea lui veche de mii de ani.

Tot Henri Hubert ne mai supne [3]), că Celţii au sosit în Ispania pe coasta Atlanticului către anul 500 în. Chr., iar în Marea Britania şi Armorica (Franţa) către anul 300. Dar, către anul 2000 în. Chr. scrie A. Jardé (vezi p. 76), că au sosit în Grecia Hellenii sau Acheenii acoperiţi ru armure de bronz. Prin urmare, din acea epocă, cu aproape 1700 de ani înainte de sosirea Celţilor pe coastelee Atlanticului, Grecii începuse să cunoască Cositorul, ce-i zicea „Cassiteros". Să nu fi adus, oare, odată cu bronzul şi cuvântul cositor aceşti Acheeni, ce veneau, acoperiţi cu armure de bronz, din Europa Centrală unde se găseau şi Arama şi Cositorul ? Şi precum Celţii au fost aşezaţi în preajma Daciei înainte de a se duce în Ispani, se prea poate ca cuvintele lui Aristot să spue adevărul.

În ori ce caz, cuvântul cositor a existat cu mult înainte de venirea Slavilor, dacă nu o fi chiar localnic, cum cred eu.

Aceste câteva culegeri din noianul cuvintelor slave ce se găsesc în limba română trecute ca atare, ar fi o probă, cred că şi Slavii au luat multe cuvinte de la noi şi că nu toate cuvintele

1) Les Celtes, p. 65. — 2) Acelaş p. 207. — 3) Acelaş p. 7.

româneşti, ce au corespondente în limba slavă, sunt de origină slavă, cum ni se spune. Totuşi D-nul O. Densuşianu, scrie [1]) la pag 302, că Slavii, cari au locuit pe teritoriul Daciei, sau mai la Nord nu au împrumutat nimic dela vorbirea română septeutrională şi că nici o urmă n'ar exista.

Nu pare ciudat, ca Slavii să fi lăsat în limba noastră atât de multe cuvinte, dar să nu fi luat nici unul ?

Nu se împinge cam prea departe această xenomanie ?

CONCLUZIUNI.

Toate laborioasele pledoarii; toate eforturile ce s'au făcut pentru a demonstra, că latinitatea limbei române este consecinţa ocupaţiunei şi colonizărei lui Traian, sunt foarte slabe şi ne sprijinite pe nimic solid şi de necontestat.

Dar, latinitatea limbei române există; este de netăgăduit. Din toate limbele romane, limba noastră este cea mai apropiată de limba italiană, ne spune D. O. Densuşianu (p. 214); iar la pag. 51 adaogă, că la baza limbei române este latina vulgară, cu caracter rustic.

Apariţia istorică a lui Traian tulbură minţile, căci fără acest eveniment lumea rămânea liniştită, cu credinţa că această limbă se vorbeşte şi se vorbea în meleagurile noastre încă din neolithic.

Invăţaţii noştri nu sunt prea ambarasaţi de pretinsa dispariţie totală a limbei Dacilor; totuşi, restul lumei, adică cei neînvăţaţi, este firesc să-şi pue întrebarea : Ce s'a făcut limba Dacilor, de la care ni se spune, că nu a rămas absolut nimic, de cât „davae" ? De la toate popoarele streine, cu care am fost în contact, am împrumutat cuvinte : de la vechii Germani, de la Cumani, de la Unguri, Poloni, de la Slavi mai ales, de la Greci, de la Turci, numai din limba Dacă, care era limba lor proprie, vorbită şi vârâtă în sufletul poporului de mii de ani, nu a rămas nimic. Este posibil, **este admisibil dispariţia extraordinară a unei limbi ? Unde şi când** s'a mai întâmplat acest fenomen ?

Xenopol, în această privinţă, scrie [2]).

1) Histoire de la langue roumaine. — 2) Istor. Roumaine p. 188. vol. I.

„O osemenea dispariţie aproape totală a limbei dacice n'ar fi de cât prea explicabilă, întru cât un fapt praralel, mai extraordinar încă, petrecut cu limba celtică a popoarelor din Galia, care nu au lăsat în limba franceză de astăzi de cât vr'o 20 de cuvinte celtice, cu toate că poporul celtic a fost incomparabil mai mare şi mai numeros de cât acel al Dacilor şi că desnaţionalizarea lui a fost provocată de o înaurire fără asemănare mai slabă de cât acea pusă în lucrare de poporul roman asupra Dacilor".

In privinţa Celţilor din Franţa eu cred că Xenopol se înşeală. Provincia Bretonia (5 judeţe), din colţul de Nord-Vest al Franţei, coprinde populaţia ce i-se zice Bretonă, care păstrează vechiul lor longaj şi obiceiurile lor primitive. Aceştia, sunt descendenţii Celţilor de altă dată ne spune Henri Hubert în Les Celtes (p. 11) şi care îşi păstrează limba şi astăzi. Deci, n'au dispărut nici ei, nici limba lor.

Celţii era o populaţiune venită în Franţa, pe câtă vreme Dacii erau la ei acasă, în ţara lor şi nu e nici de cum constatat că erau mai puţin numeroşi ca Celţii, ci poate chiar din potrivă, după cum scrie Herodot, că Thracii ar fi fost cea mai mare dintre toate naţiunile lumei, după Indieni (Lib. V. 3).

Privitor la înrâurirea Romană, este bine constatat, că în Galia au fost cinci şcoli elementare: La Marsilia, Autun, Reims, Treves şi Bordeaux, cele două d'intâi cu profesori greci [1]), este drept. Pe câtă vreme în Dacia nu este semnalată nici una.

Dar. Romanii nici nu se interesau de cultura popoarelor subjugate; ei aveau alte griji mai practice, mai pozitive, de cât îndeletnicirele culturale: Italia şi în special Roma, trebuiau alimentate şi înalţii şi mai mărunţii funcţionari din provincii trebuiau să se alimenteze şi ei, căci nu de geaba se exilau în îndepărtatele ţări barbare, ca :Dacia. In această privinţă Victor Chapot scrie [2]) „bien que le gouvernement n'ait pas, dans les provinces, plus qu'en Italie même, pris grand souci de l'enseignement".

— Să zicem însă, că limba Celţilor a dispărut şi că n'au mai rămas de la ei, de cât aceste 20 de cuvinte despre cari vorbeşte Xenopol. După mii de ani de dominaţiune, mai întâi romană şi apoi cea franceză mai îndelungată şi mai sistematică: cu numeroase şcoli, armată etc. şi tot au rămas în actuala limbă franceză 20 de

1) Victor Chapot, Le Monde Romain, p. 366. — 2) Le Monde Romain, p. 193.

cuvinte celtice; pe câtă vreme în Dacia, numai 164 de ani de stăpânire romană, cu o legiune permanentă şi câţiva funcţionari, a făcută să dispară cu desăvârşire limba Dacă. Este admisibil, este posibil, să nu mai rămâe nimic de cât acest problematic dava, sau davae, în aşa scurt timp ?

Traian şi Romanii săi, n'au ocupat de cât Oltenia, până în Olt, Banat şi Ardealul până în Carpaţi. Au rămas libere :Muntenia, Moldova, Bucovina şi Basarabia, adică mai mult de jumătate din teritoriul Daciei, unde poporul a continuat să'şi vorbească lmba şi în timpul ocupaţiunei şi după ocupaţie. Cu toate astea nu a rămas în vorbire nimic dacic, căci Escadronul de la Hârşova şi flotişoara de la Barboşi, despre care ne vorbeşte Pârvan [1]), nu puteau să aibă, absolut, nici o înrâurire asupra latinizărei naţiei.

Să fi avut, oare, Romanii, miraculoasa baghetă magică din poveşti, pe care s'o fi trecut asupra Daciei şi să facă poporul, ca într'o clipă să înceapă să vorbească latineşte şi să uite cu desăvârşire limba lor milenară ? Dar, cu poveşti nu se face istorie.

D. profesor O. Densuşianu ne explică la pag. 19 [2]), de ce n'au rămas cuvinte din limba dacă în limba română, pentru că: „limba autochtonilor se îndepărta mult de limba latină, astfel că acţiunea sa, asupra acestia din urmă, nu putea să fie prea profundă". — „Prea profundă" este mai mult de cât o exagerare, căci n'a fost de loc, sau n'a lăsat nici o urmă.

Mai îndepărtată ca limba română, sau latina vulgară, de limbele: maghiară, turcă, greacă, popolenză, germană etc. nici că se mai poate şi cu toate astea din aceste limbi avem împrumutate foarte multe cuvinte, cari sunt în uz şi astăzi. De altfel, cum poate să ştie D. O. Densuşianu, că limba dacă era, sau nu, îndepărtată de limba latină, când din acea limbă (Dacă) de atunci nu a rămas de cât Davae din Dacia şi Parae din Thracia, cari erau terminări de nume de localităţi ?

Persistenţa limbilor este de o tenacitate de necrezut: avem, chiar în occidentul Europei, numeroase exemple de limbi, ce au rezistat până astăzi vremilor şi mijloacelor de desnaţionalizare, în orice caz mult mai eficace în prezent ca acele de pe timpul Romanilor.

In Franţa a cărei veche civilizaţie este cunoscută, limbi cari

1) Getica, p. 126. — 2) Histoire de la langue Roumaine.

au rezistat și rezistă încă, sunt: limba Bască, în Pyrineii occidentali; limba Provensal, în sudul Franței, unde poetul Mistral a scris Mireille în limba provensală (Mireio, Pouèmo prouvencau): limba Bretonă, în Nord-Vestul Franței, fără a mai pune la socoteală Flamanda, Germana și Italiana [1]. Este cunoscută rezistența limbilor în vechea împărăție Austro-Ungară; nu avem de cât să cităm, între altele, limba Românilor din Ardeal și Banat, care au rezistat 1000 de ani tutulor mijloacelor de desnaționalizare. Dar, avem exemplu zilnic, în fața noastră, pe țiganii cari trăesc în România de pe timpul lui Vladislav Basarab (1370), răspândiți în foarte mici pachete și vagabondând printre Români și totuși nu și-au pierdut limba etc. etc.

Când avem atâtea exemple de mici popoare, a căror limbă a rezistat îndelung vremurilor potrivnice, putem oare admite că întinsul popor Dac, care trăia în massă și mai mult de jumătate rămași în afară de influența romană, să fi perdut cu desăvârșire limba lor, în scurtul timp de 164 de ani, fără să mai rămâe nici măcare un cuvânt? Se poate admite, că poporul Dac să'și fi lepădat limba lor milenară, cât ai bate din palme, și să se pue să vorbească de iznoavă latina vulgară, sau latina rustică?

Nu cumva, acest popor Dac, vor fi vorbit și înainte tot această limbă latină rustică, a cărei origină unii din ai noștri o atribue pe nedrept Romanilor?

Când nu avem nici o probă serioasă, că limba noastră se trage de la Romanii lui Traian, sau din preajma timpurilor lui Traian, nu suntem îndreptățiți a crede, că această limbă a existat și mai înainte și că poporul a persistat laolaltă cu limba lui? Sunt indicii, dacă nu chiar probe, afirmative în această privință.

Nu voi insista asupra faptului că, cu ocazia întâiului său răsboi dacic, Traian a primit din partea Burilor un burete colosal, pe care era scris un sfat în limba latină, zice Xenopol [2], dar care, probabil, era scris în limba obișnuită Burilor, latina vulgară, pe care o vorbea și poporul din Italia; căci limba latină clasică era limba privilegiaților, pe care nu o cunoștea bine nici chiar unii împărați romani, cum au fost bunăoară Adrian, sau Hadrian și Septimiu-Sever, necum Burii din îndepărtata Dacie.

1) Henri Hubert. Les Coltes p. 40. — 2) Ist. Roman. p. 111 vol. I.

Nu voi insista nici asupra celor scrise de Dion Cassiu [1]) că: „După terminarea întâiului răsboi dacic, Traian trimise pe câțiva reprezentanți ai Dacilor la Senat, unde, după ce depuseră armele, împreună mâinile după modul captivilor, rostiră oarecari cuvinte, precum și rugarea ce o făceau, apoi consimțiră la pace și își ridicară armele". Deci, rugarea în limba lor a fost foarte bine înțeleasă de unii senatori, dacă nu mai de toți. De alt-fel, chiar pe columna lui Traian deputațiunile sunt reprezentate fără mijlocire de interpret [2]).

Voi reproduce, însă, câteva vehi numiri de localități din sudul Dunărei, a căror vechime nu este precizată, dar cari, probabil, dăinuesc prin acele locuri d'naintea ocupațiunei romane. Astfel: Istoricul Procopiu (mort în a. 565 d. Chr.), ne dă [3]) numirele unor castele restaurate în Moesia, Thracia etc., pe timpul lui Justinian, cari deși în formă conruptă se vede totuși foarte limpede origina lor, dacă eliminăm sufixele grecești. Acestea sunt:

Gemen(os) (Gemenea) castel în Epir; Kamin(os) (Cămin); Faski(ai) (Fâșii); Loupophantana (Fântâna lupului), castel în regiunea thraco-illyrică; Kastellonuova (Castelul nou); Argentar(es) (argintari), castel în regiunea Timocului; Tredetitili (Treizeci tei), castel în regiunea Timocului; Arsa, castel în Dardania, regiunea Troei; Dousman(es) (Dușman), castel în regiunea thraco-illyrică; Scepte-casas (Șapte-case), castel în regiunea thraco-illyrică; Oulmet(on) (Ulmet de la ulm), Castel în regiunea Scytiei-mici; Labutza (Lăbuța); Stenes (Stâna); Scares (Scara) [4]).

Cstelele, mai sus numite, au fost restaurate, ne spune Procopiu, pe timpul domniei lui Justinian (a. 527—565). Prin urmare castelele erau foarte vechi și numirele, după numirea localităților unde se aflau și mai vechi. Nu se poate preciza din ce epocă existau acestea, însă castelul Arsa din Dardania (regiunea Troei, Asia-Mică) care a fost restaurat în acelaș timp cu celelalte, ne poate călăuzi întru câtva.

Regiunea Troei a fost impopulată de Thraci din timpuri foarte îndepărtate; ultima lor invazie în aceste părți s'a efectuat către anul 2000 în. Chr. (vezi pag. 80). Legăturile etnografice ale

1) Libr. LXVIII, c. 8 și 9. — 2) N. Densuș. Dacia Preist. p. 1065. — 3) De Aedificiis IV. — 4) Oct. Densuș. p. 390. — N. Densuș. p. 1075 și următ. — Xenopol p. 95, vol. II.

Bithyniei cu Dacia sunt bine stabilite. In toponimia ambelor acestor regiuni se găsesc numeroase dublete geto-bithynice [1]; iar găsirea în Troia de topoare duble, ca cele din Dacia şi chiar tipare de turnat securi tip Ţufălău (S. E. de Sft. Gheorge), confirmă pe deplin indentitatea de toponimie Geto-bithynică scrie Pârvan [2].

Dintre provinciile Pontului şi Bithynia, ambele sub dominaţiunea romană, Pontul a suferit mai mult influenţa şi chiar o colonizaţiunea cu cetăţeni romani la Heraclea Pontica. Bitynia, în primul secol al erei noastre, este mai întâi senatorială şi nu devine cu adevărat provincie romană de cât sub Marcu Aureliu (a. 161—180); ea este sub înfluenţa grecească şi numeroase colonizări greceşti au avut loc [3].

Aşa dar expresia „Arsa", după numele localităţii unde era aşezat castelul, dăinuia, foarte probabil, de pe timpul aşezărei Thracilor în acea provincie, iar ruinele castelului, probabil, de asemenea, de pe timpul invaziunei Goţilor (a. 258 d. Chr.), care au excelat prin incedii.

Ruinele restaurate de Justinian, trebue să fi fost a unor vechi castele, construite cu mult înainte şi cari au fost numite cu numele localităţilor unde erau aşezate, nume mult mai vechi şi de cât acestea, date de locuitorii acestor regiuni, cari întrebuinţau cuvinte uzuale curat româneşti ca : Gemen, Cămin, Fântâna, Lupul, Argintar, Arsa, Duşman, Ulm, Case etc.

In vestul Bulgariei, în regiunea Iskerului şi Strumei, există o seamă de numiri de locuri, cari prezintă caracter cu totul Daco-Român. Astfel, sunt : Cerecel (Cercel), Krnul (Cârnul), Muncel, Herul (fierul), Bănişor, Krecul (grecul), Barbulovici (de la Barbu), Bukorovici (de la Bucur); mai la est avem : Ursulica, Krecul (grecul), Cerbul, Merul (mărul); în Rhodop după sate cu numele de Singur; la Kopristia şi Panagjuriste se întrebuinţează ca nume proprii : Njagul, Dragul, Iancul şi Radul [4].

D. profesor O. Densuşianu crede [5], că aceste numiri sunt rămase de la Macedo-Românii, cari altă-dată se găseau aiurea, mai la Nord, în apropierea Balcanilor şi Dunărei şi că în viaţa lor de păstori nomazi au parcurs peninsula balcanică de la Nord la Sud.

1) Pârvan, Getica p. 235. — 2) Getica, p. 363. — 3) Victor Chapot. Le Monde Romain, p. 223. — 4) Din O. Densuş. Hist. de la langue roumaine p. 321, 322, după C. Jirecek. — 5) Hist. de la langue rouaine p. 322, 323.

Această părere personală, a D-lui O. Densuşianu, este o simplă supoziţie. Numirele de mai sus au forma curat Daco-Română şi nu se potriveşte câtuşi de puţin cu dialectul, foarte pronunţat, al Macedo-Românilor. Câteva cuvinte, luate din tabloul ce se găseşte în lucrarea D-lui O. Densuşianu, ne va edifica :

Daco-Român.		Latin.		Italian.		Macedo-Rom.
cerb	—	cerbus	—	cerbia	—	tserbu
cămaşe	—	camisia	—	camicia	—	Komeaso
bătrân	—	betranus (vulg.)	—	. . . . . .	—	botorn
vecin	—	vecinus (vulg.)	—	. . . . . .	—	vitsin
ureche	—	oricla (vulgar)	—	orechia	—	urecle
bocet	—	vocem	—	voce	—	bocatse
cald	—	calidus	—	caldo	—	Koado
fierbere	—	ferbere (vulg.)	—	fiervere	—	h'erbu
cadere	—	cadere (vulgar)	—	cadere	—	Kad
vară	—	vera (vulgar)	—	vera	—	vearo
râdere	—	ridere (vulgar)	—	ridere	—	arud
putere	—	potere (vulgar)	—	potere	—	puteare
muiere	—	mulierem (vulg.)	—	mogliera	—	mul'are
coadă	—	coda (vulgar)	—	coda	—	Koado
cumpărare	—	comperare (v.)	—	comperare	—	Kumporu.

După exemplele din acest tablou şi toate cuvintele sunt cam la fel, se poate judeca marea apropriere dintre limba română, latină vulgară şi italiană, cu adevărat bune surori, cari se trag din aceeaşi tulpină. Cu toate astea, D. profesor O. Densuşianu ne spune, la pag. 320 [1], că Macedo-Româna reprezintă limba română primitivă.

Aceste numiri răsleţe, din Sudul Dunărei, păstrate cu caracterul lor Daco-Român, iar nu Macedo-Român, este o indicaţiune aproape sigură, că neamul Dacilor se întindeau, cândva, departe până dincolo de Balcani, formând massa locuitorilor penisulei balcanice.

Provinciile Sud-Danubiene erau aşa de puţin romane, că împăratul roman Galeriu (an. 306—311 d. Chr.), ginerele lui Dio-

1) Histor. de la langue roumaine.

cleţian şi a cărui mamă era originară din Dacia-Traiană, a vrut să schimbe titlul oficial al imperiului, ca să nu se mai numească Imperiul Roman, ci Imperiul Dacic, ne spune precis Lactantius [1]).

Trecem asupra numirilor insulelor din Mediterana Orientală ca: Ion(ien), Lemn(os), De(a)l(os), Carpath(os), Amurg(os) etc. despre cari ne spune A. Jardé [2]), că „sunt streine limbei hellenice" pentru că nu se ştie sigur nici cine au dat aceste numiri, nici când le-au dat, cu toate că evenimentele istorice ne-ar putea călăuzi foarte bine în aceste cercetări.

Avem însă alte indicaţiuni mai precise, din ţări mai depărtate şi cari, cu siguranţă, sunt anterioare evenimentelor istorice, cari au decis de soarta Daciei.

In îndepărtata Libya, din Nordul Africei, dupe cum a mai spus (vezi p. 14) găsim în geografia epocei romane, numiri, ce ne sunt făcute cunoscut de autori vechi. Vom lua numai pe acele cu caracter DacoRomân indiscutabil. Ast-fel, avem:

Oraşe şi sate: Aripa, Baba, Badea, Banasa, Bescera, Burca, Caput-Vada (capul vadului) [3]), Cerbica, Floria, Măgura, Colonia Oaea, Orbita, Rusuccuru [4]), Scythopolis [5]), Thimisa, Turza, Vacca, Vala (valea), Zaratha (Sărata), Casae-Silvianae, Casae-Nigre etc. Munţi: Albus, Aurasius, Cirna (Cârna), Septen-Fratres etc. Fluvii: Alba, Ardalio, Asarath [6], Ger, Sala, Savus, Vior, Zilia etc. Lacuri: Laccos, Marea. Insule: Cercina (pe Dunăre avem Persina), Gaia, Triburi: Asaracae (Sărăceii), Dauchitae (Deocheaţi), Europei, Myceni, Sorae, Verveces (berbece).

Fără îndoială că aceste expresii nu sunt date exact de către autorii streini. Pliniu mărturiseşte [7]), că numele populaţiunilor şi oraşelor din Libya aproape nu se pot pronunţa de cât numai în limba acestor popoare [8]).

De asemenea se mai găsesc pe teritoriul Libyei urmele unei limbi rustice, de origină latină, ce nu are însă caracter italic, scrie N. Densuşianu; astfel, sunt: berbex şi berbece, camara, casae, cerbus, santus, serbus, socra, vetranus [9]), mama, tata [10]) etc.

1) De morte pers. c. 9. — N. Densuş p. 860. — 2) Formation du peuple Grec. p. 215. — 3) Procopii. B. V. Lib. I, 14. — 4) In judeţul Prahova muntele Curu-Roşiu, Frunzescu, Dict. top. 153. — 5) Alexandri Polyhistoris, frag. 119—132 în Frag. Hist. Graec. III, p. 238. — 6) Conferesce Riese (Geogr. lat. min. p. 5). — 7) Lib. V, 1. — 8) N. Densuş. Dacia Preistorică, p. 685. — 9) C. I. L. Vol. VIII pag. 1108 scqq. — 10) Juvenalis, Epigr. Libr. I, 101, 1.

Şi, N. Densuşianu închee acest capitol [1]) cu cuvintele:

„O asemănare uimitoare cu limba română, vorbită la Carpaţi şi Dunărea de Jos. Urme neîndoioase, că elementul latin din Africa este anterior dominaţiunei romane, în părţile acestea; că păstorii de pe teritoriul Libyei vorbeau o limbă archaică de familie latină, ce nu deriva din sermo plebeius al Italiei şi al cărei caracter era barbar oriental, sau thraco-danubian".

Poporul care vorbea limba aceasta erau Getulli, ce venise, ne spune Isidor de Sevila [2]), din Geţia; sau, după cum ne spune Herodot [3]), Thraci de la Troia (vezi pag. 13 şi 14). Aceştia erau Libyenii, care contribuise la plămădirea civilizaţiunei Egyptene, către anul 4000 în. Chr.

In timpuri aşa de vechi şi aşa de depărtate de Traian, când găsim cuvinte uzuale cu caracter curat Daco-Român, în gura unui popor de origină Getă, ca: Aripa, Baba, Mama, Tata, Berbece, Camara, Vaca, Case, Alba, Cârna, Oaea, Măgura, Marea etc. putem oare să ne mai îndoim, că limba ce vorbim astăzi, a persistat în această ţară, cu modificările inerente timpurilor şi împrejurărilor, iar că evenimentele istorice nu au avut nici o înrâurire asupra ei? Mai poate cineva vorbi de limba „Dacă", când nu avem nici o probă, nici cel mai mic cuvânt că ar fi existat această limbă, afară de problematica terminaţiune „Dava"?

Dar, mai avem ast-fel de probe la Ptolomei, care ne spune [4]), că în Arabia se aflau localităţi cu numirele de: Rhadu, Cârna, Latha, Amara, Draga, Saraca, Petra, Lydia, Lysa, Deva, Suratha, Sora, etc. [5]).

Pholomei, însă, care a trăit în secolul II dup. Chr. ne dă aceste cuvinte, ce existau, de sigur, cu mult înainte în Arabia şi deci nici vorbă nu poate fi de Traian. Că, cum ajunsese, în această regiune aceşti colonişti, veniţi probabil din părţile noastre? Aceasta este altă chestiune, care rămâne să o lămurească istoricii noştri.

1) Dac. Preist. p. 686. — 2) Orig. Lib. IX, 2, 118. — 3) Fragm. 329 în fragm. Hist. Graec, I, 25. — 4) Lib. VIII, 7; V, 16, 18. — 5) N. Densuş Dacia Preist. p. 681. — 5) In enumerarea experisiilor din Libya şi Arabia se află cuvintele, ce în Dicţionarul român, figurează c'ar fi de origină slavă; drag=slav dragu; cârnu=slav krunu; sărac=slav şiraku. Or, aceste cuvinte sunt pomenite în acele regiuni cu mult înainte de venirea slavilor în contact cu Dacii. Deci cuvintele nu sunt slave, cum probabil mai sunt şi altele, multe, ce li se atribue, pe nedrept, origina slavă.

Numele localităţii Lydia, din Arabia, ar fi poate un indiciu, că din exodul ajuns în Lydia s'a detaşat o ramură, care a împins până în acea ţară îndepărtată.

Când avem atâtea probe vădite, că poporul a persistat cu limba lui, ce nevoe mai este a căuta limba Dacă, această limbă imaginară de la care nu ne-a rămas nici un cuvânt? Totuşi D. profesor O. Densuşianu ne spune (p. 19), că limba ce o vorbiau Dacii se îndepărta foarte mult de latina. Dar, de unde poate să o ştie?

Rassa şi limba noastră s'a păstrat la adăpostul întinsei noastre regiuni muntoase, care încinge Transilvania şi formează aşa zisul cuadrilater. Pe ambii versanţi ai acestor munţi şi-au găsit refugiul neamul din care ne tragem, ferit de invazia hoardelor barbare. ce evitau, în general, dificultăţile terenurilor muntoase precum şi a celor păduroase şi mlăştinoase ale Munteniei.

Limba noastră a persistat, cu toată vitregia timpurilor şi mulţumită tenacităţi ţăranului român, în mii de ani, întărit în idea superiorităţi rassei şi limbei sale, exprimată în zicătoarea populară că, „Românul e Verde".

Adânca vechime a limbei române o probează şi unitatea sa. Aceiaşi românească se vorbeşte în tot cuprinsul ţărei, de la Tisa până dincolo de Nistru, dincolo de Dunăre şi până în Marea Neagră. Este, cred, unica limbă în Europa care nu are dialecte, ci numai provincialisme fără importanţă. Dialecte sunt cel Macedonean şi Istriot, însă aceste provincii, destul de îndepărtate, nu fac parte din teritoriul României:

In Italia sunt dialecte. In Rusia se zice, că se vorbeşte 70 de limbi. Germania are dialecte, nu comptează însă cel Săsesc, din Transilvania, cum nu poate compta cel Macedonean la noi.

„In Italia, Gallia şi Hispania, ne spune N. Densuşianu [1]), avem grupe noui de popoare şi grupe de limbi amestecate, formate în cursul evului de mijloc. La Carpaţi şi Dunărea de Jos unitatea limbei române, indentică pe întreg teritoriul, nu are nici un dialect particular, cea ce ne atestă, că această limbă nu este o idiomă coruptă şi formată în cursul evului de mijloc şi, că din contră origina formaţiunei sale se reduce la timpuri foarte vechi".

1) Dacia Preistorică p. 1152.

Este de netăgăduit, după cum ne afirmă şi D. O. Densuşianu [1]), că din toate limbele romane, italiana se apropie cel mai mult de româna. Un epizod, din războiul cel mare, ne va da nota apropierei dintre aceste două limbi şi întâietatea ce dă limbei sale ţăranul român:

Se zice, că mai mulţi soldaţi români, luaţi prizonieri de către Austriaci, au fost puşi în aceiaşi tabără cu prizonierii italieni. La întrebarea: cum se înţelegeau ei cu Italienii? Au găsit foarte firesc să răspundă:

„Păi, vorbeau şi ei tot româneşte, dar stricat".

De unde provine această asemănare?

Nu este de prisos a reaminti cele scrise la pag. 103.104, că cu începere din neolithic şi până către anul 1000 în. Chr., Italia a fost alimentată intens cu populaţiuni din Europa-Centrală, ce au venit în cinci valuri succesive, împreună cu limba şi civilizaţia lor proprie. Aşa ne spun învăţaţii de astăzi, pe cari trebuea să-i credem, căci afirmaţiunile lor sunt sprijinite pe dovezi, iar nu închipuiri tendenţioase.

După 3—4000 de ani, ţăranul de la Dunărea de Jos se întâlneşte cu descendentul ţăranului din Umbria sau Latium şi se înţeleg. Dar, soldatul nostru de la ţară este de părere, că „Talianul tot româneşte vorbeşte, dar stricat".

Ar fi timpul, ca învăţaţi noştri să schimbe teoriile învechite şi nesprijinite, a formărei poporului şi limbei române sub influenţa curentului de la Vest la Est, când el a fost în realitate de la Est la Vest, în ritmul timpurilor de atunci, cu puţine execepţii.

Obârşia şi trecutul nostru milenar sunt mai mult ca suficiente pentru mândria noastră naţională şi n'avem nevoe să recugem pentru aceasta la alte popoare, fie ele chiar rude de aproape, a căror înjghebare a fost mult mai târzie. In lumina ştirilor recente, ce ni se dau, făgaşul adevărat al istoriei neamului se arată că n'ar începe de la evenimentele din timpul lui Traian, ce trebuesc, mai de grabă, înscrise pe tabla neagră a trecutului nostru îndepărtat, de cât a ne glorifica cu ele.

1) Hist. langue roumaine p. 214.

INCHEIERE.

In frământarea veşnică a popoarelor spre mai bine, avem cunoscinţe precise asupra primelor civilizaţiuni din Sumer şi Egypt, din preajma anului 4000 în. Chr., care par a nu fi primele civilizaţiuni ale omenirei. Curentul civilizaţor s'a întins apoi în Babylonia şi Assyria, de unde şi-au luat drumul spre Est prin Creta, Ionia, Hellada, şi apoi Italia.

Afară de Sumer şi Egypt, ale căror civilizaţiuni nu se ştie dacă s'au influenţat una de la ceilaltă, toate celelalte civilizaţiuni s'au întins treptat, luând progresele realizate de înaintaşii lor spre a le duce mai departe. Este sigur stabilit, că civilizaţiunile Babyloniei şi Assyriei sunt moştenite de la poporul premergător Sumerian şi întru câtva de la cel Egyptean. De aci a trecut în Creta, care la rândul ei a influenţat Hellada, apoi aceasta pe Italia.

Obârşia, prin urmare, tutulor civilizaţiunilor cunoscute a fost ţările din Sumer şi Egypt, ce se aflau în condiţiunile cele mai prielnice pentru realizarea unor progrese rapide, de cari au beneficiat, rând pe rând, popoarele, întinzându-se din Asia până în vestul Europei.

Dacia, Geţia sau Thracia, în timpurile preistorice, fosta câ ndva sub influenţa curentului civilizator pornit din Asia?

Pare că nu.

Izolată prin puţin ospitaliera mare a Pontului-Euxin şi îndepărtată de acest curent, n'a beneficiat de influenţa sa.

In secolul VI în. Chr., când Grecii cei d'intâi pătrund pe coastele Thraciei, din Mediterana Orientală şi Marea Neagră, se izbesc de poporul localnic, aspru şi răsboinc, care se opune stabilirei streinilor. Abea în secolul IV reuşesc să-şi apropie regii indigeni [1], şi numai pe cei din Thracia, de la sudul Dunărei.

Afară de aceasta, coloniile greceşti ale Mărei Negre, nu ereau de cât colonii de exploatare. Cetăţile Greceşti ale Pontului, izolate şi înecate în mijlocul unei populaţiuni streine, ce le rămânea ostilă, n'aveau alt rol de cât exploatarea resurselor locale, resurse considerabile, ne spune A. Jardé [2]). In aceste condiţiuni, Grecii

1) A. Jardé. La formation du peuple grec. p. 250, 252. — 2) Acelaş p. 252, 253.

cu sediul vremelnic în cele câteva cetăţi izolate ale coastei nu erau în măsură a transmite civilizaţia lor populaţiunii indigene.

A existat oare, în aceste ţări, cărora Grecii le ziceau barbare, o civilizaţie preistorică?

Dacă prin civilizaţiune se înţelege: construcţiuni măreţe, statui fără viaţă, adoraţiunea animalelor şi poporul în sclavie perpetuă, ca în Egypt; sau legiuiri de o ferocitate absurdă, ca în Babylonia cu ridicola statue a zeului lor Marduk; sau cruzîmile neînchipuite ale Assyrienilor către cei învinşi; apoi de sigur că Geţii erau departe de aceste civilizaţiuni.

Dacă prin civilizaţie se înţelege, însă, ţăranul liber pe pământul ţărei sale, de o înaltă moralitate, recunoscuţi de alţii ca cei mai drepţi oameni, cei mai ospitalieri şi cei mai viteji; cu o adâncă şi severă religiozitate, celestă, cu zeul suprem, unul singur, în cer; cu o clasă preoţească, adevăraţi asceţi, ce renunţau la toate plăcerile lumeşti, apostoli respectaţi şi ascultaţi de popor; de sigur nu putem spune de cât, că Geţii au avut o reală civilizaţie, binefăcătoare poporului său.

Civilizaţia acestui popor pare, că a luat naştere şi s'a desvoltat fără influenţe din afară, izolat fiind de curentul civilizaţiunei asiatice, greu de pătruns în aceste meleaguri îndepărtate şi puţin ospitaliere. A fost o civilizaţie proprie, plămădită în sânul acestui popor, dotat cu calităţi superioare.

Şi, când N. Densuşianu scrie despre Atlas, care domnise peste hyperboreii de la Nordul Thraciei (p. 865); despre Mars Geticus, Mars Dahus (p. 1022) etc. Când ne spune că tradiţiunile greceşti au fost împrumutate din Nordul Dunărei de Jos, pe cari autorii greci le-au exagerat şi prefăcut în fabule etc. (p. 1045). Când ne mai spune, după Homer, că origina tuturor zeilor era la Oceanos-Potamos (Dunărea) (p. 510) şi că după Homer şi Hesiod patria celor d'intâi regi divinizaţi, ai lumei vechi, a fost în Nordul Thraciei sau al Istrului, numit în legendele greceşti Oceanos-Potamos, **părintele zeilor** (p. 917) etc. Când N. Densuşianu vorbeşte astfel, nu a inventat nimic, ci a reprodus şi comentat, fără sforţare, cele ce a scris: Plato, Ausoni, Revue Arch., Stati, Lucani, Martial, Homer şi Hesiod.

Autorii vechi sunt singurele surse scrise, din cari se pot trage oarecari cunoştinţe asupra întunecosului nostru trecut preistoric; şi N. Densuşianu a stors aceste slabe resurse ca nimeni altul până în prezent.

Cu puţină osteneală şi fără pornire, dacă se cercetează cele ce se scrie astăzi desprea aceste evenimente preistorice, se poate vedea cu uşurinţă, cum începe să se confirme cele ce a scris N. Densuşianu. Astfel:

Ilustrul archeolog Jacques de Morgan ne spune [1], că prezenţa instrumentelor paleolithice este îndoelnică în Grecia, Sicilia, Malta şi Siberia; lipseşte în mod absolut în Armenia, Iran, Tibet, Mongolia, Chaldea (Babylon) etc.; există însă în Italia, Germania Meridională, Ungaria (în care intră Banatul şi Transilvania de astăzi), în Egypt, Syria şi Palestina etc.

Neolithicii Greciei, prin urmare, nu sunt o transformare a paleolithicului local, care nu a existat, sau este îndoelnic, că a existat. Aceştia sunt, deci veniţi de aiurea.

Sursele istorice concordă întocmai cu datele lui Morgan. Glotz ne face cunoscut [2], că în preajma anului 3500 în. Chr. încep să sosească în Grecia popoare invadatoare: unele care vin de la Nord, din **Ţările Danubiene** şi Rusia Meridională şi care pătrund până la Corinth; ear altele care vin din Orient (probabil din Syria) şi invadează Asia Anterioară, Peloponesul şi Cycladele. Urmează în cursul secolelor alte popoare, ce vin iarăşi din Nord, din Europa Centrală, prin peninsula balcanică, sub diferite numiri ca: Acheeni sau Heleni, Eolieni şi ultimii Dorieni, către anul 1200 în. Chr.

Toate aceste popoare au venit de la Nord cu civilizaţia lor, cu religiunea şi cu legendele lor. Deci, evenimentele preistorice, descrise astăzi, concordă perfect cu ceea ce a scris autorii vechi şi a repetat N. Densuşianu: că origina tuturor zeilor era la Oceanos Potanos (Dunăera), iar cei d'intâi regi divinizaţi ai lumei vechi au fost în Nordul Thraciei, sau Istrului.

Dacă limba noilor veniţi a dispărut aproape cu totul, în acele părţi, (în Grecia) aceasta se datoreşte probabil faptului, că invadatorii de la Nord nu au covârşit cu numărul lor şi că au biruit numai mulţumită armelor lor mai perfecţionate, precum şi energiei şi vigoarei lor, iar că prehellenii, sau cei veniţi din Asia, i-au înghiţit şi asimilat cu vremea. Totuşi s'au mai păstrat unele cuvinte, ca o mărturie a acelor evenimente. Se găsesc, ast-fel, în limba hellenă expresiile: dromos (drum), marturos (martur), papuros (papură), tufos (tufă), truga (strugur), deke (teacă), kasco (casc). Aceste cuvinte Xenopol crede [1], că le au adus în limba română din Grecia, Grecii lui Traian; nu este însă de loc probabil, ca aceşti puţini Greci să fi introdus pe tot cuprinsul ţărei şi în aşa scurt timp cuvinte rustice ca: papură, tufă şi drum.

1) L'Humanité préhistorique, p. 46, 48. — 2) La Civilisation Egéen p. 36.

Diversitatea limbilor în Europa a devenit o povară cu atât mai grea, cu cât comunicaţiile s'au perfecţionat şi înlesnit uimitor în ultima vreme. Astăzi în Europa avem vr'o 18 limbi oficiale, fără a mai pune la socoteală pe cele neoficiale.

Unitatea de limbă pe acest continent, care se susţine că a existat altă-dată, ar aduce o înlesnire foarte mare în raporturile dintre naţionalităţi, a căror diferenţiare n'ar mai fi de cât o chestiune de latitudine.

Istoricul Camille Jullian [2]) în a sa istorie a Galie, ce o predă la College de France, arată că, în milenarele îndepărtate ale prehistoriei, ar fi existat popoare deja formate, radiând împrejurul unui focar central al unei naţiuni-mame: naţiunea indo-europeană, naţiunea italo-celtică, sau naţiunea ligură".

Homo [3]) îmbrăţişează părerile lui Julien şi ne dă lămurirele: că popoare venind din nordul Europei, au descins spre sud şi au format în Europa-Centrală şi Occidentală un stat „European", în sânul căruia fuziunea nu întârzie a se săvârşi între imigranţi, o minoritate şi massa vechei populaţiuni. Iar că astăzi se tinde a se substitui cuvântului Indo-European acela de European.

M. Meillet, ca linguist, susţine acelaş lucru, când zice: „Urcând în cursul timpurilor, până la preistorie, se găseşte o limbă unică, semn exterior al unei vechi extensiuni al unui grup social unic". Mai spune încă că: „la o dată anterioară multe din idiomele diferenţiate astăzi formau o unitate şi cu cât ne îndepărtăm mai mult în trecut, cu atât apar mai mult asemănările, care probează această veche unitate [4])".

Teoriile, deci, de altă dată, ale lui N. Densuşianu, prin care susţinea unitatea de naţie şi de limbă, ce a existat cândva în Europa, sunt astăzi puse pe tapet şi discutate de autori moderni.

1) Ist. Roman. p. 136, vol. I. — 2) Lucien Febvre. La terre et l'évolut. humaine, p. 185. — 3) L'Italie primitive p. 58. — 4) Lucien Febvre. La terre et l'évolut. humaine, p. 185, 186.

N. Densuşianu ne mai spune [1]), că vechile tradiţiuni istorice ale Grecilor, Egyptienilor, Fenicienilor şi Assyrienilor, aminteau de un vast imperiu al rassei pelasge care, în epoca sa de putere, se estinsese peste o mare parte din Europa, Asia şi Africa. In sprijinul părerilor sale citează pe Joubainville care în aceeaşi ordine de idei, scrie [2]) : „Acest imperiu (pelasgic), în epoca mărirei sale, pe lângă coloniile sale din Italia şi din Africa, cuprindea şi o parte din Asia Mică, Grecia, întinzându-se la nordul Greciei pe o porţiune din valea Dunărei".

Aceşti Pelasgi, ne mai spune N. Densuşianu [3]), mai înainte de civilizaţiunile Greacă şi Egypteană, se revărsă asupra Europei împreună cu civilizaţia lor morală şi materială care era mult mai veche. Pelasgii ne apar, după vechile tradiţiuni istorice, ca una şi aceaşi populaţiune cu neolithicii, care introduc în Europa cele d'intâi elemente ale civilizaţiunei.

Limba naţională a acestui popor (limbă unică) era răspândită peste partea cea mai mare a Asiei de apus, a Europei şi a Africei de Nord (p. 1054). Această limbă, ce astăzi îi mai zice încă indo-europeană, sub influenţa popoarelor barbare invadatoare, în special în cursul evului mediu, se conrup, în unele părţi mai puţin, în altele mai mult şi în altele sunt înlocuite cu totul şi se creează astfel în Europa această stare chaotică, de nenumărate limbi, cari formează tot atâtea naţiuni, ce îngreuează aşa de mult relaţiunile de tot soiul între ţări.

Primele popoare neaolithice, cari au adus şi prima civilizaţiune în Europa, veneau din Asia, nu se poate preciza anume de unde, şi au urmat itinerarul iniţial prin ţărmul de Nord al Mărei-Negre şi România, ne spune Dr. Capitan [4]). Aici în Dacia, după toate semnele, ar fi fost prima lor etapă; de aici apoi, cu timpul, prisosul de populaţie se scurge în diferite direcţiuni. Avem date certe însă numai de două curente, care s'au îndreptat în valuri şi la diferite epoci, începând din neolithic şi până în epoca fierului inclusiv: unul spre Grecia şi altul mai important spre Italia (vezi pag. 74 şi 98).

Străbunii naţiei noastre sunt aceşti neolithici, cari au rămas

1) Dacia Preist. p. 914. — 2) Les premiers habitants de l'Europe 1, 77. — N. Densuş. p. 914, Not. I. — 3) Dacia Preist. p. 672. — 4) La Prehistoire, p. 24.

de baştină în aceste meleaguri [1]), şi cari au format apoi un stat puternic ce se poate urmări cu oarecare preciziune până către anul 500 în. Chr. şi care s'a menţinut, cu toată vigoarea, până la Traian. După Traian, secătuiţi şi rămaşi la voea întâmplărei, fără conducătorii lor fireşti, luaţi captivi de împăratul Romanilor, şi-au păstrat totuşi naţionalitatea, limba şi tradiţiile, la adăpostul întinsei regiuni muntoase şi pădurile sale seculare, ce erau evitate de puhoaele barbare, cari treceu pe aici, căci nici unul nu s'a aşezat de iznoavă în aceste locuri.

Oprimaţi sub Romani, la voea întâmplărei pe timpul invaziunile barbare, reduşi în şerbie sub unii domnii pământeni, sbuciumaţi în răsboe de alţii, exploataţi şi umiliţi sub fanarioţi, totuşi poporul român se menţine neprihănit, cu toată vitregia timpurilor în decurs de mai bine de 1800 ani, cu vigoarea, calităţile sale şi era să zic şi limba sa, dacă nu mi-ar fi fost teamă de unele personalităţi de seamă xenomane, care sunt de altă părere.

Aceste îndelungate vremuri grele a făcut să slăbească, întru câtva, la o pătură redusă a poporului, ce i-se zice „Burgheză" mândria milenară a neamului, care se păstrează atavic, însă, la poporul de la ţară, rămas în afară de unele influenţe streine nefaste, căci ţăranul spune cu convingere, că: „Talianu tot româneşte vorbeşte, dar stricat".

1) D. profesor Andrieşescu. Teză de Doctorat asupra Daciei preistorice, Iaşi 912, afirmă sprijinit pe piese archeologice, continuitatea Dacilor până în neotithie. — Pârvan p. 40.

TABLA DE MATERII

I.

ERATA

Pag.									rândul
94	a	se	citi	Peninsulă	în	loc	de	Insulă	12
98	„	„	„	craniile	„	„	„	cronicele	23
104	„	„	„	se aşează	„	„	„	se aşezată	9
114	„	„	„	a făcut	„	„	„	a fost	13
121	„	„	„	au făcut	„	„	„	au fost	15
145	„	„	„	l'occident	„	„	„	l'accident	9
154	„	„	„	Getica	„	„	„	Geica	29
166	„	„	„	Comosicus	„	„	„	Comsicus	31
169	„	„	„	îi	„	„	„	îl	3
175	„	„	„	hieratic	„	„	„	hiperatic	33
176	„	„	„	Anacharsis	„	„	„	Anacharisis	34
199	„	„	„	Goţilor	„	„	„	Grecilor	11
210	„	„	„	Maximian	„	„	„	Maximilian	37
224	„	„	„	Hârşova	„	„	„	Hârova	19